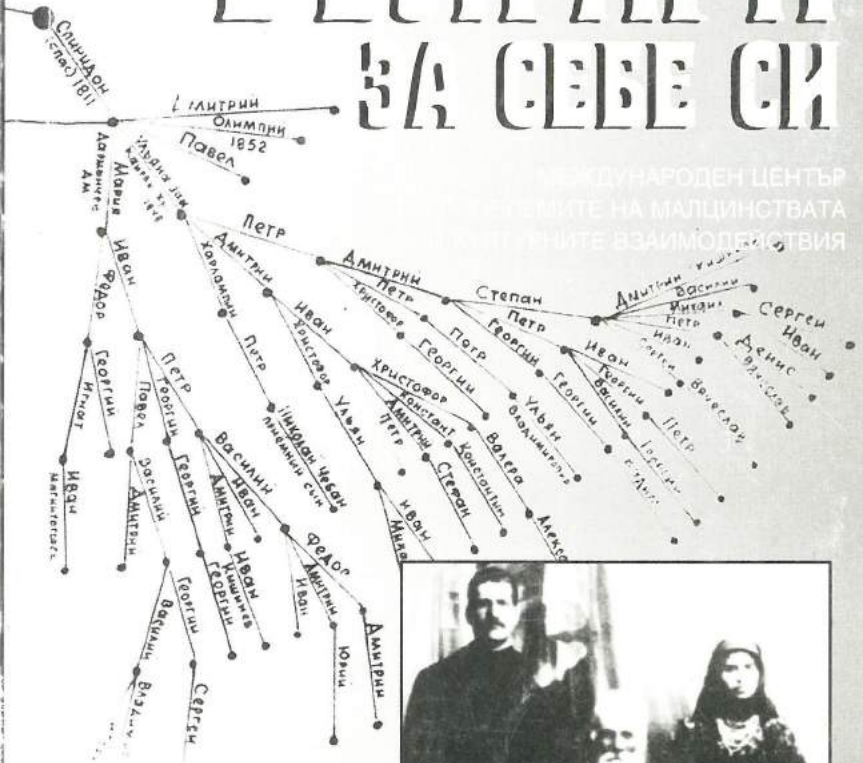

ВЕКАРАБОРИТЕ БЪЛГАРИ ЗА СЕБЕ СИ

МЕЖДУНАРОДЕН ЦЕНТЪР
ЗА ПЪРВЕТИТЕ НА МАЛЦИНСТВОТА
И ТИХИТЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Середине Христодор
Уинчев Копривонич 1848 г.
Сестри Олимпиа и Павла
Панови
Среден син ето Христофор
Середина жена
Середина дъщеря и дъщеря
Середина дъщеря 1908 г.

Р/

**БЕСАРАБСКИТЕ
БЪЛГАРИ
ЗА СЕБЕ СИ**

*Издание е осъществено
със съдействието на
Национален дарителски фонд
„13 века България“*

БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ ЗА СЕБЕ СИ

Съставители
Петър-Емил Митев
Николай Червенков

Международен център
по проблемите на малцинствата
и културните взаимодействия
София, 1996

Бесарабските българи за себе си

Животоописания на българи от Молдова и Украйна

Сборникът съдържа подобрани материали от научно изследване на основата на биографичния метод, проведено в Бесарабия (Молдова и Украйна) от Центъра за изследване на идеологиите при Философския факултет на Софийския университет "Св. Климент Охридски" и Секцията по българистика при Института за изследване на малцинствата към Академията на науките в Молдова. За целите на изследването ("Бесарабските българи - традиции и промяна") беше обявен конкурс чрез българските вестници в Молдова и Украйна. В сборника са представени най-добрите работи, някои от тях илюстрирани с архивни снимки. Животоописанията дават възможност да се види и почувства историческата съдба на бесарабските българи не като анонимна маса, а като реални индивиди. Разкриват културния свят на личността, нейните ценностни нагласи, нейната неповторимост и особена съдба. Онези мемоари, чийто оригинал е на руски език (преди всичко на автори от средите на интелигенцията), са преведени на български.

© Проф. д-р Петър-Емил Митев,
д-р Николай Червенков,
съставителство, 1996 г.

© *Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия*, 1996 г.

ISBN 954-8872-05-6

ВМЕСТО ПРЕДГОВОР

През 1969 г. на един финландски кораб-хотел, акустиран в Талин, се срещнах съвсем случайно с млад човек, матрос от съветския Балтийски флот. Казваше се Петър. Беше от с. Твардица в Бесарабия. Няколкото часа, прекарани в една компания - заедно с М. Семов, проф. А. Ю. Томев, Й. Венедиков, С. Дойнов, - станаха събитие в живота ми. В нашия бесарабски сънародник живееше частица от онзи възрожденски дух, който у нас отдавна беше станал книжно понятие.

Радвам се, че имах възможността години по-късно да организирам заедно с д-р Николай Червенков изследването "Бесарабските българи - традиции и промяна". Подкрепа срещнах от президентството и специално от г-н Михаил Иванов, от фондация "Отворено общество", а по-късно от Агенцията за българите в чужбина с председател по онова време г-н Георги Данаилов и от фондацията "Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия", ръководена от г-жа Антонина Желязкова.

Въпреки че у нас, в България, напоследък започна да се говори все по-често за бесарабските българи, а някои

гори се опитват да трупат с тяхна помощ спекулативен политически капитал, нашите сънародници от Бесарабия остават близки непознати. А срещата с тях, мисля, е важна за всеки от нас. Като надникваме в тяхната съдба и докосваме тяхната душевност, ние получаваме по-пълна представа за себе си.

Убеден съм, че животоописанията са най-добрият начин – ако се изключи личният контакт – да се разбере и почувства духът на най-голямата българска диаспора.

Петър-Емил Митев

ИСТОРИЧЕСКИ ПОГЛЕД

Николай Червенков

Сложен път изминават бесарабските българи. Техните селища, разположени в южната част на Бесарабия, в т.нар. Буджак, съществуват от края на VIII в. От 1812 г. тази територия влиза в пределите на Росийската империя. По-късно, през 1856 г., почти половината български колонии се оказват в рамките на Молдовското княжество, а със създаването на румънската държава след някоя година (1861 г.) – в нейните граници. Тогава до двадесет хиляди бесарабски българи са принудени да напуснат Румъния и да се заселят в Приазовието, в тогавашната Таврическа губерния, сега Запорожка област в Украйна. След Руско-турската война през 1877–1878 бесарабските български села отново са в пределите на Русия. Но след Първата световна война, от 1918 до лятото на 1940 г. година Бесарабия се включва към Румъния. След това този край става за една година съветска територия, а в последвалите три години, през Втората световна война, е възстановена румънската власт. От август 1944 г. Бесарабия отново е в състава на Съветския съюз. Веднага след това Буджака, където живее основната маса на бесарабските българи, се разделя: една част влиза в Украинската ССР (първоначално в Измаилска, а после в Одеска област), а другата – в Молдовска ССР. В рамките на СССР това разделение бесарабските българи практически не чувстваха – границите бяха условни. Но след разпадането на

Съветския съюз те са вече в две независими държави – Република Молдова и Република Украйна.

Всичко това трябва да имаме предвид, когато четем животоописанията на бесарабските българи. Те отразяват сложните географски и политически изменения, така често ставали в Бесарабия през последните два века. Това е и една от причините за разпокъсването на българското население в Молдова и Украйна. Отбелязва се силна вътрешна и външна миграция. От средата на миналия век започват да се създават нови български селища и най-много възникват в края на XIX и началото на XX век. Стотици семейства се запътват към Урал. След няколко десетилетия голям брой бесарабски българи се изселват в Латинска Америка. Не по свое желание в годините на Втората световна война и след нея много наши сънародници се оказват в Румъния, в далечни райони на Съветския съюз – Сибир и Урал, Казахстан и Средна Азия... Отделни семейства има и в България. Тези изселвания стават в различни периоди, по различни причини. Но всеки път – с голяма мъка, с поредно потискане на българското население от различни власти.

Всичко това се отразява на родовото дърво на бесарабските българи и техният начин на живот и мислене, на народопсихологията им. Тези сложни процеси още не са проучени от специалистите. Засега има отделни изследвания върху родовете, допринесли за държавното строителство на България (Титорови, Панови, Дяковичи, Грекови, Азура и т.н.). Ще допълня, че краеведите Петър Кайряк от Тараклия, Молдова, и Иван Дунгаров от София от години изучават родословието на много фамилии от своите селища в Бесарабия, организират срещи на техни представители. Бесарабски родове са описани в художествени произведения от Иван Мавроди, Петър Труфкин, Васил Ненов, Иван Ненов. За своите родове са подготвили

книги Алексей Бахчеван от Одеса и Иван Богур от Кишинев. Десетки групи са съставили пълно генеалогическо дърво на своите фамилии (Георги Апостолов от с. Задунаевка, Иван Боев от с. Заря (Камчик), Петър Пинти от Одеса и др.).

Изследването "Бесарабските българи – традиции и промяна" предизвиква широк интерес сред нашите сънародници. Мисля, че методът на комплексно проучване на миналото и настоящето на българите в Молдова и Украйна, предложен от проф. Петър-Емил Митев, има голяма перспектива и ще допринесе много за цялостното изследване на тази голяма българска диаспора. Чрез животоописанията се прониква в една сфера на историческо познание, която почти не се осветлява от другите исторически и етнографски дисциплини. Проследява се във вертикален разрез развитието на определени фамилии или личности. Ако те са играли важна роля в историческия процес или са участници във важни обществени прояви, натрупва се нова информация за техните исторически корени, по нов начин се очертават някои страни от тяхната обществена, творческа, производствена дейност.

Освен това животоописанията предоставят обилна информация от исторически и етнографски извори, която при групи поводи не се издирва. Участниците са търсили семейни хроники, предания, упорито са се ровили в литературата и печата от разни времена, разпитвали са свои роднини. И най-важното – описват личните си преживявания и мнения. Така се трупат сведения за процеси и събития, факти и личности, които са свързани с цялостната история на българите в Молдова и Украйна. Особено важни са изводите, свързани с демографските процеси: динамични и трагични разследвания. Тяхното осветляване обаче е трудна задача, понеже липсват статистически сведения и групи информативни източници.

В сборника са представени автори от всички райони на компактно заселване на българите в някогашна Бесарабия: Болградски, Арциски, Измаилски, Тарутински, Саратовски, Татарбунарски - в Одеска област, Украйна; Чагър-Лунгски, Тараклийски, Кантемирски, Леовски, Слободзейски район - в Молдова.

Има няколко животоописания от приазовските и кримските българи, чието потекло се преплита със съдбата на бесарабските българи. За получаването на тези материали с благодарност трябва да отбележим съдействието на журналиста Леонид Паскалов от гр. Приморск.

Активно участва в изследването научен колектив от Секцията по българистика на Института за национални малцинства към Молдовската академия на науките: д-р Иван Грек, д-р Николай Русев, д-р Сава Новаков и д-р Николай Червенков.

Благодарим на всички, които се отзоваха със своите материали. В нашата работа много ни помогнаха тогавашните ръководители на Болградския район Иван Македонски и Степан Стоянов, на селата и агрофирмите - Николай Кожухар и Георги Коев от Огородное (Чийшия), Антон Язаджи и Петър Парликов от Твардица, Еманаил Динков и Афанасий Фучеджи от Курсово. Благодарни сме също за съдействието на вестниците "Роден край" (Одеса, редактор - Афанасий Гайдаржи), "Родно слово" (Кишинев, редактор - Никола Стоянов). ■

СОЦИОЛОГИЧЕСКО ИЗМЕРЕНИЕ

Петър-Емил Митев

Замисъл на изследването. Принос към самопознанието на бесарабските българи и едновременно към познанието на общото и различното между българите в Бесарабия и България - разделени от историческата съдба, но свързани с общ език и културна традиция, с общо национално самосъзнание. Двоен мащаб: етническите българи в контекста на своята история, протекла на територията на Бесарабия, и в контекста на общобългарската културна и характерологична история.

Методика. Биографичният метод изглежда особено привлекателен и подходящ за подобен замисъл. Приближава ни максимално до живия човек, разкрива ни културния свят на личността, нейните ценностни нагласи, нейната неповторимост и особена съдба. Съвкупността от получените животоописания ни представя бесарабските родове в потока на историята. Същевременно биографичният метод има добре-известни ограничения. Преди всичко е по принцип непредставителен, макар че са правени опити - специално у нас (Л. Николов, 1975) - да бъде преодолян този негов недостатък.

Разбира се, възможността да се правят изводи от една ограничена съвкупност зависи не само от нейния обем, но и от нейното качество. Във всяка лична съдба

са отразени и общите условия на живот, толкова повече това се отнася до една родова история. Ако получените от нас мемоари са десетки, личните съдби, които описват, са стотици. Едностраничността може да се преодолее – макар относително – не само с количествени методи, но и с качеството на качествените.

Изходен материал. Разполагаме с общо 52 животоописания. От тях една част (30) са написани саморъчно или от близък човек, други (22) са разказани пред участник в научния колектив.

От методическа гледна точка пълноценният характер на животоописанията, записани по разказ, и тяхната съпоставимост със саморъчните мемоари беше аргументирана убедително в изследването на Любен Николов.

Към изходната информация трябва да се прибавят и 14 разработки, плод на дългогодишна работа на краеведа Петър Кайряк, които възпроизвеждат историята на бесарабски родове.

Изследователският материал е богат и разнообразен:

- Авторите на животоописания са от различни *микрорегиони* на територията на две *държави* – Молдова и Украйна. Макар че с мемоарите на таврически българи се излиза, формално погледнато, вън от рамките на бесарабската тематика, по същество получаваме възможност да навлезем по-дълбоко в нея, да почувстваме и разберем онези общи условия, които са обуславяли съдбата на българите в бившия СССР.

- Описаните родове принадлежат към различни социални страти, към различни *класи* – има и потомци на аргатите, работили по нивите на румънските чокоци, ими и такива, които с гордост заявяват: "Моят праядо беше най-богатият човек в селото".

- Авторите практикуват различни *професии*. Естествено е да очакваме, че са представени професии на висшисти и полувисшисти: най-голямата професионална група са учителите, има също двама журналисти, писател, лекар, агроном. Заедно с това са представени работнически, занаятчийски и селски професии: трима животновъди, четирима механизатори, тракторист, радист, техник, шофьор, дърводелец, механик...

- Представени са гледните точки на автори с различни *политически позиции*, макар че като правило те не са демонстрирани наотрапчиво, а в повечето случаи или отсъстват, или са изразени съвсем условно.

- Има автори – до известна степен неочаквано – с различни *религиозни убеждения* (източноправославни, също баптисти и католици), а има и автори, по всичко изглежда, атеисти.

- Животоописанията представят различни *поколения*. Естествена е склонността към равносметка при третата възраст, но за своя рог са разказали и млади хора, четирима все още се учат. Най-младите участници са учениците Ирина Криштафор (16), Татяна Степанова (17) и Сергей Чилибицкий (17), а най-възрастните – Георги Топал (81) и междувременно починалият Иван Вапиров (81).

- Най-после животоописанията разкриват различни *личности*. По различен начин те са видели смисъла на мемоара, избрали са различни ракурси и дори различни езици (руски – 34, български – 18). Един е направил забележителен портрет на своя дядо, друг е избрал като основна тема българските обичаи, запазени в Бесарабия по време на неговата младост, трети разказва за своите перипетии, страдания и авантюри, четвърти пише повече за историческата среда, пети – за своето родословно дърво, шести – и това е най-често, създава мозайка от образите, събитията и съблъсъците, които е преживял.

Многообразието на събрания материал ни предпазва от едностранчивост. При все това нашите заключения не претендират за представителност – те трябва да се разглеждат като хипотеза, която ще бъде подложена на критична проверка и, надявам се, ще стане основа за нов, заключителен етап на изследването – вече с количествени методи.

Отношение към живоописанията. Този въпрос има важно значение, за да се оцени надеждността на получената мемоарна информация. От една страна, самите живоописания, а от друга – наблюденията на интервюерите говорят за два вида бариери, преодолявани било насаме с листа хартия, било в хода на интервюто.

Първата бариера е индивидуална. Обръщението, с което беше обявен конкурсът, е предизвикателство. След като се приеме психологически и започнеш да се ровиш в собствените спомени и в семейните архиви, възникват трудности. "Рагвам се, ако издиря нещо за своите предци, огорчавам се, че не всичко мога да разкрия и изясня." (№ 41); "За своето родословно гърво знам срамно малко, макар че много би ми се искало да знам повече." (№ 25) Втората бариера е обществена. Най-точно я предава Иван Грек в бележка към едно от интервюта: "Когато обясних на интервюируания какво трябва да ми разкаже за себе си, той ме попита няма ли да пострада от това ("не будет ли ему чтонибудь за это"). Доколкото мога го успокоих и го уверих, че времената сега са други и нищо не може да има. Въпреки това в хода на нашата беседа той нееднократно ме молеше да не записвам отделни сюжети от неговите разкази. И в Гюлмен, и в Чумлекьой аз усещах нежелание да се участва в беседата, известна напрегнатост, стремеж да се изгладят острите ъгли, да се скрият известни моменти от

биографията на своя род, които представляват несъмнена ценност, поне за мен." Това впечатление не е субективно, изразено е под друга форма и в самите мемоари. "Аз чувствам колко трудно се отдават спомените на старите хора. Те са ги носили дълбоко в сърцата си, без да ги споделят с никого, защото доскоро признак на добър тон беше да не се ровиш в миналото, да не се връщаш към тези черни дни, които по ирония наричаме "бели петна в историята." (№ 47)

Дори само от тези изказвания личи, че изследването е изпълнило важна функция: обществената ценност на спомените за своя род, която допринася да се преодолее психологическа обремененост и разкрепостява, освобождава стремежа към самопознание.

Ето още едно характерно признание: "Мисълта да изкусурия нещо за рода на Кавалите ставаше повод да се присмее сам на себе си – не сме английски лордове и перове, я, че да си създаваме история на родовете." (№ 1) В това съмнение остро е поставен възлов проблем на философията на историята. Биографичният метод действително предполага, че родът на Кавалите е не по-малко участник в историческия процес от английските перове, наистина на друго, по-малко комфортно, но затова пък базово равнище.

Позитивно изразената мотивация усилва впечатлението за сериозно отношение към мемоарите. Има няколко характерни момента:

А. Равносметка на собствения живот. "Време е вече за среща с Господ, пише един от възрастните участници, да се направи сметка за изминатия път. Идваме към Залеза." (№ 35) Но стремежът към равносметка не е привилегия на третата възраст. "Като отговарям на вашите въпроси, все повече се замислям и за своя живот, за това как живея, страя се да оценя своя живот.", пише Ирина Криштафор, тогава ученичка в Украйна, сега студентка в София.

Б. Реализация на *българското самосъзнание*. Ето какво пише един от авторите на мемоари с искреност, в която не можем да се съмняваме: "Предварително се извинявам, че бъркам руски с български думи, но съм българен от рождба и имам голямо желание да мога да приказвам на български както е прието в България. Прочетох в вестник "Роден край" за конкурс "Знай своя род" и дълго се мъчах и реших да ви напиша. На нищо не разчитам, но мисълта ми тревожи за проживения живот." (№ 37)

В. Обогаляване на *родовата памет*. В някои случаи това се схваща като дълг: "Ние, новото поколение, трябва да предадем странички от историята на нашето семейство на своите деца и внуци, за да се запази паметта за техните предци." (№ 4)

Г. Стремение да се съхранят *българските обичаи и традиции*. "Радвам се, че имам възможност чрез моите възпоминания да ги предам на сънародниците си." (№ 3)

Мотивацията на участниците показва, че конкурсът е попаднал в контекста на събуждането на националното самосъзнание на българското население, бил е възприет като част от положителните промени. И нека се надяваме, че биографичният метод има перспективи в Бесарабия.

Няколко проблемни центъра има в мемоарите: *историческата памет*, *етническата памет* и *генеалогичната памет*. Ще се спра на тяхното съдържание, без каквото и да е претенции за изчерпателност.

Историческа памет. Общо взето, знае се къде живеят етническите българи: в самата България, в Бесарабия, в САЩ и Канада, в Южна Америка, в Унгария, в Банат, в Западните покрайнини. Абстрахирам се от по-сложния македонски въпрос; едни не искат да видят, че там протича процес на етноформиране, а други смятат, че процесът е завършен.

Можем да кажем, че историята не е била особено милостлива към българския народ, че е била противоречива – с периоди на стремителен подем и на исторически катастрофи. И заедно с това трябва да признаем, че нито една компактна част от българския народ не е била подложена на такива исторически изпитания като бесарабските българи.

Първото, което бие на очи в животоописанията, е необичайният, *уникален* характер на тази история. В продължение на малко повече от 150 години нашите сънародници са били поданици на турския султан, на руския цар, на румънския крал, след това на съветския генерален секретар, след това пак на румънския крал, след това пак на съветския генсек и на неговите наследници. При това не става дума за такива преходи, които в Средновековието често пъти са означавали само това, че нещата остават каквито са били, но вместо да се плаща данък на един цар, ще се плаща данък на друг. Това са промени, които буквално преобръщат нещата и само тогава, когато ги видим измерени с критериите на времето, така както са описани в мемоарите, можем да си ги представим. Ще дам един пример. Полупатриархално молдовско село. Бащата има дъщери. Съгласно традицията момчето получава земята, за момчето е главното да се ожени добре, т.е. за заможен човек. Този критерий е стар и изглежда непоклатим. Бащата успява, дъщерите му взимат от първите хора на селото. След броени години се оказва, че са се оженили за кулаци, и поемат пътя към Сибир. Излиза, че бащата ги е обрекъл. Но и при най-голямото въображение не бихме могли да кажем, че е бил виновен с нещо. А сега нека да вземем другия пример – самите момчета. Имало е не малко заможни хора в бесарабските села и онова, което са постигнали, са го постигнали с много труд. Когато започва разкулачването, материалният резултат от този труд се

превръща в най-тежко обвинение. В легендата камъкът на Сизиф се връща обратно и обезсмисля неговия труд. В реалната история онзи камък, който са избутвали бесарабските ни сънародници, се стоварва върху самите тях. От силния натиск на обществото, от тази преса, в която ги поставя историята, съдбата им става необичайна и драматична не само във времето, но и в пространството. Животоописанията са обхванали събития, протекли на огромно пространство: от Бразилия на Запад до Южен Сахалин на Изток и от сибирския Север до южните средноазиатски републики. Мотивът на разкъсаните връзки се среща многократно. "В разни ъгли ни разхвърли съдбата: Варя и Аня живеят в Сибир, Маша - в Крим, Миша - в совхоза "Скалистное", Запорожка област; аз, Ваня, Валя живеем в Приморск." (№ 27); "Чичо Недко, както знаем по писмата, починал (в Бразилия) през 1943. Синовете му Моско и Петър станали попове, учили се във Ватикан. Беши си дошел на гости в Кортен един такъв переселенец по фамилия Дяков и разказвал на тетя (преди 30 години), че тези наши братя живеели в Сау Паолу." (№ 18); "Началото на принудителното разселване на нашия род беше поставено в годините на сталинската колективизация и сега той е разхвърлян на четири страни." (№ 13); "Много болно и обидно е, че ние сме разхвърляни по различни краища и не можем да се срещнем. И едва ли ще ни се удаде някога да се видим. Остава само пренюската." (№ 38)

Но дори това не изчерпва измеренията на психологическото напрежение. Историята на бесарабските българи е история на *загубени илюзии*. Те тръгват към Русия с определена психологическа нагласа. Тя е отразена в родовите легенди, намерила е място в мемоарите: "Хиляди хора, напускайки родната земя, тръгвали за Русия. Затова и пеели: "Сутринта рано ще вървим/ в славна Русия ще идем,/ в Русия на леснината,/ в Русия на

свободата." (№ 45) Трудно е да се каже какво са намерили повече - леснината или свободата, но ефектът е също отразен в мемоарите: "Колко псувни на татко ми и все върху турския цар... Мама му стара на турския цар. Заради него попаднахме в Русия." (№ 35) Историята се повтаря в нашата съвременност. "Когато през 1940 г. дойдоха руснаците, посрещнаха ги много добре - с хляб и сол, с вино... Твърде скоро разбрахме, че се е върнала не тази Русия, която чакахме. Вместо стопани, дойдоха хора никакъвци." (№ 19) Ето и още едно описание: "Помня как посрещнаха през 1940 Червената армия. Заг селото се събраха едва ли не всички жители - с хляб и сол, с вино. По асфалта най-напред преминаха танкове, а от небето се изсипаха парашутисти. Всички се радваха, старяха се да се покажат дружелюбни към новата власт. Спомнях си и стари руски песни. Привърженици на румънската царанистка партия измъкнаха даже някакви комунистически брошури, които са криели нелегално. А те се оказаха не онези, които сме чакали. През лятото на 1941 съветската власт вече започна да прочиства селото от експлоататори. През юни бяха изселени 11 семейства, най-богатите, разбиращи от стопанство хора." (№ 20)

Много са картините, които са се връзвали в родовата памет. Запазили са се много легенди от времето на изселването - историческото събитие, за което най-много хора са писали. Има запазени спомени за живота на родителите или прародителите по време на Руско-японската война, Първата световна война и революцията от 1917. Личните спомени започват от годините между двете световни войни. Румънското поданство се е запечатало със строгата училищна дисциплина (включително боя с пръчка) и с патриархални истории, които напомнят за времето на Хаджи Генчо (учителката, която дава някакъв урок на децата

и отива да си работи в градината), с безплатния труд по време на войната ("концентраре"), със забраната да се говори на български по време на войната ("Воробитъ нумай роминешт!").

Най-големите травми са през съветския период – разкулачването и особено гладът. "В Кортен от глад умря всеки трети. Имаше измрели цели семейства. Нямахте кой да зараба умрелите." (№ 18); "Гладът било страшно нещо. Дано ни го знаем. Почти половината от нашето село измряха от глад. Умря от глад и моят праядо. Димо – най-богатият човек в селото, умря, защото му взеха от двора всичкото." (№ 42) Гладът изяжда отношенията между много хора. Характерна е още историята за Саша, убит с лопата от съседа си (1920) затова, че е изкопал два хроста картофи, макар че, както после се изяснило, това е направил друг. Майка му не могла да го преживее и починала. Много силно и с много детайли е разказала историята на глада Домника Ганчева. Баща ѝ бил убит от съседяни заради една овца. Според написаното гладът бил предизвикан от това, че след войната събират гоставки за целия период от 1941–1944 г. под предлог, че селяните били ползвали колхозна земя, а същевременно започва суша – от май 1945 до октомври 1946, се казва в един от мемоарите, не капнала ни капка дъжд. "Сякаш пожар лизна земята и я пепельоса, всичко изгоря. Виреше само генгера – за удоволствието на магаретата, които вече бяха доста оредели. А властите в това тежко време бяха като че ли пошурели – вършеха каквото им скимне, обраха селото, изметоха храната, даже за семе не остана нищо." (№ 1)

И все пак следвоенната история не е предадена едноцветно. В нея са втъкани нови надежди, нови илюзии – млади хора тръгват по комсомолските строежи, реабилитирани се връщат, някои от колхозите се замозват, села се благоустрояват.

Онова, което прави най-силно впечатление в историческата памет, е мъдрото спокойствие, с което са разказани събитията, липсата на самосъжаление и агресивен тон. Сякаш в този стил на изложение се съдържа и един от основните фактори за оцеляването: дистанцираност, способност да се надживеят психологически събитията, колкото и да са драматични. Така пресяти в народната памет, ние получаваме неподправени, впечатляващи със своята простота и искреност изложения, напомнящи за стила на сагите: "Много разпо прекарвали нашите хора! И Първата световна война, и Втората, и първо румънско, и второ като първо, и руско, и второ, и тифа, и глада ги морил, почти половината село измряло и в Сибиря много загинали, и в Америка много роднина останали..." (№ 11)

Трезва умереност, а не агресивно отношение е начинът, по който нашите бесарабски сънародници са осмислили своята история. Това поне показват мемоарите.

Етническата памет. В животоописаниеята бесарабските българи са релефно очертани като своеобразен, много интересен, едновременно близък и далечен *резерват на българщината*.

На пръв поглед това изглежда като парадокс. "Я с малых лет живу с сознанием, что я болгарин. Хотя когда я задумываюсь, я понимаю что у меня болгарское только происхождение, да и знание нашего диалектного болгарского языка. А так я очень мало знаю о Болгарии, практически ни с чем с нею не связан." (№ 36); "Какво сега ма свързва с България? За съжаление нищо и това много ма мъче." (№ 37) Това е едната страна. Другата е българското самочувствие, изразено с категоричност, която е трудно да намерим тук, във Вилията. "Мы – болгары, и мы гордимся тем, что принадлежим к этому

трудолюбивому, многострадальному народу, каторый не растерял своей доброты, щедрости, гостеприимства, каторый несмотря на многовековое иго, сумел сохранить свой язык, свою культуру." (№ 40); "Където да ма хвърля съдбата, аз все си уставах българен, с българско самосъзнание." (30); "За мен че съм българин, това ми е всичкият живот." (№ 37); "Вечи казах, че обичам всичко нашето българско." (№ 49) Има българи в Бесарабия, които се отличават с национално самочувствие, което сякаш надвишава самочувствието на българите в самата България. Заслужава да се потърси обяснение на този феномен.

Факторите, способствали за запазване на българщината в Бесарабия, според мен са няколко:

А. Легенда, родена още при заселването, от разминаването на очакванията с действителността. Разказана е в мемоарите. Бежанарите тръгнали към обетованата земя - Бесарабия, защото молдовският княз им обещал райски живот. А когато разбрали какъв е животът и изпаднали в отчаяние, най-мъдрият от тях им казал: "Не тужите, братъя и сестри мои, все равно когато, пусть уже не мы, а наши правнуки вернутся туда на родину, которою вынужданы были оставить мы с вами. Это предание дошло и до моих детей." (№ 40) Идеализацията на България е закрепена в етническата памет изглежда от времето на заселването.

Б. Реакцията срещу отчуждението. На българите "не им вярваха особено нито румънците, нито руснаците" (№ 21). Ражда се усещането, че "ние сме без родина, навсякъде сме чужди". (№ 38); "България се оказа за мене майка родна, а родината - мащеха. Горчива истина, но истина." (№ 35) В *многонационална* среда самоутвърждаването става чрез самозапазване на националната самобитност. "Според мен ние, по-възрастните бесарабски българи, които напуснахме

родните си села през 60-70-те години и се пръснахме по градовете на бившата съветска макродържава, са съхранили като българи благодарение на нашите традиции и обичаи, които попишнаха в нас още през детството ни и се запазили с нас навечно." (№ 3)

В. Съхраняването на *българския характер* в условията на утежнени исторически обстоятелства. Понятието, което използвам, е, разбира се, условно. Иван Хаджийски въвежда такива понятия, като "древния българин", "първобитния българин", за да потърси молекулата на българската душевност в условията на традиционното българското село и след това сред българските занаятчии, еснафи и гребни собственици. Основна черта на българския характер, формирана в тези условия, е трудолюбието. "Залудо работи, залудо не седи" - тази максима е трудно дори да се преведе на чужди езици. Протестантската етика е също етика на трудолюбието, но тя не съдържа, а отхвърля такава крайна, фанатична формула. Трудолюбието е видно като черта на българския етнос и от нашите съседи. В Сърбия казват "работи като българин", без тази характеристика да е особено ласкателна. Тя включва ограниченост, едностранчивост. Трябва да се признае, че потокът на историята разми значителна част от трудолюбието на българите в самата България. Социологически изследвания измериха факти, които могат да се видят и с невъоръжено око: отношението към труда сред новите поколения съществено се промени и не само в положителна насока. Изследванията на института за младежта през 70-те и 80-те години показаха, че при поколението на прародителите трудолюбието носи характера на абсолютна и всеобщо ценена добродетел, при поколението на родителите неговото относително тегло намалява, а при поколението на младежите тази тенденция се усилва.

Животоописанията, с които разполагаме, показват, че сред бесарабските българи традиционното за българския характер трудолюбие се е запазило като че ли в по-голяма степен. Показват ни и причините за това.

Ето една изповед: "А моят живот е много обикновен, без никакви интересни истории. Такъв живот проживяха и моите односелчане. Но при това се прикара много: румънци, руснаци, съветски, глад, колхозисти... Но най-интересно, че издържахми. Такива с ни българите. Издържахми преди всичко за сметка на нашата работоспособност. Нашият живот - това е работа лято и зима. Иначе не става, без труд нищо не става. Само с труд може да се създаде такова красиво село като нашето. Не че обичам моето село, както всеки, но това действително е оригинално село." (№ 49)

Легенди, предадени в мемоарите, конкретизират представата за труда. Българинът без земя не е българин. "Българин без земя, кату птица без криля, кату риба без перя, кату къртик без ноктя." (№ 17) Българите са описани като "добри хора, трудолюбиви, терпеливи, нестеливи, родолюбиви" (№ 18). Според друго обобщение "Болгары - народ трудолюбивый и тогда, и теперь" (№ 7).

Това е подкрепено и с множество лични съдби и семейни традиции: "Моя семья старается придерживаться главного жизненного принципа нашего рода - чем даром сидеть, лучше даром работать." (№ 8)

Дори ако отново акцентираме ограничеността на биографичния метод, може уверено да се каже, че такива оценки не са уловени от социологическите мрежи в самата България. Да се търсят семейства, които се водят от жизнения принцип на абсолютното трудолюбие, би могло само с фенера на Диоген.

И причината според мен е тъкмо в по-неблагоприятните обстоятелства, при които са живели и все

още продължават да живеят нашите сънародници в Бесарабия.

Ще си послужи с един пример, макар може би дискусионен. Ако се върнем към историята на XIX век преди Освобождението на България, ще видим, че българинът е по-работлив от турчина. Турчинът е ага, господар, негова е държавата. Българинът може да се утвърди и напредне само със своя труд. Стига се до момент, при който турчинът-собственик предпочита да вземе българин арендатор. Ако направим паралел със сегашното положение, мисля, че дори крайни националисти не биха могли да отрекат: нещата са се преобърнали. Турците са по-трудолюбиви, сега българите разчитат на *своята* държава. Мнозина се стремят към синекурни професии и това е само последната брънка от един дълъг процес, чието начало е описал Вазов в "Службогонци". Сега вече българите разполагат със земята, но не би било чудно, ако българинът-собственик даде земята си на турчин арендатор. Ако приемем тези наблюдения, бихме могли да си обясним и защо в Бесарабия се е запазила структуроопределящата черта на българския характер - трудолюбието. Бесарабските българи са били онеправдани от историята, те поне досега не са имали възможност да почувстват държавната власт като своя. Но тъкмо затова са съхранили като нещо свещено онази добродетел, която им е дала единствения шанс.

И ако сега ние им пожелаваме в новите условия да бъде направена решаващата крачка към преодоляването на отчуждението между етническото българско малцинство и държавата, ако им пожелаваме да стане така, че държавата да бъде действително и тяхна държава, то нека заедно с това изразим и надеждата си, че в новите икономически условия те ще могат да запазят онези шансове, които трудолюбието и талантят дават в гражданското общество.

В много от животоописанията, макар не много-словно, се засягат острият проблеми на съвременността. Има хора, които се оплакват от перестройката, от поредния преходен период, поредната смяна на критерии и новата несигурност. Някои пожелават поне ние тук да имаме стабилност. Ще бъда откровен и ще си призная, че чувствах неудобство, когато съпоставях псевдодраматичния, да не кажа истеричен тон на наши средства за информация и на политически дейци, с който се говори за "катастрофа", "загуба на държавността", "съмнително оцеляване" или се внушава етническа агресия, с онази изстрадана балансираност, с лишено от афекти трезво виждане на нещата, което отличава колективния автопортрет на бесарабските българи.

Иска ми се да кажа, че в Бесарабия историята е дала най-суровия, най-нагледен и най-поучителен урок на българите. Нека да са замислим за това. Може би от контактите с Бесарабия ние тук, във Вилията, ще получим повече, отколкото те очакват от нас. ■

ЖИВОТООПИСАНИЯ НА БЪЛГАРИ ОТ МОЛДОВА И УКРАИНА

*... Език прекрасен, разстрелван и обесван,
възкреснаа той, да пламеней отново
народна задушевна песен
и поетично родно слово.*

*Възкреснаа той, да може го научил
и на децата свои да го предаде.
Българийо, аз много те обичам,
ти също си Родина и на мен!...*

Вера Стойчева
Родена през 1952 г. в с. Мариновка,
Приморски район, Запорожка област,
Украйна

СПОМЕН ЗА БЪЛГАРСКИЯ РАЙ

Евтимия (Ефтимия) Пейкова
Родена през 1952 г. в с. Викторовка,
Кантемирски район, Молдова

"- Хубаво се веселят младите! - рекох аз на гяда Вляя...
- Хм... туй нищо не е - каза той. - Де едно време? И
момите... - Де другашното, - продължи той след
малко. - Де оная скъпа премяна? Да можеше някак да
види някоя мома натруфена и нагиздена с някогаш-
ните тия грехи. Ония ми те елечета от ален и зелен
атлаз, грейнали като слънце; писаните божигробски
престилки, алените терлици с копринен пъстър
гайтан, вървите с махмудии и рубета. И какви
хубавици имаше тогаз! Бели и чернооки, високи, а
косите им стигаха чак до под пояса."

Йордан Йовков
"Обчарова жалба"

Всичкото, казано от гяда Вляя, сякчи за нас беше
казано! Само че то било там почти сто години, пък у
нас беше недавно - в 60-70 години.

Носталгията на гяда Вляя е много характерна за
нашите хора и много хубаво я разбираме: всичкото,
което беше тогава, ни се струва днес за един български
рай, български рай на земята, в който живяхме и ние.

Действително много красиви бяха лъскавите
(атлазени) рокли на нашите моми, които се лъщееха
като слънце. Онуї хоро като разноцветни слънцета
грее. Наредени момите, коя с розова, коя със зелена, коя с
жълта, коя с алена пламнала на слънцето рокля. Горди,
нагласени, всяка една като произведение на изкуството

- наедно пристъпват, наедно ръменени си мърдат. Забрадени с онева благородните калинкери-турунживи и жълти с пряра; или с бели и жълти барези със златни кинари, или с бели копринени шалове с дълги лъскави ресни. И непременно закитени с една нежна розова или друга китка, която ги прави още по-красиви!

Косите им бяха не под пояса - тук има някаква грешка, защото под пояса бяха най-късите коси, рядко кой имаше такива, повечето ги имаха дълги до коленети и дебели, живи, лъскави!

Гърдите им наредени с много връвти синци - отгоре чак до пояса, до сребърните пафти на кулания. Разни синци имаха, много връвти, но най-престижните бяха алените мерджени, белият сесеф, жълто-моравият гердан. Също престижни бяха едрите махмудии, които се тургаха през средата на гърдите, по-ситните алтъни, които стигаха до пояса, и тежките и едрите лефтови, за един от които можеш да си купиш една нива земя.

Сребърните кулани с пафтите-чепразите ги носеха най-често булките. На тъкмежа свежървата ѝ го дава и заръчва ѝ: "Кулания на теб синь-есен - моя син за тебе луд-бесен!" На главата си имаха младите булки сребърни игли, също дадени на тъкмежа от свежървата, много красиви бяха! С питки със скъпоценни камъни, зелени и червени, и с много-много сребърни листенца, виснали на пет-шест синджирчета, които от двете страни като крила закриват главата на младата булка, пък на челото се спуска едно качулче от синджирчета със сребърни лаленца! Красиви бяха младите булки. Като вървет с годеника си с голямата бяла басма в ръката и целуват с голямо уважение ръцете на техните родови и достови!

Какво уважение имаха хората един към друг! Нагласени само излизаха от къщи. На всеки един път не минават. Като се срещнат, само с "добря" си приказват

- другото се считаше за неприлично. Целуват ръка на по-големите, пък на кумата-кумицата винаги ѝ целуват ръка по булски, още по-уважително целуване отколкото обикновеното.

Действително де е туй хубавото време? Пред нашите очи начена се разваля. Циничното, адско лице на цивилизацията плашеше нашети хора - кръстеха се и жените, и мъжете от него, пък ние нищо не разбирахме. Вече онзи рай го няма и много съжаляваме, че не можем да го върнем.

СРАМЧЕТО

Помня, отивахме един ден с баба за грозди. В селото хората тогава нямаха грозде и в неделя ходяхме да си береме от нашети "огороди" на баира към изгрявяне от селото. Баба с две големи плетени кошници на една кобилца, аз - с една малка в ръката. Слънцето изгрява, всичко пламнало и свети. Момите накичени, и гроздето си накичели, вървет и пеят и ми дават по една чепка грозде. До чешмите си садихме миризлизи китки - босилек, кадафя, черноока камшица, и те с тях се китеха. Голям страх ни взе, когато минавахме през ръпата! Защото казват, че до чешмата се въдели зми.

Като издигнахме ръпата, баба ми показва една висока трева, цъфнала бяла като чадърче, и ми каза, че туй било срамчето, което показвало колко срама имат хората. "Едно време то беше червено, пак сега - съвсем на нищо станахме, само две-три цъвченца в сердата."

Много обичах баба си, баба Мария, мамияната майка (метлювта, баба Ана, не я знаех - тя беше умряла в глад). Баба беше за мен като една светица. Когато тя казваше нещо, сякчи го виждаше нейде горе, което не беше достъпно за нас, за нейните внуци. Нейната дума беше много авторитетна за мен, още не бях заразена със

скенсис да възприемам казаното като "бабские сказки", затуй много ми беше интересно как може едно чадърче-цветенце да чувства нещо и как може срамът, който не са вижда, да бъде като разлят по въздуха, да реагира на него срамчето.

По-късно действително се убедих, че срамът се възприема като нещо реално. Един път стояхме на пътя до нашите комшии - чиняни Семенчани Яламови, и тя, чина Семенца, ни ракзаха, щото бяхме вече поголеми, един разказ: Имало едно време два другаряна, те биле като братя, си живеяли хубаво. Един казал откровенно един път на другия, че искал да спи един път с жена му. Той се съгласил, пък тя не била съгласна. Той все я уговарял и уговорил. Тя му рекла: "Хубаво, ма само в туй време ти да ствиш ду къщата и да гледаш на куминя." Тъй се случило. И като те се сбрали с онзи, от куминя излязло едно като пара, като дим. "Видя ли ко излезе от куминя, рекла му тя, това беше пердята пред очите ми. Пак сега аз я загубях и не можиш да ми речеш нищо и аз няма да съм рада какото ще правя."

Действително, когато някой прави нещо непотребно, и досега като го изпоглеждат, казват: "Това загубял пярдата пред очите си" или "Пукнала му ся пярдата вече". Пък когато кръщават детето, специално го загъват през глава, когато го къпят, да "има срама".

Но още по-удивително ми стана, когато чух другото, че жените виждали едно време червеното срамче. Най-напред чух от моята леля Пена, тетлювата сестра; тя каза, че го видяла цяло червено, само по един рег откроя бяло. Сетня чина Костовица, нашета комшийка по долната махла, се тъй каза, че го видяла червено с малко беличко откроя. Тя още каза: "Как ни държи още тъйва земя! Аз знам тъй, че трябва голямо уважение да имаш към земята, към слънцето, към водата! Да минеш край кладеница и да не кажеш "Добър

вечер!" - голям грях. Те що сега изсъхнуват юзорите! Едно време една мома и един ерген се целунали пред месечината и това грях се отпечатаало на нея. Пак сега не знам дълго ли ще търпи тази земя!"

ПО ХОРАТА И ПО СБОРАТА

Който познава нашите традиции, знае, че момата и ергеня се връщали от кладенци. "По кладенци" ходели, когато се свърши хорото, дорде е още видяло. Момата нарами една кобилца с два бели бакъра и отива за вода. Там се сбират момите и ергените и се приказват, пак, когато си идат, любовника ѝ върви до нея и я държи за кобилцата само до селото, щото да върват из селото любовник и любовница - голяма срамота.

В неделян и празничен ден най-напред отидат на черкова всичките. Сетне ергените извидат хоро с музика. На пладне си утигат, са найдет, фърлят една премяна, обликът друга и отиват на вечерно хоро. На него само пеят, сетня отидат на кладенци. Тъва традиция навярно е много древна, щото в една обредна лазарска песен, когато отивахме да са комичкваме, помня неяхми за едно обчерче, което казва на обците: "Ешти ювце, ешти, дано да пукнители, рахат да си ходя гиня по беленки, вечер по вечеренки, нуця по кладенци."

Много интересно беше в селото. Който замиваше нанякъде, като туй обчерче, всичкото беше дал, за да си ходи "рахат" по седенки и по беленки.

На големи празници, Великден, Колада, момите се шиеха по пет-шест нови рокли, които ги прибличаха на втория и третия ден на празника, подир едното хоро и другото. Пак на първия ден неизвестно защо било заповядано да не бъдеш с нови дрехи.

Аз помня нашите хора, големи из цял чиур. Ние бяхме малки и изгряхми в сердата с хайките си, като подражавахме на момите. Жените и мъжете ствят

утстърни и ги наблюдават. Младите булки с децата си на ръцете ходят насам-натъй и са хвалят с нанизите на шепките им, които сами ги правеха от разноцветен бисер.

Играйми, играйми, си отидем у дома с някоя хайка, я нагостим с печено агне с булгур, ако е на Великден. Дома чисто и в градината чисто: цъфнало всичкото и черно прикопано. По земята разноцветни шелупки от великденските яйца. Земята мека и бягаме с нови сандалки, дето ни ги купяли за Великден.

Мойта хайка беше Мария чиняна Гергивчана, ни все с нея си играяхме и помня, че много ми харесваше едно нейно парцалче от какента ѝ Оляна жълта лъскава рокля. Помня, как Руса чиняна Сандивчана имаше такава зелена рокля, как Кръстина Шишман – синя, пак мойта сестра и нейната хайка, как Тудорка, съвсем не ги помня с лъскави рокли.

Много ни беше интересно, когато играяха тези моми с ергените до дома на чилик. Пременили, наредени с синци чак до пояса, бягат, дърпат са, смеят са. И ни недалеч играйми се на чилик.

Помня, най-престижните се считаха кашмиревити рокли и фарти, които бяха привилегия за булката и годеника (годеника с кашмирева риза, също такава като на булката по цвят). Смеяха се на една загазка, че викала: "На булката кашмир рокля, кашмир фарта, пак на мен макар една байка да ми дадът."

Не ги помнях какви бяха, но туй лято се убедих, че действително биле красиви. Своята венчална фарта ми показва как Оля чиняна Гергивчана: синьо-зелена от тънка мека, вълнена тъкан, по краища с широк черен тентел. На долната ѝ част, която винаги у нас беше украсена, традиционните пристрочени пастички, едно златно ширитче до 2 см дебело и вълнообразно защити титерички – разпространената в нас украса за фарти, долненки, басми. Като лещено зърно, че лъскаво.

Много красива била кашмировата фарта!

Задължително на момата беше басмата – една голяма до един метър кърна, която се подплиташе отдолу с бели, накрая с червени конци с зъбчета, на върха на които премушнато по една титеричка или синчец. В кишите ушити с по едно перо, по краища пътечки.

Ние бяхме малки и сами си шияхме такива басмички и долненки, се тъй подплетени и ушити като басмата, само че треъзълни, с които през лятото се забраждахме. Басмата беше голяма и едва се сбираше сложена в ръката на момата; тя беше предназначена да си бърше потът на хорото. Но на сватбата с нея носеха дарът на годеника, когато свежървата се връща от венците, на които е носела венчалните грехи на булката. Булката постила на паралята (сватбеня погнос) басмата и турга своя дар на годеника. Сетня на тази басма ще е нишана – свидетелството за непорочността на булката, който ще го показват.

По-късно тези басми хванали да ги крадът ергените. И момите хванаха да ходят с басмички, по-малки кърпички, които се тъй са шияха и подплитаха. Мама казва: "Басмичките ни ги извикнахми." Момите ги държаха премушнати през пръстите с въгъла и ергеня трудно му беше да я дръпне. На нашите снимки от туй време момите ги държат тъй премушнати. Или просто държат голямата басма, но без басма и басмичка не ходели. Ние, момиченцата, също с басмички ходехме по хората. По-късно по края на долненката хванаха да зашиват гергеф (кружево) и на долната, бялата юбка – също. Много красива беше, когато този гергеф се виждаше като бели зъбчета покрай челото (от горната забрадка) или отдолу роклята, наресен от близките на младата мома. От гергеф се шиеше специална манишка покрай вратъ на момата, на която се тургаха синци и се нареждаха от там чак до пояса.

Най-престижните се считаха седефените синци, благородни, едри, бели синци, които ги донисали от хаджалък, от Света гора. Те биле скъпи, най-малко по 5 рубли от Николаевските пари. Също престижни бяха и мерджаните, които биле само едновременни; които ги имали по-рано, у тях останали, които нямали, вече не може да си купят. Нашите хора имаха алени, червени и синкавички дългърести мерджени. Почитан беше и герданя. Той е винаги с няколко връвти, наредени паралелно, защото имаха съединителни все жълти скъпоценни камъни, които ги съединяваха едина през сърдата, по два или по четири отстърните. Те имат толкоз дупки, колкото връвти съединяват, затова герданя стои с паралелно наредени връвти. Средният камък е украсен с някой нарисувано цвете и от него може да висят по-дребни камъчета. Тези всички синци се считат за лековите. С седефя, който някой път специално се турга завръзан плътно за вратъ, се лекува гуша и гърло; с венчените мерджени лекуват децата от чундарлък - малки пъпчици по тялото; с водата, в която бил вмъкнат цяла нощ герданът, лекуват желтеницата.

Нашите момичета бяха наредени с разни синци, купуваха ги и от фабрично производство. С алтъните, махмудиите и лефтубите по-малко ходеха тогаз. Но по-големите момичета от какени Марияни досега ги имат. Те бяха на една връв нанизани - в сърдата големи и тежки лефтове, до тях по-леките и по-дребни (но по-големи от 3 копейки) махмудии, сетня алтъните, които са по-големи от 2 копейки. Чина Семенца, нашата комшийка, и досега ходи с такива алтънени (златни) обици, които на първо са били задължителен компонент на свекървения дар на булката, наред с интишиите, коланя и другото. По-старите снимки показват едновременното нареждане на монетната украса. Махмудиите са на сърдата на гърдите. Когато жената стани, на "тоз

рег" остава само с тях, другите по-голу наредени и алтъните чак до кръста, се опират до пафтите на коланя.

Тъй ходели наредени момичетата по хората и по сбората. На ръцете си още имаха по една пара сребърни, бели интишии, разни гривни и сарчи. Витите гривни биле привите на четири ката, като една зъмя с глава и куърук на краища; ергените ги издърпвали, като ги залуят от един край. Ма биле кренки и ни са чупели, биле като кокал. Пак сърчите, които биле от разни цвета, в сърдата с разноцветни гайтанчета украсени, много се чупели, затова ни се съхранили. Мама ми разказва, че нейната кръстница, Димовца, винаги ѝ давала такива сарчи и гривнички, когато тя додела в лавката в Кортен, когато тя продавала. Те биле много, нанизани на една връв от разни цвета. Пръстени също имали много и ергените все чупяли ръцете на момичетата да ѝ вземат пръстена. Сами ги правели на любовниците си по свой вкус. По-късно селските майстори правели и интишии, когато те вече не са продавали в Чагър и Болград. Ги правели от пирични, което много прилича на злато, от гилзите на бомбите го взимали и от самовари, ми каза нашият селски майстор чичо Ламби Павливчан.

Имахме и селски музиканти, които и днес са живи. Чичо Иван Янчев играеше на кларнето, дядо Лишко вече умря, свиреше със скрипката, чичо Иван бабян Томанчовчан на разни инструменти свиреше. Но мама ми казваше, че бабените Марияни братя - уйчу ѝ Стоян и Васил, също играели и пеяли на кортенските хора, които биле на мегданя до черковата. Като изпеят, хората плъщат ръце и казват: "Добре попели!" Пак те викали: "Добре послушали". Мама знай много песни, които най-често ги чувала от бабената сестра, баба Соня, пак тя ги научала от братята си. Мама никога не ми е казвала, пак жените ми казаха, че пеяла и баба на

сватбите и много хубаво пеяла, всичките отивали да я слушат, да слушат как Русивца пей. За съжаление нито един път ни бях я чула, много бях дала да чуя как пей моята баба, баба Мария.

Всяка една песен у нас си има свое време за пеене и не бива да се изпълнява в друго време. На Великите пости почти не пеели, само една песня пеели – за Драгана и змея, как той я откраднал от хорото и се женил за нея. Досега нашите хора вярват, че едно време тъй било, и до сега казват за някой реални жени, залюбени от змеи. В Кортен, когато мама била малка, закрили един кладенец, че там се явявал един змей.

Дядо Руси разказваше как един път отивали с другаря си на седенки. В Кортен още било и той, другарят му, не можел да мина през една ограда, ни му давал да мина един таласъм. Силно са наплашил, едва го смирили на сиденките. Нас постоянно ни плашиха с таласъм, че да не гледами в кладеница, че ще ни вземал.

Седенките у нас се заклаждаха на Богородичените пости. Като заговоят за Богородица, и ствет на сиденки. Помня сидяха един път у дома, пеят пеяни, излязат вънка са качът на едни крайки, кому по да се чува, и пеят. Най ми харесваше песента "Денкимо мехиченкимо". Тя беше една продължителна песен, "на субати" се пееше, космическа по своите мащаби. Струваше ми се, че се пее за умрял ерген, който пита месечината: "Денкимо, мехиченкимо, ти като греш високо, високо и нашироко, виждаш ли село Търново, Търново, село Габрово? Кладът ли моми седенки, сядат ли любви при любви, при мойто любви кой сядат?"

Помня, че какени метяха с клони от зелен салкъм и се смееха – смитаха ергените, да им идат на седенки. Помня, като догат ергените, и те им дават по една-две китки и ги наричат на кого да ги дадът, га отидат на другите седенки. Момите шияха, плетяха, предяха – всичкото за техния чеиз си правеха.

Досега разказват много интересно за седенките. Когато са насрещу празник, момите готвели, правели милина и канели любомниците си. Пак някои все иска да бъде там и са грачи с тях. Или земе пусне някой камък прямо в манджата от коминя. Или насипят кочи глави бодливи, и ергените изнисуат момите, щото те боси ходели. На седенки сидели, когато нощите били дълги: на Богородичните пости – летните седенки, на Коладните – зимните.

Но Богородичанти пости ходели в празнични дни на харманите. "Утре празник, няма да имаме седенки, щото не са работи, шейми еда-де на хармань". На харманите пеели песни момите, някой път и ергените. Досега жените си споминават как хубаво пял чичо Санди Чавдар песента "Гледай ма, мамо, гледай ма, неса и утре до плагне", една много хубава тържествена и жална песен, която се пеела, когато изпроождат салдатин.

Когато пеели, момите се залубали под мишници. Ергените ги гледали отстърни. Извидали с която искат да приказват отстърни, "да бръснат". Имало и гърти, които наблюдавали, и деца, които играели чилик с пръчки, курам и др. "Бръснели" и на хората. Ергеня залуба момата за ръката и я гърпа на края, сетня се запре и я извърти, тя да се озове до него. Тя, ако се гърпа и не ще да приказва с него, той я изгърпа, че нарочно е остая, за да я опозори. Пак някой специално крещи, се прави че не ще да приказва, кому да чувят и видят къв ерген я гърпа. Игвали и от съседните села ергените и като ареса някой мома и бръсне с нея, ѝ казват: "Честито да ти е".

Харманите ги имало само на Богородичните пости, на коладните пости пеели песни и хоро имало.

Най-строгите се считали Великите пости, когато не се пеело и играело хоро и много наредени не са допускало.

На сватбите, които също са разпределени по цикли - има женени по Ивановден, по Гергев ден и по Димитров ден, също много пеели. Всичките обреди се съпровождат със съответствени песни. Има песни насубати, жални, продължителни, които се пеят по желанието на кумъ в неделя вечертъ. На сватбите ходели и по селото и пеели песни, са канели на гости един друго.

Много интересно време е било!

Помня, ходяхми един път да свързваме, на миджия, като казват мамену, в леляни Пеняни (мамената сестра), когато се жени така Мария. Сбрани сме много: роднини, комшийки, хайки. Които шийми, плетем, която недошила, недоплела тя за нейния чеиз и нейните дарове.

В нашите села досега практикуваме съвместно строене дом за младите, отиваме "на чамур" да газим кал, валями валкове и стройми къща. Сбират се много хора, сега младите големи къщи строят, и много работа извършваме за половина ден.

КОИ СМЕ НИЕ? ОТКЪДЕ СМЕ НИЕ?

Най-първото, което го знаехме, беше, че ние сме кортенци. Всичките нашите хора в селото са от Кортен, Чагърски. Нашети бабяни и дядове, бащи и майки постоянно си разказваха за Кортена и ние имахме едно идеализирано представление за туй село, нашета прародина, село с традиционна народна култура и с приказни пауни из дворовите.

Много пътя исках да вида Кортена, но мамену все заети на работа и нямаха възможност да си играят с нас, децата. Едно време нашети хора често ходяха в Кортен с таликите приз каяшката гора. От нея най ги било истрах, защото там имало хайдути (от с. Каят) в румънското време. Пак сега с тяхната работа вече

наченаха да забравят техните родове и гостове от Кортен. Когато ми се представи възможност да посетя Кортен, почти нищо от неговата традиционна култура не беше останало, не видях ни един паун да ходи из някой двор, но все пак видях нещо, което в нашето ново село го нямаше: пръстени дувари и друго. Действително каяшката гора била голяма: древна и страшна! Макар че нямаше отгде да има хайдути, все пак страх ма взимаше по някой пътя, когато минавахме приз безкрайните високи древни дълбоци (нашите българи казват на дълбоци "миша").

Тетлювата братовчедка леля Мария ни показа един стар пешкир още от нейната баба, на широкия ментел, на който беше изплетен узор с паун. Тя ни даде по едно клонче от прекрасните обицички, които бяха най-обичаните къщни цветя от нашите българки: отгоре четири листенца бели, отдолу гивезено звънче. Аз помня, че леля Мария, тетлювата сестра, имаше ги люлякови с гивезено, но такива нийде не видях не в Кортен, не в друго места, дето бях. Затриха се окончателно.

Видяхме и друго нещо в туй красиво село с една голяма градина от праскове, но всичкото българско вече не беше там в почет. Почетни бяха "стенките", които в цял свят са все едни и нищо интересно не представяват. Пак българското скрито или хвърляно, процеси, които произхождаха и в нашето село. За съжаление нимахме много време и моето първо знакомство с Кортена беше много поверхностно.

Нашето пак село, както официално му казват Викторровка, ма никои, не молдованите, не българите тъй ни му викат (викат му Чобалакчий или Тотована по названията на съседните села), било основано в края на миналия век. В Кортена вече не достигала земята и давали на нашите българи земя в пустите места. Казват, че от Каят до нас било пустиня, зараснала с

висока трева. Мояли да минават само с конети и пак не са виждали, само са чува, че шумули - минава някой по пътя. Стояновката е все като нашето село на запад от него, ново Кортенско село, но казват, че по-късно го строели. Там било мокро мястото, балтите от Прута стигали и залювали чак Стояновка. По-нагоре от Стояновка, на север от нея, има още едно българско село - Антоновка, или Лека, както му казват нашите българи. Аз помня, когато бях малка, ходяхми на гости в дядови Савови, брата на моя дяда Руся, мамяна тејко. Ходяхми с таликата. Тетиви ходяха там на охота в балтата. Помня, че имаха чишма в градината и високи едри круши в двора. Ние дълго вървяхми с таликата по лозята, не е толкоз близко селото. Но първен нашите хора си ходяха на гости, ба в Кортен, ба в Лека, ба в Стояновка. Макар че по-близо до нас имаше много други села, по-често молдовански, нашети хора по знаеха по-далечните български села, нашета география беше чисто българска.

Казват, че най-напред давали на нашите млади кортенци земята на едно немско село Аккендорф, което е към изгряване от нашето село, но те не я аресали, че ѝ биле дълбоки юзорите. Пак за нашета земя казват, че в едно далечно време тук било дъното на едно море. Когато нашети българи дошли, то било по-мочно място и, кому да основът селото, изпушали юзорите на шайтана - баиря към изгряване от селото - ги изпушали с пет-шест коли вълна. Сега да са отнеми тѣва вълна, селото ще са потопило.

От първите преселници бил и моят далечен роднина дяло Колю Шишков, дядовете им с моя дяда Руся биле братя. Нашите българи са родяет от далечно коляно, все са смеят, че пак изискваме "на баба баба ѝ, че майка ѝ". Аз помня дядова Русива братовчед, както му казваха "мош Митю" Шишков, той беше много шеговит и продаваше в лавката. Макар че уж сн

далечни роднина, но когато така Мария се сгоди, той от драгости подари на батя Вася годеника ѝ, една кофа захар. Все го взимаха в селото да сватува, беше разбран чияк и всяка една сложна работа изкарваше на добря.

Чичя Семенца Яламова, нашета комшуйка, една жена с изключителна памет, много ни разказваше како било най-напред нашето село. Строило се в Николаевско време, правели си малки къщички, пръстени кухненца най-често. Замажат собата с червена кал, хаемя с бяла, постелят слама и минават по замазаното. Туѝ беше съхранено и до нашите дни, аз сама помня как ходяхми за червена пръст в далечната рѣпа, кому баба да замажи за Великден в новата соба. И сами мояхми да мажим, най-сложна работа беше да замажиш първаза, да бѣди ровна линията, гето са разделя с бялосаното. Изпѣним един макарен конец и по него с едно парцалчи мажим с бяла кал, червената не ни доверяваха да мажим из новите соби.

Ката събота генерална уборка, всичкото измито, изпрано, замазано, на двора и на пътя преметено.

Казва още чина Семенца, че земята тогива била много и я сеяли "на сачума", т.е. с рѣце хвъртали семето. Земята не са продавала; като се руди някой, дагѣт един "чѣерек" земя, като умре, я вземат. Хората биле честни - кому намерели по нивята, го носели в селото да си намери хазаина, на никого нищо не му трябва. Биле весели и сејно пеели, като работили. Делили са в селото по десетки, по десет къщи. Една голяма махла, които я пресичали малки улочки. Такива деления имало още в Кортен. Мама разказва, че и на хоро отивали по десетки.

Имало мога момите, които наедно отивали на хоро, да бѣгат облечени все едно; като отивали, са нареждали да вървят по две наспоред. Имало в селото орник, който бил като сторож и правял различни съобщения за тева десетки.

Чина Семенца казва, че тогава в неделя семи (подсолнух) не едали, което беше много разпространено у нас по-късно, и ни го сеяли семето. Не са едали, щото ша заплюваш Света Неделя. С ръцете в джобовите не ходели, ако видят някой, му викат: "Не завъдяха ли още въшки в ръцете си?" Силно работни били, което и днес отличава нашите българи. Една русначка побягнала от един наш българин, защото, като се смеят, викала: "Чорба и манджа, чорба и манджа, а в воскресенье - чамур!" Много работят нашите българи. В неделя, когато трябва да си почуват, пак ги чака "чамурът" - безвозмездна работа на някой роднина, който си строи къща.

Първия били религиозни хората, "божествени", както казват бабите. Затуй били честни и срамливи, добри. Някой семейства и досега имат от онева библии, които са написани още с нашия език, не с съвременни български. Аз помня тетювата сестра, леля Пена, по мъже си Турлакова, четеше такава библия и ни каза, че "ние сии от богомолите", и аз смятах, че то било, че нашия народ е най-мил на бога.

Ходяли първен и на хаджалък, в Света гора. По-напред с талики, който е по-богат, сетня с параходу имало ходели. Все леля Пена разказваше, сякчи да беше за уйчу им Лейчо, когато бил млад, хубаво са учал, и него го избрали, че бил честен, да отива в Света гора. Ги качивали на морето в един параход и те силно ги било истрах, какво ще бъде с тях.

Уж били честни, пак като стигнали там, нищо от тяхната честност не оставало, като видат онева градини с портокалите и много друго соблазнително. Уйчу им Лейчо бил хитър и извикнал такъва метод да си взимат портокали и да ни ги улуят. Казвал на другарите си, се такива честни българи като него, да ствент до дървото, пак той отдалеч хвърли една тежка пръчка отгоря му и те обярът бържи падналите

портокали и бягат. Също тай честно правели с седефя, там им давали седеф, го теглели с едно кантарче и давали на всеки един по един вес. Пък те минавали по два-три пътя и сетня през границата, да не ги улуят, го тургали в един самун хляб, като му издълбаят вътрешното. Отрежат едно капаче от дъното, му извадят вътрешното, го напълнят с седеф и пак турят капачето отгоря. Казват, че питали от какво е седефя, и им казвали там, в Йерусалим, че бил от слонов кокал. Туи го казва леля Пена, пак чина Семенца казва, че бил от мидии. Чина Семенца още досега има "божа ръчица", дето също я носели от хаджалък; тя помагала, когато трудно раждат. Я турят в вода и като начева са распакнува, сякчи се раскрива ръчицата, значи, че ще са разроди. С тва вода мият лицето на жената, по-леко да роди. Носели от хаджалък още мерджени, маслини и табанчета (инжир-руск). Които ходели на хаджалък, там ги прекръствали и те като си идяли, вече им казвали "хаджи": хаджи Петър, хаджи Димитър и др.

Като си идели, всичкото го продавали, от хаджиите хората си купували разно.

Разказват хората и за по-ранната наша история: какво било още в България и как идели насам. Чина Костовца Стратева, нашета комшийка, все казваше как нейната прабаба от майкяната ѝ стърна, все прела на месечината и им разказвала на тях, още деца, какво било в България и как дошле насам. Тя на пятнайсет години минала Дунава. Турците имали такъв обичай: идяли в някой къща и вземали когото щеш: и деца, и моме, затуй ги криели в каците и мазите. Като годял турчана, давал коня на хазаина да го разкарва, дорде му изсъхне потът, пак той в туи време влизал в къще и хазаиката трябва да му наготви, да го нахрани и той са "издевал с нея". Дошел един път турчана в тях, чинянта Костовчана прабаба нямала с какво да запали огъна да му наготви, щото знаела, че с турчина шега

няма, взела, че запаляла огъня с един кърк. Тъй го донела в Бесарабията – половината изгорял и го държала като възпоминание за онуй тежкото време. Много тежко им било тогава в България. Отивали при "морето Тунджа" и си изказвали тъгата, плачели-пеели, тъй извикнували песните.

Чичо Сандю, Чавдар, също нашия комшиян по махлата, дето живеи до нашия кладенец, разказваше нещо подобно. Дошел един ден турчана и при неговия дядо, още дето бил в България. Го накарал да разкарва коня и самичак флял в къщи. Дядо му не отпърпял такова издевателство и отишел в къщи и убил турчана. Турците, като узгдели, фанали да бягат подере му с конете и до една ръж го стигнали, но той като влял в ръжтъ, те не мояли да го намерят. Минавали до него и викали: "Чавдаръ, Чавдаръ!" – значи "В ръжтъ, в ръжтъ се скри", ма ни гу намиргали. И защото ръжтъ го скрила и му гала нов живот, той рекъл "Оттук натъй ще съм с нейното име – чавдар!" Досега биле Коралови. Сега Чавдаровите в нас и Кортен са много, пак дошел насам един Чавдар. Много интересни истории разказват, как бъркали тъва фамилия с ръжтъ, когато отивали да мелят брашно при гагаузите. Те изкрещет: "Чавдаръ!" – значи, който има ръж, да изсипва, пак някой от нашите Чавдари отиде и си изсипе чуваля с зимката и иде лубут от гагаузите, щото не разбрал кое-накъдя. За фамилията Бахов също се знае, че бил най-напред само един Бахов. За Турлаците, които като в Кортен, тъй в нас са много, се знае, че техният род се взел от едно дете, което нашите българи го намерили в гората, когато идели; турците го остаяли, затуй му казали, че е турлашко.

За турското време в нашите земи също знаят хората. Досега на шайтана има едно "черно кладенец", което му викат "турлашко кладенец", щото турците го правели, там те имали много овце, там ги държели.

Било бистро юзорче, пак камънчахта му черни, затуй се струва, че е черно кладенец. Една дълбока и дълга ръпа на север от селото се казва Чубуклията, защото в туй място един турчин, когато са делили земята, си загубял лулата. Цял ден му я търсели, ма не можели да я намерят и той извикнал на туй място Чубуклия. Известно, че тук живеели ногайци, може затуй един път чина Семенца каза, че тук биле китаици. В нашите песни се пее и за манджури. На едно място срещнах, че сред ногайците имало племя "чобалакчи", може по неговото название селото да е Чобалакчия, или Чобалакчий, като му казват нашите българи.

Когато турците си заминавали, са надявали, че ще се върнат назад и затуй си заравали имането. В един къп заравали много злато и други скъпи неща. Хората намирали тяхното имане. Най-напред ноця им се виждало как играело имането. Мама го видяла един път, играело като огън накръст до три пътя. Тя са стреснала и нищо не правяла. Пак другите знаят, че като видиш такова нещо, знай, че то твоя късмет и трябва да го вземеш: на всеки един то не се вижда. Казват, че трябва най-напред да определиш какъв курбан да му даваш. Чичо Сандю Чавдар каза, че най-напред трябва да го пресечеш с една пръчка, да измериш една пръчка отгоре му, да вземеш всичкото лошото. Сетня да туриш в една паничка брашно до него на цяла ноц и сабахлам каквато стъпалка видиш отгоре му, такъв курбан трябва да дадеш. Чина Семенца казва, че един видял чилеча стъпалка и обещал жена си, сетня му дожеляло и рекъл: "По-хубаво мама ша дам", и за нея му дожеляло и пак рекъл: "Не, по-хубаво – детето". Като си отишел и трите ги намерял умрели. Чина Костовца казва, че по пепела определяла къв курбан да дават. Обърнат една пирустия с глава наголу въз пепела и сабахлем гледат каква стъпалка имало там. Ако е на добитък, заколиш такоз, каквото е там, пак ако е на

чиляк, трябва да се прекръстиш и нищо да не правиш. Един не дал курбан и хванал да купай, ма нищо не намерял, само чилешки кокали.

МОЙТИ РОДОВИ И ДОСТОВИ

Аз съм от Пеиковите-Калоевите (тетлюва род) и Шишковите-Люленовите (мамена), кръстена съм на кръстница Ивтия, защото съм третата в семейството ни. Най-голямата ми сестра е Мария, сетня Ана, сетня - аз и Зина, която трябва да бъде Жера, щото е кръстена на мама, но записаха я и ѝ казват по руско име - Зина. Имаме една умряла кака Анка, най-голямата, и бате Иван.

Кака Анка била кръстена по традицията на тетлювата майка баба Ана (по моминската си фамилия Калоева). Тя умря в глад, както казах вече, и ние не знаяхми. Тя била красива жена с красиви кръгли и винаги червени стърни и бяло лице. Тети и леля Пена, сестра му, също с таква бяло-бяло лице и с големи сини очи, стърните им само че не бяха червени. Но аз видях един братов син на баба Ана, чичо Танас от Чагър, действително с такива зачервени кръгли красиви стърни, и кака Ана, чичова Колива (тетива брат) е също с такива червени стърни и бяло нежно лице. У нас фамилия Калоев вече няма, пък в Кортена ги има много. Когато ходяхми в Кортен, ги видяхми много. Чичо Иван Калоев, братовия син на баба Ана, много домязва на тетья, само че не е с сини очи и нежно бяло лице. Той имаше машина и сеедно дохаждаше у дома, живее в Каул (Кахул), пак постоянно ходехи с машината си в Кортен и в Кардаш, дето живееше неговият стар баща, (бабяна Аняна брат). Там живее и неговата сестра Мария, която нямаше деца и държеше за храненче една негова гъщеря Люда (с руско име, макар че жена му се беше българка). В Кортена ходяхме с неговата машина

ходяхме тогава и в Кардаш (Фрумушика). Беше с нас чичо Колю, тетлюва брат, и моята сестра Ана, тети не ръчи да дойде с нас. Отидяхме да си видим нашите роднина, ма да бешу да посетим секи един, шеци да трябва цяла неделя да ходим по гости - тъй казаха чичо Колю и чичо Иван Калоев. Те казваха за тетлювите родове, пак да беж да ходим още и по мамените Шишкови и Люленови, неизвестно колко трябваше да стовим в Кортена.

Посетихме един чичо Танас Калоев и неговата сестра Пена, братовчета на тетья. Чичо Танас бил от диганите, т.е. които ги дигали в Сибиря и сега (жена му умряла) вече живееще, гърт чиляк, самичак. Синът му с булката си живеял в Кишинев. Другите на друго място.

Самичък гърт чиляк, но такъв порядок като в него дома, нийдя ни бях видяла. Лозито му прекопано, ровни редове и всичко покрай него също тъй расте на ровно. Зелените метли на два ровни реда покрай пътещата, подвързани от двете стърни да ни висят. Лук убран и съртирован в 2-3 коша по размери. В къщи чисто, преметено и метлата подвързана с една връв и закачена.

Много друго подобно видях в тях. Всичкото ми напминаваше тетлювите манери: той със скренки канцеларски си залубаше соноските да ни си бъркат парите и др. Само че тети бешу голям серт и не му стигаше търпение да доведе работата до края.

През градината на чича Танас имаше една пътичка, която на заведе до сестра му - леля Пена, една светла жена, но с тъмни очи; такъв беше и синът ѝ Пеню, който живееше при майка си и баща си вече с булката и децата си. Имаха вече съвременни къщи, машина, богато и чисто живееха. За съжаление всичкото българско, те биле богати, им го зели, когато ги дигнали, и нищо не видяхми там. На мъже ѝ му беше името Мосю, едно име, което у нас не беше известно.

В Кардаша, едно село на половината път до Кортена, видяхми чичо Ивановите (Калоев) брат и сестра и дъщеря му Люда, която имаше едно малко дете, което действително мязаше на пращяда си Иван, бабяна Аняна брат. Кардаш е молдованско село и мъже ѝ на леля Мария, сестра му, беше молдованян. Но всичкото в нейната къща беше българско и старобългарско. За удивителните пешкири с пауните вече казах, и за обиичките, но тя имаше и много друго удивително, старобългарско, пак баща ѝ, бабяна брат, прял разнo от дърво - лъжици, паници и т.н. Живеяли там както много други дигани българи, защото не им било позволено да живеят в родните си села, отдето ги дигали. Леля Мария ни показа една карточка, когато тя била още момичка, много ми беше интересно, че силно мязаше на леляната Марияна (тетлювата сестра) внучка Тодорка, щото Тодорка всичките я смятаха да мязала на дяда си Иван Бахов, пак тя мазяла на Калоевите и тъй отдалеч. И аз известно, че мязам на мама, пак в Кортена казват, че съм мязали на едни дъщери на тетица братовчед чичо Колю Драгиев, които още не съм ги видяла.

За Пеиковите по-малко знам, в селото имаме още един Пеиков, чичо Колю, тетлюва брат. Един път са запознах случайно с Калина Пеикова от Кортен, дядова Драгиева внука, на моя дядо Лифтер брат му. Дядо Лифтер, тетлюва теико, имал още братя и сестри; едина, Петър, останал в Америка и сега там живеят неговите синове (се като тетя и чичо: Иван и Колю) с семействата си. В Сан Паоло живеят и пробождат много здрави през туристите. Другия му брат не знаем де са изгубял в Букурещ, досега тря да я жива дъщеря му там. Защото в нашето семейство момчета нямахме, тети силно се радваше на чичова Колюва Лифтер, който е кръстен на дяда Лифтеря. У него остана Георгиевският крест, който дядо Лифтер го получил в

Първата световна война. Сега Лифтер увеличи фамилията, защото има два сина, се като тетя и чичо Коля: Иван и Николай Елиферевици, както им казват поруски. Тети силно му беше драго на туй и много подарки и пари им даваше, когато беше случая. Те действително мязат на нашите, макар че Лифтер и неговата булка са чернички - децата съвсем бели със съвсем светла коса и сини очи, такъв бил и дядо Лифтер. Чичови Колюви имат една увеличена снимка, дядо Лифтер млад с военна форма и много красив; най-удивително, че мяза на Сашо, сеприяна ми син, който го смятахме, че мяза на украинския си дядо.

Дядо Лифтер си дошел от войната контужен, там участвувал в комунистически движения. Много казваше, предвиждаше, какво ще било. Леля Пена, тетлювата сестра, се са удивляваше. Казвал, че ще гоиде едно време, плуг ще се валяй на земята и никои няма го зима. "Е, тете, ти като пише малко вино и се да кажиш! Пак действително тъй стана", казва леля Пена.

Дядо Руси Шишков, него хубаво го зная, щото той не беше като дядо Лифтер умрял до мойто раждане. Те живеяха с моята любима баба Мария до нас и всичкото детинство с тях бяхме, поичи отколкото с мама и тетя. Те с баба никога не са караха. Баба винаги вкусно готвеше и печеше хляб вънка в градинката и те вънка еद्या и ние с тях. Едни много вкусни чорби с борч (квас) правени и с арнаушки - дядо без арнаушка не едеше, като разкъса арнаушката и еде чорбата.

Помня, един път едеми манджа, пилешка манджа, и дядо ни казва (пак ни снi много внуци - аз, Ана, Руси, Пеню, уичувите Занювти, Танас, лелян Пенян): "Който изде крилицето, ша фарка (аз го изядах и действително чаках да фъркам), който шейника - ша ший." (Ана го изеде) и т.н.

Баба имаше насреща камината три кратунки: едната със сол, другата с червен пипер, третата с

мюрдя. Мюрдята винаги я затупявахми с топъл хляб и едяхми. Баба винаги, като печеше хляб, изнисуше по едно пите на пътя за помана – най-хубавата помана у нас се счита, когато гадеш на първи срещнати, на деца, дето си играят случайно по пътя, и да разкъсаш питето топло, да дигне пара, тъва пара отивала на умрелите.

Баба Мария, още знам, че никога не едешу до Петров ден ябълки петровки. Те ги имаха на дъното в градината им, много вкусни, нежни и ароматни. Ма тя ни ги едешу, ачи на Петров ден свети Петър на онзи свят га раздава ябълките на децата, нямал га гаде на нейните, щото тя ги изяла. На Петров ден тя най-напред трябва да ги подаде, сетня мой да се смърси (тъй казват у нас га първия път едеш нещо в годината; децата през глава първата хапка правиме, т.е. ръката тургаме над главата и опитваме с устата).

Баба Мария имаше една сестра, баба Соня, в селото и те заедно с нея (тя била още млада) и с тяхното семейство отишли в Америка в 20-ти години. Мама била съвсем малка, 4-5 години имала. Досега имам една снимка: мама такава малка, още по-малка сестра ѝ – леля Пена, дядо Русу и баба още млади и красиви и редом едни други Шишкови, Шишков Петрови, братовчедът на дяда. Си дошли само заради баба, тя не можела да живее там, на люцката земя с люцки хора. Била както болна, голяма носталгия имала. Всичкото било прогадено, пак от нищо трябвали да начеват, но не можели да живеят там.

Баба Соня много жалеешу, че се върнаха, там щели сто пътя по-хубаво да живеят. И дядо Степо, мъже ѝ, бил там, там щяла да се ужени за него. Тя знаешу португалския език, била красива и я искали богати, пак тя искала дядо Степо, нашия българин. Те, действително хубаво живеяха до края на живота си, макар че нямаха деца, но заеха едно храненчи, сякчи да беше сестряна му дъщеря, кака Дона.

Мама, макар че била малка, много помни каквото е било в Америка. Помни как я наплашил един черен и я успокоувал: "Ой ми ниня, куйтагиня, кон су пукага, кон су пукага", и показвал ѝ кръстчето си.

На нашети българи, които излели тук от румънско ("първо ромънско", като те казват; "второто румънско" е в 40-ти години), им беше лесно да научат португалския език, с който приказват в Бразилия, дето бяха те. Фок се си е фок – огън, тъ крещели, когато взривавали баурите. Всичките, които се върнаха, знаеха португалски език.

Дядо Русу често разказваше разго за Америка. Казваше скришнато, че руските му запретявали га казва всичкото, което видял там, казваше, че там имало голямо богатство. Разказваше, че имало много диви буги и как ги окружавали и ги гоняли прямо във поезда. Големии риби имало много. Разказваше той всичкото, което му беше запретно га казва, когато излезе на пенсия, пак когато работеше – той беше секретар в селсовета – го било истрах га казва. Чут не умрял, ксогато го ухапал един голям паек. Мама пък разказва, как една зъмя са спуснала един пнът от табана на барака им. Много интересни истории биле там. Когато у нас се начена сериала "Рабыня Изаура", ни са питами един други, кое то фазенда, пък мама казва: "Че ко не знайте ли?"

Когато си дошли от Америка, живеяли, както мама казва, в чичови и Борисиви. Той е дядова Русива брат, от неговите никого не познавам. Мама казва, че биле много (първен нашети българи по много живеели наедно), но живеели дружно, не като сега. Как сне са сбирали на онъва парала (суфра). Наредени един билък и дърти, и деца покрий нея. И си топет по ред от паницата. Мъжете сидът на столченца, пак жените прямо на земята, подгънали десния крак, га не мешай га едът, пак левия сгънат в коляното, стърчи нагоря.

Другият дядова Русива брат, Петър, чичо на мама, пропаднал; когато си заминавали руските, отише с тях и неизвестно ко станало с него.

Неговият син Петр Петрович Шишков, един много разбран и харен чияк, беше до пенсията си главен бухгалтер в колхоза. Тети постоянно работеше с него в контората.

Помня и дяда Недя, другия дядовия брат, тежко живеяха накрая нашето село. Аз знам втората му жена баба Недювца, тя била гагаузка и просто приказваше по български. Пак първата му жена била българка и умряла както мама казва, че се стреснала от едно чудо, дете видяла.

За дяда Савя в Лека казвах по-напред.

Бабените Марияни братя, както вече казах, били големи музиканти (мамените уйчу Стоян и уйчу Васил). Имали една красива фамилия – Люленови. В Кортеи имало и други Люленови. Бабените братя гласували когато се наченал глад, и умрели, сякчи едина се пак оставил мал един син.

Баба Соня деца нямаше, пак другата сестра на баба, баба Ирина, която умряла много млада и имала един син, в глад го взели в детдома. Баба Соня и дяда Степу искали да го вземат за тяхен, пак той не ги ръчил, не ги признал за свои и заминал, де отишел в Русия, пак сетня пак са намерял.

Досега имам една карточка, гето са млади баба Соня и баба Ирина, бабенте сестри, млади булки с годениците си. Мама казва, че много красиви били бабенте сестри и макар че били бедни, аргатували, ги искали и богати, и бедни. Когато баба Ирина умряла нейният мъж не щял за никого да се жени и силно се радвал, когато дойдат нейните в Кортеи на гости. Неизвестно ко станало сетне с него, пак синът им се намерил и дошел един път на гости в нашето село при роднината на баща си. И те извикали на мамени.

Макар че знам, че има Люленови, гето не са наши роднина, много са радвам на твва фамилия, когато срещна някого с нея, я считам за своя, щото тя много ми напоминава за мойта баба, една светица, за нейния славния род, които знаели много песни и ги пеляли и които имали много други благородни черти. Мама казва, че и уйчу Заню хубаво пелял, когато бил млад и се връщал от годеницата си. Всичките го слушали, когато вървял по пътя и пелял.

Много разпо прекарвали нашите хора! И Първата световна война, и Втората, и първо румънско, и второ, като първо руско и второ, тифът и гладът ги морел, почти половината село измряло и в Сибиря много загинали, и в Америка много роднина останали на нашите.

Но традиционната си култура бяха съхранили почти до нашите дни. Пред нашите очи тя хвана да се губи, хванаха да се губят хилядолетният опит на нашия народ, хилядолетните културни ценности, както материални, тъй и духовни. Отиват си, умират една подир друга нашите баби, които много знаят и много искат да кажат, но никога не ги пита.

Казват, че на онзи свят се сбирали род при род, народ при народ. Може, макар там ще се сбирем пръснатите, обърканите с другите, и пак ще видим онзи български рай, който го виждахме, когато бяхме малки! ■

ЗАЛУДО РАБОТИ,
ЗАЛУДО НЕ СТОЙ

Борис Долинский
Роден през 1947 г. в гр. Кагул,
Молдова

Според разказите на дядо Николай, баба Леля и баща ми нашият род по мъжка линия произлиза от Конгаз, Молдова. Първоначално фамилията на прадедите ми била Даали, но в семейството разговаряли на български. В средата на XIX век се преместили в Болград, където дядо ми се оженил за баба ми. Моминското ѝ име било Маринова. Нейните прадеди са преселници от Ямбол. Родът Маринови бил богат, притежавали най-големия от трите леярни цеха с работилници в Болград, който заемал цял квартал. Поради това, че Болград бил по онова време чисто български град, там били запазени българските обичаи, култура и изкуство.

Спомням си, че дядо Николай ходеше с фес на главата и пояс на кръста.

От баба зная, че прадедите ни са живеели някъде в планините на България. Те избягали на север, когато от съседното село цялото население било закарано в Турция поради това, че там бил убит един турчин. След известно време в това село се върнали само няколко ослепени старци, които се държали един за друг. На един от тях турците оставили едното око, за да доведе останалите живи в домовете им. Те трябвало да разкажат на всички как са били убити съеляните им.

През 1912 г., когато баща ми тръгнал на училище, фамилията му била променена на Даалийский. Едни от рода обаче били записани Далийский, други - Долинский. Имало и други варианти, но част от рода запазил първоначалната си фамилия. През 1914 г., когато започнала войната и дядо Николай бил мобилизиран, дядо ми по майчина линия взел баща ми от училище, тогава 9-годишен, и го изпратил да работи в цеха. От майка ми зная, че баща ми не се разбирал с дядо и след известно време отишъл да работи в леярния цех на другия болградски промишленик, Кулински. Там усвоил професията на леяр, стругар и монтьор на немски мотори, купувани от Германия.

Когато пораснал, започнал да работи като моторист в немски, украински, гагаузки и други села. В резултат на това усвоил и можел да разговаря на шест езика: руски, украински, гагаузки, немски, гръцки и румънски. Без да се смята родният български език.

През 1928 г. баща ми окончателно се установил в Кагула, където намерил постоянна работа и си купил къща. Тогава довел от Болград по-малкия си брат Павел и майка си. По-големият му брат се преместил в град Измаил, в пристанището на който държал бюфет. Сестра му се омъжила и останала да живее в Болград. Разселването на рода ставало в пределите на Бесарабия.

През 1938 г., на 33-годишна възраст, той се оженил за майка ми - Вера Лукянова Плетос. Дядо Лука ми разказваше, че правилно фамилията се пише Плитус. Родът на майка ми произхожда от акермански гърци. Бащата на дядо Лука бил едър търговец, а жена му, баба Зина, била украинка. Прадедите ѝ произхождали от станица Дивизия, влизаща в състава на Дунавската казашка войска в Бесарабия. Дядо ѝ бил писар в станица Дивизия. Семейството на дядовия баща дошло от Акерман в село Московей, Кагулска околия. Дядо Лука бил революционер, участвал в подпалването на помеш-

чишките имена, воювал срещу румънците през 1918, а след това до амнистията бил нелегален.

Майка ми от седемгодишна възраст била при служница в семейство Кулински. Български научила в Московей и Болград.

През 1940 Бесарабия била върната на СССР, а през следващата година започнала войната. Баща ми не го взели на фронта, а му възложили да евакуира мелницата, маслобойната и останалото имущество. Но фронтът бързо се придвижвал на Изток и баща ми останал в Кагула. Румънците също не го взели в армията, защото не се доверявали на българите. А през 1942 г. бил арестуван от румънските разузнавателни служби и осъден на смърт "за съдействие на болшевиките" (за евакуация на мелницата). Но поради продажността на румънските власти (съдии), а също и поради това, че сред осъдените имало и молдовци, той успял да избегне разстрела. На следващата година обаче заедно с майка ми за малко не били изпратени в затвора за това, че разговаряли в къщи на български, което било забранено. Навсякъде имало окачени плакати "Ворбуц нума ромънеште".

През 1944 г. румънците и немците бягали под натиска на Червената армия. А през 1949 година гряде Николай бил изселен в Архангелск, където още първата зима починал. Дошли и за нас. Описали цялото ни имущество и заповядали да чакаме колата за заминаване в Сибир, но по неизвестни причини тя не пристигнала. Това ни спасило от репресии. Някои наши роднини избягали в Румъния още през 1944.

През 1951 година по-големият ми брат, Михаил, трябвало да тръгне на училище. Възникнал въпросът - в какво училище? В руско или молдовско? Въпреки че той освен български никакви други езици не знаеше. В къщи разговаряхме на родния език. Кагул по отношение на езиците беше разделен на три части: молдовска,

украинска и липованска, т.е. руска. Улицата, на която живеехме, беше смесена, но българите, както и в целия град, бяха малко.

Брат ми беше изпратен в руско училище. Скоро след това вкъщи дойде една учителка и попита на какъв език разговаряме. Майка ми отговори, че разговаряме на български, на което учителката заяви, че майка ми усложнява съдбата на брат ми, който не може, т.е. не умее добре да говори руски, а това означава, че няма бъдеще.

От този ден в къщи започнахме да разговаряме на руски. Но това трудно ни се отдаваше. Спомням си колко ни беше смешно, когато майка ни се караше на руски и, за да приемем нещата на сериозно, минаваше на български. Поради това, че се лишихме от естественото място, където можехме да разговаряме на родния език, аз и сестра ми постепенно забравихме български, т.е. аз не мога да говоря, въпреки че всичко разбирам. Кои знае защо помня думите на много български песни, които пеехме у дома. С годините започнахме да разбираме каква загуба е това и на родовете история започнахме да гледаме по друг начин. Особено сега, когато тук, в собствения си дом, станахме чужди.

Ожених се за Лидия Леонидовна Зайцева, украинка по националност от Кривой рог на Днепропетровска област. Езикът, на който разговаряме в моето семейство, стана руският.

Деца ми, Жан и Роман, с интерес започнаха да слушат моите разкази, песни и анекдоти, които съм слушал от родителите си като дете. По-големият ми син, Жан, беше приет в Кишиневската консерватория, но, когато стана възможно, за три месеца научи български и постъпи в Софийската консерватория.

В Кишинев има курсове по български език, в които смятаме да се запишем всички от семейството.

Стараме се да се придържаме към главния жизнен принцип на нашия род - залудо работи, залудо не стои.

От стари времена моите прадеди били занаятчии, работели с метал. Аз съм първият музикант - преподавател съм в музикалното училище в отдела за българска народна музика.

Любимите български писатели на семейството ми са Алеко Константинов и Иван Вазов.

Връзката ни с България досега е била епизодична. През тази година дори абонаментът за вестници и списания от България става невъзможен. Цялата информация получаваме от местните вестници или от пристигащи от България. В последно време влечението към прародината ни се засили.

Засега нашите деца нямат бъдеще тук. Вратите в учебните заведения са затворени за тях, закрива се и отделът, в който работя. На всичкото отгоре, поради поставянето на граница между Украйна и Молдова, в скоро време проблем ще стане и връзката между роднините.

За поддържане на връзки между бесарабските българи и прародината са необходими вестници, книги, специалисти, двойно гражданство. ■

Превод Л. Мангаджиева

ПИЩА НОВЕЛИ НА БЪЛГАРСКИ...

Иван Вълков

(Юлиан Дели - Димитров)

Роден през 1939 г. в с. Бурзуджи (сега с. Виноградовка),
Арциски район, Одеска област, Украйна

I. Събития в моя живот...

Срещнат се ли познати, приятели или роднини за една чаша вино, винаги приказките се водят не към бъдещето, а повече наоколо миналото. Започват да споменават как и какво е било тогава, през младините им, и повече през далечното детство... Чаша червено руйно вино и спомени, спомени! Ето българският еликсир за здраве, щастие и сполука! Червендалестите млади мъже и мустакатите дядовци с черни астраганени гугли еднакво не обичат да говорят за непознатото горчиво бъдеще, на тях повече им допада да си вземат от сладкото минало...

Ето и аз си спомням нещо от моето минало. Година 1958-а... Селската школа подготви вече третия абитуриентски клас. Зрелостниците на първите два випуска се пръснаха кой накъдето може. А този трети випуск вдигна селото на крака, зашемети старо и младо! Петнадесет зрелостници, единадесет момчета и четири момчета, намислихме заедно да излезем от село и да заминем на Изток, в град Братск на младежки строеж.

По онова време да се решиш на такава работа?! Обаче ние се уговорихме за страх на майките и бащите си и за завидване на младите в село...

Защо отбелязвам именно това събитие в моя живот? Затуй, че по онова време то беше наистина подвиг за едни седемнадесет - осемнадесетгодишни младежи, които на такава възраст по-далеко от районния център не бяха заминавали. Може би това първо пътешествие на младини, веднага след завършването на школата, ми беше и първият старт за многобройните пътешествия по разни страни през всичкия ми живот. Сигурно голямата жажда за пътуване оттогава се започна. А странстванията ми бяха наистина многобройни: от Брест на запад до Урал на изток, от финландската граница на север до Ереван на юг; освен това и пътуване по всички бивши соцстрана по няколко пъти. Мисля, че това изигра не малка роля в моя писателски и журналистически занаят...

Второто събитие, което никога няма да се забрави през всичкия ми живот - това е раждането на първата ми книжка новели през юни 1988 г. Да, именно "раждането", не прекалявам! Ние, мъжете не винаги разбираме и можем да чувстваме състоянието на една бременна жена. А още повече мъките ѝ по време на раждането на детето и безмерната ѝ радост, виждайки го за пръв път. До това мнение стигнах по причина забележката на жена ми, когато, наблюдавайки състоянието ми по време на публикуването на моята книжка, тя каза: "Ти като че ли дете раждаш!" Когато вече втори път ръкописът беше обсъден в секцията на бесарабските български писатели към Съюза на писателите в Молдова, аз започнах трети път да го преписвам. Чувствах, че искам да бъда сам и непременно тишина да бъде. Неведнъж жена ми и детето влязваха в стаята и ме питаха нещо, ала аз дори не ги чувах и виждах. Имаше моменти, когато им казвах: "Оставете ме да работя и нищо друго не мога сега да правя!... Разходки, гости, заминаване за село - по-после!" А когато

започна работата с художника за илюстриране и аз трябваше да му пребеждам новелите на руски, за да може да схване сюжета, станах такъв нервен, неспокоен, че дори домашните ме съветоваха да ида в болницата на стационар. Много се грижех за корицата, каква ще се получи, за другите рисунки по отделни сюжети. Дори сам си правех макети с различни шрифтове от вестници и детски списания. А когато печатницата ми изпрати шпалти, за да правя сам коректура, изобщо "се изгубих". По няколко часа наред четох и препрочитвах текста и непрекъснато си въобразявах каква ще бъде тази книжка, как ще изглежда. А денят, когато ме извикаха в издателството и ми връчиха първия сигнален екземпляр от готовата книжка за последна коректура, стана за мен незабравим.

Наистина отстрану, както ми каза после жената, изглеждаше като че ли държа в ръце току що родено дете!

II. За родослodontото дърво и преселването

Баща ми, Николај Георгиевич Волков, вече е навършил осемдесет и две години. Роден през 1911 г., сиреч в началото на века. Той може доста дълго и интересно да разказва за различни събития, случки, станали както в началото, така и в средата и вече накрая на нашето столетие.

Веднъж ми щракна в главата да го попитам за нашето фамилно име. Защо се казваме Волкови? А не Вълкови, както си е по български. Волков, това е руско фамилно име!

- Ами! Че то да ѝ саде това - лекичко се подсмя той. - Както ме пишат по паспорта, почти нищо няма от мойто!

- Че как така?! - изненадах се аз.

- Саде Никулай вярно - като че ли отрязал той.

- К`во! Шегуваш се ли с мене, тате?

- Право ти казвам. Саде името мою, а фамилията и по отчеството нищо право няма...

- Ами, тогиз кое е право? Таквоз се случва само със шпионите! – реших и аз да се пошегувам.

- Шпигон, не шпигон – вече с глас се засмя той, – а най-право ще бъде тѣй: Шурлаков, Никулай Дорофеевич!

- Ти ме скъсваш с такава новина – кажи-речи изкрещях аз. – Ха! Гледайте го, "най-право"! Ами че какво, може още и инак?

- Може! Може и... Дели, Никулай Дорофеевич!

- !!!

Ето какъв диалог имах с баща си през едно лято по време на отпуската ми. Може би щеше да излезе още по-дълъг, ала аз с едно голямо нетърпение го попитах: "Тате, че кой ни е бил прапрадядо? Може да знаеш и кой е бил първият преселник-бежанар от нашия род?" И ето какво той ми разправи за нашия род вече тук, в Бесарабия, в село Бурзуджи.

Когато тракийските преселници – бежанари напускали Майка България през пролетта на 1830 г., спасявайки се от "турчина", Димитър Шурлаков бил едвам ерген, едно младо българче вече без майка и баща. Мнозина от тамошните българи взимали участие във войната заедно с руската армия и поради това пострадали от турските зверове и роднините им, и цели семейства. Мислило момчето да се откаже от това далечно и неизвестно пътешествие, ала сетило се младото, че турският ятаган и него няма да помилва. Когато приближил Великден през април 1830 г., с голяма скръб народът започнал да се прощава със своите покойници, бащини и прадедови гробища. За последен път и Димитър Шурлаков посетил гробищата, гдето почивали родителите, роднините, приятелите му и прикадил гробовете им.

Заминал за Южна Бесарабия със своето семейство и баи Кабран Дели. Макар че в колата нямало място за

това сираче, той може би сметнал, че няма да пречат още две млади ръце, когато ще трябва да се изнася колата, затънала във влажна разгазена горска дуря, и се съгласил да го запише в своето семейство за преселване. Поради това станал той от Димитър Шурлаков на Димитър Дели... Като член на Кабрановото семейство пристигнал тук, в Бесарабия, в село, което нарекли Бурзуджи първите преселници. Дошло време, когато се загомил и той. Разбира се, оженва го баи Кабран Дели, който кажи-речи понякога забравял, че това момче не е негов роден син, а осиновен. Работливо и свестно било момчето. Сполука и щастие настигнали тук, в Бесарабия, това младо семейство, макар че относно имота било още доста тъничко.

Минало се време, дал им Господ трима синове: Русу, Георги и Петър. Починал Димитър Шурлаков – тук, във втората си родина. Стар, над шестдесет години, отишъл на оня свят вече като Димитър Дели. Пораснали децата му, пораснал и също се загомил и Петър Дели. Както разбрах, таман той е бил дядо на баща ми. Не останал без гечица и Петър. Имал също три деца: Ивана, Яна и Дорофей – бащата на моя баща, сиреч моя дядо. Обаче сполуката минала покрай това семейство. Още млад баща загинал Петър Дели като български опълченец в последната руско-турска война за свободата на Майка България. Починала и майка им. Остават три сирачета. Двете момиченца, Иванка и Яна, вземат за осиновени дъщери в село Селиоглу. Момчето пък, Дорофей, го взема за осиновен син в самото село Бурзуджи дядо Георги Волков. И така, бъдещият ми дядо, Дорофей Дели, получил ново фамилно име – Волков. Нямали деца дядо Георги и баба Георгиевица, развали се на момчето. Пораснал Дорофей и когато дошло време, оженва го пък сега дядо Георги. Младото семейство подарява на старите хора също трима внуци: Георги, Кера и Кольо. Ала почти не

помнят те баща си и майка си. Още млад загива по време на Първата световна война баща им, Доротеи Волков; почива на младини и майка им, сиреч моята баба. И остават пак три сирачета сега пък при дядо Георги и баба Георгиевица. Взима старият, че прави и тях като осиновени и им дава ново презиме - Георгиеви. Ето защо баща ми казва, че само "Нукулай" е негово име... Слушах тази история за нашия род и на ум ми дойде: "Трее ли слънцето еднакво за всички?"

Ние, днешните бурзуджийци, сме потомци на преселниците от първата третина на XIX век след края на Руско-турската война от 1829-1830 г., когато хиляди семейства от селата и градовете на Юго-източна България (предимно от Сливенско), спасявайки се от турското робство, са били принудени да се преселят от другата страна на Дунав в пределите на Русия.

Да се пренесем мислено за малко време в миналото. Краят на Руско-турската война приближава, едно ранно утро през август армията на фелдмаршал И. И. Дибич влезе победоносно в град Одрин. Пада последната турска крепост... След подписването на Адрианополското примирие Турция се признава за победена, задължава се да даде независимост на Сърбия и Гърция. Свободата на България пак остава на втори план. Сливенци и котленци, които съвсем наскоро срещнали руската армия, не можели да дойдат на себе си от неочаквания обрат на политиката. Както е известно, императорът на Русия обещал на всички, които не щат да останат в Турско, да им бъдат дадени коли и кораби, за да се преселят в нейната земя.

Град Сливен се превърнал в център на преселниците. Отвред идвали хора да се допитват. В самия град ставали постоянни събрания, на които хората искали да им бъде обяснено всичко най-подробно. Избухвали разногласия по въпроса за мястото на из-

селване. Едни предлагали Бесарабия, други настоявали да заминат за Влашко и Молдова. В таква положение сливенци посрещнали пролетта на 1830 г. Снеговете се разтопили, цъфнали черешите, гората се разлистула. Оставало още два гена до заминаването на руските войски, а на 13 април 1830 г. потеглил първият керван от Сливен.

Ето как се описва това във възпоминанието на един воевода, предводител на преселниците: "Дълга върволица от биволски коли потеглиха нагоре из каменистия път, който избиваше и се губеше на север. Върху претоварените с багаж коли, покрити с шарени черги и рогози, се бяха качили, приготвили се за дълъг път, малки невръстни дечица и стари, грохнали баби и дедовци, които за последен път оглеждаха нивите и градините, пътищата и пътеките, чешмите и вадичките, по които течеше бистрата балканска вода. Гледаха и бършеха съзлите си..."

След първия керван потеглил и вторият, и третият. В продължение на два гена от Сливен се изселили петнадесет хиляди души.

Ето какво намираме в един статистичен очерк от историка на миналия век А. Скалковски, напечатан в Одеса през 1848 г., относно заселването на българските поселения наоколо Бурзуджи. От единадесет поселения в Нижни-Буджакски окръг девет са заселени през 1830 г. Нито в този окръг, нито в Измаилски има нещо казано за Бурзуджи! Останалите села са заселени през 1822 г., а Чийшия и Чешма - през 1813 г., ала нито веднъж не се среща година 1824-та! Моите съселяни, сиреч бурзуджийци, я отбелязват за годишнина на селото. Но откъде и защо?

Добре известно е, че Бурзуджи е заселено от българи преселници, пристигнали от село Бурзуджи, Сливенско. Сега то се казва село Горно Александрово, Бургаска област, преименувано така през 1882 г. В чест

на императора на Русия Александър II, убит година преди това. Намира се селото недалеч от Сливен по пътя за Бургас. Как може да бъде заселено през 1824 г., когато става дума за преселването след 1812 г. – вече е късно, а за най-голямото преселване през 1830 г. още било рано...

Ако се обърнем пак към очерка на А. Скалковски, намираме следното:

"...Село Твардица (Молдова) основано в 1830 году болгарами из Румелии. Они дали селу название одной усадьбы в прежнем своём отечестве. В 1831 году новоприбывшие переселенцы были приведены "на верность подданства к присяге и зачислению в число коренных жителей..." 23 февраля 1832 г. правительственным указом утверждены были наименования "вновь устроенных" сёл. На карте края появились новые названия. Вокруг Твардицы поднялись Главаны, Пандаклия, Девлет-Агач, *Бурзуджи*, Делжилер, Камчик, Кулевча, сохранившие за собой имена своего прежнего отечества..."

А сега, защо село Бурзуджи не се среща нито в един окръг, за които беше гореказано?

Селата Бурзуджи, Денжилер, Камчик и Кулевче се намират извън Нижни-Буджакския окръг, защото не стигала вече земя в този окръг за преселниците, пристигнали по-късно, през 1830 г. За тези села била дадена допълнително земя отвън, в по-рано заселения Нижни-Буджакски окръг. И между другото, те спечели повече. Така през 1835 г. в Бурзуджи имало само 69 семейства, обаче те получили от държавата 4140 десетини земя, сиреч по 60 десетини на семейство. Освен това 826 десетини били дадени допълнително за резерва, ако пристигнат още преселници. И мисля, че най-добре ще бъде, ако моите земляци бурзуджийци възстановят историческото название на селото и годината му на заселване.

III. За любимите книги...

През студентските си години, когато денем и нощем като халосан непрекъснато четях всичко, каквото намирах в библиотеките и по книжарниците от Костантин Паустовски и Виктор Астафиев, аз още не се досещах, че някога ще пропиша. Може би тогава те ме подбутнаха към тая пътека, въведоха ме в едно смайващо състояние! За мен творбите на त्याва изтъкнати руски писатели бяха всичко: и духовна сила, и морална задоволеност, и физическа почивка.

Но добре помня и съвсем друго чувство, когато през седемдесетте години се запознах с прозата на Иван Вазов, Антон Страшимиров, Димитър Димов, Камен Калчев и др. Когато започнах да се запознавам, мъчейки се до плач от обиди, с родния език, майчин език. Може би те и станаха мои учители. Не знам.

Ала точно зная, че когато прочетох първите разкази на Йордан Йовков, почувствах, че по-обикната за мен проза повече няма да има! Бях, както се казва, чалдисан! И се започна пак моето обикаляне по библиотеките и книжарниците.

Голям подарък си направих в град Берлин – в една книжарница открих трите тома избрани творби от Йордан Йовков. Божият дар, възпътен в творбите му, стана за мен като въздух, като лекарство!

И се питам, защо е така? Може би защото той е родом от село Жеравна, Сливенско, където е и село Бурзуджи, откъдето са се приселили нашите прадеди тук, в Южна Бесарабия! Може би заради майка му, Пена Вълкова Бойчева? Една кротка, любознателна, домова жена, остроумна и гласовита песнопейка, родом от село Странджа, разположено недалеч от Бурзуджи.

Може би...

IV. Чувствам ли се, че съм българин!

През 1975 г. за пръв път пътувах през България като турист. По пътя от Велико Търново за Бургас минах през село Бурзуджи, Сливенско (сега Горно Александрово, Бургаска област).

Ами откъде тогиз можех да зная, че това е било моята прародина, че някога нашите прадеди са се преселили в Буджашката степ и селото също нарекли Бурзуджи. Да! Аз на него време не знаех за това. Нямаше кой да ме заинтересува, да ми разправи, да ми напомни, че съм българин.

Казвам така, защото наистина бяхме забравили всичко. Времето беше такова, че хората от едната и от другата страна се страхуваха, а понякоха и се притесняваха: да признаем факта, че сме българи, а от България – че има още нейде забравени сънародници.

За срамота тогиз, през мойто първо пътуване, бях принуден да говоря на руски език. Много се изненадох, когато започнах да говоря на български и усетих, че повечето не ме разбират какво говоря и аз също не разбирах какво говорят.

Завърнал се у дома, за пръв път през своя живот се замислих: кои сме ние, какво стана с нас? Почувствах голяма обида, срамота за себе си и своите сънародници, живеещи в Южна Бесарабия.

Отидох в книжарница "Дружба" и за пръв път купих книга на български език, тя беше от Атанас Стоянов "Имаше едно момче". Четох я и плаках от обида, че много не разбирах, като че ли чета на някакъв чужденски език.

Да не разправам много, само ще отбележа, че най-после стигнах до това, че след 1980 г. започнах да пиша новели на български език.

Но на какъв български? Не оня, на който не ме разбраха моите сънародници по време на първото ми пътуване през България.

Разказвам всичко погробно, защото се минаха още 15 години и аз за втори път пристигнах в прародината си и вече не като турист, а за да напредна малко в родния книжовен език. И също както първия път, чувствах, че пак се притеснявам да говоря на български. И пак ми стана обидно, като научих, че вече 28 години моята прародина организираше летен семинар за българисти и слависти, а ние за пръв път пристигнахме десет души от Бесарабия.

Мисля, че това мое второ идване остави дълбок белег в душата ми!... ■

РОДИТЕЛИ И ДЕЦА
СЕ ОКАЗАХМЕ
В РАЗЛИЧНИ ДЪРЖАВИ

Фьодор Златов

Роден през 1956 г. в с. Камчик (сега с. Заря),
Саратски район, Одеска област, Украйна

Обикновено когато човек е млад, не се замисля за миналото на своя род. Всекидневната работа и грижите ни поглъщат изцяло. И аз, откровено казано, се затрудних, когато ме помолиха да разкажа за рода си. Но така или иначе се съгласих да напиша своите спомени за родителите си, близките и нашето село. Още повече, че постоянно чувствам отсъствието им - защото работя и живея сравнително далече от тях.

Роден съм и израснах в голямото българско село Камчик (Заря), Саратски район, Одеска област. В този район има само две български села - нашето и Кулевче (Колесное), където впрочем е родена жена ми. Историята на моето семейство още не е написана, има само отделни очерци и се събират материали за местния музей. Известно ми е, че някои випускници от историческите факултети са посветили дипломните си работи на историята и културата на Камчик. За съжаление не съм познат с тях. Запознах се само с някои архивни материали за историята на селото, събрани от историка Н. Червенков.

Спомням си, че нас, учениците, ни интересуваше произхода на топонима "Камчик". Съществуват различни версии. Според една от тях прадедите ни

нарекли през 1831 г. така селото, което е основано след Руско-турската война от 1828-1829, на името на река Камчия, откъдето са се преселили. Учителят по история пък ни разказваше, че е наречено така, защото някакъв войвода си загубил по тези места камшика, после го намерил и заповядал на това място да се създаде село и му дал и името Камчик. А неотдавна научих, че известният историк А. Скалковский писал през 1848 г., че е наречено така в "памет на победата на руската войска над турците при река Камчия в България".

Един малък въпрос за историята на селото и толкова версии! А още колко неизяснени проблеми от историята на нашите бесарабски българи има! Ние с интерес очакваме резултатите от историческите изследвания, но засега те са много малко.

За моето село мога да кажа, че е много красиво, според нашите бесарабски степни разбираня: каменни просторни къщи, равни и асфалтирани улици, представителен център - огромен Дворец на културата, училище, старата църква "Света Троица". Не може да не се поклоним на тези, които през тежките години съумяха да спасят църквата от разрушение. За да не изглеждам пристрастен, ще посоча откъс от пътните записки на българския журналист Иван Кондов: "А къщите на Заря са като дворци. От улицата навътре в двора са светнали прозорците на пет, шест, седем, че и повече стаи. Следват след тях зимната кухня, лятната кухня, банята, складовите помещения, гаражът."

Въпреки че селото не е в българска среда, в него все още са се запазили определени български обреди, традиции и обичаи, от поколение на поколение се предава българският фолклор. Наистина просто пред очите ми много неща безвъзвратно бяха загубени. Представители на други националности (предимно руснаци и украинци) се появиха у нас през последните години -

преди всичко селскостопански специалисти, педагози и медици, изпратени тук на работа. Много от тях се установиха за дълго, възприеха местния бит и научиха български. Изобщо хората в село живеят задружно и заможни.

В тази среда съм се родил и аз през 1956 година. Бил съм третото дете в семейството на Фьодор и Мария Златови. Кръстили са ме на името на баща ми.

За прадедите си зная малко. Например че вече шесто поколение на рода ми живее в Бесарабия. И всички са били българи. Прадедите си намирам в списъците на преброяванията в селото в различните години. Под номер 45 в списъка за 1935 година, т.е. няколко години след основаването на селото, е записано: Владе Златов (49-годишен). Негови синове са: Слав, Злате, Вельо. Жената на Владе Златов е Томанца, а дъщерите им са Злата, Яна и Стоянка. Всички те са пристигнали от България. Най-младият член на семейството, Стоян, е бил осемгодишен по време на преброяването.

Баща ми, Фьодор Алексеевич, е потомствен обушар, обучил двамата си синове на своя занаят, който той на свой ред наследил от своя баща. Израснал в многодетно семейство – осем деца, три от които починали още като малки.

От разказите на близките си зная, че семейството им е живяло много бедно. Баща ми започнал да работи отрано. Съвмествявал селската работа с обушарската. Възможно е това да му е позволило да се отърве от бедността. През живота си е построил три къщи.

Впрочем моите съселяни имат слабост към строителството на къщи. Постоянно са заети със строеж, ремонт, поправки. Има традиция, още щом се роди в семейството син, родителите вече са обхванати от грижата за бъдещия му дом.

Баща ми цял живот е работил от тъмно до тъмно, денем – на полето, а вкъщи – на обушарския стол, зарабатвайки за парче хляб. С децата си беше много строг, мен и брат ми ни научи на много неща. Трудът му беше признат и награждаван с медали и други поощрения, беше избиран за депутат. Колкото и да беше сложно, баща ми винаги се стремеше да ни даде образование.

В момента е пенсионер, но продължава да практикува професията си, като помага на внуците си. През 65-годишния си живот не е боледувал сериозно нито веднъж, въпреки че е преживял трагичен случай. По време на една лятна буря заедно с двете си по-големи сестри се качил на табана да наблюдава гъжда и тримата били поразени от мълния. Сестрите му били убити на място, а той от удара на мълнията почернял. Не е известно как би завършило това, ако наблизко не се оказал един войник. Без да се баби, той го заровил до шията в земята, която отнела електрическия заряд. Така баща ми останал жив...

Майка ми, Мария Герасимовна Златова, през целия си живот е работила в колхоза, винаги е била от най-добрите работнички и фотографията ѝ често е стояла на почетната дъска. Към такива отличия сега ние се отнасяме с подозрение. Но аз говоря сериозно за това, с гордост, защото то отразява действителното отношение на майка ми към труда. Тя изцяло се отдаваше на труда.

Майка ми беше известна в село като голяма изпълнителка на български народни песни, особено на песни за трапеза, без музика. Тя добре познава българските народни традиции и обичаи. Сега е на 63 години, пенсионерка. Възпитала е три деца, има петима внуци. Говори български, руски и румънски.

За прадедите на майка ми зная много малко. Дядо ѝ, Георги Георгиев, е живял до 91 години и аз едва си го

спомням. Възможно е в рода на майка ми да има хора и от други села. Например моминската фамилия на баба ми по майчина линия е Велева. Такава фамилия у нас на село не се е запазила.

Имам по-голям брат, Алексей, който живее сега със семейството си и родителите ни заедно в една къща. Според нашите неписани закони с родителите остава да живее най-малкият син. Но в нашия случай се получи обратното, тъй като аз не живея на село. По едно време брат ми работеше в завода за риба в град Луганска, а после се върна на село, където работи и сега. Сестра ми Ирина завърши Одеското медицинско училище и работи в селската болница, има две момичета - Ана и Наташа. Родителите ми са кръстили брат ми и сестра ми на имената на своите родители. По-рано на село традицията да се кръщават децата в чест на бабите и дядовците се е спазвала много точно.

Повечето от роднините ми живеят в родното ни село. Имам достатъчно много братовчеди и братовчедки, почти всички познавам, но не с всички поддържам връзка. А вторите си братовчеди и братовчедки дори не познавам...

И така, произхождам от рода Златови, който е сред първите заселници в нашето село Камчик. Аз и моите деца сме длъжни да предадем на поколенията най-ценното, което сме получили от моето семейство - традиционния стремеж да се трудим, да се грижим за децата и родителите.

Възпитан съм, естествено, в духа, който тогава цареше в съветското общество. Откровено казано, вярвахме, че строим справедливо общество, че ни възпитаваат да бъдем честни, да изграждаме справедлив живот. Всичко това същевременно развиваше у нас известен национален нихилизъм. Защо да крия, в училището, в института ние малко се замисляхме за произхода и народа си, за страната, откъдето бяха

дошли нашите прагеди, не възприемахме традициите и обичаите, които родителите ни упорито искаха да ни предават. Мисля, че именно през тези години най-много и безследно беше загубено българското национално наследство в Бесарабия.

Като завърших средно образование, постъпих в престижния тогава факултет по автоматика и изчислителна техника на Одеския политехнически институт. След завършването му през 1981 г. ме изпратиха в град Белци. Това е на север от Молдова. Имахме общосъюзно разпределение и аз бях радостен, че оставах почти в родината - Бесарабия. Нищо, че родителите ми бяха в Одеска област. Тогава границите между републиките бяха съвсем условни. Всъщност сега с родителите и роднините се оказахме в различни държави.

В Белци работих на различни инженерни длъжности: инженер-технолог, началник на цех, заместник-конструктор на обединението и т.н. През 1990 г. бях избран за депутат във Върховния съвет на Молдовската ССР (сега парламент на Република Молдова) и член на Беликия градски съвет на народните депутати. Известно време работих като заместник-председател на град Белци. После се върнах в производството като заместник-директор на Беликия електротехнически завод, продължавайки да изпълнявам функциите на депутат в парламента на Молдова.

Ожених се през 1981 г., когато бях в последния курс на института. Съпругата ми има медицинско образование и също е българка. Родена е в съседното българско село Кулевче (Колесное). Ние поддържахме традиционните връзки между нашите села, в това число и брачните. Трудно е да се намерят семейства, които нямат роднини в някое от тези села. Така било писано, че ние, съседите, станахме големи приятели, преодолявахме дори езиковите различия, създадохме си

обща камчикско-колевченска традиция. Например в деня на Свети Николај летни две трети от жителите на Камчик отиват в Кулевче на църковен празник (събор), а на Света Троица също толкова колевчани идват в Камчик. Традицията е толкова силна, че ако в Кулевче има 20-30 гости, но сред тях няма нито един камчикчанин, то все едно, че не е имало празник.

Родителите на жена ми живеят сами. Другата им дъщеря е педагог, работи и живее със семейството си в Одеса. Известно е, че почти всяко бесарабско семейство освен фамилията си има и запазило се родово семейно прозвище. Например дядото на моя тъст бил "Хитър Петър". Вероятно заради съобразителността му, а може и за още нещо. Сега в селото родителите на жена ми са известни като "Хитровите". Този род, както и други в Бесарабия, съдбата е разхвърляла в различни краища на бившия Съветски съюз и други страни. Вече споменах, че едната дъщеря на тъста ми е в Одеса, а другата – моята жена, е в Белици. Родният ми чичо Иван поради страх от съветските репресии остана в Румъния. През последните години семейството на тъста ми поддържа връзка с него и си ходят на гости.

В Белици с жена ми изпитахме всички прелести на статута на младия съветски специалист: частна квартира, общежитие, частични удобства. Но сега живеем в удобна квартира в центъра на града. Имаме двама синове: единият е ученик, другият е в прегучилищна възраст. По-големият, Андрей, добре говори на нашия камчикско-кулевченски български диалект. В къщи по правило разговаряме на български, а навън – на руски. Сега усилено изучаваме държавния език – румънски.

В Белици намерихме много приятели. Обичаме да ходим на гости и да посрещаме гости. Жена ми прави

вкусна баница (милиана). Приятелите ни са от различни националности. Има, разбира се, и българи. Въпреки че градът ни се намира далеч от компактното българско население, в него живеят две хиляди българи. Бихме искали понякога да се срещаме, да си поговорим на родния език, да попеем български песни, да послушаме българска музика, да похапнем български ястия и т.н. Сега работим по създаването на българско национално-културно обединение. Имаме специалисти, които биха могли да преподават български език. Имаме договореност с нашите побратими от град Смолян, които са готови да ни помогнат с литература, със специалисти и др.

Въпреки че съм избран в парламента не от български район, а от Белици, където живеят главно молдовани, руснаци и украинци, като депутат ми се случва да решавам и проблеми на нашите българи в Молдова. И аз правя това с голямо удоволствие. Нашата неголяма група депутати (осем човека) прави всичко възможно да защити гражданските и националните интереси на местните българи, да задоволява изискванията им. Тя участва в работата на всички равнища на парламента: Кирил Дарманчев е член на Президиума, Георги Некин е координатор на парламентарната фракция "Съгласие", а Валентин Кунев стана вицепремиер на правителството на Република Молдова.

Много проблеми има да преодоляват нашите българи в Молдова. Много трудни дни преживяха те по време на миналогодишния военен конфликт в Приднестровието, когато загинаха българи, особено в голямото българско село Паркани. Сега има всички условия за мирно решаване на всички политически проблеми в републиката. Започна процес на всестранно национално възраждане на българите: създават се национално-културни организации, въвежда се обучение

на български език, издават се книги и вестници на родния език и т.н. Важно е тази тенденция да продължи. Мисля, че в Молдова има всички необходими условия за това.

Отмина времето, когато хората се бояха или се притесняваха от българския си произход. Отношението към нас както официално, така във всекидневието бих определил като добро. Забелязал съм една особеност: много добре се отнася към нас онзи, който веднъж вече е бил в България. А такива сред нас има много. Съдя и по хората от нашия град Белци.

За съжаление нито на мен, нито на някого от моето семейство се случи да посети България. Когато бях заместник-председател на градския съвет, ми се случваше да приемам български делегации, в частност от Смолян. Мисля, че трябва да се направи всичко необходимо бесарабските българи да могат да посещават своята родина.

С надежда да посетя България и непременно река Камчия завършвам тези кратки бележки. ■

Превод А. Мандаджиева

НЕ БИ ИМАЛО НАСТОЯЩЕ БЕЗ МИНАЛО

Ирина Криштафор
Родена през 1976 г. в гр. Одеса,
Украйна

Бих желала да благодаря искрено за мъдрата идея да бъде възстановена правдивата житейска история на миналите поколения, на нашите прадеди. Този призив (за това узнах от предаването на Одеското радио и измаилския вестник) стана значително събитие в моя живот.

Темата за миналото на моя род ми разкри света в неочаквана светлина. Фамилната история, за която знаех малко, ме накара да се замисля за нейните традиции, вяра и култура. Вече имам определено мнение и ново разбиране за миналото и настоящето. Защото не би имало настояще без минало. Хората днес просто са длъжни да изучават културата на дедите си, да знаят повече за това как и от какво са живели, какво са правели, какво ги е интересувало и вълнувало.

Запознавайки се с родословното си дърво, аз научих много нови и любопитни неща. Струва ми се, че лично на мен това ми се отрази положително, защото научих неща, които ми бяха неизвестни и ми липсваха. С всеки факт, с всяка нова дума за живота на прадедите ми се изпълвам с гордост за тях. Да, те са умели да живеят истински, добре и честно да се трудят, да обичат земята, да пазят своята самобитност и национално самосъзнание. При това, въпреки участието си, да изтърпят толкова лишения!

Все повече се замислям за своя живот, за това как живея... Сега съм на 16 години, отскоро имам паспорт, а това вече означава нещо за мен. За първи път придобих известни граждански права. Предстои ми още много да направя. Възнамерявам да продължа образованието си във ВУЗ. Надявам се, ако е възможно, да замина да уча в България - родината на дедите ми. За тази цел втора година изучавам български език. По време на обучението си мечтая не само по-подробно да изуча историята на България и да получа професия, но и да посетя родните места на прапрабаба ми Мелана, преселила се в Бесарабия от Габровско.

От брата на праядо ми Петър - Саба Маломен, който сега е на 82 години (живее в село Суворово, Измаилски район, Одеска област), узнах, че прапрабаба ми Мелана, вероятно след изгонването на турците от Дунавския край в хода на Руско-турската война от 1806-1812 г., се е преселила с четиримата си синове заедно с още няколко български семейства в свободните земи. Около езерото Котлабух се образувало неголямо българско селище. По-рано тук живеели татари, които наричали това място Шикирликитай ("сладък бряг"). Може би заради сладката питейна вода? На това място се установили спасилото се от османско иго семейство на вдовицата Мелана и другите преселници. Селото било преименувано през 1940 година в чест на руския полководец А. В. Суворов, превзел през 1790 г. с щурм "непристъпната" турска крепост Измаил, отстояща на 35 километра от Шикирликитай.

От името на баба Мелана (Меланка, Маланка) произлиза фамилията Маломен. На един от четиримата ѝ синове - Семьон, се родили 12 деца, но условията на живот тогава били тежки и оживели само две дъщери и двама синове - Танас и Васил. Василий Семьонович Маломен (1869-1947), както го наричали в селото "Семьончов Васил", имал четирима синове: Димитър,

Петър, Сава, Павел и една дъщеря - Марина. Той бил неграмотен, но хората го уважавали. Дядо Васил имал добра памет, бил разумен и справедлив човек. Освен това бил физически много силен. Заедно с брат си често си устройвали борба, а после излизали да се състезават на селския събор Света Троица. В присъствието едва ли не на цялото село селските богатири (пехливани) мерили силите си. Свирела музика - на кларинет и гайда. Понякога побеждавал единият, а после - другият. Победителят получавал жива награда - голям овен. Разказват, че Афанасий (Танас) Маломен, вече немлагоден, понатежал, излязъл веднъж отново да се бори. Работата била там, че победител трябвало да стане един съвсем млад момък от друго село, който не бил известен като борец. И ето, подтикван от публиката: "Нима, Танасе, няма да го пребориш?", излязъл Афанасий Маломен на мезгана, спрял се, огледал се, погладил корема си и казал, посочвайки съперника: "Това хлапе май не е яло манджичка!" Започнала схватката. Младият борец на няколко пъти се изплъзвал на ветерана, а след това с неочаквана хватка "чингел" го повалил на гръб!

Завръщането на ветерана не успяло... Наоколо избухнал смях. Някой подвикнал: "Е, Танасе, яло ли е момчето манджичка?" Но и това не смутило Маломен. Той, без да губи чувството си за хумор, отвърнал: "Хвани се и ще видиш!" Ето такива били тези хора.

Праядо ми, Петър Василевич Маломен (1903-1947), бил женен за Домникия Фьодоровна Стефанова (1904-1978). Родили им се три дъщери: Прасковя (моята баба), Мария (починала като дете) и Елена. Баба ми (родена през 1927 г.) родила през 1951 дъщеря, Юлия (моята майка), а през 1959 - син, чичо Петър, кръстен на името на дядо си.

От спомените на роднините си съм запомнила някои особености на техния живот, онова строго съблюдаване на определени норми, установени в

мечение на векове: липса на престъпления, пиянство, уважение към труда, почитане на по-възрастните. Да речем, ако някой младеж не поздравявал при среща със съселянин (в селото всички се познавали), това веднага ставало известно на родителите му. При наличието на голямо количество вино (по няколко бъчви) практически пиянство нямало. Кражби и други престъпления се срещали рядко, а извършителят опозорявал не само себе си, а и цялото семейство. За убийства изобщо и дума не ставало. Бащата се стремил да даде на децата си по равно земя и инвентар. Така направил и прапрадядо ми Васил, като разделил между синовете си своите 18 десетини земя. За себе си отделил две десетини и останал да живее при най-големия си син. Къщата била направена от глина и слама - "чамур", покрита с тръстика. Имала две големи и две малки стаи, била топла и здрава - издържала 126 години. Стопанството имало един-два коня, крава, от шест до десет овце, плуг, каруца, вейчка. Според качеството и предназначението си земята се разделяла на пет категории: за пшеница (зимна и пролетна - "жито"), царевича ("мамули"), ечемик, овес, слънчоглед, лозя. Тези ниви били на различни места, а бостанът бил на едно място. За да се избягнат кражби и увреждания (изпотъпкване от животни или хора), се определял общ ден за прибиране на реколтата и всеки можел да контролира извозването ѝ от полето. За определено време до прибирането на реколтата се назначавал пазач, който обхождал на кон нивите. Ако хванели някого да краде, наказвали го строго.

Бащата на прадядо ми Петър го отделил и му построил къща на края на селото. В този двор и досега живее баба ми. Разказвали са ми, че дядо Петър, който починал на 44 години, бил принуден да работи не само своята земя, тъй като била малко. Работел и в една мелница, собственост на богати хора. Там работела и

баба Дона, неговата жена. Тъй като умел добре да смята, дядо Петър бил приемчик, а баба Дона месела хляб. Той обичал да ходи на лов и да лови риба. Доколкото селото била земеделско, много хора имали по 15-20 и повече десетини земя, рядко някой се занимавал с нещо друго. Къщата на прадядо ми била накрая, затова било удобно да се поставят капани за зайци дори на двора. Понякога за една нощ се хващали наведнъж по няколко заека. През зимата ловели риба и под леда. В голямото езеро - лиман, имало много риба. Понякога прадядо ми носел в къщи по цял чувал с шарани.

Живеели скромно, но ценели труда и носели отговорност за работата си. Дядо Сава разказва колко усилия е положил, за да стане дърводелец. Успял да изучи занаята за две години, въпреки че обикновено отивали три години. Той участвал в строителството на дървения мост на железопътната линия Одеса - Измаил, която била започната през 1916 г. и била завършена през 1940. Имало обичай всички майстори, строили моста, да застанат под него, когато минавал първият влак. Изглеждало жестоко, но така вероятно можело да се избягнат бракът и гибелта на много хора и техника.

В неделните дни никой не работел, но на трапеза рядко се събирали. Впрочем храната била винаги от натурални и пресни продукти. Затова пък често се събирали на седенки, на които жените и девоичките се занимавали с ръкоделие, пеели, шегували се. На седенките идвали и младежи - бъдещите женихи. Девоичките и младежите се оглеждали един друг, зараждала се любов помежду им, която била залог за здравите български семейства.

За сватба се готвили при съгласие и договореност на родителите на жениха и булката. Две-три седмици преди сватбата ставала годявката. Сватбата траела три дни - неделя, понеделник и вторник, когато се канели само възрастни хора. Пеели се песни за любовта

- "Степане, Степане", и за маса - "на субат". Израели хоро под съпровод на цигулка, кларинет, гайда. След венчавката в църквата женихът давал откуп - "шестак" за невестата, а на втория ден от сватбата гошавали гостите със "сладка ракия" - символ на непорочността на младата булка. На масата нареждали пача, кисело зеле и картофи с месо.

На сутринта израели хоро около огъня, младоженците с каруца отвеждали свекъра и свекървата в магазина, където гошавали гостите, а по пътя свирела музика, шествието се превръщало във весел карнавал. В същия ден (понеделник) невестата показвала на всички майсторството си на домакиня - изпичала за гостите баница, която в Суворово наричат "пита". Много от тези обичаи в селото са запазени и досега. Моите родители пазят кинофилм, на който е заснета тяхната сватба в село Суворово.

Изобщо българите придават огромно значение на сватбеното тържество. Смята се, че от това, как е минала сватбата и какво я е съпътствало (събития, време), много зависи как ще протече бъдещият живот на младите. Например моята баба разказва следната история. Когато се омъжвала нейната леля Стана, родителите ѝ искали да вдигнат по-скоро сватбата, защото била тежко болна бабата на жениха. Нейната смърт би могла задълго да отложи това събитие, тъй като било необходимо не по-малко от една година да пазят траур. Не успели обаче да избягнат нещастие. Докато младите се венчавали в църквата, бабата починала. Наложило се да върнат младоженците при родителите на булката. Тържеството било помрачено. Младите се преместили в своя дом едва след погребението, но всички казвали, че станалото не е на добро. Действително, не се минала и година и починал мъжът на баба Стана. Едва след време тя се омъжила отново. Сега бракът ѝ се оказал щастлив - тя станала

жена на добър и богат човек от съседното село Курнички, а моята баба със сестра си и родителите си често им ходели зимно време със шейна на гости.

Живея в Одеса с майка ми, баща ми и по-малкия ми брат, но всяка година през ваканцията ходя при баба. Родителите ми се запознали като работели в морето на един параход. През 1974 година те често пътували до пристанището на Варна. За този град, за плажовете му също имаме киноленти. От време на време цялото семейство ги гледа като семейна кинохроника. Баща ми и майка ми не веднъж са ми разказвали за живота в България, за традициите ѝ, за сърдечността на българите. Сега родителите ми работят в системата на образованието и са радостни, че е дошло време, когато отношението към българския език се е изменило към добро. Започнаха да се подготвят преподаватели по български, в това число в България, за преподаване в училищата на бесарабските български села. Излъчват се радиопредавания на български език, улеснени са пътуванията до България. По-рано това го нямаше, въпреки че отношението към българите беше нормално, а при румънската власт за разговор в училище на родния език наказваха дори физически.

Аз чета книги на български. Обичам книгите за животни. Обичам съвременната музика и филми, макар рядко да показват български филми. Свиря на пиано, обичам спорта.

Не съм чистокръвна българка, тъй като баща ми е украинец, но се чувствам отчасти и българка. Частица от традициите на България, от културата ѝ живее в мен. Отначало имах трудности с изучаването на български, тъй като известно време живеях в Санкт Петербург. После семейството ми се премести в Одеса. Тук живея и уча, разговаряйки на руски език. Майка ми свободно говори български, макар и на диалект, а баща ми по малко говори и разбира. Той ме

подкрепя в стремежа ми да изуча миналото на рода ни. Помогна ми да събирам сведения и да разпитвам хората. Струва ми се, че в никакъв случай не трябва да се забравя миналото и рода. Защото има какво да почерпим от дедите си, за да станем трудолюбиви, весели и добронамерени като тях. Харесва ми тяхното развито чувство за хумор, традициите, танците, скромността и отзивчивостта им.

Стремя се да следя промените в България, поддържам идеята бесарабските българи да получат българско гражданство, за да могат да живеят и работят в България. Познати на родителите ми вече заминаха и живеят в България. Така те ще могат не по слухове да научат много важни и нови неща за страната и народа, по-добре да осъзнаят себе си като нейна част. Не всички, разбира се, отиват само за това, но аз се надявам, че много от тях се замислят над миналото си и засега поради материалното си положение просто не са в състояние да посетят историческата си родина. Искане ми се да вярвам, че скоро все пак ще се повиши равнището на духовната култура, че отношенията между хората ще се подобрят.

А готовогава ми се иска да внесе свой, макар и неголям, принос в делото за сближаване на бесарабските българи, по неволя откъснати от родината и народа си. И моля, дори при финансови затруднения, да не се отказва на нашите студенти, които искат да учат в България, и на всички онези специалисти или просто хора, които пристигат при вас, на всички, на които не им е безразлично какво ще стане в бъдеще с бесарабските българи.

Още веднъж благодаря за вашата идея. Надявам се, че много хора ще ви пишат за своето минало и настояще, за личното и съкровено в живота си.

Довиждане! ■

Превод А. Мандаджиева

ГЛАДЪТ

Домникия Ганчева

Родена през 1936 г. в с. Денжилер (сега с. Дмитровка),
Татарбунарски район, Одесска област, Украйна

Дојде есента на 1946 година...*

Съветската власт реши да вземе от хората и малкото зърно, което им беше останало. Това си беше истински грабеж. Започнаха да конфискуват жито, добитък, инвентар, насилваха хората да влизат в колхозите. Те протестираха и не искаха да се разделят със земята и с това, което бяха придобили с тежък труд. Хлябът стана скъп, малко неща можеха да се купят, а и не всеки имаше пари. Баща ми продаде килима на майка ми, който тя беше тъкала като момиче, и някои други вещи – кухненски бюфет, красиви съдове, купени още от Румъния, а също и други, които майка ми беше купила от немците. От онези немци, които през 1940 г. си заминаваха от Бесарабия и разпродаваха заграбеното. Всичко това ни послужи през 1946-а – баща ми купи два чувала жито и един чувал царевича. Те стояха зад вратата в пруста.

Веднъж, някъде около обяд, до къщата спря каруца. Баща ми не беше вкъщи. Вътре влязоха трима, явно не бяха селяни, говореха на украински език, така както в Татарбунар говорят. Изглежда бяха татарбунарски комсомолци и с тях, разбира се, беше и нашият помощник-председател. По онова време аз бях в трети клас. Те показаха на майка ми документ, според който селсъветът съгласно закона разпореждаше да ни бъде взето излишното жито. Майка ми упорито доказваше,

че то е купено срещу продадени вещи и че децата ще останат гладни, но те бяха неумолими. Натовариха на каруцата каквото имаше, а срещу това дадох някаква бележка. Един съседнин започна да успокоява майка ми, защо плачеш, казва, нали мъжът ти работи, ще ви изхрани някак си...

В селото започнаха да заграбват всички. Комсомолските активисти ровеха дори в купите сено, търсейки скрито жито. Денем прибираха житото, а нощем сновяха по улиците с "черните врани" и, които се съпротивляваше, го отвеждаха със себе си. Настъпи глад. Не помня точно кога баща ми реши да замине в Западна Полша да купи картофи - преди да го уволнят от работа или след това. Заедно с двама-трима съседнини отидоха в Полша, но в Западна Украйна ги ограбили, дори един от тях бил ранен с нож. Баща ми все пак успя да донесе около осем килограма едри, толкова едри картофи, че всички въщи се учудиха. Скоро баща ми го уволниха и с разнасянето на пощата се захвана един селянин без една ръка, та баща ми го обучаваха.

В същото време арестуваха и сестра ми Таня. Казваха, че обвинението ѝ е по политически причини, поради това, че заверявала смъртните телеграми и ги изпращала в Урал или Донбас, където работели наши съседнини. В тях пишело, че жените им са починали и децата са останали сираци. След като получил заверената с печат телеграма, мъжът на "мъртвата" жена се връщал у дома. Това действително беше така и се вършеше не без нищо, като в тази работа участваха и други верни хора. Но на всяко нещо му идва краят. Много от нашите се върнаха у дома, обаче хората са лоши и завистливи и издали Таня в селсъвета. Нея арестуваха, а роднините ѝ уволниха.

• В ония времена виновен невиновен - уволняват те или те изселват, или просто те изгонват в целините.

Таня беше още следствена, семейството ни гладуваше. Онези 150 или 200 рубли, които баща ми получаваше като служещ, стигаха колкото за хляб, а сега и това нямахме. Започнахме да продаваме и заменяме и останалите вещи, но гладът помиташе всичко. Настана страшен глад, по-бедните умираха, не успяваха да ги погребват. Хората умираха не само от глад, но и от студ - беше лютата зима. Искан да кажа обаче, че много от селяните живееха добре, имаха добитък, крави, овце. Но бедните бяха повече и смъртта ги помиташе. Нашата улица опустя. Хората подпухнаха като призраци, ходеха и падаха. Въщи беше студено като в гробница. Рядко палехме огън, купвахме само вода и я пиехме. Бяхме започнали да подпухваме. Семейството ни се увеличи с още хора - пристигна мащехата на майка ми. Братът на майка ми починал през 1942 или през 1943 година, скоро жена му също починала, а големият им син, Афанасий, тогава на 15-16 години, поработил малко като продавач в Петкината лавка и заминал при деля си в Румъния, когато румъните се върнали за втори път. Останалите деца, Иванка, Оля и Валя, през 1945 г. ги прибрали някакви хора, баптисти. Две взели Антоан Николаи и майкината братовчедка Рада, които били бездетни. Оля прибрали някакви чужди хора. И когато настана гладът, ги изгониха. В интерес на истината Иванка добре им работеше, а Валя беше само на шест години. Така всички те дойдоха у дома.

Скоро Оля я взе друго семейство. Вася, моят баща, я облече във всичко мое и я откара в село Белолесие, където по онова време бяха открили два детски дома. Веднъж баба ми каза: "Донке, хайде да отидем у дома в моята къща, да видим всичко ли е наред." Отидохме и какво да видим - вратата отворена, бравата счупена, почти всичко откраднато, откраднали и иконата, която мама беше подарила на

гядо ми. Баба ми поплака, поплака, но какво да се прави, отново се върна у нас. Иван скоро си замина, баба поживя малко и тя си отиде, казва, ще отида да си умра в своя дом.

Веднъж през нощта се събудих от говор и светлина – мама държеше лампа, а баща ми и чичо Иван, или Василий, вече забравих как се казваше съседът от нашата улица, режеха на парчета една овца и си я поделяха. От месеци гладни, представете си какво означаваше за нас тогава това месо! Мама започна да го вари, но миризмата му се разнасяше из цялата махала. Пристига на сутринта Пантелей Ченков, който живееше до братовчедата на баща ми Константин Ганчев на ъгъла на уличката. Пристига този Пантелей, а мама готви месото. Сутринта открил той от уличката подземен вход към плевника, където имало няколко десетки овце. Той живееше богато, имаше много овце, три или четири коня, крави, изобщо беше чорбаджия. Родителите ми много работеха при него, особено по време на жътва и вършитба и брането на царевицата. Всяка година ходеха да плевят в степта, където той имаше много хектара земя. По-късно баща ми му продаде кухненския ни шкаф, спомням си мама много му се кара, че го продава евтино, но баща ми имаше много мек характер. Той беше болнав, мъчеше го язва, беше много слаб, а гладът пък изобщо го довърши, вече едва ходеше. И когато този Пантелей дойде, започна да си иска овцата, а баща ми му каза направо: "Не виждаш ли, че децата ми са подпухнали, та ние толкова сме ти работили, може да се каже даром, дай на децата ми преди да умрат да хапнат малко месо." Мама плаче и казва: "Бате, погледни ни!" Но той взе овцата и отиде в селсъвета да ни обади. Дойдоха, взеха баща ми и го закараха в селсъвета, а Пантелей отиде заедно с тях.

Държаха баща ми там около седмица, не го съдиха и не го откараха в затвора. Няколко съселани, живееш

заможно, този Пантелей, Трифон Антоф и други извършиха саморазправа с него, но го пуснаха да си дойде у дома. Върна се той ни жив, ни умрял и притихна. Течеше му кръв.

В това време дойде стрина Иванца, чичовата жена, на големия брат на баща ми жената, която живееше на края на улицата. Баща ми им дължеше пари, изглежда за картофите, които той не донесе от Полша, но тогава всеки знаеше какво беше положението в Западна Украйна. Вилнееха банди, грабежа, убиваха и много народ затриха. Баща ми още преди, като се върна, им даде един нов юрган в замяна, но дали това им се видя малко, не зная, и ето тя дойде да иска още и пари. Той лежеше на печката, защото креватът беше продаден, възглавниците също, гардероба Трифон Антоф беше взел срещу дълг, бяха останали един празен съндък, маса и една дълга пейка. Страхувайки се, че баща ми ще умре и ще остане да дължи пари на брат си, жена му беше дошла да си ги иска. Той лежеше и не можеше да става, а тя се приближи и заговори за парите. Той ѝ каза: "Погледни, една душа ми е останала, вземи я, защото нищо друго не ми е останало и децата едва ходят." Майка ми в това време не беше в къщи. Тя изглежда беше отишла нещо да сменя или да продава. Стрина сърдито затръшна вратата и си отиде.

Някъде по онова време, когато баща ми лежеше болен, от Татарбунар дойдоха един следовател и началникът на пощата – дали да го откарат в затвора или да го разпитат като свидетел, не мога да кажа, но разбраха, че той бере душа. Оставиха ни малко царевица и сено и си заминаха. А в селото своите бяха готови да ти вземат и душата. Чичо Иван живееше добре, имаше крава, беше бъчвар, жена му шиеше, гладът не ги мъчеше като нас. Децата нямаха, гледаха едно момиче, дъщеря на нейния брат, на име Вера Димова. Тя имаше възможност дори да ходи на училище, а там на децата един

път на ден им даваха попара. Аз не можех да ходя на училище, беше началото на 1947 година, баща ми продължаваше да лежи и вече не можеше да става. Кожата на телата ни беше цялата напукана и имаше жълтоводнист цвят. Майка ми все още можеше да ходи, а баба вече не идваше у нас.

Веднъж майка ми отново излезе, баща ми поиска вода, аз му донесох, повдигнах главата му, той отпи, а след това дълго ме гледа, от очите му потекоха сълзи, отвори уста и издъхна. Аз заплаках и седях край него, докато мама си дойде, а Олечка лежеше от другата страна на печката. Мама беше ходила в селото и беше видяла ужасна картина. Едно семейство, майка и дъщеря, били заклани през нощта. Тя дойде ужасно разстроена, а аз трябваше да ѝ кажа, че баща ми вече го няма. Тя заплака, чудеше се къде да отиде, кого да помоли за помощ.

Но дойдоха сестрите на баща ми, Мита и Кера. Дойде и големият му брат, но без жена си, защото тя била сърдита, че баща ми предал душата си не на нея, а на Бога. Тя беше известна с набожността си, беше баптистка. Не дойде и чичо Михаил от Татарбунар, те също гладуваха. Една от дъщерите му, Саша, също беше починала.

Баща ми лежеше на дългата скамейка вече втори ден, когато една жена от селото, вече ѝ забравих името, дойде и започна на висок глас да го проклена и то с такива проклетия, че да ти е неудобно да слушаш. Показа се, баща ми ѝ бил взел пари, за да помогне на мъжа ѝ да се върне от Донбас или от друго място, където работел, но Таня изглежда взела парите, а не могла нищо да направи, защото я бяха вече арестували... Жената не спираше да ругае, хората ѝ казваха, че е срамота, че който е направил подобно нещо, лежи в затвора, но тя все кълнеше.

Тогава насила я изведоха от къщата.

Баща ми от два дни лежеше на скамейката, брат му Пален по няколко пъти на ден минаваше покрай къщата, но не влезе да се прости с брат си, защото голяма злоба таеше в душата си. Намери се добра душа да даде конете и каруцата си да погребат баща ми. В къщата останаха черната смърт, гладът и студът, а ние тримата погребяхме баща ми.

Времето минаваше, хората умираха. Умря и баба Оля, майката на майка ми. Тръгнала била към нас, но до някаква ограда паднала и повече не станала. Нашата улица все повече опустяваше, хората падаха и умираха като мухи. Имаше дори такъв случай. От едно съседско семейство, заможни хора, бяха умрели вече няколко души. Дъщерята Паша (Параша) паднала на улицата, а изгладнелите кучета изгризали тялото ѝ. Един баща пък заклал децата си и ги изял. Не успявах да погребват умрелите, погребвах ги в обща яма. И баба ми я туриха в обща яма.

Народът умираше, а природата си знаеше своето, дойде март, слънцето грееше по-топло и снегът се топеше. Около 11-12 къщи пустееха без хора. Мама легна болна, вкъщи беше студено, нямаше с какво да запалим огън, вода имаше, но нямаше с какво да я подгреем. Един ден утрото се оказа слънчево, слънцето така грееше, че беше невъзможно да се седи в този погреб. Намъкнахме по нещо на себе си, въпреки че аз и Оля седяхме облечени вътре с каквото имахме. Аз вече едва ходех, кожата ми беше напукана и ме болеше, имаше жълтеникав цвят и само една мисъл имах в главата си – да ям и само да ям. Излязохме навън и се подпряхме на стената, а слънцето така грееше, че ни се придряма. Аз влязох в градината и начупих напълнили клонки от вишната. Греехме се на слънцето и ги гризехме. Казах на Оля да отиде да каже на мама, че ще отидем до чичо Иван. Олечка се върна и каза, че мама ме вика. Не знам защо не я послушах, може би топлите слънчеви лъчи ме отказаха да вляза в този

студен погреб. С Оля решихме да отидем при чичо Иван, мислехме, че може да ни даде нещо за ядене. Тази мисъл ни караше по-скоро да вървим и затова не влязох при мама. Цял живот не мога да си простя, че не изпълних молбата ѝ, може би тя искаше да ми каже нещо. Хванах Олечка за ръка и двете полекичка тръгнахме към края на улицата, където живееше чичо Иван. Още на пътната врата ни "ударих" миризма на горещ хляб и от тази миризма ни се подкосиха краката. Десетте метра до къщата ми се сториха километър, исках бързо да вървя, но краката не ме слушаха и едва стигнахме да плевнята. Вратата ѝ беше отворена и вътре седяха чичо Иван, стрина Иваница и Пален и разговаряха за нещо. Ние застанахме до вратата – аз от едната страна, Олечка от другата. Не ни поканиха обаче да влезем, а мисълта и миризмата на печения хляб пронизваше като с нож главите ни. Попитаха ни какво прави мама и аз казах, че не може да става вече. След малко жената на чичо Иван стана, аз помислих, че сега ще ни даде по нещо, може би по една филия хляб или по едно парченце, но това не стана. Тя се запъти към вратата, хвана я и я затвори под носа ни. От този неочакван удар аз заплаках, не просто плачех, ридях. Олечка също плачеше. Тръгнахме си и си мислехме как така стрина можа да затвори вратата и да не ни даде по едно парче хляб. Та нали знаеха, че от месеци не бяхме хапвали зальк. Кой знае защо вървяхме през градините и продължавахме отчаяно да плачем.

Стигнахме до вятърната мелница на Русеви. Почукахме, но никой не ни отвори. Те също живеяха заможни, имаха две крави и два вола, вятърна мелница, а също и ръчна мелница, с която мелеха булгур. И от всекиго вземаха по една крина зърно. Грееше ме надеждата, че ще ни дадат нещо за ядене, защото дъщеря им Олга Русева ми беше приятелка. Почакахме малко и си тръгнахме. Ходихме и при лелята на мама,

баба Катя, която живееше край езерото, но и там беше същият глад. Добрахме се до нашата улица по тъмно.

Когато приближихме портата на Базанови, видях ни чичо Петър, че стоим на улицата, която беше безлюдна и само ние се появявахме ту тук, ту там. Той ни покани да влезем. Влязохме в стаята, там готвеха вечеря, казаха ни да почакаме, въпреки че ние и не мислехме да си ходим. Буля Петруца печеше на печката картофени обелки и ни ги даде да ги изядем. Аз започнах да ям, но след малко започна да ми се гади и спрях. Взехме малко от обелките и за мама и си тръгнахме. Къщата ни беше през два двора. Исках да зарадвам мама, че ѝ нося печени обелки, но не ме напускате мисълта да ѝ разкажа как стрина затвори пред нас вратата и не ни даде от печения хляб, от чиято миризма ни притъмня пред очите. Ясно си спомням колко голяма и горчива беше обидата в гушата ми за това парче хляб, което тя не ни даде. Отминахме двете къщи и приближихме нашата. Вече се беше стъмнило и видяхме някакъв човек край портата. Помислих си, че мама е успяла да стане и е тръгнала да ни търси. Като приближихме още, видяхме, че това е Паленуца. Тя се спря и ни каза, че мама е умряла.

Вратата на къщата беше отворена, застанахме на прага, Паленуца беше пред нас, а в това време изскърца вратата на стаята, от която излезе Пантелей. Изглежда той не очакваше да ни види, спусна се през пруста навън и си отиде. Паленуца хвана Оля за ръка, побутна ни лекичко да вървим към къщата на гядо, където живееше Пален. Ние влязохме вътре, там беше топло, но лампата не беше запалена. Паленуца ни постла на печката, ние с Оля легнахме отгоре и заплакахме, че мама е умряла. Паленуца стоеше права до нас и започна да ни разпитва дали стрина Иваница ни е нахранила. Аз нямам какво да ви дам, ни каза тя. Изглежда тя знаеше как е постъпила с нас Иваница.

Казах ѝ, че буля Петруца ни е дала печени картофени обелки. От печката ни стана горещо, отпуснахме се и бързо заспахме, дори не усещаме как въшките ни ядяха. Заспахме толкова дълбоко, защото беше топло, а у дома от големия студ никои не можеше да спи.

Някъде посред нощ жената на Пантелей ме събуди: "Доно! Доно! Ставай, ма! Чичо ти ще кара майка ти да я погребва." Станах и излязох на двора, беше още нощ и на небето блестеше луната. До вратата стоеше някакъв човек, кръглата луна го осветяваше и дългата му сянка падаше пред него. Излезе и Паленуца, а аз гледам, наблизко стои малка каручка, чичо Ивановата, с някакво покривало. Наблизко стоеше и Пален, откъм него каручката не се виждаше, къщата хвърляше сянка. Паленуца дойде до каручката, повдигна покривалото и посочи мама, която лежеше свита на кравай. Дватама хванаха каручката и я изкараха от двора. Паленуца и аз се върнахме в къщата и аз си легнах на мястото...

Не зная колко време мина откакто живеехме у тях и спяхме на топло.

Вече като възрастна, много често си задавах един въпрос, а отговор не намирах. Като деца бяхме дължни да се подчиняваме на възрастните и да им вярваме, такава беше традицията. Но и досега не мога да разбера защо ние със сестра ми не открихме първи умрялата ни майка, а Пален и жена му. Та нали толкова години не се виждаха, не си ходеха, той не дойде с родния си брат да се прости и изведнъж такава грижа към майка ни и нас. Не зная дали това беше някакво съвпадение или не беше случайно, че тя умря именно когато ние не бяхме у дома. Какво го беше накарало да отиде при болната ни майка? Най-важното, защо беше решил да я погребва посред нощ? Не заличаваше ли следите си от хората? Знае се, че крадецът и престъпникът покриват следите си. Та ние имахме толкова роднини, майка ми имаше братовчедка и сестра, които биха дошли на погреб-

бението ѝ. Мисля, че тук имаше престъпление и само престъпление, той беше ускорил смъртта ѝ. Защото мама като жена на неговия брат имаше право на част от двора и къщата. Не, тук се криеше страшно престъпление, тя беше човек, а не куче, че и кучето не можеш да скриеш от хората. А той я погребва през нощта, далече от хорските очи и не знам колко време е копал гроба ѝ, вероятно предварително го е бил изкопал. Всичко това той е направил със собствените си ръце, отстрани я от пътя си, а след това и нас със сестра ми.

Той също гладуваше, но в колхоза не влезе. Ние с Оля ходехме по комшиите, а вечер се връщаме да спим на дяговата печка. Но при Ивануца никога повече не отидохме, а и те при нас - също. Веднъж си бяхме легнали с Олечка, лягахме си на тъмно. Те също лежах в своя креват, синът им спеше при тях, беше още малък - някъде на година и половина, две. Те дълго разговаряха, аз вече заспивах и я чух да ме вика: "Доно! Доно! Чуваш ли? Искам да ти каже, че нямам повече с какво да ви храня. Утре ще трябва да напуснеш къщата ни и да идеш в селото, там има много груги сираци, събират ги и ги изпращат в детски приют." Ако чичо не желаше смъртта ми, той лично щеше да ме заведе в Белолеское, където имаше два такива дома. В Арциски район. Така постъпи моят баща с племенника си Вася през есента, когато самият той едва ходеше. И спаси детето от глад.

Аз започнах да му доказвам, че ме е страх да ходя из селото и няма къде да живея. На улицата е освен това и студено, а за ядене и дума не може да става. Чичо не искаше дори да ме слуша, а струна мълчеше. Ако не напусна дома му, той щял да ме изхвърли. Аз по своему, по детски му доказвах, плаках и дори започнах да му се репча, нали целият ми живот беше минал в кавги и драки на улицата. Извиках му, че къщата не е негова, а

е на дядо и баща ми. Той скочи от кревата като ужилен, взе ремъка и започна да ме налага. Удряше където забари, аз от едната страна се прикривах, той удряше по другата. Виках колкото глас имах. Олечка също отнасяше по някой удар, от страх реবেше и неговото дете. Дълго ме би, на мене глас не ми остана и вече не се бранех, а от безсилие паднах върху печката и той продължаваше да ме удря. Кожата ми беше напукана, цялата с черни ивици и тялото ме болеше и гореше, като че ли лежах върху горещ тиган. Дълго хлипях докато заспя, а когато се събудих, беше някъде десет-единадесет часа и слънцето грееше в прозорчето. Станах, гледам на печката съм сама, слязох и отидох в пруста, мисля си, Оля сигурно е там. Паленца се суетеше около печката и синът ѝ до нея, а пък Оля я нямаше. Попитах къде е Оля. Тя ми отговори, че чичо ми я забел в Татарбунар в болницата. Аз така и никъде не отидох. Продължавах да ходя където си искам и спях на печката. Минаха ден, два, а него го нямаше. Никой не ме гонеше, а тя все мълчеше.

Измина почти една седмица. Пантелейца ми каза, че Оля в болницата е добре и тя много се радва. Но него го нямаше, в колхоза още не беше влязъл, за да бъде зает с работа, приработваше тук-там. Аз продължавах да спя у тях, но знаех, че като се появи той, ще стане, каквото е казал, и затова много ме беше страх. Ходех по селото, навън беше още студено и беше страшно да мисля къде да живея, къде да ношувам. Та нали човек се ражда под покрив и на топло, кучето и то привиква да живее под навеса и да чака от човека да му подаде храна. Реших: по-добре да ме бие, отколкото да живея на улицата.

Веднъж край селото умря един кон. Хората режиха месо от него и на мен някой ми подаде една парче, аз го занесох у дома, Паленца свари нещо като супа и ни даде да ядем. Вечерта, както обикновено, си легнах на

печката. По едно време чух гласа му, питаше жена си къде е Дона. Тя му отговори, че лежа на печката. Той стана, дойде при мен и ме попита защо не съм изпълнила заповедта му, а лежа на печката му. Аз отново казах, че ме е страх да живея на улицата и няма да отида никъде. Той се разяри, тръгна към конюшнята - "Аз сеїчас ша зема камчика, я тебѣ дам." ("Сега ще взема камшика и ще ти дам да разбереш."). Отново бой, аз рева колкото глас имам, той още повече ме налага. Удряше така, че свитки ми излизаха от очите и това продължи почти цялата нощ. Тя не издържа, спусна се като че ли да ме защитава, но това не го спря и тя също си изпати. Тогава тя взе плащещия си син и избяга в пруста. Аз вече не издържах, паднах като чувал на пода и пълзешком се измъкнах в пруста, а той продължаваше да размахва камшика и да крещи: "Ще ти дам аз на тебе един дом, два ще ти дам, ще те убия и ще те дам на кучетата да те изядат." Отвори външната врата, изхвърли ме на няколко метра от прага, аз паднах на коленете си, ограсках ги, но не усетих толкова болка, колкото страх къде да отида през нощта. Дълго седях така и плаках, след това станах и реших да отида в плевнята. Скрих се в сламата и там преношувах. Станах късно, вратата беше затворена, аз влязох в нашата кухня, взех някакви парцали и си излязох завинаги.

Живот на безпризорна...

В селото имаше пазар, ходех там, но кой можеше да ти даде нещо? Никой. Ходех в стола, където даваха топла храна. Но на децата не даваха. Ходех в училището, където връстниците ми се хранеха в стола; учителката, като видеше, че стоя до вратата и гледам с жадни очи децата, които ядяха, ме викаше настрана и ми сипваше супа от грах без хляб. Ходех по пустите къщи и като намерех цървули, палех огън и ги печех или

варях. Печеш стара обувка, тя воня, а ти я гризеш. Веднъж с едно момиче отидохме на полето, май че да наскубем трева, но тя беше толкова малка, че не можеше да се къса. Тогава се сетих, че по-голямата сестра на майка ми, Елена, моята леля, живееше в Бургуджи. Лельо Елена, щях да ѝ кажа, мама и татко умряха, аз останах сама и ходя из селото бездомна. Още колко роднини имах – Иван, Пален, леля Мита, леля Кера, а ходех като бездомно куче. Тези хора нямаха сърце, да ги наречеш хора, беше невъзможно.

Вървахме, вървахме, отидохме далече и гледаме на пътя стои каруца, на нея бъчва с вода и чували с жито. Хората и конете бяха на другия край на нивата. Ние се зарадвахме, че намерихме жито. Нахвърлихме се, пълнихме си устата и дъвчехме и така се бяхме увлекли, че не забелязахме как към нас тича някакъв мъж с камшик в ръката. От страх хвърлихме житото и побягнахме, не зная откъде се взе тази сила у мен. Навярно страхът прави тялото по-силно, аз готичах до края на нивата и паднах. Мъжът се оказа Лалорчив Иля, както им викат на село. Беше на 18-20 години, бивш богаташ, с баща си сееха своя земя, бяха още едноличници. При това братовчедка на майка ми му беше майка. Аз паднах, нямах сила да избягам, а той започна да ме удря с камшика. Така ме удряше, че едва чух, когато някой му каза: "Ей, какво правиш, бе? Стига, бе! Сигурно си я убил вече." Беше още утро, а привечер, слънцето вече залягваше, когато се събудих, изглежда бях закупила съзнание.

Станах, залитайки, и тръгнах, всичко ме болеше. Където ме забареше ношата, там беше моят дом, "моят покрив". Влезеш в пуста къща, а в нея мъртъв човек лежи, ти отидеш в другия ъгъл, свреш се като куче и заспиваш. Ние, сираците, ходехме по няколко заедно. Влезем в някоя къща, която не е заключена: майката лежи умряла, а до нея детето едва диша, ние препощуваме в другия ъгъл, а на сутринта който можеше

да стане, си отиваше от тази къща. Веднъж в един пуст килер и пуста кухня намерихме разсипано синапено семе около две крини. Намерихме тиган и изпекохме семето, изядохме го, но отвътре започна да ни гори като огън. Влачихме се по земята и аз си мислех, ето, дойде краят ми.

Но на другия ден станах.

Тревата беше пораснала, ние я късахме, варяхме я и я ядахме. Беше юни или юли, събирахме се на тайфи по 8-10 души, късахме грах, зелени класове, а след жътва събирахме узрелите класове. Отнякъде намерих един чувал и тръгнахме с децата да събираме житни класове. Събирахме – два в устата, един в чувала. Събрах около четвърт чувал, но за беда ни срещна пазачът, яхнал кон, и започна да ни обира чувалите, торбите, кофите – той на коня, ние на земята, и ни накара да изсипем всичко в един чувал, който след това си прибра. Дойде и до мен, но аз стисках силно чувала и не го давах. Той обаче го хвана здраво и подкара коня, а аз се влачих по земята и стърнищата, без да пускам чувала. Накрая, не ми останаха сили да го стискам и го пуснах. Бях цялата в сълзи, с ограни и разкъравени ръце и крака, но плачех не от болка, а за взетите житни класове. Според пазача тези ниви бяха колхозни и класовете бяха колхозни и никой нямаше право да ги събира.

Узряха плодовете... Класовете и тревата за известно време ни крепяха. Веднъж отивах при леля Мита, но една жена ме хвана за ръката и ме замъкна в един двор. Острига ме с едни големи ножици, съблече ме и посипа с някакъв прах грехите ми, от който ми се зави свят, а от вонята му паднах на земята. Свестих се от водата, която жената ми плисна в лицето. Изглежда беше някаква дезинфекция. Четири месеца се скитах по селото и никой не се интересуваеше жива ли съм, какво ми е, като че ли бях куче, но и на кучето някой по нещо подхвърляше. А в селото имах свои

роднини, които не искаха и да ме знаят, а и аз тях също. Сигурно чичо ми си е мислил: ще я изгоня и тя сама ще умре. А аз наистина бях цялата подпукнала и смъртта като че ли ме следваше отблизо. Смъртта щеше сама да ме прибере, нямаше нужда той да се потруди, да си цапа ръцете, те и така бяха измърсени. Ако искаше да ме спаси, нямаше да ме изгони на произвола на съдбата. Той направи това с намерение от татковото семе никої да не остане жив.

Колко време ходих по селото и никої не ми каза, че Олечка е умряла. Нито един съсед и тогава, и после не ми каза, че Олечка е умряла.

Веднъж, беше през юли, аз, както винаги, отидох в училището, въпреки че там нямаше никого. Срезнах учителката, тя се ужаси като ме видя, излеждах сигурно много страшна. Тя дори приседна и ме погладу по остриганата глава като овца и заплака, после ми каза да отида на следващия ден в училището.

Разбира се, на другия ден отидох много рано, учителката дойде, донесе ми парче сланина и черен хляб. Каза ми да ходя всеки ден в училището, защото събират сирачета и ги изпращат в детски приют. Ходеха и по къщите да събират деца, мен ме изпратиха да взема и братовчедка си Тодора, която живееше от другата страна на улицата, където беше селсъветът, при едни заможни хора, според мене бяха баптисти. Аз я убеждавах да дойде, но тя не поиска да остави този дом.

Имаше много деца, които ходеха на училище, и такива, които не ходеха, но документите бяха направени за всички сирачета. Дали училището се беше погрижило или селсъветът, не се знаеше, а може би Василий Илич, нашият български учител, който после, казват, се оженил за Олга Мак. Той беше издирил всички сирачета и ги беше записал. Имаше дори документ за братовчед ми Василий Михов, когото баща ми беше

изпратил в детски дом още през есента. А вече през лятото аз осиротях и едва тогава решиха да спасяват децата от глуда и да ги изпращат в приюти.

Спомням си, че в списъка беше и Василий Михов, но аз казах, че той отдавна е в приют. В същото време в селото имаше едно момче, малко по-голямо от Вася, мисля, че беше от Арциски район. Това момче, някъде около моята възраст, ще го нарека Димитрий, по фамилия Базан, май че беше избягало от къщи, от семейство с пет деца. Майка му работела в колхоза и била откраднала един джоб жито, след което я изпратили в затвора, а децата разпределили по детски домове. Та този Димитрий се беше озвал в нашето село по време на събирането на сираците. Той нямаше документи, но Василий Илич му каза: сегни с децата, ще заминеш и ти с нас, ще бъдеш Василий Михов...

След време, казват, вече като възрастен, той работел в милицията - гали в Арциз или в Татарбунар, не мога да кажа със сигурност.

И така, събраха ни около два камиона нещастни сирачета и привечер пристигнахме в струмкския детски дом. А той беше още празен, ние бяхме първите ластовички.

Докараха ни, а там имаше само един дежурен от совхоза. Между нас имаше деца, които почти умираха от глад. Втурнаха се в село Струмка и доведоха една готвачка, която ни сготви оризова каша и чай. Заведоха ни в голяма просторна стая, в която имаше три дълги пейки и три маси. Паднаха ни се по две лъжици каша, но тя беше толкова вкусна и сладка, с масло. Дадоха ни и по парче хляб към 150 грама. На два залька изядох кашата, но през целия си живот, каквото и да съм готвила, такава вкусна каша никога не можах да направя. Като кашата, която хапнах първия път в детския дом.

Детският дом в с. Струмка.

1947 година, юли...

Детският дом имаше висока гърбена ограда с големи порти, дълга веранда, много и големи съобщаващи се стаи и една голяма зала, където беше столовата. Имаше две отделни стаи за директора и забуча и една, която беше склад. Имаше и голяма барака и отделно кухня, но всичко беше под един покрив. Дворът беше голям, имаше и малки постройки и градина, а по-нататък - ливада, през която течеше малка рекичка с мостче. Рекичката разделяше селото на две и имаше малко поточе ("струмочек") с много студена вода. Когато станахме над двеста деца, една част преместиха от другата страна на улицата в две сгради, в които никой не живееше. Изглежда това бяха къщи на богати хора, конфискувани от Съветите.

Първия ден, след като ни нахраниха, ни сложиха да спим на голия под. На следващия ден докараха още деца от нашето село и от други села. На третия ден всички ни подстригаха като "Котовски" и ни дадоха по един сноп сено. Всеки си постла на пода и вече знаеше си мястото, където трябва да спи. Заведоха ни в болницата на баня, грехите ни събраха на куп и ги запалиха, преоблякоха ни в селски грехи, дезинфекцирани преди това. Оказа се, че тези грехи са събирани за нас от околните села. Местните селски момчета, които бяха завършили седми клас, ни бяха възпитателки. Някои от нас бяха по-възрастни от възпитателите, защото селсъветът беше издал документите ни с рождена дата с три-четири години по-късна от действителната. Мен ме бяха записали: родена през 1936, а всъщност бях през 1933 г.. Бяха се решили на такава стъпка, за да ни спасят от глада, а значи и от смъртта.

Всяка сутрин ни водеха на поточето, за да се мием. След това закусвахме и отивахме на разходка

край селото, където ни четяха, учехме и пеехме песни за Сталин, за гражданската война и революцията, но нима можеш да учиш песен, когато си гладен? Пасяхме трябва като гъски, възпитателят ни се караше, но ние не слушахме - организъмът си искаше своето. Случваше се, като ни отведат в болницата на баня, да се ровим в отпадъците на кухнята, където си намирахме кочанчета от зеле. Но възпитателят ни ги взимаше и дори ни удряше по ръцете, а в душите ни оставаше обида за отнетото. Започнаха болести сред децата - краста, туберкулоза, гезинтерия, трахома, жълтеница. Някои лежах в болницата, други се намираха в изолатора.

Доиде есента, а ние все си спяхме на пода. В детския дом дойдоха директорът и възпитатели и възпитателки от фронта. Едни строги такива, докараха и линейка, въведоха наказания, на провинилите се не даваха да ядат. Подпухването мина, но все така бяхме кожа и кости. Мускули изобщо няхахме и ходехме като призраци.

Минаха септември, октомври, дойде и ноември, падаше сутрин слана, а ние си бяхме със същите грехи от лятото. Стъпвахме боси по скрежта като по счупено стъкло. Строят ни в редици, на всичкото отгоре и песен да пеем: "Командир герой, герой Чапаев, он все время впереди!" А хората, които се връщаха от пазара, който беше наблизко, се спираха, кръстеха се и плачеха. Бяха ни разпределили по сгради, момчетата отделно, момчетата отделно, но от всички възрасти заедно. Докараха кровати с дюшеци, но без одеяла и чаршафи, дадоха ни летни грехи, износени детски палта, ботинки и шапки и ни пратиха да ходим на училище. Беше станало вече съвсем студено. Аз тръгнах в трети клас, защото говорех много лошо, а украински изобщо не разбирах. Сградите не се отопляваха и стояхме облечени, мастилото замръзваше, спяхме по

четири човека на креват и се завивахме с палтата. Така мина зимата в почти студени стаи без осветление и затова рано лягахме да спим.

Със зор мина зимата, със зор и завърших половината трети клас, за есента остана да поправам двойки и трябваше да уча и през лятото. Много деца ги пуснаха във ваканция при роднините им, а мен не ме пуснаха заради двойките. Бях помолила да изпратят приятелите си до Спаска, но след това не се върнах. С едно дете от нашето село и още две други тръгнахме първо по пътя, стигнахме до едно молдовско село и свихме през нивите, после през лозята и степта. По едно време ни нападнаха овчарски кучета, мислехме, че ще ни разкъсат. Струваше ни се, че нашето село е близо, но то като че ли все повече се отдалечаваше. Дойдохме в него след обяд около четири часа. Самата мисъл, че сега ще видя рогната си сестричка Оля, ме окриляше. Още от преди си мислех как ще избягам от детския дом, ще взема Оля и ще се върнем заедно в детския дом.

Отидох на нашата улица, влязох в чичо Ивановия двор, но вратата беше заключена, върнах се на улицата, но тя беше пуста, като че ли всички бяха измрели. Вървях бързо, почти бегом и си представях срещата с Оля. Стигнах до вратата, но не можех да вляза в двора заради кучета и започнах да викам: "Стрино, стрино!" Излезе някаква жена и каза, че Паленца отишла да събира житни класове. Не знам дали вече бяха влезли в колхоза. Докачах я на улицата. Гледам я върви и води най-голямото си дете за ръка. Поздравихме се като чужди. Аз веднага ѝ задавам въпрос: къде е Оля? А тя ми отговаря по български: "Дали ти знаеш, чи тя умря, мо?!" Каза и отсече, не искаше повече да разговаря на тази тема и започна да говори за друго. Късно вечерта се върна мъжа ѝ, сложиха да вечеряме, той ме заразително как живея. А за Оля - ни дума. Но аз ги бях чула

да си говорят в пруста, тя му каза, че съм питала за Оля. Стана вече късно и той излезе от стаята.

На следващия ден тя отиде някъде, а той вече беше излязъл. Тя заключи вратата, изглежда той ѝ беше казал да ме изпрати да си ходя, да заключи и също да отиде някъде. Защото точно така и стана. Постоях, постоях и отидох при Иванца. Чичо беше в къщи, после и стрина Иванца дойде, но колкото и да разпитвах за Оля, никой не знаеше как е умряла и кога са я погребали.

Но, което беше интересно, мама той беше регистрирал, че е умряла на 23 март, а Оля не беше регистрирана. Ако беше умряла в болницата и го бяха извикали, както той сам казваше, да я погребват, те щяха да му дадат справка за смъртта ѝ, за да я регистрира. Та тя беше на осем години и не беше животно, което може да се захвърли или заколи.

Беше неделен ден и реших да отида при леля в село Бурзуджи. Детската ми памет не ме подведе и намерих къщата ѝ. Извиках, тя излезе и като че ли се зарадва. Но като ѝ казах, че живея в детски дом, се изненада. Тя не знаеше също, че и майка ѝ е умряла, по-голямата ѝ сестра - също, както и цялото ѝ семейство. От едното село до другото имаше само седем или десет километра и да не знае какво е станало с роднините ѝ! А беше минала почти година и половина оттогава.

Постоях два дена и си тръгнах. Теглеше ме към Татарбунар. Стигнах привечер, намерих къде живея стрина Михайловца. Научих, че през 1946 г. чичо го махнали от работа заради Таня. Саша, най-малката им дъщеря, родена през 1934 или 1935 г., беше умряла в болницата по време на глада, Таня беше в затвора по политически причини в Южно-Сахалинск, останалите деца бяха при леля. Тя ми даде адреса на Таня и аз от детския дом ѝ писах три пъти писма. Разказах ѝ всичко както си беше, как постъпи Пален с мен и, разбира се, попитах знае ли дали Пален е погребал Оля. Леля каза, че

не го е виждала, той никога не ходел у тях, въпреки че брат му е умрял отпреди две години почти.

Ние с леля решихме да отидем в болницата и да разберем лежало ли е в нея такова дете. Ходихме къде ли не, намерихме историята на болестта на моята най-малка сестричка Нина, която през 1945 година лежа с мама от гезинтерия и умря у дома, не си спомням в коя година. Отидохме и в детския дом в Белолесие, но нищо не узнахме Помислихме, че е възможно от Татарбунар да е изпратена в детски дом. Вече бяхме убедени, че той я е убил, а казва, че е умряла в болницата. Или че я е убил и изял. Той никога не разговаряше с мен на тази тема и винаги избягваше да ме среща.

Постоях малко при леля Михайловца, нахрани ме тя, даде ми за из път и ме изпрати да си вървя. Пътувах на каруца по пътя за Измаил, а оттам сама стигнах до детския дом. Вече бяха започнали да ме търсят, аз участвах в хора, а казаха, че скоро ще отидем на олимпиада. Разбира се, всички се радвахме. През лятото упорито се трудехме, аз се готвех за поправителни изпити. Децата бяха много натоварени, не ядяха даром хляба. По-големите ходеха да плевят царевича и да събират житни класове. Но както и да премисляха какво можем да работим, организъмът ни беше крайно изтощен. Опънатата кожа на тялото държеше костите да не се разпадат, челюстта беше изпъкнала до краен предел, очите бяха потънали в черепа, като че ли не човек, а призрак стои пред тебе. Единствено очите даваха надежда.

Отиваме да събираме класове, а там горещина, задух, ние едва се движим от умора, без кърпи на главите. Някои припадат, на други им тече кръв от носа. Да, истински призраци, които се наричаха малки човечета. Когато се връщахме в детския дом, разбира се, под строй, пеехме строевашки песни: "Ние, другарю Сталин, ти благодарим за семейството, което ни

създаде, и за дома, който ни стана роден. Ние живеем като задружно семейство, с всеки ден все по-весело. Дом любим, дом роден, процъфтявай, наш детски дом." Трябваше още и да му благодаря за това, че ми е "намерил семейство и дом" и че на родителите ми е отнел и последния хляб, че е преследвал и умъртвил всичките ми роднини. Трябваше да пея тези думи, за да чуят всички моята "благодарност". Или да пеем песен, в която се казва, че "ние ще ти изпратим най-добрите коне, за да пътуваш през полето, да се любоваш на красотата, разцъфтяват нашите деца като ален мак при изгрев". Нима можеха да се сравняват с ален мак децата-призраци, които припадаха на слънцето и им течеше кръв от носа, краката им бяха в рани от стърнищата и бодилите. Не знам дали през 1947 г. беше оцелял дори един кон, защото за конете също нямаше храна и като хората падаха от глад, а хората се навърляха върху конските трупове и ги изяждаха. Затова на Сталин не му се отдаде случай да дойде в този край, да се полюбува на онези, които с негова помощ умираха за снопче житни класове. Във всяка епоха е имало нюанси, които не са се различавали от хитлеровата машина и резултатът винаги е бил един – мор на хора, физическо унищожение и грабеж.

Животът в детския дом си течеше. Смениха първия директор, той беше много злобен и ние се бояхме от него като от огън. Дойде друг, постоя малко, после замина някъде за пари, като взе със себе си парите на детския дом и заедно с любовницата си изчезна и не се върна, оставяйки семейството си.

Останахме без хляб, вариха ни моркови няколко дни. Изпратиха ни трети директор, чиято жена стана отговорник по културната част. Учеше ни на хорови песни, народни танци, защото в Измаил щеше да има олимпиада. Аз бях, ще река така, активна в тая област. Разпределиха децата по възраст и по класове. Докараха

ни кушетки, дъшеци, одеяла и чаршафи. След това - вълнени дрехи, ботинки и черни шапки. В училище ходехме облечени във всичко ново. И това направиха Сергей Иванович (или Иван Сергеевич, не помня точно) Юшкович, завучът Дора Сергеевна, мъжът ѝ Сергей Семьонович Шоршинков. Любими възпитатели на старшата ни група...

Доиде денят да заминем за Измаил. Нашият детски дом взе първото място. Пяхме една нова песен, "Дружба на народите", която още никои не знаеше. След олимпиадата отново тръгнахме на училище, аз бях вече в четвърти клас. През есента дойдоха от района доктори за преглед на всички деца и откриха, че почти всички са болни от трахома. Пътуването ни в Киев се провали. Започнаха операции всеки месец. Доиде зимата, докараха слама, сами палехме печките, бяхме дежурни по стаи и в кухнята. Помня, че нашата стая беше голяма, имаше и по-големи, и по-малки момичета. Имаше голям портрет на Сталин в цял ръст с лула. Моето легло беше разположено така, че погледът му от присвитите очи падаше върху мен и кой знае защо този поглед ме пронизваше и аз понякога крадешком му се изплзвах. На другата стена имаше фотография на цялото политбюро. Спомням си Сулов, Сталин и Ленин по средата. Накараха ни да научим наизуст кой кой е и да ги знаем. Всичките украински песни, които пеехме, бяха все за Сталин. Сравняваха го с орел, със слънцето, с изгрева, заставах ни да пеем тези песни и да го възхваляваме.

През есента на 1949 г. преминах в пети клас. Доведоха при нас деца от други детски домове - от Суворово, Кернички... Доколкото помня, само в Измаилска област имаше около 400 детски дома. Заповедта отгоре, от областта, беше половината от нас да изпратят в Белолеския детски дом, а тези деца да останат в нашия. Ние плакахме така, сякаш ни откъсваха от родния дом. Там всичко беше различно: и

отношението, и училището, което беше доста далече. Някакси завърших пети клас. Мина лятото, аз още един път бягах от детския дом и ходих на гости на леля в Татарбунар.

Тръгнах в шести клас. През зимата ни съобщиха, че вече сме надхвърлили възрастта за детски дом. Получихме паспорти, аз дори участвах в селските избори, бях на шестнадесет или седемнадесет години. Не ми дадоха повече да уча заради възрастта, а като погледнеш, бяхме същите деца, нищо възрастно нямаше в нас.

Реших да отида в моето село. Една възпитателка и един домакин трябваше да заминат за Татарбунар и ме взеха със себе си. Купиха ми памучно ватирано палто и плат за рокля. От детския дом ме изпратиха през март 1951 г. Целият ми багаж се състоеше от бархетна рокля, вехто бельо, износени ботинки, метър и половина плат, бяла басмяна забрадка, износен войнишки вълнен шинел, одеяло и малка възглавница.

В колхоза пристигнахме навечер. Не ми бяха дали дори пари на първо време. После стана ясно, че са били длъжни да ми дадат всичко ново в два комплекта и 200 рубли. Вече съм забравила как се казваше колхозът, може би "Димитров". През 1947 г. имаше три колхоза - "Ленин", "Калинин" и още някакъв. Председател беше Еким, който живееше срещу колхоза. В него работеше един мъж, среден на ръст, на име Тодор. Трябваше да отида да живея у тях, както се бяха разбрали предварително.

Отидохме, там беше жена му с малко бебе, изглежда наскоро родено. Той се връщаше в къщи винаги късно и винаги подпийнал, а понякога и не се връщаше изобщо. Бяха скандали и разправии, а и побоища. Аз се чувствах като в някакъв котел, дали им пречех, не знам.

Започнах да ходя на работа като регистратор в бригада. Наложу се да се преместя от тази къща,

намерих една жена, която живееше на ъгъла срещу колхоза. Казваше се Варвара. Колхозът ми даваше половин кило масло, малко картофи, лук и няколко килограма брашно.

Започнах да ходя на работа и на полето. Нямах с какво да си купя дори сапун. Дрехите ми започнаха да се късат, а срещу работата щяха да ми платят едва през есента и храната ми даваха в аванс. Ето такава "алено" детство в зарята на съветската система имах аз.

На същата улица близо до колхоза живееха братовчедите на майка ми, Вуйчо Иля, Иван, Митю, Тодор и Васил. Но никой не искаше да ми помогне, дори с гуми.

А този звяр Пален, като ме срещаше, винаги ме заплашваше, че ще ми счупи краката, ако отида на тяхната улица. Няколко пъти действително ме гони по уличката и хвърляше камъни след мен.

Веднъж една жена ми даде акъл да подам молба до председателя на селсъвета, че домът на дядо ми в селото е още годен, може да се поправи малко и да живея в него. Отидох аз и той ми каза, че ако колхозът помогне, той не възразява. Отидох при Еким, а той ми отговори, че колхозът няма пари и освен това отскоро работя в колхоза, не знае каква ще бъде реколтата и по колко ще се падне на всеки, а на всичкото отгоре аз съм в дълг пред колхоза. Казах, че това е домът, в който е живял моят баща, но ми отговориха, че прекият наследник е Пантелей, а аз съм второстепенно лице.

В онези дни беше невъзможно да се отскубна и да отида до Татарбунар. В неделите нямаше какво да правя там. Искях да отида до прокурора, да се обърне към съда да ми отсъди като на сираче половината дом. И така, председателят ми отказа, Пантелей непрекъснато ме заплашваше, че ще ми счупи краката, аз не можех да се защитя, бях още малка, но това не пречеше да ме убеждават всички, че животът е розов и аз съм комсомолка. Нито един съселянин не ми отвори очите,

че имам право на собствеността на баща ми, всички се отвърнаха от мен, като че ли бях виновна за нещо пред тях. Нямаше с какво да се пера, дрехите ми се скъсаха, какво да правя? Как да живея? И Варвара – докато не ми дадат продукти от колхоза, да се преместя в друга квартира. Изкарах някакси до август. Получих от колхоза картофи, но тя ми ги взе, взе ми одеялото и възглавницата.

Тогавя реших да замина в Одеса при братовчедка си Иванка. Вървях пеша, после един автомобил за петдесет рубли ме докара до Одеса. Искях да живея в своето село, обичах песните му, езика му и се гордеех, че съм българка, после дори фамилията на мъжа си не взех, а останах Ганчева. Такъв е характерът на нашите бесарабски българи. Но това още не е всичко.

В Одеса животът беше различен, градски живот. Намерих адреса на Иванка, общежитието, в което живееше. Оказа се, че в това време тя е в болница. Работила по един строеж, паднала от втория етаж и си счупила ключицата. Нейните съквартиранти ме приютиха, спях на нейния креват, а през деня ходех по града да търся работа. Където и да ходех, никъде нямаша нужда от мен. Мина време, вече нямаше и пари, искаха да ме изпратят отново в детски дом. Бях невисока на ръст, слабичка и не ме взимаха за физическа работа. Намерих една фабрика, където работеха много момичета. Произвеждаха чували. Отидох веднъж в отдел "Кадри", но не ме взеха, ходих още няколко пъти, сядах отсреща и седях така по цял ден. Две жени, които ходели да обядват в столовата, ме забелязали и се поинтересуваха какво правя там. Аз се разплаках и им разказах всичко, че не мога да си намеря работа и че съм от детски дом. Те казаха да ги почакам. Оказа се, че отишли в профкомитета и помолвили да ме вземат на някаква работа. Така ме приеха в подготвителния цех, където имаше огромни машини.

Веднъж директорът на фабриката Зимин, минавайки през цеха, забелязал, че зареждам машината, без да виждам нищо, и че ръката ми може да попадне вътре заедно с лентата. Издаде заповед да ме преместят в предачния цех. Зареждах макарите и живеех в общежитие с образцов ред, където външни хора не пускаха. Които искаше, чакаше отвън в коридора. Аз обслужвах две машини, всяка с по сто времена. За една смяна тези макарни даваха продукция 2240 килограма чисто тегло. Работех на три смени и получавах 350 рубли заплата. После започнаха да ми дават по 400 или 450 рубли, но това се случваше много рядко. Попаднах в комсомолска младежка бригада. Напрегната беше работата, не дай боже да спре машината. От тези 350 рубли плащах за общежитие, данък общ доход, заем, ергенски данък и ми оставаше колкото за храна, а идваше зимата, трябваше да си купя дрехи. А тогава дрехите струваха много скъпо.

За четири години и половина бях само веднъж в отпуск и то само за 12 дни.

Малко се пооблякох и като всички момичета започнах да излизам с момчета. Веднъж отидохме на танци и се запознах с едно момче. Около година и три месеца ходехме, а после той изчезна. Намерих си друг одесит. Беше певец, върви по улицата и все пее. Моят приятелка умираше за него.

През 1955 г., зимата, си дойде онзи, който не беше се весвал почти година. Извика ме и ме помоли през лятото да замина с него в Донбас и да се оженим. Дори ми направи подарък. Размислих се и с момичетата поговорих, вече карах двадесет и втората си година. Мислех си, той също е кръгъл сирак, има една сестра. А одеситът е един на майка и баща, с година е по-малък от мен, богат е, но и нищо не ми предлага, мълчи и само едни песни пее. А другият ми пише писма, вика ме при себе си.

Момичетата ми купиха едно бархетно одяло, два чаршафа, отписах се от фабриката и тръгнах за Донбас. Другото момче ме изпрати, сестра му и момичетата също ме изпратиха. Тогава аз признах на одесита, че заминавам при друг. А той само ми отговори – да не съжалявам после.

Седнах във влака, сълзите ми напиха, беше ми много мъчно. Никои не ме посрещна. Качих се на някакво влакче до селото. Намерих общежитието. Две възрастни жени перяха и ме разпитаха при кого съм пристигнала и откъде съм. Разказах им всичко, а те ми казват: напразно си дошла, той не работи вече в мината, уволниха го. Въпреки че живее в общежитието, често изчезва някъде за по няколко дни. Разбира се, започнах да плача. Една от жените взе да ме успокоява: ще дойдеш при мен, казва, ще поживееш. Тя имаше три деца, дъщеря ѝ работеше в мината, буташе вагонетки, малкото беше на около три години, а синът ѝ, 16-17-годишен, заминал от къщи и скитосвал по страната. Тя също беше съсипана от мъка. Тя ме приюти.

След четири дни моят "възлюблен" се върна. Аз отказах да имам с него каквато и да е работа. Идваха момичетата, ходехме в клуба на танци, на кино. Да се върна обратно ме беше срам. Освен това много важно за мен беше жителството в Одеса. Ако бях останала, след три-четири години щяха да ми дадат постоянно жителство. А така отново трябваше да се мъкна по града и да търся всичко, което бях загубила.

Завеждащият столовата на миньорите ме взе на работа там. Плащаха ми около 200-300 рубли и работех по 12 часа на ден. Работата беше такава: кухненска работничка – да помагам на готвача, да мия съдовете, салона и всичко останало, да бъда сервитьорка. Въртях се като камеричка в колело. В столовата бяхме две кухненски работнички, двама готвачи, един човек за домакин и касиер и завеждащ столовата. По-рано –

гойдат миньорите, пият водка или вино, вътре задимено като лисичарник, а те удрят с лъжици по масите и викат келнера да ги обслужва по-бързо. Имаш право да пиеш безплатно чай, компот и борш без месо. Искаш ли месо, плащай си.

Това беше за нас, но за децата на готвачите имаше дори печено месо. Бутилки имаше много, магазинът беше зад столовата, върнат бутилките, купят водка или вино, изпекат си месо след работно време, ядат и пият, а аз мия съдовете и всичко си плащам. Чудех се защо Бог така ме наказва.

Обраха магазина, подозрението падна върху моя "възлюблен". Арестуваха го, водеше се следствие, а през това време го изпратили в затвора. Поработих три месеца и заедно с едно момиче заминахме в Ленинград. Тя при леля си, а аз да си търся отново работа. Дали такава се беше случила годината, но в юни месец хората бяха с палта, чорапи. Градът ми се видя красив, но климатът не ми хареса, валеше по няколко пъти на ден. Видях белите нощи тогава. Заради лошото време дори не можех да ходя да си търся работа.

Отидох в комсомолския комитет, а там беше пристигнал човек от отдел "Кадри" на Сталинградските строежи. Попитах го там топло ли е. Той каза, че през лятото е 30-40 градуса и зимата е топла. Реших да замина. Оформиха ми комсомолския билет и заедно с други млади хора заминах на Великата сталинградска хидроелектроцентрала на брега на Волга.

Докараха ни с катер, посрещнаха ни с музика, но самите хора – като туземци. Оказа се, че денем на облаци прииждат мушци, а нощем комари от поречието на Волга и Ахтубинските плата. Пратиха ни да живеем в Ахтуба, града от палатки. Наблизо в едно неголямо селище имаше и бараки, но те бяха малко. Изобщо хората се разпределяха където и както беше възможно.

Ако трябваше да се пътува в Сталинград, това можеше да стане само по вода. През зимата водата замръзваше и по Волга можеше да се пътува и с шейни. Имаше и висящ мост. Започнах да уча за зидарка. Плащаха ми ученически 200 рубли. Три месеца учих, после се оказа, че зидари не са нужни, бяха се събрали няколко бригади зидаро-мазачи. Пък и на мен ми беше трудно със зидарските разтвори, а тогава механизъмът беше – носилка, лопата, кофа и зидарски инструмент. Започнах да уча бояджийство, отново три месеца. Храната беше само домати и хляб. Късно есента ни преместиха в общежитие. Въпреки че строяха сгради за семейства, настаняваха и неженени. Доиде зимата, навън температурата беше минус 30 градуса, а аз – с гумени ботуши. Веднъж краката ми така премръзнаха, че трябваше да разрежат ботушите, не можех да стъпя на тях. Тогава отнякъде ми намериха валенки, размер 40-и, и двете леви, с тях работех. Бяха ми големи, неудобни, но ми беше топло. Дадоха ми и ватенка. Вкъщи не се събличахме, ходехме облечени.

Бъдещият град беше целият в изкопи, правеха основите на сградите. Храната беше супа, риба, понякога варени или печени картофи, чай и маргарин. Но това беше, когато вече работех самостоятелно, втори разряд.

Сградите се строяха само от тухли, макар това да ставаше бавно. Трябваше да се построят още много домове и затова започнаха да настаняват във всяка стая по семейство. Запознах се с две семейства на моята възраст, те имаха вече и деца. Вечер често ходех у тях, обичах да ги държа в ръцете си и да си играя с тях.

Доиде новата 1956 година. Като всички хора, ние също се готвехме за празника, продуктите се купуваха в Сталинград и ни се доставяха. В новия град имаше неголям хлебозавод и това беше цялата промишленост.

Имаше също милиция и строителни организации. Строеше се град и хидроелектроцентраля.

Беше 8 март. На празника тези семейства се събраха и поканиха и мен. Едно от семействата празнуваше и новата си квартира. Беше поканен и един млад човек, неженен. Не знам дали го бяха поканили специално за мен или беше съвпадение. Хвалеха го, само че той беше на 32 години и беше съден за разхищение. През 1955 г. от затвора го изпратили на големия строеж. Почти година вече живееше в общежитието и никой не можеше да каже лоша дума за него. А това, че беше с девет години по-възрастен, нямаше толкова значение, хората се женеха и за много по-възрастни. Ходихме някъде около два месеца. След това дойдоха сватове и аз се съгласих да се омъжа. Аз имах празнични дрехи и обувки, но той нямаше нищо и за сватбата взе от един приятел дрехи. След освобождаването му започнал да работи като дърводелец в дъркорезницата, където му били отрязани два пръста, а третият останал повреден. Когато ни запознаха, той беше в болнични, а после му дадоха инвалидност. Заживяхме в моето общежитие, където живееха две семейства, но аз поисках разрешение от коменданта и той срещу пари се съгласи.

Исках, разбира се, да разбера за мъжа си повече и започнах да разпитвам. Досещах се, че крие нещо от мен, после някой ми каза, че бил осъден за убийство. Мълчах си, но това ме отблъскваше от него. Минаха около две седмици, той работеше вече на друго място като шлосер. Работеше на смени. Веднъж на пазара срещнах моята учителка по зидарство Зоя Антонова. Обичахме я като родна майка. Тя живееше близо до пазара и ме покани на гости. Поседяхме, поприказвахме и аз ѝ разказах всичко. От това, което ѝ разказах, тя силно се усъмни в мъжа ми, но, все едно, пожела ни щастие. Даде ми две чинии и две чаши. Върнах се

доволна в общежитието, но момичетата ми казаха, че Женья се върнал, потърсил ме, ядосал се, че ме няма, и се запилял някъде. Досетих се къде е отишъл, отидох в неговото общежитие, а там вече гуляеха, пиеха водка с големи чаши. Водката беше евтина, така държавата пропиваше своите хора. Две бутилки вече бяха изпиту от трима мъже. Поканиха ме и мен, аз отпих малко, за да не давам повод за кавга. А когато той е пиян, пази боже! Тръгнахме си за вкъщи, взехме някои негови вещи и се прибрахме. Не бяхме още влезли вътре, когато той като хала се нахвърли върху мен. Къде съм била, той си дошъл, а мен ме няма. И започна да ме души. Обясних му накратко къде съм била. Казах му, че никога не съм била гуляджийка и няма да бъда. Трябваше тогава да се разведа с него, но човешкото сърце е добро, винаги живее с надежда и прощава. Където и да ходехме на гости или на гуляй, ако не се сбиваше с някого, то после аз си го отнасях. Винаги ходех при онези приятелки, които ме запознаха с него, и търсех защита. Но той идваше след това и молеше да се върна у дома. Обещаваше до следващото юнашко напиване. Аз забременях, беше вече ноември и започнаха първите студове. Дойде нов комендант и нареди да освободим общежитието. Настръхнах от страх, а той ни даде под съд. Съдът разпореди да се изнесем, а къде да отидем, не се интересувахе – мъжът ми беше записан в мъжко общежитие. Заедно с бохчите отидохме при началника на електроцентралята. Дадоха ни стая, трябваше да минаваме през стаята на други хора, която беше преходна и беше осем или десет квадрата. Той натовари на една кола по-големия багаж и го закара, а по-дребния взех аз. Оставил багажа и откарал машината обратно. Аз се върнах да взема и останалите вещи, но хората, през чиято стая трябваше да минаваме, заключили вратата и не ме пускат да мина. Те се надявали да вземат и нашата стая. Върна се той

пиян, а аз стоя на улицата на студа. Защо стоиш, пита. Не ме пускаха, отговорих. Той започна да удря силно по вратата, третото семейство ни отвори вратата. Той се нахвърли върху онзи, който беше заключил вратата, и започна да го бие. Виковете бяха страшни, помислих си, че ще го убие.

Както и да е, влязохме си в стаята, легнахме да спим, а той все търсеше брадвата: "Ще го разрежа на парчета." Аз я скрих под ваната, цяла нощ не спях, а той полежи, полежи и пак: "Къде е брадвата?" Преживях тази сцена ужасно.

На сутринта се оказа, че на съседите им дали груга стая, също преходна, но по-голяма - 23 квадрата за четирима души. Предложиха ни тази стая, моят се съгласи, направихме примирие, помогнаха ни да преместим вещите си от единия квартал в другия. Квартирата, която ни дадоха, беше много голяма, но през стаята ни минаваха други хора. Цялата квартира беше разделена между четири семейства, общо около 17 души, с голям казан за топла вода и печки.

Роди ни се син, в стаята беше 9 градуса, сградата беше строена есента, стените и част от покрива се мокреха от дъждовете и се покриваха със скреж. Мръзехме и защото вратите не се затваряха добре от преминаването на другите хора през нашата стая. С една дума, коридор, а не стая. Ходех с пуловер, с валенки, а малкия убивах в топло одеяло. Къпех го в кухнята, като затоплях печката с дърва.

Животът ни беше труден. Работеше само той, получаваше 800 рубли, за тримата трябваше да се купува храна, облекло, а и по нещо за къщата. Имаше много конфликти, които завършваха с бой.

Всичко това беше не по наша вина. Така беше устроен животът, живеехме не така, както ни се искаше, а както разпореждаше държавата. От четирите семейства, с които живеехме заедно, един правеше

едно, груг - груго, някои нарочно предизвикваха гругите и - общ скандал. В суматохата и невинните отнасяха боя.

На мен ми омръзнаха неговите побоища и през лятото на 1958 реших да го напусна. Отново ме теглеше към село. От 1951 година не бях ходила там. Пристигнах в Татарбунар. Казаха ми, че леля е заминала в Болград или в Белгород Днестровски.

Тогава заминах за село. Гледам, на прага сеги Пален и се грее на слънце. Аз с куфар, голяма бохча и с момченце на година и пет месеца. Влязох в рогния си двор, където се бях родила аз и моите сеги. Влязох и ми стана така мило, като че ли никъде не бях ходила, въпреки че Пален всички постройки на двора и баща ми беше сравнил със земята.

Доиде отнякъде Паленца и след нея цял отбор деца - Коля, Иван, Маруся. Казах им, че съм дошла да живея на село, повече не мога да живея с престъпник, който непрекъснато ме бие... Те като че ли ми влязоха в положението, той погали сина ми по главата и каза, че ще бъде с благ характер. Вечеряхме и легнахме да спим.

На сутринта те излязоха някъде, заключиха вратите на двесте стаи, оставиха отключен само пруста. Нахраних децата с това, което беше оставила.

Ечева Варвара, съседката, беше разбрала, че съм пристигнала и то с момченце, донесе ми брашно, извара и сирене. Направих на децата ядене.

Направи ми впечатление, че в празнични дни селото пустееше, нямаше хоро, децата не се обличаха в празнични дрехи, ходеха в черно, като че ли бяха излезли изпод земята. Сякаш огромен ваяк беше потъпкал това парче земя.

Изглежда от колхозния тежък и изнурителен труд хората живееха в лишения и примирение. Бяха лишени от крави, коне, земя и домашни животни, защото беше невъзможно да ги хранят. Доставките за държавата

погубваха селянина. Взимаха му всичко – месо, яйца, вълна, мляко, масло, дори крайпътната трева му взимаха, ако някой се осмелеше да си накубе от нея.

Ето такъв в онова време видях аз нашия селянин бесарабин.

Беше западнала самобитната култура, младежта не пеше песни дори на полето, където по-рано се пееха какви ли не песни, и тази:

"Не вей, вятро, не вей, ни малюля не вей, ни малюляї нами глас разносей..." ■

Превод А. Мандаджиева

* Тук е публикуван откъс от обширното животоописание на Д. Ганчева, което е над 100 машинописни страници.

ПО ПЪТЯ ЗА СИБИР...

Илия Деде

Роден през 1943 г. в с. Гюлмен (сега с. Яровое),
Тарутински район, Одеска област, Украйна

По националност съм българин. С български произход са баща ми, дядо ми, прадядо ми и прапрадядо ми. Жена ми и децата – също. Фамилията ни е Деде. От България в Бесарабия се преселил прапрадядо ми Добри Деде (името на баща му не зная). Прадядо ми се казвал Дмитрий (Димо) Дорофеевич (Добрев) Деде, а дядо – Илия Дмитриевич (Димов) Деде, който имал трима снове: Дмитрий (Димо) Илич Деде, Илия Илич Деде и баща ми, Спиридон Илич Деде. И баща ми имал три деца: Варвара, Мария и аз. Аз имам две дъщери: Светлана (вече омъжена) и Надежда.

Добре помня дядо ми Илия Дмитриевич. Той разказваше, че прадедите ми се преселили от България, спасявайки се от турското робство. В Гюлмен си създали свое стопанство и като старателни хора, а българите са много трудолюбиви, скоро стъпили здраво на краката си. Разказваше също какви празници са празнували в ония времена.

Дядо е бил войник в руската армия, служил в Баку, участвал във войната с планинците и останал жив и невредим благодарение на своята съобразителност и предвидливост. Веднъж бил изпратен от командването на полка за провизии. В планината било горещо. След като изминали дълъг път, той и още няколко други войници се уморили и решили да направят почивка. Спътниците на дядо слезли от конете, разсъблекли се,

оставили оръжието на земята и легнали да спят. Дядо ми не ги последвал, а останал прав до коня си. Когато внезапно ги нападнали планинците, той мигновено яхнал коня и, отбранявайки се със стрелба, избягал, а другите войници останали вечно да лежат в планината. Като разказваше тази история, дядо искаше да подчертае, че българинът е човек умен и честен и може да му се довери каквато и да е сериозна работа, която винаги ще изпълни.

Съдбата не беше много благосклонна към нашето семейство, както и към много други съселяни. Те тъкмо стъпили на краката си и заживели задружно, когато в Бесарабия властта започнала да се мени и да преминава от едни ръце в други: русите сменили румънците (1918), след това отново се върнали русите (1940), по време на войната отново дошли румънците, а по-късно била установена съветската власт (1944).

Както останалите, нашето семейство възприело новата власт такава, каквато била, тоест отнасяло се към нея с подобаващо уважение като към всяка власт: подчинявали ѝ се, старали се да изпълняват законите ѝ безусловно. Скоро обаче се убедили, че установените закони могат да се заобикалят, а чиновниците - да се подкупват.

От разказите на баща ми, майка ми и дядо ми става ясно, че историята на семейството ни е трагична и в следвоенно време.

Дядо Илия притежавал 40 ха (400 дека) земя. След женитбата на по-големите си синове той не отделил полагащите им се дялове, въпреки че те живеели отделно. Вероятно това станало с общо съгласие. Баща ми, като най-младият в семейството, останал да живее с дядо и формално станал правопреемник на земята, но фактически тя принадлежала на всички. Когато след войната в селото образували колхоза, баща ми и майка ми влезли в един от тях. Но работили в него само два

месеца, защото ги изключили като кулаци. Това станало в началото на 1948 г. Баща ми взел семейството си - жена си, голямата си дъщеря Варвара - седемгодишна, мен - петгодишен, и най-малката, Мария, на две години и половина, и се преместил в село Красное, Тарутински район, където до 1940 г. живеели немци. В Красное той отново постъпил в колхоза и работил в него само четири месеца - от юни до октомври 1948.

През един октомврийски ден от Тарутино в селото пристигнала милиция и, без да предявява никакви документи, обявила баща ми за кулак, чийто стопанство се състояло от една крава, десетина овце, две прасета и двадесетина кокошки. Къщата, в която сме живеели, му била дадена от колхоза. Майка ми и нас, тримата малчугани, ни закарали в Гюлмен, където бил останал дядо, а баща ми го подбрали направо от нивата. Не му разрешили дори да се отбие в къщи за грехи и храна и веднага го закарали в Тарутино. Дядо ми не е влизал в колхоза, еднотличници били и двамата му по-големи сина, в чиито стопанства той работел. Съветската власт решила да изсели дядо като владетел на 40 хектара земя, а също и баща ми със семейството му. Закарали ги в Тарутино. Дядо успял да избяга и да се скрие. След известно време се върнал в Гюлмен и повече не го качали.

А нас, по сфабрикуваното на баща ми дело като кулашко семейство, ни изпратиха в Сибир. Разрешиха ни да вземем за из път само най-необходимото: малко брашно, туршия и грехи. В Гюлмен ни конфискували: къщата със стопанските постройки, три крави, 50 овце, три свине, две каруци, три плуга, пет коня, една веялка, три брани, един валяк, сто килограма вълна. Когато впоследствие открихме архивните документи по конфискацията на имуществото ни, в тях беше написано, че са конфискували само една крава, две овце и домашен инвентар...

По пътя за Сибир ни беше много трудно, преди всичко поради силните студове. Нас, децата, нямаше с какво да ни хранят. Майка ми и баща ми винаги с благодарност си спомняха за хората, изселени като нас, които ни помогнаха да оцелеем и да се доберем до мястото на принудителното преселване. Отначало ни заселиха в село Ново-Маринка и Пушкино-Троицкия район в Томска област. Там се разболях от възпаление на белите дробове. Мен самичък, едва петгодишен, ме оставиха в болница, а семейството ми беше длъжно да продължи нататък. Но майка ми за нищо на света не искаше да ме остави сам, стоеше пред вратата на селсъвета и болницата дотогава, докато не оставиха всички до оздравяването ми, а след това и за постоянно.

Баща ми и майка ми бяха длъжни всеки ден сутрин и вечер да се разписват при пълномощника милиционер. Работеха в местния колхоз "Пътят на Илич". След оздравяването ми на нашето семейство дадоха малка изоставена къща в много лошо състояние, в която живяхме до пролетта на 1949 година. Отоплявахме се с "буржуйка". Родителите ми всекидневно ходеха на работа, оставяха ни без надзор до горящата "буржуйка". Нямаше какво да се яде. Благодарим отново на хората, които в Ново-Маринка бяха много добри и отзивчиви: носеха ни кой ведро с картофи, кой сладка ряпа, кой обелки. Въпреки че самите нямаха много, но го деляха с нас.

Когато ни питаха за какво са ни изселили и ние им разказвахме, те се удивляваха: "И работници не сте имали, и сами сте работили - и са ви набедили за кулаци." А един старец, дядо Кривенек, се смееше и казваше: "Работели като глупаци, а ги изкарали кулаци."

Изселени в селото имаше много. Някои - преди нас, други - заедно с нас, а трети - по-късно. Хора от разни националности: латвийци, литовци, молдовци,

украинци, руснаци, татари. Изобщо интернационал. Но всички живеяха заедно и си помагаша.

Първите две години беше много трудно. След работа родителите ми работеха малък парцел земя, за да си саят картофи. Поправяхме къщата, за да може да се живее по-сносно. Постепенно стана възможно да се сдобием с крава, прасе и няколко кокошки.

На нас, децата, ни стана по-леко, въпреки че често боледувахме. Родителите ни бяха постоянно на нископлатена работа, при това през цялото време бяха под надзор. Майка ми заболя от язва на стомаха и ѝ дадоха втора група инвалидност. Баща ми започна да ослепява.

Родителите ми небеднџ писаха молби и обръщения за връщане в родината и реабилитация, но едва през 1956 дойде положителен отговор. Беше ни разрешено да се върнем в родното си село, но преди отпътуването на баща ми и майка ми не им дадоха трудовите книжки, нито пък документ за работа в колхоза. На майка ми ѝ отнеха и пенсионното удостоверение, и здравната книжка.

След завръщането си в Яровое отидохме да живеем при по-големия брат на баща ми, тъй като не ни върнаха къщата. Родителите ми започнаха работа в совхоза "Виноградовски", който обединяваше стопанствата на българските села Яровое, Виноградовка (Чумлекъой) и Ровное (Купаран), а също Малоярославец-1 и Малоярославец-2. Бяха обикновени работници. Дадоха им парцел за къща. Баща ми работеше в строителна бригада, друга работа за него нямаше. Лекарите му забраняваха допир с вар и цимент заради зрението. Той боледуваше от "кокоша слепота". Състоянието му бързо се влошаваше и скоро съвсем ослепя. Това се отрази и на слуха му - сега почти не чува. След продължително усукване му определиха първа група инвалидност.

Семейството ни беше реабилитирано през 1956, но и досега, въпреки нееднократните молби, не са ни върнали нищо и нищо не са ни компенсирани.

Ние ходехме на училище и когато бяхме в Сибир, и след като се върнахме в родината. Аз имам висше образование. Цял живот работех като учител в Яровското средно училище. През лятото поработвам като помощник комбайнер при прибирането на пролетната и зимната реколта. Жена ми, Олга Антоновна, също е учителка в същото училище. По-голямата ни дъщеря, Светлана, завърши Запорожкия медицински институт и се омъжи. По-малката учи в същия институт. Децата ми знаят български език, тъй като въкъщи разговаряме на него. С жена ми работим в почти изцяло български колектив, приятелите ни също са предимно българи, един друг добре се разбираме. Не чувстваме притеснение, когато използваме родния си език за общуване.

Съблюдаваме и пазим традициите си, възрастните в семейството се ползват с уважението на помладите. Дъщерите ни имат приятели в България, с които си пишат от дълго време. Бихме искали да се срещнем с тях, чакаме малко да се стабилизира обстановката у нас, да се подобри икономическото положение, за да ги поканим на гости.

Ние живяхме труден живот, срещнахме на пътя си хора от различни националности. Те ни помагаша в трудни моменти и деляха с нас каквото имат. За нас хората от която и да е националност са просто хора. Ние така ги възприемаме, не ги делим по национален признак. Българите винаги са били много дружелюбни, гостоприемни, трудолюбиви. ■

Записа И. Грек
Превод А. Мандаджиева

НЕИЗЛЕЧИМА СЛЕДА В НАШАТА ПАМЕТ

Марина Караджова

Родена през 1972 г. в с. Стояновка,
Кантемирски район, Молдова

Според мен у всеки човек рано или късно възниква стремеж да научи повече за родината си, за родното си село или град, за фамилията си. Не е възможно да живееш в настоящето, без да познаваш миналото си, живота на прадедите си. И колкото по-рано възникне желанието за такова познание, толкова по-добре. Защото животът е кратък, а пазителите на миналото – нашите дядовци и баби – не са вечни. И колкото по-рано се обърнем към тях, толкова повече скъпоценни сведения ще успеем да запазим.

По волята на случая и аз си зададох въпроса за това кога и как е възникнало моето село, как са живели прадедите ми и кога са се появили по тези места. Разбира се, нещо някъде по този повод съм чувала, но специално такива въпроси по-рано не бях си задавала.

И така, ще се опитам да отговоря на поставените от самата мен въпроси.

Моето село не е много старо и историята му започва от 1900 година, когато група българи от селата Валя-Пержей, Кортен и Чадър-Лунга пристигнали тук, за да си купят земя от инженера земевладелец Стоянов. По-късно, след основаването на селото, в чест на предишния владетел на земята то било наречено Стоя-

новка. Достоверно са известни фамилиите на хората, които са сред първите пристигнали в тези гранични земи. От Валя-Пержей са били българите Рунтови, Желеви, Петрови, Богданови, Киневи, Миткови, Пителови, Тодорови, Чавдари, Пулеви; от Кортен - Тануркови, Яламови, Новакови, Робакови; от Чагър Лунга - гагаузите Дан, Кеоса, Орманжи.

Пристигайки тук, те са се заселили на горната тераса и си построили временни колиби и землянки. (Трябва да отбележа, че селото ни е разположено на хълмиста местност.) Земите в онези времена били сурови, студени и снежни, на всичко отгоре на горната тераса нямало вода, тъй като подпочвената вода била дълбоко в земята, и се налагало да пренасят вода от долната тераса. Поради това през 1902 г. преселниците били принудени да се преместят и да си построят домове на долната тераса. Строили много по-добре от първия път и издигнали хубави за онова време къщи, като по този начин фактическото основаване на селото започнало през 1902 г.

Както вече казах, сред първите фамилии преселници били Орманжи - това е моминската фамилия на моята баба, чийто баща бил непосредствен участник в това преселване. Затова сметнах за необходимо да се обърна към баба ми. Въпреки че много е забравила, тя ми разказа това, което се е запазило в паметта ѝ от разказите на родителите ѝ и от онези събития, на които свидетел е била самата тя. Нейният баща, прадядо ми Георги, бил още малко момче, когато родителите му били сред първите, които купили земя в тази местност. Когато пристигнали, само тук-там имало временни колиби - постоянни къщи още нямало. През първата година родителите на баща ѝ също не успели да се установят постоянно и си направили временно жилище, където оставили сина си Георги да се грижи за стопанството: за кравите, овцете и земята, а

самите те заминали да изкарат зимата в Чагър-Лунга, откъдето били родом. Напролет отново се върнали, за да изорат и засеят земята. Та през тази година дядо Георги, тогава още малко момче, бил единственият стопанин на земята. Но минало време и те трайно се установили в Стояновка.

Като пораснал, дядо Георги се оженил за една девойка от Чагър-Лунга на име Олга. Родили им се четири деца, две от които починали като малки, а живи останали двете им дъщери, Тодора и Зинаида. Скоро обаче и жена му починала. Тогава той се оженил за втори път за едно момиче от село Кортен, чието име баба е забравила. След пет години и тя починала. Дядо ми се оженил за трети път - за една вдовица от Кортен, чийто мъж бил от фамилията Чавдар. В семейството на дядо тя довела и своя син Иля. Тази жена всъщност е моята прабаба Стана (Татяна). От този брак през 1925 година се родила баба ми Марина (майката на баща ми), а после и още три деца, от които жив останал само синът им Семьон.

Детските си години баба почти не помни. Понататък разказът ѝ започва от 1941 година, 22 юни. Вече споменах, че селото ни е разположено в гранична зона - на няколко километра от границата с Румъния. В утрото на 22 юни родителите ѝ се събудили от артилерийски изстрели, идващи откъм границата. Баба пък се събудила от вайканията на майка си и плача на по-малкия си брат Семьон. Баща ми заповядал всички да мъкнат и да се стягат за път. Но вещите им и без това били опаковани, тъй като семейството им подлежало на изселване, на което попречила войната. Дядо Георги впрегнал конете и след като натоварил багажа и семейството, потеглили на път. Вечерта на следващия ден стигнали Викторовка, където пренощували, а после продължили по-нататък към Чагър-Лунга. Там останали четири седмици при роднини и били

свидетели на отстъплението на съветските войски под натиска на фашистите и румънците. Изчаквайки най-страшното, те се върнали в Стояновка, където всичко било изгорено и разрушено и се разпореждали румънците. Наложило се отново да строят дома си, да обработват земята и да се грижат за стопанството, чакайки края на войната. През 1944 Марина се омъжила за Иван Василевич Караджов – моя дядо. Баба е запомнила и деня, когато ги сватосвали – Ивановден, след Нова година.

Оттук ще започна разказа си за фамилията Караджови. За тази цел трябва да се върна назад във времето. Всичко, което ще разкажа по-надолу, е записано по думите на дядо Иван. Ако забелязахте, фамилията Караджови не беше в списъка на първите преселници. В Стояновка те се появили двадесет години по-късно. За разлика от фамилията Орманжи Караджови произхождат от село Кортен. Прадядото на дядо Иван, Василий Василевич Караджов, живеел в Кортен и имал четирима синове – Пејко, Васил, Георги и Иван. От сина му Пејко именно води началото на моето семейство. Дядо Пејко (Петър Василевич Караджов) имал двама синове – Василий и Кирил. По-големият, Василий, е баща на дядо Иван.

През 1910 година прадядо ми Василий се оженил за прабаба ми Мария и им се родили двама синове, Петър и Манол. През 1914 дядо Василий бил призван в руската царска армия и изпратен да участва в Първата световна война. Попаднал обаче в плен, където прекарал четири дълги години. Като пленник бил изпратен в Австро-Унгария в едно малко градче, където един помешчик го взел за прислужник. Отначало животът му бил много труден, тъй като по принцип с пленниците ратаи се отнасяли много лошо. Но дядо Василий бил стопанин със златни ръце. Интересното е, че той научил своя хазяин да вари българска гроздова

ракия. Заради способностите му на добър стопанин хазяинът се изпълнил с уважение към него и животът му станал много по-лек. Не зная как е постигнал това, но след четири години се върнал в родното си село Кортен. След известно време семейството му се преместило в с. Деневица (днешното градче Светлий).

На новото място на братята не било възможно да живеят заедно, тъй като жената на Кирил имала много тежък и своенравен характер. Виждайки каква е работата, баща им, дядо Пејко, купил земя в Стояновка, построил къща и през 1926 година в нея се настанил големият син на Василий. През тази година Иван навършил една година – той бил последното, шесто дете. Те живели отделено до 1934 г., когато дядо Василий отишъл на гости в Деневица и баща му го помолил да вземе него и жена му при себе си в село Стояновка, за да изживеят спокойно останалите им години.

Дядо Василий се върнал на село, за да се посветва с жена си – баба Мария. Отначало тя се намръщила, тъй като дотогава 17 години била принудена да живее със свекърва си и да ѝ се подчинява във всичко, но мъжът ѝ я успокоил. Свекървата предвиждала това и обещала, че във всичко ще се подчинява на по-голямата си снаха. И наистина, тя удържала на думата си, като преди да вземе някакво решение винаги се съветвала със снаха си. Майката на дядо Василий живяла до 1936 г., а мъжът ѝ – дядо Пејко, се поминал през 1945 г.

А през това време децата на дядо Василий и баба Мария пораснали, големият син, Петър, се оженил през 1932 г., а през 1934 се оженил Манол. През 1936 в семейството живеели вече 14 души: дядо Пејко, дядо Василий и баба Мария, големият им син, Петър, с жена си Надя и малката им дъщеря Мария, вторият син, Манол, с жена си Мария и малкият син, Иван, а също и по-малките деца – Ирина, Мария, Неда (Надежда) и

Иван. За да се изхранят, налагало се да стават ратаи у румънските помешчици, тъй като собствената им земя не им стигала. Отначало работили у помешчика Востагол, а после - у Милуцула. На работа отивали в понеделник, а в къщи се връщали едва в събота. Сеели царевича, пшеница, слънчоглед, а през есента помешчикът им заплащал с част от реколтата. Дядо ми тогава бил едва 12-годишен.

През 1937 г. дядо Василий купил два парцела и построил къща за големите си синове Петър и Манол.

През 1937 се омъжила голямата им дъщеря, Ирина, а през 1938 - средната дъщеря, Мария, която заминала в селото на мъжа си, Викторовка. През 1940 г. се омъжила и най-малката - Надежда. При родителите останал само най-малкият син, Иван.

Войната заварила всички неподготвени. От приближаващата се линия на фронта избягало цялото село. Преди заминаването дядо Василий спуснал в кладенеца на двора най-ценните вещи, както и останалото зърно. Конете, кравите и овцете селяните събрали в едно стадо и го взели със себе си в Кортен.

В къщи се върнали точно след година - на 21 юли 1941. След завръщането си трябвало да възстановяват къщите, а после да започнат да косят, тъй като времето не чакало.

На 21 януари 1944 се оженил дядо Иван и довел в семейството младата си жена, Марина. На 26 август 1944 започнало настъплението на съветските войски. В селото се появили отстъпващи фашисти и румънци. Наблизо се завързал бой и фашистите, отстъпвайки заг Прут, запалили цялата Стояновка. За щастие, жителите ѝ успели да избягат в с. Викторовка, където прекарали две седмици, а после се върнали при пепелищата на домовете си. Наложило се да строят всичко отначало. Заедно със семейство Караджови дошли и родителите на баба Марина. Но властите си спомнили,

че преди войната семейство Орманжи било в списъка на семействата, подлежащи на изселване. Една вечер през есента на 1944 година прибрали бащата на баба Мария - Георги Орманжи. Известно е, че го закарали в Тираспол, където бил изпратен в затвора, а малко след това починал.

И още няколко гуми ще кажа за майката на моята баба. През 1944, както вече казах, тя загубила мъжа си, но свекърът и свекървата на дъщеря ѝ помогнали да си направи малка къща, където тя се настанила със сина на Семьон. Обаче през 1947 властите си спомнили и за нея и решили да я изселят от родните места като жена на бивш кулак. Баба Стана заедно със сина си и младата му жена били изпратени в Бурятия. Така и не могла тя повече да види родния си край и починала на чуждо място.

Синът ѝ Семьон се върнал в 1957 г. от заточение, но в Стояновка не го приели и той се заселил в Чагър-Лунга, където живее и досега.

По-нататък ще разказвам само за семейство Караджови. Както вече казах, баба и дядо се оженили през януари 1944, а през декември същата година 50 мъже от с. Стояновка били изпратени на работа в мините на Донбас. Сред тях бил и моят дядо. Наложило му се да работи като забойчик. Но през лятото на 1945 поради лошото му здравословно състояние бил освободен от работа и се върнал в къщи.

На 21 януари 1946 на баба и дядо им се родил синът Василий - моят баща. В същата година в селото бил създаден колхоз и моите роднини влезли в него на 26 август 1946. Тази година била страшно трудна и гладна. Но всички в семейството издържали това изпитание и оживели.

Баба разказва, че е много благодарна на свекър си и свекърва си, които нищо не жалели за внука си и направили много, като ѝ помагали в отглеждането му.

През тази тежка година най-доброто се давало на най-малкия член на семейството.

На 27 септември 1947 година дядо ми отново бил призван чрез военкомата и изпратен в мината, където работил като забойчик две години. Останал там до първи юли 1949. После се върнал в родното си село, където от 1950 г. започнал да работи в колхозната ковачница. Работил като ковач ни повече, ни по-малко от 38 години без прекъсване. От 1988 г. е пенсионер, но не може да седи без работа и постоянно с нещо се занимава. Много често взима ковашките инструменти и изработва нещо по молба на съседите.

Той и баба се погрижили за сина си и дъщеря си и им дали образование. Сега баща ми, Василий Иванович Караджов, е преподавател по история, на него лежи и не малката отговорност на ръководител на училището. Но винаги с него и във всичко го поддържа майка ми, Надежда Георгиевна, която също работи в училището - преподава в началните класове.

В семейството сме три деца: Марина, Елена и Надежда. За съжаление, нашият род ще изчезне, но това не е важно, важното е живелите преди нас поколения да не бъдат забравени. Ние, новото поколение, сме длъжни да предадем страничките от историята на нашето семейство на своите деца и внуци, за да се запази у тях паметта за прадедите им.

В заключение ще кажа, че прадядо ми Василий е починал на 14 ноември 1968 г., а прабаба ми Мария, неговата жена, го надживя 12 години. Тя почина на 87 години през 1980. Беше много умна и образована за своето време жена, която остави неизлечима следа в нашата памет, в паметта на своите потомци. ■

Превод Л. Мандаджиева

СУХИТЕ СТЕПИ СЕ ПРЕВЪРНАХА В ПЛОДОРОДНА ЗЕМЯ

Юрий Кишкилев

Роген през 1960 г. в с. Курлюмня (сега с. Кортен),
Чагър-Лунгски район, Молдова

Преди да започна описанието на жизнения път на моето семейство, искам да благодаря на всички, които са започнали това важно и нужно дело - изучаването на житейската история на бесарабските българи.

Жизнената съдба на моето семейство в много отношения съвпада, а в някои се различава от съдбата на другите семейства бесарабски българи.

Разказвайки за събитията, станали в моя живот, мога да изброявам дълго. Но сред тях бих отделил времето, когато имах възможност да общувам с дядо си Йордан Николаевич Кишкилев. Той е живял дълъг и труден живот - роден е през 1874 г. и починал през 1973. Именно благодарение на неговите разкази и спомени избрах своята професия - историк.

От дядо си зная, че нашият род води началото си от преселилите се през 1829 година от село Кортен, Сливенско, български колонисти. Някои неща за това преселване дядо ми научил от своя дядо Йордан, който бил сред напускащите родината сънародници, въпреки че тогава е бил само на девет години (роден през 1820 и умира през 1880).

Най-яркият спомен на дядо ми от преселването е преминаването на Дунава. От историята е известно, че между правителството на царска Русия и Турция е

съществуваха договореност за право на преселване и срокове на преселването. То станало при много трудни условия. Прехвърляли се през Дунава през нощта, за да не се натъкнат на турски отряди.

Най-трагичният момент от преминаването бил, когато от страх пред турците трябвало да потапят във водата кърмачетата, ако изведнъж започнат да плачат.

Самият факт, че родител може да се реши да жертва собственото си дете, за да се спаси от врага, е трагична страница от историята, която се е запазила в паметта на много бесарабски българи.

Според разказите на дядо преселниците прекарвали зимата на 1829 - 1830 година във вече създадените на юг от Буджак гагаузки села Баурчи и Чагър-Лунга.

Интересен беше и разказът на дядо за това как преселниците избрали мястото, където предстояло да се появи бесарабският Кортен. В началото те определили три места, където би могло да се построи село. Предпочитание отдавали на мястото, където имало изворна вода. И тук, струва ми се, се е проявила мъдростта на българския селянин. В сухата, солена и безводна Буджакска степ нямало нищо по-скъпо от водата - обикновената изворна вода.

Почти сто години, приблизително до 1910, прадедите ми живели в село Кортен, а след това нова беда сполетяла селяните - липсата на земя заставила семейството на дядо да се пресели в Оренбургска област на Русия. Но преди това той участвал в Руско-японската война през 1904 - 1905 година като доброволец.

Дядо бил грамотен човек, въпреки че бил завършил само два класа на енорийското училище. Бил преводач на руските офицери и румънските войници.

Дядо ми разказваше и за това, как още като живеели в Бесарабия, ходели пеша на поклонение до светите места в Киевско-Печорската лавра.

От Бесарабия за Русия заминал целият род на дядо. Самият той вече бил женен за баба ми Ефтия от рода Желеви. Взели със себе си трите деца - Ана, Николай и Прасковя. С тях заминали и братята му - Радион, Михаил и Иван. Ще повторя още веднъж, че те заминали, защото нямали земя. Дядо ми, след като се оженил, отишъл в семейство Калчишкови, което обещало да му отдели парцел земя, но по всяка вероятност не изпълнило обещанието си. Баба ми имала още две сестри. Едната заминала със семейството си за Америка и следите ѝ се губят, а другата се омъжила за Табанов от село Кортен и е единствената от рода, останала там. И днес в Кортен живее племенникът на баба, Петър Петрович Табанов, с когото след завръщането си в Молдова и до ден днешен поддържам близки, роднински отношения.

След преселването в Урал, в село Илек, в семейството на дядо се родили още няколко деца - Мария, Захарий, баща ми Георгий (1916-1991) и Иван. Дядо ми, както и повечето тогавашни български семейства, имал много деца. Те живеели бедно, занимавали се главно с градинарство и се наемали за говедари.

През 1917 г., след революцията в Русия, според разказите на дядо ми, повечето от преселилите се българи и гагаузи поддържали болшевиките. Самият дядо през 1918 г. бил избран за председател на създадения тогава комитет на бедните. Бил е председател на комитета на бедните в своето село. Затова през 1919 г. бил осъден на разстрел, но бързото настъпление на Червената армия попречило да се изпълни присъдата. Той бил освободен, след което с делегация на съселани се срещнал с командира на 25-а дивизия Васил Иванович Чапаев, незадълго до смъртта му.

Днес тези събития могат да се оценяват различно. За някого те са свети, за други - обратно. Но това са фактите, искаме или не искаме - така е било.

В селото, в което живеело семейството на дядо ми, след революцията била създадена комуна. В нея започнал трудовия си път баща ми, тогава едва 9-годишно момче. Самият дядо в началото също бил в комуната, но след 1929 г. в колхоза се занимавал с градинарство. Този факт е интересен с това, че преселниците съумели да запазят и разпространят своите знания, навици и умения по отглеждането на различни култури на значителни територии на бившата царска Русия.

Баща ми, Георгий Йорданович Кишкилев, както вече казах, започнал от рано да работи. Завършил е 4 класа на руско-казахското училище. Владеенето на казахски език след завръщането в Молдова му помогнало достатъчно добре да се разбира с гагаузите.

После завършил курсове за механици, няколко години работил като шофьор и началник на гараж. През 1937 - 1938 бил в казармата, след което през 1939 г. постъпил в тогавашната Висша комунистическа школа. От нея заминал като доброволец в Съветско-финската война. След края на войната продължил учението си. В школата се запознал с майка ми - Мария Степановна Агафонова. Оженили се през 1941 г. Тогава баща ми бил призван в действащата армия; вкъщи се върнал през 1946. За участие в бойните действия бил награден с орден и медали. Най-трагичната страница от живота на баща ми в тази война е, когато бил в плен - от лятото на 1942 до началото на 1945 година. Преминал е през всички перипетии на фашистките лагери и никак не обичаше да си спомня за това.

Любопитен е следният факт от участието му във Великата отечествена война. Известно е, че по заповед на Сталин в действащата армия не вземали българи. Но когато баща ми се родил, чиновниците записали в кръщелното му свидетелство, че по националност е руснак, въпреки че дядо и баба били българи.

По време на Великата отечествена война, в боевете под Москва, загинал братът на баща ми - Захарий.

След войната баща ми дълго време боледувал. Лекарите му забранили да работи като шофьор. Работил като лесничей, в спестовната каса, продавач в магазин. След завръщането в Молдова и до пенсионирането си баща ми и майка ми работили като продавачи в Кирьютнянската потребителна кооперация.

През 1959 г. починала баба ми. Дядо поискал да замине за Молдова, да посети родните си места. От там изпратил на баща ми писмо, в което го молил да се премести със семейството си в Молдова. Така, през юли 1960 семейството на баща ми, който по онова време имал вече седем деца, пристигнало в село Кортен.

В Русия останали другите деца и внуци на дядо ми. Сега повечето от тях живеят в Оренбургска област, жива е още и дъщерята на дядо - Мария. Децата на най-малкия му син, Иван, живеят в Санкт Петербург, а няколко внуци - в Москва и Подмосковieto. Децата на сина му Захарий са в Украйна.

В Кортен се върна и братът на дядо - Радион. Вторият му брат, Иван, се установи в Кишинев. А един от синовете на дядо Иван се премести да живее в Паркани - в Слободзейския район на Молдова.

Завръщането в село Кортен имало значение за нашето семейство и в този смисъл, че след като баща ми добре знаел родния си български език, то и децата му можели да го научат и по този начин да възстановят връзките си с езика на прадедите. За съжаление повечето от родствениците, останали в Русия, не знаят български.

След завръщането си в Молдова дядо понякога ни водеше на селските гробища, за да ни покаже гроба на дядо си. След смъртта му родителите изпълниха молбата му и го погребяха до гроба на дядо му Йордан.

При дядо вкъщи често идваха съселяни с молба да им покаже родовете къщи и той на никого не отказваше. И днес много от хората на средна възраст и от по-възрастните в село Кортен помнят дядо Йордан.

През 1978 година започнах да уча в Кишиневския педагогически институт във факултета по история и оттогава постоянно живея в Кишинев. В Кишинев живеят и двамата ми братя и двете ми сестри. Само брат ми Николай след завършване на Военното училище служи в Република Казахстан, а сестра ми Вера живее със семейството си в село Новоселовка, Тараклийски район на Молдова.

През 1985 година родителите ми се преместиха да живеят в Кишинев. Сега майка ми живее при мен. През 1986 г. се ожених за Марина Пантелеймоновна Павалаки. Имам три деца. Работя в средно училище като учител по история и психология. Такава е кратката история на моето семейство.

Вече споменах каква роля за семейството ми изигра завръщането ни в село Кортен. Затова днес не ми е безразлично кой съм и от какъв род съм. Според силите си се опитвам да осъзная себе си като българин. Голяма роля за това изигра първото ми и единствено засега пътуване през 1992 г. в България. Минавайки по много от светите за българина места – Шука, Дряновския манастир, Велико Търново и др., чувствах колко скъпа ми е тази земя, колко леко и свободно дишам в нея. За съжаление, не успях да посетя село Кортен в Сливенски окръг, но мисля, че това тепърва ми предстои.

Голяма трудност за мен като българин представлява незнанието на литературния български език и българската граматика. И ето поради това съм принуден да описвам жизнения път на прадедите си на руски език.

Според мен най-важната задача пред нас е да запазим онова, което са ни оставили прадедите ни – обичаите, фолклора, традициите. Защото много неща си отиват безвъзвратно. Днес не много често могат да се видят на село старите обичаи.

Ето един пример. В детството ми можехме да наблюдаваме в българските села сватби, които преминаваха по следния начин. В петък за младежите в домовете на жениха и булката се провеждаха "засевки". На сутринта група младежи, изпратени от жениха, отиваха при невестата. В събота през деня се извършваше следният обряд ("распяване питка"). В съпровод на старинни сватбарски песни двамата млади, момък и девойка, разрязваха самун хляб, като симболизираха по този начин кой ще бъде главният в новото семейство. В неделята женихът идваше да вземе булката и в неговия дом вече се вдигаше сватбата. В същото време в дома на булката също имаше тържество, а през нощта родителите ѝ отиваха в дома на жениха. И накрая, в понеделник, се извършваше още един обряд – "сладката ракия".

Днес такива сватби вече са рядкост. Бих желал една от нашите задачи да бъде запазването, докато още е възможно, на тези обичаи. Това е важно и защото всяко бесарабско българско село има свои особености, тъй като те са създадени от преселници от България. Има особености и в диалектите. Например на две места, разположени едно до друго, една и съща дума има различно значение: в село Кортен "соба" значи зала, а в Тараклия – печка.

Днес живеем в трудни времена, но ми се струва, че тези трудности не трябва да ни попречат да запазим особеностите на бесарабските българи.

Когато посещаваш българските села и разговаряш с хората, виждаш, че за повечето от тях бъдещото е свързано с Молдова. Тук са живели техните прадеди,

превърнали сухите степи в плодородна земя. Те самите също биха искали да живеят тук и да се трудят в мир и съгласие със съседите. Вече стана легенда един случай през 1991 г. в Молдова - гагаузкият конфликт. Отряд от молдовски доброволци искал да премине през село Твардица на Чагър-Лунгския район, за да излезе в центъра на гагаузките села. Жителите на село Твардица застанали на пътя на колоната и не я пропуснали, не дали да се пролее кръв, с което заслужили благодарността на гагаузкото население.

Затова, както ми се струва, днес ние сме длъжни да запазим и изучим самобитната култура на бесарабските българи, от една страна. От друга страна, да помогнем в укрепването и разширяването на културните, икономическите и политическите връзки с майка България.

Спомням си как в началото на 60-те години при нас в село Кортен пристигнаха първите делегации от сливенското село Кортен и каква радост изпитаха съеляните. Като резултат от тези пътувания се установиха добри взаимни връзки. Започна богата кореспонденция между хората. В училище награждаваха най-добрите ученици с адреси на техни български връстници.

Събуденият в детството ми интерес към България не е изчезнал и днес. От пресата и телевизията постоянно се осведомявам какво става в България. Нестабилността на нашата република Молдова през цялото време поражда желание да видим обратната картина в България. Много ни се иска в родината, в майка България, да има стабилност. Това ми изглежда много важно както за самата България, така и за всички българи, живеещи извън нея. ■

Превод А. Мандажкиева

АЗ СЪМ БЪЛГАРКА И ТОВА ИЗЧЕРПВА ВСИЧКО

Мария Дуїловская

Родена през 1937 г. в с. Петровка (преди с. Машкур),
Приморски район, Запорожка област, Украйна

Нашето село е българско от времето, когато българите от Бесарабия се преселвали в таврическите степи. По-рано селото ни, основано през 1862 г., се наричало Машкур. В Таврическа губерния тогава са живеели татари, напуснали след време тези земи.

Когато пристигнали първите заселници, по нареждане на царското правителство им била раздадена земя, не от най-добрата, по 50 десетини "на венчило".

Сред преселниците бил и прапрадядо ни Симеон, който също получил земя. Той имал само една дъщеря, а продължител на рода Дуїловски нямало. Решили с жена си да си осиновят момче, един свой кръщелник, който бил само на 40 дни.

Българите са трудолюбив народ - и тогава, и сега. Децата растели, но им било много трудно: имали малко земя, а и работниците били малко. Но били работни хора и обичали земята си.

Прапрадядо ми омъжил дъщеря си и ѝ дал чеиз - 15 десетини земя. Пет десетини дал на църквата, а останалите 30 останали на доведения син Стефан. Оженил се и той.

Семейството на прадядо ми Стефан било голямо: четирима синове и три дъщери. От старите хора се знае, че доскоро българските семейства изобщо били многодетни. Омъжил прадядо ми дъщерите си, а сино-

вете му решили, че земята им е малко и взели още пог аренда от сирачета, които не можели сами да я обработват. Купили си и вършачка, имали също много овце и коне и заживели заможно. Всички живеели в една къща. Прапрадядо ми починал през 1922, а дядо Стефан – през 1923. Нашият род е род на дълголетници. Продължители на рода били четиримата братя – синовете на дядо Стефан: Тодор, Матвей, Григорий и Димитър.

Дядо Тодор имал двама снове: моя свекър Симеон, който сега е на 93 години, и Никита, роден през 1909 и вече не е между живите. Дядо Тодор имал и три дъщери. Братята му също имали свои семейства, всяко с по три деца. Живеели всички заедно, 24 души в една къща и били като едно задружно семейство.

Свекърва ми, Евдокия Паскова Дуїловская, разказва, че по два пъти на седмица е пекла по 20 самуна хляб и че навсякъде в къщата висели люлки, тъй като имало много деца. По този начин семейството живяло до 1929 г., времето, когато започнало разкулачването. Тогава им взели цялата земя, вършачката, обуете, конете, каруцата, инвентара, а през следващата година – и грехите. Започнала колективизацията. В колхоза влязло и нашето голямо семейство. Тогава братята на дядо Тодор се отделили, а в къщата останал дядо Тодор със синовете си Симеон и Никита и децата им.

Свекър ми имал девет деца. Оженил се за свекърва ми през 1918 г. Поработили в колхоза две години, а после започнал гладът. За да не умре семейството от глад, Симеон Фьодорович заминал за Донецк и започнал работа в мината. Заминал с жена си, деветгодишната им дъщеря Раиса и тригодишния син Михаил. Това било през 1932 г. Живели две години в гървени бараки, спали направо на земята, за легла и гума не можело да става, но останали живи. Майката и бащата се разболели от тиф, лежали два месеца в болница, а децата останали

сами в бараката. С тях били семействата и на други българи, руснаци и украинци. Получило се писмо от село, в което се съобщавало, че дядо Тодор и две от децата на чичо им са починали от глад. През октомври 1934 родителите се върнали у дома, започнали вече да дават по малко зърно.

Страшна картина заварили те, когато се върнали у дома: къщата празна, а била толкова многолюдна. Тримата братя на дядо Тодор и семействата им били починали от глад. Живи били останали на дядо Григорий едно момче и на дядо Матвей едно момиче. Били ги взели в детски дом, но и до ден днешен нищо не знаем за тях.

И още нещо не бих искала да пропусна.

Била започнала колективизацията и разкулачването. Взели ни цялото стопанство, грехите и изгонили от къщата братята на свекърва ми. Дошла една черна кола и забрала двамата братя Кирил и Мишо. От мъка сърцето на майка им не издържало. Къде ги откарали, и досега никой не знае. Ще отбележа, че е било 1931, а не 1937 година.

Аз гоїдох в дома на свекърва ми през 1957. Не помня колко години бяха минали от сватбата – може би пет-шест. И ми се присъни сън. Върви из селото някакъв мъж и пита къде живее Дока Паскова, моята свекърва и неговата родна сестра. Аз го питам кой е, а той отговаря, че е брат ѝ Кирил, дошъл до Зеленовка (село на 18 километра от нашето) и не може да намери нашето село. Отговорих му, че съм нейна снаха. Тогава той горчиво заплака... и се събудих. Когато разказах на свекърва си какво съм сънувала (за това, че братята ѝ са били разкулачени, никога не е ставало дума), тя дълго плака и после ми разказа, че имало слух: уж го били намерили близо до Зеленовка пребит от бой.

Свекър ми и свекърва ми имаха и момичета, и момчета. Шест от тях са умрели от глад. Живи бяха

Рауса, Михаил и Владимир. Аз се омъжих за Владимир и отидох в техния дом.

Семейството им беше знаменито. Хората тук се възпитаваша в трудолюбие и човеколюбие. Свекър ми работеше като кантарджия и бригадир, а майка-свекърва беше работничка. На тази жена ще съм благодарна цял живот. Изглежда тя по рождение беше надарена от бога с доброта и търпение.

Аз работих цял живот в училище, родих три деца и свекърва ми ги отгледа в къщи, в детска градина изобщо не са ходили. Тяхната баба е най-добрата, най-милата от всички баби на земята. Но тя вече си отиде от този свят.

Сега с мъжа ми, трите ни деца и свекър ми, Симеон Фьодорович, живеем заедно. Той погикара 93, а неговата майка е живяла 102 години. Веднъж ми каза: "Булка, ами останаха осем години до 100." Чете без очила, добре чува, но забравя лесно. В селото е най-старият.

В нашето село семейства много съблюдават старите български обичаи: понуди (рождените дни на децата), годежите, Коледа, Връбница, пасха - Великден. Чувстваме голяма нужда от развитие на националната култура, от запазване на българските традиции, обичаи и обряди, за да ги предадем на потомците. Откакто работя в училището и откакто се помня, все съм на сцената. В последно време се активизира българският фолклорен ансамбъл. За да не изчезнат нашите обряди, изучаваме ги и ги представяме на сцена. Съвсем наскоро, през февруари тази година, представихме на районната сцена "Годеж". Взехме първо място, а през април ще има преглед на областта. Надяваме се и там да вземем първо място.

През 1962 г. се запознах с моята колежка Стефка Христова от Велико Търново. Пишихме си дълго време и двете имахме една заветна мечта - да ни се роди

дете. Аз нямах дете вече 10 години, а Стефка - 13. И ето че през 1966 на мен ми се роди момченце, а на Стефка - близнаци. Пишем си и сега, а през 1989 бях на курсове по български език във Варна. След толкова години се срещнахме! Бяха сълзи на щастие и радост. Тогава бях и на българска сватба, и на кръщение, за първи път чух за баба Ванга, гледах и филм за нея.

Обичам своя език. Засега в училище изучаваме български факултативно.

Имам уникален сборник от народни песни на нашия район. Издаден е през 1937 г., мой връстник.

Песните са записани от Ст. Върбански от нашето село Петровка, записвал ги е от селските жители. Има песни на Ботев и Каравелов. Аз преписах една песен от Михаил Ив. Георгиев, 1909 г.:

РАДУЛ

Радул на дружина дупаше:

Пийти и еште дружно

И си на акъла ипайте,

Около стадо лггайте,

Лггайте, не заспивайте,

Зла сът си съня сънувал

В събота срещу неделя.

Кървава ѝ река текнало,

Че ти е калтака затекло

И тойта гега писана.

Дружина пили и ели,

Легнали, та са заспали.

Радул са от сън събудил:

Стадото ту няма в кошарата,

Чуди се Радул, тая са

Какво да стори, да прави.

Той си зе тедни кавали,

Че със кавали засвири.

Де го ѝ зачуло стадото,

Турци го напреш карая,

Стадо са назад повръща,

Срецу Радула вървеше,

То че ги Радул посрецуна.

Турче Раду дупаше:

Не те убивай, Радуле,

Че аз сът един у тайка,

Сноци та ѝ тата годила.

Радул ту нищо не рече,

Напреш стадото вървеше

И си кавал свиреше.

Турче си пищов отпъна

И си Радула убило,

И си стадото закара.

Родена съм на 18 февруари 1937 в село Петровка, Приморски район. През 1951 завърших седми клас. От 1952 до 1956 учих в Мелитополския хидромелиоративен техникум. От 1957 до 1964 завеждах библиотеката в Петровка. През 1964 година завърших заочно Мелитополското културнопросветно училище. От 1965 до 1968 работих като секретар-машинописка в колхоза "Прогрес". От 1968 бях учителка по украински език и литература в Петровското средно училище. През 1985 завърших заочно Херсонския педагогически институт на филологическия факултет. От 1988 г. водя факултативен курс по български език. От 1992 съм в пенсия, но продължавам да работя в училището. ■

Превод А. Мангаджиева

СПОДЕЛИХМЕ УЧАСТТА НА ВСИЧКИ КРИМСКИ БЪЛГАРИ

Алексей Майсторов
Роден през 1921 г. в с. Кишлав,
Феодосиевски район, Кримска област, Украйна

Моите прадеди са преселници от българските земи. Дошли са по море, наемайки рибари, които ги превозили до Кримския полуостров. Каква била тяхната почуда и дори страх, когато, след като избягали от турското потисничество и с големи трудности се добрали до новото място, тук, в Крим, се озовали в татарско обкръжение, в което хората говорили практически на турски език. Жените плачели - и тук има турци, но да се връщат било вече невъзможно.

Минало време и, за щастие, нещата тръгнали на добре. Българите получили земя, построили села и, което било особено важно, винаги живеели в мир с основните си съседи - татарите. Вероятно обяснението е в това, че всички те се занимавали с едно и също нещо: с овцевъдство и земеделие. Религията ги разделяла, но стопанската работа в някаква степен ги сближавала. Още повече, че те търгували помежду си и много българи знаели езика на татарите.

През живота си много съм видял, много места съм обходил, с много хора съм се запознавал. Не мога да не отбележа, че нашият български народ бързо установява контакт с други народи, възприемчив е към културата им, към обичаите и традициите на своите съседи.

Прагедите ми и прагедите на съселаните ми основали в началото на миналия век (1803 г.) село Кишлав, отстоящо на 40 км от Феодосия. Това не беше единственото българско село в Крим. Имаше десетки села: Кабурчак, Стария Крим, Османчак, Акобек, Коктебел, Софиевка и др. В края на миналия век от жителите на нашето село беше създадено село Марфовка. Езикът ни значително се различаваше например от езика, на който говореха в село Стария Крим. Но връзките между нашите български села бяха значителни, особено чести бяха смесените бракове, ходехме си често на гости, празнувахме заедно селските събори. На мезданите можеха да се видят празничните премени на всички български села, техните танци и песни.

Селото ни беше разположено на водоела на две рекички (малката и голямата река), които официално се наричаха Голям и Малък дол. Между тях имаше възвишение, а в долината беше селото, на 2 км от шосето Симферопол - Феодосия. Место-положението му, наличието на много вода и пасбища даваха възможност на жителите успешно да се занимават с традиционните за българите овцевъдство и градинарство. В живота на българите голямо място заемаха овцете: те ги хранеха и обличаха. Спомням си също времето, когато българите се обличаха с това, което произвеждаха: сами тъчаха, правеха си грехи и одеяла, а също и обувки - цървули. Зеленчуците също бяха много важни за живота на българите от моето село. Още повече че те много постяха. В онези времена ядяха само зеленчуци.

Земята в нашето село беше винаги малко, особено плодородната. Доколкото си спомням, а и от това, което съм чувал, нашите съселани винаги са работели земя под аренда в съседното татарско село Мурза, както казваме днес, на договорни начала: всеки трети

сноп оставал в Мурза, а останалите два вземали българите. Реколтата трябвало да се превозва отдалече, затова в селото винаги имало по много и красиви коне.

В детските ми години село Кишлав беше практически чисто българско село. Спомням си, че имаше няколко руснаци, един белорусин и един австриец, останал като пленник след Първата световна война. Интересното беше, че те всички знаеха български. Имаше и няколко цигански семейства, повечето от тях говореха български; мъжете бяха ковачи, а жените - врачки.

Както казах, нашите съселани общуваха с хората от другите националности и дори се свързваха в брак. Ето един пример. Родителите на майка ми имаха шест момичета и един син. Три от тях се омъжиха за българи, в това число и моята майка, четвъртата - за руснак, петата - за украинец, а шестата - за латвиец.

Още от преди революцията в селото имаше красива църква и енорийско училище до пети клас. В съветско време училището беше преобразувано в седмокласно. Преподаването се водеше на български език. Аз също учех на български, но като станах в трети клас, семейството ми се премести в друго село и трябваше да ходя в руско училище. По-късно отново се върнахме в нашето село, където завърших седми клас на български. Честно казано, отвикнах да говоря български, но добре разбирам литературния език. Именно на литературен български ни учеха в училище. Там получих определени познания за българската литература, култура и история. И досега помня много стихотворения.

След завършване на училище обаче се оказах в обкръжението на хора от различни националности, въпреки че имах приятели българи. Заедно с училището се простих не само с детството, но и със селото.

Сто години преди раждането ми в този край пристигнали моите прадеди. Според изчисленията ми аз съм от петото поколение, живеещо в село Кишлав. Добре помня дядо си по бащина линия, казваше се Христофор. Беше много трудолюбив и честен човек. Той, баща ми, майка ми, както и всички кримски българи трябваше да преживеят тежки дискриминационни години. Настроения срещу българите имаше още в средата на 30-те години.

Тогава бяха закрити българските училища. Откровено казано, много родители бяха за това, тъй като младежите, завършили българско училище, практически не можеха да продължат образованието си - малко специалности можеха да се получат на български език. За висше образование, без добро владеене на руски език, не можеше и да се мечтае. Но властите, което беше много характерно за Съветите, отидоха в друга крайност - изобщо преустановиха преподаването на български. Когато в края на 30-те години постъпих в българското средно училище в Стария Крим, вече нищо в него не беше българско. То беше типично руско училище.

Дискриминацията се проявяваше в много неща. Например всички ръководни работници в селото в навечерието на войната бяха външни хора. Баща ми, който дълго време ръководеше селскостопанския артел, беше заменен от 25-годишно момче от Донбас.

Изпитах лично първото отрицателно отношение на национална почва още в училището в Стария Крим. Като повечето мои връстници в онова време мечтаех да стана летец. Затова реших да се запиша в аероклуба. До медицинската комисия не ме допуснаха. Отпрянаха ме още на мандатната. Като разбра, че съм българин, председателят на комисията открито се възмути, че са докарали тук всякакви, българи, татари, турци, и ми каза веднага, че съм свободен.

Жителите на селото в сравнение със съседите живеяха по-добре. Те работеха прекрасно. В това отношение нямаше упреци от страна на властите. Нещо повече, те отглеждаха трудоемка и вредна култура - тютюн.

В деня, в който завърших средно училище в село Стария Крим, започна Великата отечествена война. Като всички мои връстници отидох във военния комисариат, за да бъда изпратен на фронта, но като българин не ме взеха. Едва през септември бях призован за работа в трудовата армия. Беше формиран работен батальон от българи, гърци, арменци и грузи малцинства. Изпратиха ни в Керч, където се строеше разпределителна база.

Имаше хора от различни възрасти. С нас беше например баща ми, роден през 1896 г. В зависимост от местонахождението на фронта ни преместваха от едно място на друго. Условията бяха направо страшни. Разбира се, не бяхме на предната линия, но представявахме добра цел за бомбардировка. И наистина върху нас често падаха бомби.

Тук за първи път разбрах, че българи живеят не само в Крим и България, но и в Бесарабия. В съседство беше разположен Втори трудов батальон, формиран главно от българи, гагаузи и евреи, живеещи в този край.

През 1942 година ние всички бяхме изпратени на работа в мините на Кузбас. С баща ми попаднахме в село Каменка, Кемеровска област. Започнах да работя като дърводелец. Тук имаше заточени от цялата европейска част на СССР, в това число и българи.

Дълго време не знаехме нищо за роднините си в Кишлав. Едва след войната узнахме, че майка ми и сестра ми искали да се евакуират, но не им разрешили. Така по време на окупацията те живеели в селото. Веднага след освобождението на Крим споделили частта на всички кримски българи, които за една нощ

били изселени от родните места и изпратени в Урал. По пътя починал дядо ми по майчина линия, Степан.

След като намерихме адреса им, ние небеднѝж ги канихме да живеят при нас, но властите все не им разрешаваха. През 1946 г. заминах при тях и успях да получа разрешение за преместването им при нас. Тук условията за тях бяха тежки, но ние бяхме доволни, че след толкова години бяхме отново заедно.

Тежко ми е да си спомням всичко това, боли ме, затова и така разпокъсан е разказът ми. Надявам се, че за всичко това някога справедливо ще бъде написано.

Родителите ми продължиха да живеят в Сибир, а аз заминах да уча в Москва в Института по физкултура. Постъпих в него, но за кратко – след поредната чистка в Москва бях върнат под конвой при родителите ми, тъй като статусът на изселване не разрешаваше да се напуска мястото на работа. Така се простих с мечтата си да уча. В нашия род винаги е съществувал стремеж за учене. Баща ми беше грамотен, сестра ми беше учителка – тя също премина през големи трудности и лишения в Сибир. След Москва няколко години работех в градския комитет по физкултура и спорт, а след това до 1973 – в мината.

След реабилитацията през 1956 г. роднините ми се установиха в Молдова, беше невъзможно да се върнат в Крим. По-късно заедно със семейството ми – с жена ми и дъщеря ми – се преместих при тях. Установихме се в Кишинев. Между другото тук живеят много наши кримски българи. ■

Записал Н. Червенков
Превод А. Мандаджиева

НАШИЯТ ДОМ СЕГА Е ТУК, В БУДЖАК...

Афанасий Стоянов

Роден през 1920 г. в с. Шукирликитай (сега с. Суворово),
Измаилски район, Огеска област, Украйна

Нашият род произхожда от дядо Жечу Балабан, който пристигнал в Бесарабия от България. Той имал много деца, от които петима снове. Семейството било много бедно и едно от децата – Димитър, дали да го гледат чужди хора. Това бил моят дядо, който израснал в семейството на Танас Смоков. Роден е около 1845 г. и не е бил от най-големите снове. Някои от децата вече били поотраснали и помагали вкъщи, други още не могли без майчина помощ, а той бил в онази възраст, когато можел сам да се храни, а за работа още не ставал... Именно затова му се паднала частта да бъде храненик. В новото семейство се държали добре с него. Хората били бездетни и го обичали, отнасяли се дори по-добре, отколкото към свой син. Не случайно, когато на дядо се родил първият син, той го нарекъл на името на човека, който го е отгледал – Танас (Афанасий). Това бил моят баща, роден през 1876 г. По онова време (около 1870 г.) регистрирали хората по документи и дядо Димитър се записал не Балабан или Смоков, а Стоянов – дотогава такава фамилия в селото нямало.

Дядо Димитър, когото добре помня, почина през 1933. Беше женен за Марина Русева, моята баба. От втория си баща беше получил малко земя, но когато през 1882–1883 давали орна земя, той заедно с тримата

си синове - Афанасий, Николай и Зиновий, получил 81 десетини (по 27 на всеки). Това му дало възможност сериозно да се занимава със селско стопанство и да се жито за продан. Разбира се, плуговете тогава били още дървени, но въпреки това той поддържал голямо стопанство. Имали волове, овце, коне. Земята били разпределили много по-разумно: за пасбища оставяли ниските части, а лозята засадили на неудобните места.

Баща ми имал нелек живот. Първият път се оженил на 21 или 22 години. През 1898-1899 се родила първата му дъщеря, по-възрастната ми сестра - Домникия, а после още две деца: Михаил (Миял) в 1901 и Мария в 1904 г. Тогава баща ми го взели в руско-японската война. Вкъщи се случило нещастие. В съседите избухнал пожар, а наблизил бил хамбарът ни. Нашите всички помагали при гасенето на пожара. Сред помагачите била и жената на баща ми Акулина Михайловна (от Далаковите). От силно възмущение, а и от простуда по време на пожара легнала болна и се поминала. Баща ми се върнал от войната вдовец, въпреки че опасността той да остави жена си вдовица била по-голяма.

Втори път се оженил някъде през 1908 година за Домникия Македонска, която също имала лош късмет - била омъжена в съседното село Ташбунар (сега Каменка), но не след дълго мъжът ѝ починал. От нея на баща ми се родили още две деца: Димитър (1909) и Мелана (1913).

Когато започнала Първата световна война, баща ми отново го взели в армията, както и много други мъже от селото. Попаднал в походната пекарна, където заедно с брат си Николай осигурявал хляба на войниците. Останал жив, но, както в японската война, загубил жена си - тя починала през 1917. Армията разпуснали. Русия преживявала революционно време и много войници самоволно заминавали за домовете си. Това не било случайно, тъй като в онова време вече

немалко хора, взети войници от нашето село, загинали, а в армията нямало дисциплина. В семейството разказваха такава история. Баща ми и брат му се върнали вкъщи незаконно, а скоро след това пристигнал представител на властта и им поискал обяснение. Всички се изплашили. Баща ми мълчал, но чичо Колю се окопитил и отговорил: "Аз, господине, отстъпвах, отстъпвах и чак до вкъщи отстъпих."

Междувременно животът си течал. Властта семеняла. През 1918 г. бесарабските земи преминали във властение на Румъния, което спасило баща ми и чичо ми от трибунала.

Баща ми остава вдовец с няколко деца, между които малолетни, и с твърде голямо стопанство. Принуден е отново да се ожени в края на 1918 г., приближавайки петдесетте.

Третата му жена, Екатерина Ивановна Бичева, е моята майка. В действителност фамилията ѝ е Федорович, тъй като майка ѝ била омъжена в Измаил и когато овдовяла, повторно се омъжила в село за Бичев, при когото завела и дъщеря си от първия брак. През 1914 г. майка ми била омъжена за Смоков, но мъжът ѝ скоро отишъл на война. Там бил убит и тя останала сама с малко момче, което било болнаво и починало вече в нашата къща, когато баща ми я взел за жена. От първия ѝ мъж вкъщи и досега се пази сребърен войнишки Георгиевски кръст IV степен, номер 400069, получен в Първата световна война посмъртно.

Майка ми беше с 12 години по-млада от баща ми и въпреки младостта си умееше да се погажда със заварените си деца. Това не е било лесно, защото още когато дошла в къщата с малкия си болен Ванюшка, който бил плашлив и ходел винаги до нея, децата на баща ми имали свои проблеми и взаимоотношения: тримата най-големи били на по 15 - 20 години, а най-малките - само на девет и шест. Освен това за кратко

време се родили още деца: през 1920 – аз, през 1922 – Иван, през 1924 – още една Мария, през 1927 – Дона.

Семейството беше голямо, затова баща ми се стремеше всички пари да вложи в земя, като купуваше нови десетини. Беше малограмотен, но се стараяше да води стопанството си на равнище, а освен това се интересуваше и от политика. Поддържаше партията на либералите, на която стана член през 20-те години. Когато партията победи на местните избори, той стана член на съвета. Четеше само Библията, като всеки път молеше всички да излязат от стаята. Ходеше редовно на църква. Стремеше се да даде образование на децата си, но животът си течеше по свой начин и замисленото не винаги се получаваше. Брат ми Иван стана обушар.

Аз завърших пети клас в румънско училище, след което ме изпратиха да се уча за дърводелец. Обаче баща ми се разболя, трябваше му помощник за стопанството и след два месеца ме прибра обратно вкъщи. Така и не станях дърводелец. Брат ми учеше в селото, а после в Румъния – в Констанца и Галац.

През 1926 мнозина заминаха да търсят щастието си в Бразилия. Заминаха и двамата ми братя – Миял на 25 години с младата си жена и Митю на 17 години, "още ерген". Това не беше първият набор за Америка. Преди това са заминавали през 1904 и 1921 г. Хората вече знаеха кое-що за живота отвъд океана – някои се бяха върнали, други пишеха писма. Та така през 1926–1927 г. от селото заминаха доста хора. В Бразилия раздавали земя и имало облекчени условия по данъците. У дома баща ми плащаше годишно по 250 леи за всяка десетина, а това не беше малко. Какво е било положението на село в онова време, може да се съди по това, че със заминаващите в Америка нерядко бедните родители изпращали и малките си деца. В къщи пролука не се виждала, а там давали земя според броя на хората.

Затова на заминаващите било изгодно да вземат чужди деца, а в Америка да ги пишат за свои. С подобни наставления баща ми не изпращаше Миял и Митю. Целта им беше да спечелят пари и да се върнат.

В Америка се събирало множество хора не само от Бесарабия и другите краища на Румъния, но и от други страни, включително от България. Нашите българи, естествено, общували с другите българи в Америка, знаели за живота в България и разбирали, че и там не е лесно. Затова и едните, и другите бяха потърсили препитание заг океана.

От бащи Миял, който се върна след една година, зная какво са преживели в Америка, въпреки че и много нещо съм забравил. Пътували на каруци от домовете си до гара Траянвал (близо до Болград), а по-нататък – с влак през цяла Европа до Лисабон. От Португалия по море стигнали до Рио де Жанейро. После отивали там, където ги изпратят.

Миял се озовал при един помешчик. Заедно с още един съселянин, Игнат С. Минов, работел в кланицата. А Димитър се опитвал да намери работа като техник. За жени работа нямало. Много трудно се понасял горещият климат. Жените търсели работа на надница, най-често събирали цитрусови плодове. Бащи Миял успял добре да попривечели, въпреки че бил в Бразилия само девет месеца. По настояване на жените обаче се върнали обратно. Парите им стигнали да си платят пътя до вкъщи, да си построят къща и да си купят четири десетини земя и всичко необходимо за стопанството.

Бащи Митю останал в Америка завинаги. Той беше човек веселяк. Все се шегуваше с маминия Ванюшка (доведеното дете), че много яде и все е слаб. След като замина за Америка и не се върна, а писма пишеше много рядко, в семейството често го споменаваха. На всички ни липсваха шегите му. Помня, веднъж като минавахме

покрай гробищата (отивахме на нивата да жънем), той каза: "Блязай им на умрелите, всички са на сенчица." Друг път пък падна в един кладенец в полето, тъй като беше отишъл да се къпе сам. Когато го намериха и му помогнаха да се измъкне от кладенеца, той заяви, че е влязъл вътре нарочно да търси прохлада. Беше човек с лек характер. В Бразилия се отделил от брат си, събрал се със свои връстници и изчезнал. Когато брат му решил да се връща обратно, видял голям зор, докато го намери. Димитър отказал да тръгне веднага и останал.

По-късно изпрати писмо и фотография с жена си. Разбрахме, че се е оженил за полякия и им се е родило дете. До 1940 пишеше през година-две. Научихме, че се занимавал с ремонт на трактори и други селскостопански машини. А в едно писмо, което се получи през 1946, когато баща ми беше починал, той го поздравяваше със Съветите! Баща ми не успя да получи тези "поздравления". В едно от последните си писма баба ми Митю съобщаваше, че се е разболял и след това връзката с него прекъсна. Може би беше починал още тогава, в чужбина.

От него са се запазили две-три снимки и едно писмо от 2 май 1930 г. В него пишеше, че работи като отговорник на постройката на голяма тухлена къща в имението на богат помещик. Обещаваше да изпрати фотография. Посочваше получаваната всекидневно(?) сума - 12 милирейса, пожелаваше на родителите си здраве - "моля бога за вашето здраве". Освен това опитваше се да обясни причината за отделянето от брат си, който му поискала пари, а той ги нямал. За характера на Димитър можеше да се съди по следните редове в писмото: "Тате и мамо, извинявам се, но бате се отдели и се разделихме тук, в Америка, защото той е много луд." Разбира се, и двамата като не бяха намерили общ език, се опитваха да се оправдаят пред родителите. В последна сметка баба ми Митю така и остана в

Бразилия. През 1930 г. той все още се надяваше да се върне у дома (писмото завършва с думите: "Аз няма да си дойда тъй рано." Когато писмата престанаха да идват, ние се опитахме да го открием, особено баба ми Миял. Писахме навсякъде, но безуспешно.

През втората половина на 30-те години семейството ни започна да живее сравнително добре. Баща ми беше успял да купи още десет десетини земя. Гледахме 40 овце и четири-пет коня. По-големите ми братя и сестри бяха вече задомили. В неделните дни и по празниците те винаги идваха с децата на гости. На масата се събираше много народ. Баща ми ни гощаваше с вино, пеехме песни. Завършвахме обяда с чай - в къщи за тази цел имаше голям самовар. На гости ходехме пеша (обикновено след службата в църквата), а понякога с "бричка" или шейна през зимата. Това беше времето на моето юношество и помня много неща като днес. Не ми се случи да отида на хаджилък като дядо и баба или пък в Америка. Целият ми живот премина в това село.

Спомням си, че на Сирница младежите се събираха яхнали коне ("бинек") и обикаляха селото, пеейки песни. Пееха български, румънски, но най-много им харесваше да паят стари руски песни. Знаеха ги от родителите си и от по-големите си братя. Румънците не разрешаваха това, но ние въпреки всичко пеехме, стараейки се, разбира се, и да се поежим, и да се държим така, че властите да не придирват. На този празник на улиците запалваха огньовете ("пашпалига"), които младежите прескачаха. Таниуваха, пееха песни край огъня, черпеха се с вино. (От няколко години насам в селото този празник се възроди и се празнува от всички.) Моите връстници особено обичаха да си устройват надбягвания с коне. Излизаха извън селото към голямата могила, а оттам - "да пущат кушия".

Ожених се на 8 февруари 1941 г. Това също не мина без разправия. От една страна, баща ми не беше

доволен, че синовете му все още не са се оженили (неженените са хора несериозни) – това бяхме аз и Иван, по-малък от мен с две години, а от друга страна, Мелана беше още неомъжена... Затова когато си бях избрал жена и казах за това в къщи, родителите ми не поискаха и да става дума за сватба. "Не може Танчу да прежени така си!" Накрая сестра ми се омъжи, но не само тя... Омъжиха и момичето, за което мислех като за своя бъдеща жена. Сега вече баща ми сам ходеше да ми търси жена, но аз не исках – много преживях това, което се разруши в самото начало. През това време намисли да се жени и ме изпревари и Иван. През есента на 1940 г. му направиха сватбата. Разбира се, аз си знаех кое от момичетата ми харесва, но не бързах. Едва през януари 1941 с брат ми Иван отидохме в дома на бащи Миял, а буля започна да пита: "Ти кога ще се жениш?" Аз ѝ казах коя ми харесва и "тукатси ги изпратих с така Маша и Кърджаловите да питат бащата и майката на момата". Условието беше твърдо: ако са съгласни, да направим сватбата веднага. Чаках у брат си, докато "пратилниците" не се върнаха. Те донесоха добра вест, за която веднага казахме на баща ми. Едва след всичко това аз можех да се срещна и да поговоря с бъдещата си жена. Дотогава не бях разговарял с нея. След още една седмица бъдещият ми тъст ме покани на разговор. Харесах му и в неделята родителите ни се срещнаха, за да се договорят за деня на сватбата, гостите и т.н. Въпреки че през есента и едните, и другите бяха имали по една сватба, решихме да не отлагаме. След това и направихме сватбата.

Жена ми е от Барковите, които според предание то от България най-напред попаднали в Къръм (Крим) и едва след това пристигнали в Бесарабия. Тяхното прозвище "кърджали" не означава, че някой от рода е бил бандит. За произхода им съществува семейна легенда. Според нея някой от далечните им предци бил от-

краднат като малък "от кърджалиите". Престъпниците го закарали зад граница и заставили момчето да работи за тях. Веднъж момчето, което помнило своя дом и искало да се върне, орало на нивата без някой да го наблюдава. Възползвайки се от това, то избягало, успяло да пресече благополучно границата и да се върне при своите. Оттогава в селото му дали този прякор, който се запазил и до днес.

Помня как през 1940 г. посрещнахме Червената армия. Край селото се събраха почти всички жители с хляб, сол и вино. По асфалта най-напред преминаха танковете, а от небето се спускаха парашутисти. Всички се радваха, старяха се да покажат дружелюбност към новата власт. Припомниха се старите руски песни. А "царанистите", привържениците на румънската селска партия, намериха дори някакви комунистически брошури, които при румънците пазеха в нелегалност. Впрочем дошлите се оказаха не тези, които бяха очаквани.

Към лятото на 1941 г. съветската власт вече започна в селото чистка от експлоататорите. Бяха заточени единадесет семейства, най-богатите, разбиращи от стопанство хора. За щастие, този път другите ги спаси войната.

След войната стана това, което е известно. Предишният ред на живота беше разрушен напълно. Започнаха да се създават колхози. Мнозина бяха изселени. Другите заставяха да влизат в колхозите насилно. Баща ми например беше заплашван много, разстрои се и се помина.

По-късно колективизацията беше довършена от глада. Установи се живот от онзи тип, какъвто имахме до неотдавна. Не става дума за това имаше ли какво да се яде или не, а за строя. Ние всички бяхме нещо като войници, а това преди го нямаше. Бяхме по-богати и главно много по-свободни.

Какво може да се каже за България? Старите хора са ми разказвали притча за един циганин. Той искал да отиде да живее в друго село. За тази цел поискал следното: "Дайте ми документ, в който да се казва, че се премествам, защото тукашната вода не ми харесва." Когато хората се учудили, той пояснил: "Тук хората ядат, а после пият вода, а аз пия само вода, тъй като няма какво да ям. Ако намеря село, в което ще има какво да ям, там и водата непременно ще ми хареса."

Човек има корени и където са те, там му е и добре. Истински стопанин можеш да бъдеш само у дома.

А нашият дом сега е тук. ■

Записа Н. Русев

Превод Л. Мандаджиева

ПЕСНИТЕ БЯХА МАЙ ВСЕ ТЪЖНИ

Анна Барбарова (Новакова)

Родена през 1925 г. в с. Курюмня (сега с. Кортен),
Чадър-Лунгски район, Молдова

Бях първото дете на моите родители - баща ми, Захари (Злати) Москов Новаков, и майка ми, София Илиева от рода Чавдарови. Имам още двама братя, Моско и Сава, и една сестричка - Мария.

За нашия род и за старото време много ми е разказвал моят дядо Моско, при когото съм пораснала. Когато съм се родила, той бил на 61 години и почина, като навърши 84 години. Може би щеше да преживее още колкото години, но това стана по време на глада през февруари 1947 г. Като малка научих от него и много български приказки, чух много български песни и спомени за младите му години и за всичко, което е прекарал в своя дълъг живот. Песните, които той пееше, бяха май все тъжни. Пееше на обредни празници, на сватбите на своите внуци.

За нашия род и за старото време от дядо съм чула и разбрала, че село Кортен било основано от 70 семейства българи от село Кортен, Сливенско, които избягали след войната в Русия, за да не бъдат изклани от турците. То станало в късната есен на 1829 г. Избягали, които можели, с талиги, впрегнати с волове, имало и с коне, натоварени набързо с най-необходимото за пътя, и на първо време тръгнали през Балкана към Дунава. На бягащите семейства руските военни власти дали по няколко войници или казаци, които им сочели

пътя и по възможност ги защитавали от турски разбойници. Когато преминали през Дунава, ги спрели в карантина. То било къде Измаил. Колкото време ги държали там и след това ги насочили към Бесарабия да си търсят свободна земя да се поселят. Такова място те намерили навътре в Бугжашката земя. То било между гагаузките села Чагър, Хайдар, Баурчи, Казаяклия. Гагаузите също дошли от България, но преди българите от Кортен. Имало до това време и български села, съде че биле по-надалеч. Също в него време пристигнали преселници-бежанари от с. Твардица. Главното за тях било, че се спасили от турския ятаган, че ги приел руският цар на своята земя. Земята им харесала и те решили да спрат тук. Зимата презимували в гагаузките села, а в ранна пролет започнали да си уреждат живота и работата на новото място.

На това място имало една чешма, останала от татарите, и покрай нея всичката мера, незаета от преселниците, била покрита с високи трънки и бурени. Водата ставала за пиене, но не била такава сладка, както в чешмичките и кладенците в родния Кортен. Покрай чешмата всяко семейство получило до половина десетина участък за двор. Получили каквато помощ от руското началство и почнали да си правят пръстени къщички (колибу), за да се приютят.

През 1830 г. пристигнала още една малка група семейства от Кортен. Разпитвала съм дядо останал ли е някой в родния Кортен. Той от баща си знаел, че Кортен било голямо село покрай Балкана в Южна България. Останали там много кортенци, едните не пожелали да се изселят, другите се надявали на Балкана, който бил не един път място, където могат да се скрият и оттам да защитават своето село от турците.

Всичките придोшли семейства били повече от сто. Дадената от царя земя разделили, на всяко

семејство се падали по 50 десетини. Разбира се, нямали тогава сила да изработят по 50 десетини земя. То много труд похарчили гордето очистят земя за сеене от трънки и високи сухи бурени. Коемо можели, го палели и дълго време с корените се мъчили. 1830 година била неурожайна в Бугжака. В нея година преселниците от Кортен сеяли просо и то се родило. Тъй че просото ги спасило от глад. Преселниците докарали със себе си волове, коне, някои - крави и телета, овце, кози и магарета. В първите години те изорали по няколко десетини земя, ползвали я три-четири години, след това я оставали и орали на другия кър. Оставената да си почива земя зараствала пак с трева и там си пасяли добитъка - рогатия, овците, козите. Покрай Кортен има големи чаури и баури с трева. Имало не само да развъждат добитък, но и да го обезпечават със захиря на зимно време.

Своето село нарекли също Кортен, искали да си останат кортенци и на чуждата земя. Надявали се, че може би в близко време Русия ще освободи българите от турците и че ще се завърнат обратно. Но не се получи така, както мислели.

Близко до нашия Кортен (на 20 км) намерили свободен участък и се заселили съседите на кортенци - твардичаните, и нарекли новото си село Твардица.

Сред кортенци дошли в Бесарабия и трима братя Новакови със своите семейства. Най-големият бил Новак Събев Новаков (на 59 години) с жена си Калина, с тримата синове - Съби, Драгия, Димитър, трите дъщери - Руса, Стана и Дойна, две снахи - Калуда (жената на Съби), Стана (жената на Димитър), и две внучки - Йорданка и Мариука. Цялото семейство на Новак С. Новаков наброявало 14 души. Семейството на втория брат, Босю Събев Новаков (на 44 години), наброявало седем души: жена му Рада, сина им Игнат и четирите дъщери - Стана, Арма, Мария и Добра.

И семейството на третия брат: Колю Събев Новаков (на 34 години) с жена си Стояна, петима синове - Съби на 11 години, Тодор на 9 години, Негко на 8 години, Желю на 7 години, Димитър на 1 година, и три дъщери - Гергина, Вела и Султана.

Тъй че от рода на Съби Новаков в Бесарабия се преселили 31 души от един корен. Неотдавна научих от моя брат Сава, че и сега в българския Кортен има Новакови. Един от тях е доц. Пенчо Новаков, живее в София. Значи, че не са се изселили всичките Новакови.

Моята родословна линия по баща тук, в Бесарабия, почва от най-малкия брат на преселниците Новакови, Колю. Вече в новия Кортен се намерило в неговото семейство още едно дете - Георгий. Дълги години проживял дядо Колю, при него израснали всичките му деца и, когато им дошло времето, ги оженил. Дворовете на първото поколение жители на новия Кортен били доста големи и в тях, на мястото на временните, се построиха постепенно чамурни, големи, светли къщи, покрити с камъш; кухни, мазета, дамове за волове, крави и коне, агъли (кошари) за овце, кочини за свине, навеси за кокошки, плевници, хамбари за жито, папур (царевича) и много други сгради. Било отделено място за хармани, за имишови и овощни градинки.

В такива дворове заедно с бащата и майката живееха синовете със своите семейства и дъщерите, горде ги оженят, внуците и правнуците. Ръководеха домакинството и стопанството старите.

Дядо Негко и баба Негковица (Мария Иванова) имали четирима синове - Михал, Моско, Колю, Иван, и пет дъщери - Дена, Кина, Варвара, София и Ана. Четвъртото дете, Моско, е моят дядо по бащина линия. От него съм научила за нашия род. Дядо Моско и баба Ана (аз съм кръстена на нея) имали седем синове - Танас (1882-1962), Негко (1890-1843, починал в Бразилия),

Димитър (1890-1915, загинал във войната), Иван (1892-1955), Харламби (1900-1956), Сигор (1903-1984), Захарий (Злати) (1906-1970), и две дъщери, Мария и София. Всичките им деца пораснали, били оженени, имали свои семейства и наследниците им сме ние. Баба Московница починала, когато най-малките ѝ синове, Сигор и Злати, били на 10 и 7 години, то се случило преди Първата световна война. Дъщерите на дядо му предлагали да се ожени, обаче той рекъл: "Аз не искам чужда жена да ми пръсне децата по света." Когато те пораснали, той ги оженил, Сигор отделил, а при него останал най-малкият, Злати, да го гледа на старо време и да бъде наследник. А до това време те се научили да готвят, да перат, да мажат пода, да пекаат хляб. И тримата бяха добри готвачи, макар че дъщерите на дядо и снахите на оженените синове често дохождали и искали да им помогнат, ами те сами си вършели работата.

През войната загинал на фронта чичо Димитър. Той имал едно дете - Моско (р. 1912 г.). След няколко години чина повторно се омъжила и дядо станал опекун на това дете - за мен е бате Моско. Той и сега е жив, пенсионер, живее в гр. Кишинев. Израснал при дядо, той бил оженен в 1932 г. и, като сирота на загинал на фронта, получил 5 десетини земя в българското село Казанжик край гр. Леово.

Дядо Моско оженил най-малкия си син Злати в 1924 г. Това е моят баща. Както бях казала, те са имали пет деца, едно умряло на 2,5 години. Останалите са живи и здрави и до днешния ден. Аз съм на 68 години, бях омъжена през 1947 г. за Петър Иванов Барбаров от с. Викторовка (бившия Кахулски, сега Кантемирски район на Молдова). Жителите на това голямо село също са кортеници, само че от бесарабския Кортен.

Народът в селото се увеличавал постепенно, всеки род делил земята на своите семейства и дошло време, че оставала все по-малко земя на семейство.

Имало и такива, чиито бащи нямали възможност да им отделят земя. Тогава почнали младите семейства да арендуют земя от помещици покрай р. Прут, да купуват земя от тях и да се поселяват на ново място.

Искам да кажа за това, което съм чула от дядо Моско. Той бил грамотен човек на него време. Учил в кортенското училище, добре знаел да пише и да чете на руски. Тогавашната грамота няма да я равняваш със сегашно време, но все пак за него време той получил образование. Дядо до смъртта си четеше Библията и Евангелието, които бяха най-скъпоценни книги за нашето семейство.

Дядо се ползвал с голямо уважение в селото, защото бил добър стопанин, справедлив, разбран, добродушен, набожен (той не пропускал нито едно църковно богослужение). Добре знаеше не само български, но и руски и румънски език. Два пъти беше избран за староста (кмет) на Кортен (1906-1909 и 1919-1920).

От него съм чувала, че по поръчка на мирския сход купил със събраните от бащите на безземлените семейства пари земя от помещика край р. Прут, там се преселили от нашия Кортен няколко десетки семейства и основали ново село, наречено Стояновка. Така било основано и с. Викторовка на 15 км от Стояновка и на 45 км от Кортен. Били купени дялове земя за безземни семейства от Кортен в с. Казанжик, в с. Антоновка (Кантемирски район), в с. Московей (Кахулски район), а когато дядо бил избран за староста в 1919-1920 г., започнали кортенци да си купуват земя от немската колония Деневица и да се поселват там в отделна махала, която станала основа за сегашното село Нови Кортен (сега Тараклийски район).

Още съм чула от дядо, че той бил пращан от селото да избира земя при Столипин за желаещи от Кортен да се преселят в Кавказ (дядо казваше "на Капказа"). Той бил там с пратеници от други български

и гагаузски села от Чагър-Лунгската волост и избрали земя, само че не помня как се казвало мястото. Тогава от нашето село заминали 12 семейства, но попаднали не на Кавказ, ами в Тургайските степи към Урал.

Повечето от тези семейства се върнаха обратно, защото не им харесало и по други причини. В съветско време беше се завърнал един от останалите там, дядо Йордан Кишкилев. Преди десетина години той почина в Кортен на възраст към 100 години.

Както се знае, в 1918 г. Бесарабия и ние, българите, попаднахме под румънска власт. Когато съм се родила, много българи и семейства от други националности заминали да търсят късмет и по-добър живот в Южна Америка. Дядо не можел да отдели на всичките седем синове и две дъщери земя; макар че била изкупена, земята оставала на наследника, останалите синове получили по една нива, а дъщерите – по едно лозе. Затова на сина му Иван била купена земя в Стояновка, за внука Моско – в с. Казанжик, а синовете му Танас и Недко със семействата си се приготвили да заминат за Бразилия. Чичо Недко, както знаем по писмата, починал през 1943 г. Синовите му Моско и Петър станали попове, учили се във Ватикана. Беше си дошъл на гости в Кортен един такъв преселник, по фамилия Дяков, и разказвал на тетя (преди 30 години), че тези наши братя живеели в Сан-Паулу. На чичо Танас и на редица други кортенци, които се приготвили да заминават за Америка, им било отказано, защото нямало повече нужда от такива преселници. Чичо Танас бил продал всичкото, което имал, и семейството му попаднало в голяма нужда. Дядо му отделил парче земя, друго му купил. Но това не спасявало от нужда. Затова чичовите синове, бати Моско и бати Тодор, заминаха за Добруджа да аргатуват. Там се занимавали с овошарство. Бати Тодор се завърна и след юни 1940 г. замина да работи на мината в Донбас. Чухме, че загинал

по време на войната. А пък бате Моско (р. 1912 г.) остана в България и сега с жена си Калудка и син си Румен живее в гр. Добрич.

Дядовите дъщери - София, омъжена в село Викторовка, и Мария, омъжена в Кортен - бяха репресирани. Семейството на първата през 1949 г. беше преместено в Алтайския край, а на втората през 1941 г. - в пясъците на Средна Азия. Децата и внуците им се завърнаха в родните села при Хрущов в 1958 г.

Откогато са се преселили кортеници в Бесарабия, са минали много години, повече от 160. Аз съм от петото поколение, а пък моята внучка Наташа - вече от осмото. Много вода е изтекла за това време и все пак времето не е изтрило от паметта спомените за миналото. Нашето село, както съм чула от дядо и както аз го запомних, винаги е било населено с добри хора, трудолюбиви, търпеливи, пестеливи, родолюбиви. Прочуто е в Бесарабия със своите лозя и кортенско вино. Първите преселници донесли от родния Кортен пръчки от такива сортове, като "Бяла Торба", "Държанка", "Каравълчевка". До неотдавна тези сортове били най-разпространени; от Кортен - и в Стояновка, Викторовка и другите села наоколо.

В селото имаше десетина семейства, които се занимаваха още и с овощарство. Сред тях беше и моят дядо Моско. На нашия "Балкан" (малък хълм зад железния път Бандери - Галац) кортеници насадиха добри лозя, изкопаха кладенци и откриха чешмички с бистра сладка вода, а покрай или помежду парцелите с лозя си направиха овощарски градинки. Не само пипер (лъот и сладък), но и арнаушки, патладжан, червен и син, зеле, целина, праз, петрушка, копър, лук, чесън си садеше и сееше дядо. Като се пукне пролет, дядо си сменяше местожителството от селото в колибата на лозето и овощната градина. Това място се наричаше тогава, в 30-40-те години, "Порти" и се намира между границата с

Чадър-Лунгската мера и нашата железопътна станция. Когато излезеш на върха на баира, там почва равна степ, където са нивите на кортеници, след тях - нивите на троянци (южно от Кортен са жителите на българското село Нови Троян, също основано от бежанари българи в 1829 г., а след Нови Троян е земята на едно от най-старите и хубави български села - Чийшия.

Дядо се завръщаше в село чак в късна есен. Той с още няколко негови другари, които също се занимаваха с овощарство, сами извършваха работата в лозето и в градината. Нашето кладенче не беше дълбоко и юзорите му бяха силни, заради това водата стигаше не само да се поливат каръците с овощните растения, но и лозите, когато е било засуша. Дядо и неговите другари бай Георги Мингов Атанасов, бай Иван Банков, Негю Бахов, който имаше само овощарска градина, сами поред си готвеха манджи с овощи, а и пилешки. Имаше при тях по една-две квачки с пилеца, тъй че през лятото и есента те имаха какво да си колят всеки ден. А когато е нямало, са носели от село. Но хляб и винце - това било задължение на внуците да им носят два-три пъти в седмицата.

За внуците това беше голям празник - километър и половина до дядовата колиба не е голямо разстояние за млади крака. Пътувайки към "Портите", ще се запреш до железопътната станция, ще посрещнеш минаващите влакове, ще махаш дълго с ръка, горде влакът премине. Още малко въз баира и, по кривата пътечка, пристигаш при дядо. Ухиян, той не толкоз се радва на донесеното, колкото на внуците, че са здрави и растат добре. Като попаднеш в дядовото "владение", ставаш омаян от различни приятни миризми - от гюзум, чубрика, от патладжана, цъфтящите цветя, бучнати къде е възможно, но главно покрай пътечките из лозето. Имаше много босиляк, цъфтящ картоф в

редовете, а на другия край на лозето, по-надолу въз ялмата на едно голямо фърчило земя и саморасник коноп. От него дяго правеше въжета, които бяха нужни не само в нашето стопанство, но и на жителите в Кортен. От конопено (калчищено) влакно било тъкано не малко платно, което отивало за чували за зърно, за брашно.

Колкото помня моя живот, прекаран при дяго, нашето семейство винаги е било обезпечено със зеленчуци. Ние първи в селото ядахме свеж лук, патладжан, пипер, краставици, дини, зеле... Когато узряваше зеленчукът, с талигата докарвахме в двора тези гарове на природата и на труда; на комшиите от нашата махла, а дохождаха и други, продавахме каквото пожелаваха да си купят. За зима и пролет всяка година си приготвяхме кисел патладжан с пипер, краставици и ябълки, кисело зеле, динчета и друго. На дяго и неговия наследник, баща ми Злати, бяха останали всичко седем десетини кърска земя за бял хляб, царевича, слънчоглед, ечемик, овес и до една десетина лозя. В Южна Бесарабия, в Буджака, това не е било голямо стопанство. И реколтата не е бил стабилна. Буджашката степ винаги е била замъчена от суша, от градушки, от късни мразове през есента, от скакалци и разни болести по растенията и по животните... И все пак нашето семейство, както и другите селяни от Кортен, а и всички българи както можеха се бореха да живеят, да спасят своето потомство.

Нашето семейство, както много други, вземаше земя под аренда от богатите в с. Жеравна (Кирсово), от немците в Деневица и от други места. Половината реколта се даваше за ползването на земята. Сеехме повечето царевича.

През румънско време, по-точно след моето раждане и до 1944 г., властите често, едва ли не всяка година, са вземали на служба баща ми, както и неговите

връстници; вземали ги на "концентраре" (военни сборове) и ги използвали за работа в именията на румънските чокои пролетно, лятно и есенно време, а зимно време ги отпускали да се завърнат у дома.

На българите, като представители на национални малцинства, в румънската армия не им даваха оръжие в ръцете. Изпълнявали различни обслужващи длъжности, като генщици, адютанти и др. Така че татко през тези години често го откъсваха от семейството, от нашето стопанство. В това време всичките работи, свързани с орането, сеенето, бурунчването, копането, косенето, върхането, всичките работи, свързани с лозята, отглеждането на добитъка, плащането на многобройните данъци - всичко това беше на раменете на майка ми, на мен, на брат ми Моско. Сава беше още малко дете. Малката ми сестричка Мария е родена в 1940 г.

През 1943 и до август 1944 година моят баща и неговите връстници бяха мобилизирани от румъните и закарани в Плоещ, който, както се знае, към края на войната постоянно се бомбардираше от американските и съветските самолети. И тези българи, даже необлечени в униформа, трябвало да гасят пожарите след бомбардировка, да прибират боклука от бомбите.

През юли 1944 всички кортеници съумели да се завърнат в селото. Но през есента баща ми и целият контингент бесарабски българи от 18 до 50 години бяха мобилизирани на трудов фронт и закарани на работа в заводи и мини в Урал, Донбас и други промишлени райони на Съветския съюз. Българите, по известни причини, не бяха призвани в Червената армия.

След две години започна демобилизацията на Червената армия и наченаха да отпускат българите. Не се завърнаха всички кортеници. Някои загинали от болести или замръзнали от големите студове на Урал, с които българската душа не е свикнала. Някои останали,

страхувайки се да не бъде грабнати след завръщане в родното си село от НКВД-то по някаква политика.

Големи мъки прекараха останалите в селото жени, стари хора и деца. От май 1945 до октомври 1946 г. нито една капчица гъжд не падна от небето. Страшна суша настъпи. През 1945-а, може да се каже, нищо не се роди. Право, грозде събраха селяните, ама от белия хляб почти нищо не събраха, а царевницата стана само за шума. Колкото имаха селяните, и ние също, зърно от 1944 г., беше дадено като държавна доставка, а след това събраха и фонд за Червената армия. Хората, наплашени от такава политика, почнаха да крият по малко зърно, да го заравят в плявата и огърите. Настъпи момент, когато по указ на голямото началство почнаха да търсят "кулашки хляб". Имаше в селото такива "деятели", които знаеха по-заможните стопанства и, насочени от НКВД, тършуваха с дълги шишове къде е заровено зърно и всичкото го вземаха. В нашия плевник намериха в плявата два трапа с жито и папур и го взеха. Разбира се, с това зърно нямаше да нахранят нито Съюза, нито други държави, но пострадаха селяните от цяла Бесарабия, където най-много измряха хора, и сред тях българите и гагаузите. В Кортен от глад умря всеки трети. Имаше измрели цели семейства. Нямаше кой да заравя умрелите... Сега разбираме, че е нямало голяма нужда тъй да обират хората в него време, можеше да се прекара гладът по-леко. Брат ми Моско беше заровил на нашата нива на подиша малко жито и папур и това ни спаси. Малко брашно, смяно на нашия хромаял, макуха, смлени кочани, малко картофи и от това всичко ставаше хляб.

За добитъка нямаше захиря и хората го изклаха. В това страшно време почна колективизация. Закарахме талигата с конете, плуговете, куропашката, ралата, вейката и другия инвентар в създадения колхоз в Кортен. Баща ми тутакси бил пуснат, както и много

други българи и гагаузи, от трудовия фронт в Урала и се завърна у дома. На него му предложиха да бъде коневъд. Повече от десет години той работи на това място, после още десет години работи в лозарската и тютюневата бригада. През 1966 г. се пенсионира, но работата не го оставяше нито в двора, нито в бригадата, макар че не всеки ден ходеше там. Той почина през януари 1970 от сърдечна недостатъчност. Колко бълскане, колко трепане, колко тежка работа, извършена на млади години. Осем внуци има той, сред тях пет момченца (четири с фамилно име Новакови) и три момичета.

Майка ми също работи в колхоза 14 години в копринарското звено и през 1960 г. се пенсионира. След смъртта на баща ми тя преживя още десет години и почина през 1980 г.

Брат ми Моско през октомври 1947 г. беше мобилизиран в занаятчийско училище в гр. Мариопол, където работи като дърводелец, след това като помощник на машиниста на влака на завода "Азовстал". Неговите връстници, българи и гагаузи, не ги призоваха в армията, защото на тези народности не се доверяваше Сталин; само след смъртта му започнаха да взимат българчета на действителна служба. Моско от малки години беше на работа, и сега не я оставя, в стопанството. Той добре се учеше, завърши през румънско 7 класа и тети искаше да го даде да се учи в реално училище в Комрат, обаче трябвало да се плаща големи пари за ученето, а нашето семейство нямаше откъде да му осигури възможност да постъпи там. Заради това тети го даде да учи занаят при един дърводелец в Кортен. След завръщането си в 1954 г. Моско се ожени, има трима синове - Захари (1955), Васил (1957), Колю (1961). И те пораснаха, отслужиха в армията, имат свои семейства и деца. Техните деца са седмото поколение от рода Новакови. Средният им

син живее и работи в Кишинев, останалите двамата - в Кортен.

Малкият ми брат Сава завърши училището в Кортен, след това 10 класа в Чадыр-Лунга, постъпи и завърши Кишиневския университет по история. Сава стана историк, знам, че е писал книга за историята на Кортен и има много познати в България и в българския Кортен, откъдето са дошли нашите праядовци. След завършването на университета Сава работи като директор на училището и учител по история в с. Копчак (на 20 км от Кортен) и в Кортен. Баща ми и майка ми много го обичаха и се радваха на него и неговата жена Дина и децата им - Мишо и Софиюка. Преди 20 години той завърши аспирантура в академията. Сега завежда отдела по българистика в Академията на науките. Имат хубав апартамент.

Синът на Савата, Мишо Новаков, завърши Медицинския институт в Кишинев, стана хубав лекар, прави операции. До недавно време работи в болниците в Кишинев, а сега вече една година както замина за България и там му дадоха работа в Нова Загора в болницата. Чух, че и там се ползвал с уважение сред хората. Дали му къща в Кортен и той си прибра семейството. Също и жена му Татяна работи, а пък дъщеричката му Иринка се учи в 5 клас на български.

Дъщеричката на Сава, София, учи в София в Медицинската академия.

Малката ми сестра Мария (р. 1940 г.) завърши само 6 класа и още малка беше тръгнала на работа в колхоза. Аз нито един ден не съм била в училището и останах, както и моята майка, неграмотна, обаче научих руски и молдовски език. И за смятане добре разбирам.

Големи промени се извършиха в българските села в Бесарабия за последните 40-50 години. За мен е приятно, че сега почнаха да учат децата на български, да възраждат обреди, отново откриха черквите.

В нашето село Викторовка черквата беше разтурена. Преди една година за кратко време построиха нова. Ама нямаме свой поп, да бъде българин. Служи тук един молдованин, но той български не знае. Може да се изучи някой от нашите момчета за поп и да служи на български. Преди две години в нашето село дохожда един учител от Габрово, казва се Никола Караиванов, и показва как се провежда празникът Трифон Зарезан. И сега нашите родолюбци самостоятелно го провеждат. ■

Записал С. Новаков

СЪБИТИЯТА ПОДГОНИХА ПРИАЗОВСКИТЕ БЪЛГАРИ...

Владимир Костов*

Роден през 1935 г. в совхоз "Пески",
Донецки район, Донецка област, Украйна

За историята на приазовските българи моят баща ми е разказвал, че още Екатерина Втора била заделила в Приазовието земя за българските преселници на мястото на татарските селища. На едно семейство тогава гавали два пъти по-голям земен участък, отколкото в Бесарабия.

Според мен нашият род произхожда от с. Вали-Пержей, Чагър-Лунзски район в Молдова, тъй като само в това село се среща фамилията Костов.

През 1930 или 1931 г. (големият ми брат Михаил е роден през 1929 г. в с. Фьодоровка) баща ми бил разкулачен (какво стопанство е имал, не зная) и заедно със семейството си изгонен от селото. Организирано изселване още нямало, баща ми сам търсел за себе си и семейството си пристанище. Установил се, макар и не веднага, в Донецка област, в совхоза "Пески", където и аз съм роден. Живели сме там някъде до 1937 г. и сме се преместили в село Гладковка, тогава предградие на Донецк. Тук през 1939 г. се родила сестра ми Валентина.

По време на войната, когато Донецка област се намирала под немска окупация, семейството ни се върнало във Фьодоровка. Това било през зимата на 1941-1942 година. Немците запазили колхоза в селото, председател на който бил братовчедът на баща ми

Димитър Иванович Костов. Баща ми го приели в колхоза и го назначили за бригадир.

Във Фьодоровка сме живели до 1943 г. През тази година в Приазовието се върнал от България Мишо Хаджийски. Той обходил българските села в района и канел всички желаещи да се преселят в България и да живеят там.

Моят роднина, българският гражданин Антон Вергиев (кореспондент на Българската телевизия, водещ предаванията от Народното събрание на България), пази копие на писмо на приазовските българи до цар Борис Трети. Аз съм го чел. Подписано е от техни представители, главно учители. В него се съдържа молба да им помогне да се върнат в родината на прадедите си.

В България от Приазовието са заминали няколко групи българи. Нашата група се съпровождаше от Мишо Хаджийски. Добре си го спомням - висок, красив и строен мъж беше. Баща ми разказваше, че неговото семейство се било преселило в България по време на революцията и Мишо често се обръщал към цар Борис Трети.

Сам ли е разказвал Мишо Хаджийски това за себе си или легендата е съчинена от приазовските българи - не зная. Но според мен той беше патриот и защитник на това българско население.

На галечния път тръгнахме с каруци и коне през септември - октомври 1943 година. При град Николаев се спряхме за няколко месеца. Не си спомням името на селото, в което живяхме, но помня, че беше на брега на Буга и че живеехме в Дома на културата. Мисля си, че Мишо Хаджийски не е имал разрешение за преселване на приазовските българи или пък за придвижването ни по територията, заета от немците.

Накрая, през пролетта на 1944 г., преминахме Дунав на ферибот и стъпихме на българска земя. От Фьодоровка в България се преселиха около 25 - 30 семей-

ства. На всички им беше определено жителство в село Базарген, на 35 км от Силистра (сега е село Искра).

Заселиха ни по частни домове. Баща ми, както и всички преселници, притежаващи каруци и коне, се занимаваше през есента и зимата с превозване на дърва от гората за частната парна мелница. За един килограм дърва плащаха по един лев. През лятото на 1944 г. помагахме на жителите на Базарген в прибирането на реколтата.

В онази година голяма мъка сполетя семейството ни - почина мама. Баща ми се ожени за табричката преселница от с. Гирсовка Акулина Христофоровна Стойчева, пристигнала в България заедно с брат си.

В началото на 1945 г. ни дадоха един парцел земя, целият обрасъл в храсталак (през 1991 г. се обърнах към силистренския архив с молба да бъдат издирени документите за земята, но не ги намериха). Спомням си, че баща ми казваше, че земята трябва да се очисти и приготви за посев.

Приазовските българи се разселиха и в други села близо до Силистра. Например преселниците от село Гирсовка отидоха в с. Тодорово. Имаше преселници от Приазовието и в чисто българското село Окорош. Нашето село Базарген се смяташе за турско-българско. Тогава българското население в него беше около 15-20 процента. През 1988 г. тях вече ги нямаше там.

Нашият престой в България продължи до март 1945, когато по нареждане на СССР ни изселиха пог конвой от България. Българите ни обясниха, че Сталин заповядал да ни върнат обратно. Почти всички преселници от Приазовието се отправиха обратно в Съюза. Останаха само онези, които се бяха изхитрили да се пишат родени в Румъния.

Първата ни спирка в Съветския съюз беше в Кишинев. Тук живяхме до една железопътна гара почти половин година - толкова дълго умуваха къде да ни

отправят по-нататък. Но ни хранеха добре - с американско задушено месо. Накрая ни натовариха всички, а ние бяхме доста, в един ешелон от вагони за добитък и потеглихме. Пътувахме цял месец. В края на август пристигнахме в Сталинабад (сега Душанбе). Разселиха ни в селата на Вахшинската долина. Заварихме там руснаци без паспорти - "убийците на Киров", т.е. репресираните от Сталин по обвинение за участие в заговора срещу С. М. Киров. Когато докараха нас, на тях им дадоха паспорти, а безпаспортните станахме ние. Разрешаваше ни се да живеем само в пределите на Молотовобадския (сега Кумсангуйрския) район на Таджикистан.

Нашето семейство живееше и работеше в селище номер 2 в колхоза "Ленин". През декември 1948 година арестуваха баща ми. Някой си Касапски от село Фьодоровка, който работел в бригадата на баща ми по време на войната и не се погаждал с него, направил донос, че баща ми уж бил убил член на партията, някойси Димитров, жител на това българско село. За мнимото убийство баща ми го осъдиха 25 години сталински затвор. Освободиха го през 1956 г.

След смъртта на Сталин ни дадоха истински паспорти (в 1954 г.). През своите 19 години бях живял в Украйна, България, Молдавия и в далечния Таджикистан. В първи клас ходех в училището на с. Фьодоровка, после също в първи клас - в Базарген, втори и седми клас учих в селище номер 2, а от осми до десети клас - в районния център в селището Дусту на Таджикската ССР. През 1955 г. ме призоваха в армията.

На следващата година моята мащеха и сестра ми се преместиха да живеят в Душанбе. След излизането си от затвора баща ми отиде да живее при тях. След казармата и аз отидох там. В Душанбе завърших техническия техникум и започнах работа в управлението на електромонтажите. Работих там до 1981 г., след

което ме преместиха в Кишинев в Молделектромонтаж, където работих до излизането ми в пенсия.

В Душанбе починаха мащехата ми, сестра ми Валентина и брат ми Михаил. В Кишинев пристигнах с жена си, двамата си синове и баща си. Жена ми, Екатерина Николаевна (моминското ѝ име е Колчанова), е рускиня. Големият ми син, Дмитрий, е роден през 1972, а малкият, Николай – през 1974 г. И двамата са записани по националност българи, но родния си език не знаят. Сега те се учат в Мозильовско-Подолския монтажен техникум.

От тези приазовски българи, изселени от България в Таджикистан, след като през 1954 година получиха паспорти, някъде около 20 – 25 процента се върнаха в Украйна, а останалите се разселиха по различни градове на страната и в Душанбе. Събитията през последните години отново подгониха останалите в Таджикистан в изгнание, също принудително. Много от тях искат да се върнат в България и аз, доколкото мога, им помагам. През 1991 г. ми се наложи девет пъти да бъда в България – придружавах роднини от Душанбе, бягащи от ислямския фундаментализъм две братовчедки по линия на баща ми и един братовчед по линия на майка ми заедно със семействата си. Сега в България вече се преселиха от Душанбе не по-малко от 15 семейства – само тези, които аз зная. В България живеят и други мои роднини още от 1944 г. Това са споменатият А. Вергиев със семейството си, неговата майка, а също и чичо Антон, по-малкият брат на баща ми.

Имам роднини и в с. Фьодоровка (братовчед ми със семейството си), в Донбас (по-далечни роднини), в Таджикистан (там останаха още две братовчедки по линия на майка ми и един племенник със семейството си) и в Молдова (жената на брат ми Михаил и неговият син със семейството си). Началото на принудителното разселване на нашия род беше поставено през годините

на сталинската колективизация и сега той е разхвърлен на четири страни.

В семейството на баща ми винаги са се съблюдавали българските обичаи и обряди. Това се отнася и за времето, когато живеехме в Донбас и Таджикистан. У дома разговаряхме на родния български език. Успяхме да запазим и националните си блюда. Любимите ни празници са Нова година, Рождество Христово и Великден.

Баща ми беше патриот, стремеше се да запази всичко българско, ценеше българските песни и музика. Докато беше жив, в къщи имаше много грамофонни плочи, които той си доставяше откъдето и както можеше. Знаеше много български песни и легенди. Аз се канех заедно с него да замина в България при роднините и близките. Баща ми много искаше да посети гроба на жена си в Базарген. Но вече без него през 1989 г. аз успях да направя паметник на гроба на мама.

Всичко българско, което имам, дължа на баща си.

Информация за България получавам чрез многобройните си лични контакти. Чета малко.

Българското население в Молдова и Украйна няма перспективи. Перспектива ще имат онези, които се преселят в България – максимум една четвърт от българското население. Селското българско население ще си остане където е.

Своите деца след завършване на училище искам да доведа да живеят в България. И самият аз ще замина за там. ■

Записал И. Грек
Превод Л. Мандаджиева

* В. Костов почина през 1994 г. в Кишинев.

БЪЛГАРИНЪТ БЕЗ ЗЕМЯ Е КАТО ПТИЦА БЕЗ КРИЛЕ...

Фьодор Богур

Роден през 1926 г. в с. Кайраклия,
Тараклийски район, Молдова

Който не познава историята на народа си, може всеотдайно да го обича. Затова ние все търсим начин да узнаем повече за предците си, за своя български език.

Аз, както и много други бесарабски българи, живеещи сега на територията на Молдовската, Украинската и други републики, още нямаме ясна представа за преселването на българите от Дунавската низина в Буджакската степ. В някои източници се разказва, че по време на татаро-монголското нашествие т.нар. волгари, обитаващи земите край Волга, за да избягнат робството, се отправили към Дунавската низина, пресекли река Дунав и се установили на Балканския полуостров, като се преименували от волгари на българи. Други източници свидетелстват, че преселването в Буджакската степ се е извършило не по време на татаро-монголското нашествие, а по-късно, някъде през 1818 - 1820 г., от Балканския полуостров, където тогава българският народ се намирал под турско иго. Руският генерал Инзов, който владеел земите на Буджакската степ, ги раздавал на всички желаещи да се заселят по тях. Безимотният и трудолюбив български народ масово започнал да се преселва в Буджакската степ, рискувайки живота си, установявайки се в тези пустинни земи.

За първите преселници и страданията им се разказва в книгата на П. Тружкин "Бежанарите". И сега от уста на уста се предават легенди за причините за преселването на българите, но главната си остава тази, че българин без земя не е българин.

Изучавайки историята, етнографията, обичаите и характера на българския народ, стигах до извода, че:

*Избягал е българинът от каменния Балкан,
че се е спрял в дунавската долина - за квота.
Българин без земя е като птица без криле,
като риба без перки,
като къртица без нокти.*

*Че е паднал на земята с прострени ръце,
че е викнал о, боже, дай ти земя родовита
да си нахраня дечица,
да си накича бувица.*

*Българинът без земя е като птица без криле,
като риба без перки,
като къртица без нокти.*

*Чуа ги Господ и ги повел
през баири и долини,
през водни реки и сухи реки,
през горещи каменаци и пронизващ вятър,
че ги е спрял на пустинната буджакска земя.*

*Българин без земя е като птица без криле,
като риба без перки,
като къртица без нокти.*

*Че е седнал българинът сред сухата нива,
дето растяла трева пожътаяла,
лаечка, дренки и трънки бодаиви.*

*И в нея се заровил като черна къртица,
и от нея изкопал животворен кладенец за земята.
Българин без земя е като птица без криле,
като риба без перки, като къртица без нокти.*

Тези редове потвърждават трудолюбието и голямата любов на българина към майката земя. Никакви несгоди не могат да спрат огромното му желание да я облагороди и той прави това с голяма любов и старание.

Българският народ, намирайки се 500 години под турско робство, постоянно се е борел и е търсел възможност да си извоюва свободата. Понякога отдални смелчаци са предприемали отчаяни стъпки в борбата си за свобода.

Като пример ще ви опиша кратко разказа на моя съсед Ушанли Савва Игнатиевич, който почина през 1963 г., беше тогава на 91 години. Той разказваше, че дядо му Степан Ушанли е пристигнал в Бужакските степи едва осемгодишен. Причината била следната. По големият му брат бил женен за красива българка. Един турски велможа обаче решил да я вземе в харема си и го направил, с което тежко оскърбил и унизил младия българин. Една вечер той причакал турчина и го заклал с нож, като по този начин отмъстил за поруганата свята чест. Бягайки от преследване, решил да вземе брат си Степан и да напусне България. На брега на Дунав измайсторили от тръстика и папур сал и преминали реката на страната на руските владения. Дълго се лутали, докато намерят пристанище, и се спрели в селището Каираклия.

Други разказват, че първият заселник в днешна Каираклия бил някой си дядо Родион (Роду), който пристигнал в нашия край с намерение да заживее тук. Трудно е да се установи в коя година е било това, но според разказите може да се определи, че е било по време на масовото преселване на българите в Бужакската степ. Когато пристигнал в Каираклия, тук имало само няколко семейства, от които седем български, четири гръцки, две молдовски и три руски. Всички те живеели в издълбани в доловете пещери. Надземни постройки не е

имало, тъй като нямало от какво да се направят покриви, т.е. нямало никакви гори. Наоколо се простирала степ, покрита с бодлива трева и храсталаци терна, на български – грана. Рядко се срещали акациеви и ясенови гръвчета. В пещерите били изсечени входове и оставени отверстия вместо прозорци, затворени с добре почистени овнешки кожи вместо стъкла. Дядо Роду не харесал това място и продължил по горното течение на река Сару-Яр. Така достигнал до голямото гагаузки селище Татар-Копчак, сега Копчак. Тук като научили, че е българин, го прогонили и той бил принуден да се върне обратно в Каираклия.

От различни източници знаем, че село Каираклия е основано през 1861 г., за което в местния музей има запазени документи.* А що се отнася до местонахождението на самото село, ще кажа, че то се е преместило с около 1,5 – 2 км на изток на по-равна местност. До неотдавна една от най-старите улици се наричаше "Гръцка", не че там живеят гръци или че има много Грекови по фамилия, но просто така се наричаше. Сега е прекръстена на "Фонтанная", защото е недалеч от големия подземен извор Чушмя. Нашият народ има една пословица – който пие чешмяна вода, не си отива от селото никога. Водата действително е много сладка, минерална и с животворна сила.

За развитието на нашето село и съответно на народа му голямо влияние имаше природата, но главна роля изигра човешкият фактор, заложен в хромозомите на българското трудолюбие. Затова преселниците на тези пустинни земи я направиха цветущ край. Не по-малко важна роля за развитието на селото и хората изиграха и неговите лидери. Към лидерите се отнасяха и моите прадеди Богурови.

Някъде през 1850 година в селото била построена църква, покрита с тръстика. При един пожар църквата изгоряла. По онова време дядо Иван Богур бил кмет и

със средства на селото организираше строежа на нова църква, която сега е историко-етнографски музей.

През 1870 г. кмет станал синът на дядо Иван Богур - Иля Иванович Богур. Той се задържал кмет повече от 14 години, през което време било построено училище. По каприз на съдбата през 1952 г. попаднах в село Каїраклия, където прекарах близо 20 години като председател на колхоза "Георги Димитров". През тези години бяха построени улица "Комсомолская", много домове, Дворецът на културата, ново училище за 400 ученици и производствени работилници, столова, болница с 40 легла, баня, централно парно отопление, битов комбинат, търговски магазини, детски дом със 140 места, здание на селсъвета, поща. Беше прокарано водоснабдяване, електрификация, радиофикация, телефонизация. В производствената област изградихме централен стопански двор, автогараж, тракторен гараж, ремонтни работилници и т.н. Най-главното - беше постигнато такова развитие, че нашето стопанство и селото като цяло беше признато като село с висока култура на земеделието и беше обявено за образцово. От изостанало селото ни беше изведено в редицата на челните в Република Молдова. Хората на Каїраклия се гордееха с него и с труда си.

Постигнатите успехи са заслуга на моя народ, те са резултат на неговото трудолюбие и разумно стопанисване. Аз растях и бях възпитаван в своето село сред своя народ. Наложих се да преживея много и да споделя с него мъка и радост. В детството си, като ученик в началното училище, живеях в железопътен кантон, тъй като баща ми, Иван Афанасиевич Богур, беше железничар. Неговият живот не беше лесен.

Семейството му беше много голямо. По едно време, когато и аз бях член на това семейство, наброявахме 13 души. Баща ми, като най-възрастен, беше длъжен да помага най-много в стопанството и поради

това нямаше възможност да учи. Беше започнал да се труди от 14-годишна възраст. По-късно дядо го беше изпратил да работи като железничар, за да си докарва по малко пари. Продукцията от селското стопанство едва стигаше да изхранва семейството, а за покупка на промишлени стоки - кибрит, сол, сапун и газ, нямаше откъде да се вземат пари. Дядо разказваше, че веднъж закарал на пазара в Болград царевича, продал един чувал и с парите купил една кутийка кибрит. Царевичата се оценяваше в бани (стотна от леята), а кибритът - в леи. Изобщо промишлените стоки бяха монополни и затова бяха много скъпи, а селската продукция - много евтина, не защото беше в изобилие, а защото трябваше да се плаща на държава голяма сума пари за данъци. За ненавременни плащания властта постоянно тормозеше селяните, тя можеше да опише, конфискува и продаде и последното агне, крава или конче, а това заплашваше хората с нищета и ратайство.

Когато баща ми, работейки като железничар, си създаде семейство, му даде кантон, където живяхме до 12-годишната ми възраст. Докато работеше на железопътната линия, баща ми събираше пари, като отглеждаше птици и добитък. Беше лесно да ги отглежда, защото имаше много трева. Всичко това той правеше с една единствена цел - да купи собствен дом. Не беше лесно да се направи това, защото се намираха хора, които дебнеха, когато баща ми дежуреше на гара Болград, и крадяха птиците ни. Веднъж през една зимна нощ вкъщи се вмъкна непознат човек, който искаше да ограби баща ми, да вземе събраните пари. Спаси го това, че те се намираха у дядо. От същия този кантон трябваше да ходя на училище в село Каїраклия.

Майка ми беше малограмотна, но добродушна и справедлива, стараяше се да ме възпитава в човеколюбие и уважителност, да ме предпазва от лоши

постъпки. Веднъж, връщайки се от училище, взех един камшик от една чужда каруца и продължих към къщи. Майка ми стоеше на пост по изпращането на преминаващия железопътен състав, видя ме с камшика в ръка и ме помолу да ѝ го дам уж да си поиграе с него. Попита ме откъде съм го взел. Казах ѝ, че съм го намерил на пътя, но тя не повярва и ми каза да го отнеса там, откъдето съм го взел. Аз не исках, тогава получих два удара с камшика и го занесох обратно на същото място. Това беше за мен много сериозен и съвременен урок на живота.

По-късно ми се наложи добре да осмисля тежкия живот на дядовото семейство. Аз, като първи внук на дядо, бях изглежда най-любимият му. Останалите бяха още малки, затова той повече се занимаваше с мен, а аз все се въртях около него. Веднъж той ми каза: Федя, днес ще ядем пилешка манджа по български, тоест сос с пиле. Откъде, попитах аз, нали пилето трябва да се заколи, а баба не дава. А той каза: сега ще измислим нещо. Размаха един камшик в купчината пилета, които риеха в конската тор, удари едно и то започна да куца. Дядо викна на баба: Варвара, трябва да заколим това пиле, нещо куца, сигурно скоро ще умре.

Баба повярва и го заколи. Тя наистина направи сос, свари два казана качамак, защото един не стигаше за цялото семейство. Сложиха две кръгли масички (софри) с по една паница качамак и по един супник със сос. Всеки трябваше да топи качамака в соса и да яде, а що се отнася до месото, според традицията на момчетата се даваха краката, за да тичат, а на момичетата – крилицата, за да отлетят от къщата. От кашата си вземаха възрастните, за да имат сили да се трудят.

Такова "богато" блюдо не винаги имаше, ако се случеше веднъж в седмицата, то това беше много хубаво. Обикновено храната ни се състоеше от

турушия, фасул, млечни продукти, много рядко месо или хляб. Живеехме главно с качамак и лук.

Баща ми работеше от тъмно до тъмно, понякога ме вземаше със себе си да му помагам при почистването на железопътната линия от тревата. Тя растеше между камъните, изскубвахме я с ръце, а камъните нараняваха до кръв. Но нямаше как, трябваше да го правим, защото, ако на участъка имаше нещо нередно, можеха да изгонят баща ми от работа и от кантона и тогава щяхме да останем на улицата. Затова той работеше така, че ризата на гърба му ставаше бяла от солената пот.

През 1938 г. баща ми беше събрал известна сума пари и се канеше да купи своя къща, когато ни съобщи, че всички бесарабски ботушници, т.е. хората, живеещи в железопътните кантони, ги преместват в Румъния, а от там на тяхно място пристигат румънски ботушници. Какво ли само не предприе баща ми, за да не заминем за Румъния, но нищо не можа да направи. Качиха ни на един вагон и ни закараха в Яломица, близо до Камун Дудешти. Ако си бяхме купили къща, можехме да не заминем, но това означаваше баща ми да остане без работа и дом. Както разбрахме после, тази акция била проведена по политически причини, за да бъдат бесарабските железничари по-далеч от Русия, тъй като в Европа по онова време назряваше война и, както е известно, след две години избухна.

Баща ми предвиждаше всичко това и се стараше по всякакъв начин да върне семейството си обратно в Бесарабия. През това време откриха катаракт на дяското му око. Той се яви пред комисия и помолу да го преместят на друга работа, несвързана с движение на влаковете, тъй като това беше опасно за живота му. Едновременно се решаваше и въпросът за купуването на собствен дом. Удаче му се да купи къща в Каїраклия от един наш съселанин, който отиваше да живее в друго

село. Успя да получи и ново назначение, но не в Бесарабия, а в Трансилвания, като пазач в едно железопътно учреждение на гара Блаж. Разрешиха ни да се върнем у дома, в Бесарабия, след като живяхме една година в Румъния.

През това време трябваше да ходя на училище. Румънските деца гледаха на мен като на чужденец, опитваха се да ми покажат различни детски шуротии и трябваше сам да се защитавам, да се боря и да търся начин да се приспособявам към съвместния ми живот с тях. И аз го намирах, къде със сила, къде с умение, и накрая те започнаха да се съобразяват с мен, може да се каже дори, че се сприятелихме.

Като се върнахме в Бесарабия, започнах отново да ходя на училище в началните класове. През 1940 г. баща ми се завърна от Трансилвания поради пенсиониране за инвалидност и започна да се занимава със селско стопанство, доколкото му позволяваха възможностите. Тогава бях на 13 години и му помагах. Помня как през лятото ходехме да жънем ечемик и той ме вдигаше от леглото в четири часа сутринта. Той жънеше, а аз събирах ожънатото на снопи и събирах с гребло класовете. Всичко това правехме рано сутрин, докато все още имаше роса, защото по-късно, когато слънцето изгрееше, зърната се сипеха по земята. Така изпитах на гърба си тежкия селски труд. Налагаше се да ходим боси по стърнищата, а там растяха осили, които се забиваха в стъпалата ни и предизвикваха силна болка. Но реколтата трябваше да се събира.

Ние отскоро се бяхме върнали в селото. Съседът ни, дядо Сава Игнатиевич, имаше два хубави коня. Аз съм пристрастен към животните, ако мога така да кажа, лесно се сприяелявам с тях. Кучето Шарик винаги ме изпращаше до училището, когато живеехме в кантона, чакаше ме в края на селото и докато вървях към къщи, не се отделяше от мен. Бях научил кравата

ни Беленка никога да не излиза на железопътното платно, отвързвах я и я изпращах на пасбището, без да се страхувам, че ще попадне под влака. Белянка охотно ми позволяваше да бозая от нея мляко. Но гълъбите бяха за мен всичко, развъждах ги по цели ята и им избирах лидери. Един бях обучил така, че на каквато и височина да летеше, ако го извиквах, спускаше се към мен, кацаше на рамото ми и гукаше.

И така, привързах се към конете на дядо Сава. Хранех ги, поях ги, чистех ги, изобщо грижех се за тях по най-добрия начин и затова, когато ги яхнех, никои не можеше да ме надмине. Казвах се Мишко и Робчик и бяха черни като врани. Бях научил Мишко да прескача големи препятствия – бариеи, канавки. Веднъж на Тодоровден, по традиция на този ден всички яздат коне, излязох с Мишко да поаяздя, тъй като той можеше да изпревари всеки кон и не търпеше да изостава. Събрахме се седем-осем момчета. Тогавашният кмет И. В. Касапов ни извика и ни каза: от края на улицата до мен ще се надпреварвате. Които пристигне първи, ще получи две леи. Работата беше ясна, важното беше кой ще победи. Пуснахме се в надпревара, трима от нас препускаха по една линия, но на пресечката на улицата се появи не голям ров. Като я видя, Мишко веднага намали, за да вземе препятствието, свлякох се от гърба върху шията му, но той скочи, аз отново се изправих и той с огромна сила се спусна след отминалите коне.

Годините минаваха, светът се променяше, променяше се и моето съзнание. През 1940 г. с идването на руснаците животът ни коренно се промени, настъпиха наистина революционни промени. Бързо се адаптирахме към новите условия. За малко повече от половин година научихме и руски, тъй като за българите той е много близък език. Огромна промяна стана и в материалното ни благосъстояние. Властта на съветите възприехме бързо и твърдо, бяхме готови да ѝ се подчиняваме и

това се потвърди в първите дни на Великата отечествена война. С евакуацията на руските войски народът се вдигна да ги следва, но бързото настъпление на немско-румънските войски не позволи на селяните да се евакуират във вътрешността на Русия. Отново се върна експлоатацията, румънската полиция започна строго да преследва онези, които проявяваха и най-малкото недоволство от новата власт.

В тази сложна обстановка се формираше и моето съзнание. В 1942 г. завърших седми клас на румънското начално училище. Особено добри знания не можахме да получим: постоянно взимаха учителите ни на фронта, поради което и занятията се водеха нередовно.

След завършване на училището възникна въпросът къде да отида на работа. В селото имаше само селско-стопанско производство и то при тежък физически труд, тъй като имаше много евтина работна сила. Отидох при един помешчик в село Чумаї, недалече от нашето. Не ме взеха – малък съм бил още. Отидохме с приятелите ми в с. Кампени при един помешчик немец, но той също ни отказа.

Искаше ми се да работя, за да помагам на родителите си, на които им беше трудно да издържат семейството. Затова заедно с приятелите се захванах да събирам гребни камъни по нивите и деретата, измити от гъжда. Взимаха ги за строителство на шосета. Тогава дадох първата си заплата на майка ми. Възможно е тези 20 леи да не са решили финансовите проблеми на семейството, но с каква гордост ги дадох и каква беше радостта на родителите ми!

Като дойде зимата, започнах да кося тръстиката край реките. От благуистите места на селото всеки имаше свой участък, в т.ч. баща ми. Притежавахме един метър в ширина по цялото протежение на реката. После продавахме тръстиката за покриви на къщите, а по-дебелата – за огради. Трудно е да си представиш как

се коси тръстика със сърп и се увива тръстиково въже за завързване на снопите, а ние всичко това правехме с голи ръце.

От спечелените пари ми купиха нови панталони. Когато тръстиката свърши, известно време бях помощник работник на една каменна кариера.

На следващата пролет станах наеман работник у съседа дядо Сава Ушанли, който беше много добър стопанин. Обичаше да се грижи за конете. Аз бях добър ездач и на традиционните конни състезания на Свети Тодор излязох на първо място... От дядо Сава усвоих цялата технология на земеделеца. Той събуди и интереса ми към религиозните книги. Умееше да намества счупени кости и аз почти се научих на този занаят от него.

Въпреки че всичко беше добре, притеснявах се за бъдещето. Баща ми нямаше толкова пари да ме изпрати да уча в лицей, а да ме остави на земеделска работа, не му се искаше, тъй като животът на селянина беше изключително тежък и от година на година той все повече се разоряваше.

По онова време в кметството се появили млади хора за писарска работа – умееха да пишат красиво на румънски език. Баща ми ме изпрати при тях. На писарите нищо не плащаха, но и от родителите нищо не вземаха. Ходех да описвам животните и други такива. В кметството работих до идването на Съветската армия през август 1944.

По съветско време 15 дни работих като секретар на селсъвета. След това тримата писари отидохме да работим в районното управление на наркома (уполнаркомзаг) по доставките. Началникът, като разбра, че владея гагаузки, ме изпрати агент по доставките в гагаузкото село Казаклия. Гагаузки научих още през 1936–1937 г. Работата е в това, че сестрата на майка ми беше омъжена за гагаузин във Вулканешт. Мъжът ѝ се

помина рано, а след него и тя. Родителите ми решиха да осиновят едно от децата – Маша. Тя не знаеше български, а те знаеха гагаузки и затова в къщи се говореше на двата езика.

Пригответяхме хляб за фронта и смятахме, че също воюваме срещу фашистите. По едно и също време аз, Георги Беров и Георги Челамарски написахме заявления за фронта и ги дадохме в райвоенкомата. След около две седмици обаче ни отговориха, че не можем да заминем на фронта, тъй като сме българи, а България не е обявила война на фашистка Германия. Това ни огорчи, защото беше недоверие към нас. С една дума, на молдовците, циганите, евреите и другите вярваме, а на българите – не.

Но животът продължаваше. Постъпих в комсомола, бях избран за секретар на комсомолската организация на нашето уреждане. Почти всичките ни почивни дни бяха заети с обществена работа: строяхме езеро в центъра на Тараклия, занимавахме се с благоустройство. Това не ни тежеше, тежко беше материалното ни положение. Като служещ получавах по купонната система 400 г хляб на ден. Печаха го така, че оставаше клисав. Щом като го получехме, веднага го изяждахме. Но вярвахме в доброто бъдеще. В наркома по доставките работих две години. Онова време ме научи на много, а главното – разбрах, че трябва да уча.

Затова с радост приех предложението да уча животновъдство в Рибнецкия район. В училището не бяхме по-добре. Бяхма 90 души в курса. На закуска ни даваха три килограма булгур за всички, същото беше за обяд и вечеря. Хлябът беше изпечен от просено брашно и слънчогледово кюспе. През зимата училището не се отопляваше. Живеехме на квартири. Спяхме облечени. Хванахме въшки. Отслабнахме страшно. Но учехме и учехме добре. Завърших едногодишния курс с отличен. Отличих се и по време на практиката, която беше в

Казаклия. Тогава отгледах теленце, което нагдаваше с 800 грама на денонощие. Бях награден да участвам в районната среща на животновъдите и получих като премия часовник будилник.

След училището отново се върнах в Тараклия, където бях назначен за участъков зоотехник. Тогава, през 1948 г., се сбъдна и втората ми мечта – да заслужи любовта на Вера Николаевна Маслоба, с която се познавах още от 1942 г. Оженихме се. Работата и животът бяха трудни, но радостни. Станах уважаван специалист в района. Скоро ме избраха за председател на колхоза в Кайракия. На тази длъжност работих 36 години в различни села... ■

Превод Л. Мандаджиева

* Село Кайракия, Тараклийски район в Молдова е основано през 1861-1862 г. от бивши жители на предишно село Кайракия, което било създадено през 1822 г. и съществува сега под названието Лоштинówka, Изтаиски район, Одеска област, Украйна.

ОТ ПЕТРОПАВЛОВСКАТА КРЕПОСТ ДО МИНИТЕ В КАВКАЗ

Дмитрий Димов

Роден през 1926 г. в с. Валя-Пержей,
Чагър-Лунгски район, Молдова

На 26 август 1944 година, при настъплението на Съветската армия в нашето село Валя-Пержей, имах наряд с каруцата. На другия ден през нощта извън селото, в местността Лария, се беше установила някаква военна част. Бяхме около 20 каруци. На моята натовариха документи на полевия щаб, който беше в състав един полковник и двама войници, съпровождащи документите. На 2 септември стигнахме до река Дунав. Всичките 19 каруци разтовариха багажа си и ги пуснаха да се връщат. На мене ми казаха да продължавам нататък. Дойде денят, когато трябваше да се прехвърлим по понтонния мост през река Дунав на българския бряг.

Къде точно преминахме Дунав, не помня, но останалото така се е запечатало в паметта ми, че вече минаха 50 години от този ден, а аз нищо не съм забравил. Ето как беше всичко.

Дългият понтонен мост беше надвиснал над Дунав. Но от тежестта на безкрайните колони с товарни автомобили, оръжия, танкове и други мостът се люлееше, извиваше и скърцаше. Нашата лека каруца подскочаше като играчка по неравния мост. След непоносимия задух и зной на бесарабската степ свежата речна прохлада беше особено приятна. Тихо се плискаха

дунавските вълни. Скръца и последната дъска на понтонния мост и каруцата, тропайки по твърдата настилка на пътя, се отправи към планината. Дунав остана назад. Бяхме в Добруджа. По каменистите ѝ пътища се вдигаше прах. По криволичещото шосе се движеха съветски войски, изпълвайки с грохот планинските долини.

Батальонът, който следвах с каруцата, измина два километра, когато разведката съобщи, че отпред е граничната застава. Командирът на батальона, П. В., и аз, заедно с двама орденоносци с три каруци минахме напред и на двеста метра пред нас видяхме пограничната застава. До казармата, до невысока ограда стояха в строй около 20 – 30 войници. Командваше ги млад, черномустакал, среден на ръст офицер. Честно казано, ние се смутихме, защото пред нас стоеше въоръжено подразделение на държавата, с която СССР се намираще във война.

Вече влязохме на територията на заставата с трите каруци. Изведнъж българският офицер нещо изкомандва, извади сабята от ножницата, с бързи крачки се приближи до нас и на смесен българо-руски език отпрапортува.

- Господин полковник! Граничарите от българската погранична застава тържествено посрещат своите братя – освободители.

В същия ден през нощта продължихме и стигнахме до първото българско село, Сараджу. Дотук моят път свърши, върнаха ме обратно.

Така от село Валя-Пержей аз бях първият, стъпил в България по време на войната. После бях и първият арестуван. Ето така беше.

През ноември 1944 бях мобилизиран на трудовия фронт, както и други съселяни, и ни изпратиха във Ворошиловградска област, Украйна, на работа в мините, където отначало работех като забойчик, а

след това - като подземен вагончик. През март 1945 ме извика началникът на мината и ми каза, че му се обадили от военкома на Часър-Лунгския район, т.е. откъдето бях мобилизиран. Съобщили на началника, че мен по погрешка са ме мобилизирали, че заради здравословното ми състояние не подлежа на мобилизация и затова незабавно трябва да бъде изпратен обратно. Започнах да възразявам, че нищо ми няма на здравето, че това е грешка, но моите думи пред началника на мината нищо не значеха и тогава той ми предложи такъв вариант: да отида в болницата на района и каквато кажат лекарите, така ще бъде. Заведоха ме в болницата и след пет-шест дни минах през комисия, която се произнесе, че съм негоден за работа в мина, а и въобще за физически труд. Изпратиха ме да си вървя у дома, но казаха, че щом пристигна в района, незабавно да се обадя във военкома, а после да продължа за вкъщи.

Но планът на НКВД беше предварително съставен и много по-оперативен, отколкото мислеше началникът на мината. Когато се представих, военкомът ме посрещна много вежливо, даже ми предложи чаша чай. Поръча по телефона да ни донесат чай, но след десет-петнайсет минути в кабинета нахълтаха двама офицери от НКВД, старши-лейтенант и лейтенант. Старши-лейтенантът се оказа началник на РОНКВД, а лейтенантът - следовател. Обявиха, че съм арестуван и ми заповядаха да ги последвам.

Започна се следствие, побойща, а след 15 дни ме изпратиха в областния затвор на град Кагула. Там също използваха методите на военното следствие. Прилагаха различни начини за водене на разпити, включително изтезания, които не се поддават на описание, а и на мен ми е много тежко да си спомням за всичко преживяно. Само едно ще кажа, че всеки садист би проявил към жертвата си снизхождение, но НКВД вършеше своето дело без всякаква милост.

Някой от селото казал на органите, че съм бил против съветската власт. За отказ да дам нужните показания, изходни за НКВД, било решено от следствения отдел да бъде застрелян уж при опит за бягство. Но когато екзекуцията трябваше да се изпълни, т.е. когато ме изведоха от затвора под предлог да донеса бъчва с вода от един кладенец на 5 километра в гората и когато ме закараха там и аз започнах да пълня бъчвата с вода, в това време дойдоха граничарите и предупредиха, че е забранено да се взема повече вода от кладенеца и ни заповядаха незабавно да напуснем този район. Съпроводиха ни чак до вратата на затвора. По такъв начин бях избягнал разстрела.

Осъдиха ме на 10 години затвор и на 5 години лишаване от граждански права. По етапен ред ме закараха в Кишинев, а после - в Ленинград в Петропавловската крепост. После бях преместен в Москва в Бутирския затвор, след това - в архипелаг ГУЛАГ, а после - във Воркута. Общо седях по затворите десет години, три месеца и 28 дни. Пет години изкарах на специално заточение - в мините на Кавказ.

Ето така започна моята млада съдба. Благодарение на добри хора впоследствие завърших медицина, през 1964 г. завърших търговия, а през 1970 - юридическия факултет на Североосетинския държавен университет. Работил съм като завеждащ здравпункт, завеждащ отдел на градската СЕС, в народния съд, директор на турбазата в Кишинев, инспектор по хранително и комунално санитарство в републиканската СЕС на МССР. За своята прямота си имах достатъчно неприятности. Началството винаги ме упрекуваше: "Упорит българин си, за което ще си папиш цял живот". Няма да описвам цялата история на живота си, защото е много дълга.

Прадядото на баща ми е бил първият, който пристигнал от България: Кушев-Димов. Той активно

помагал на руските войски по време на Руско-турската война през 1828-1829 г. Бил горски свързочник. Участвал в борбите на хайдутите. Любимото му място, където се укривал от турците, било Чагър-Гора. Негова свързка бил синът му Степан, т.е. дядото на баща ми Стефан Кушев-Димов. През 1830 г., след оттеглянето на руските войски от България, той пристигнал в Бесарабия и се заселил в село Валя-Пержеї. Тук искам да оставя за малко родословното повествование и да изложя разказа на 97-годишния си съседнин Иван Харалампиевич за това как са се преселили нашите прадеди.

Това станало през 1829 г. Те били 30 семейства. Най-напред в два реда пускали конете през реката, а между тях овцете, които между конете спокойно преплували Дунава. Жените и децата преплували реката яздейки, държали се за гривите на конете, други - за опашките им. Така преминал и рогатият добитък. Като минали отпашък, започнали да търсят добитък места, за да се установят. Дошли до село Прокофиевка, недалеч от село Борисовка. Прекарвали тук лятото и зимата, но местността се оказала твърде бедна. Няколко ливади и пасища за конете, за едрия рогат добитък и овцете.

През следващата година напролет достигнали до Валя-Пержеї, спрели се, местността била добра, но там вече имало село от 25-30 къщи на молдовани. Те се отнесли към новодошлите добре и ги поканили да се заселят в едно село с тях.

И още няколко думи за моето родословие. Прадядо ми, Степан Кушев-Димов, и дядо ми, Александър Кушев-Димов, служили в руската царска армия. Баща ми, Александър Александрович Димов, роден през 1886 г., служил в царската армия от 1908 г. в град Варшава, Полша, в комендатурата. По-късно открих документ, в който се казваше, че баща ми бил

преместен в Санкт Петербург в 7-и гренадирски полк с чин шабскапитан. Дядо ми, Александър Кушев-Димов, се занимавал със земеделие, а в свободното си време, особено през зимата, зидал печки по селата. Той бил един от най-добрите майстори на печки и досега се разказват легенди за него, че бил първокласен. Спомням си, че съседите говореха кой е направил най-хубавите печки в селото: "Тези печки са построени от вашия дядо." Той се славеше и с това, че прави много хубави вина.

Тези качества на добър стопанин баща ми беше наследил от дядо. Той получи в наследство и 7,5 десетини за семейство от седем човека. Освен това вземаше земя под аренда до пет-шест десетини. Имаше също 1,2 десетини лозя, както и 0,3 десетини овощна градина.

Често ходя в нашето село и виждам положителните и отрицателните промени. Искам да се спра само на едно нещо.

По-рано селото беше разделено с невидима стена. Рядко някой молдованин знаеше български или някой от българите - молдовански. Като правило, молдованите не се мяркали в тази част на селото, където живеели българите, и обратно. За смесени бракове и гума не можело да става. Нищетата безмилостно беше завладяла хорската психология. Всеки виждал в своя съсед възможен претендент за неговото парче земя.

В първите години от образуването на колхозите всичко излязло на повърхността. Вълната на новите промени не успяла да успокои старите предразсъдъци. Свиквало се общо събрание на колхозниците - не отивали нито едните, нито другите. Какво значи това "общо"? Художествената самодейност също била строго разделена - "наша" и "тяхна". Но земята станала обща, тя породила колективния труд, а заедно с това и общите песни.

Приятелството започнало чрез песните и танците. На олимпиади отивали всеки със своя любителски ансамбъл, но там кой би си губил времето да пита от коя страна на селото живеят момичетата, които така темпераментно танцуват! Самите артисти по време на състезанието забравяли за всичко, освен за общата победа, а когато се връщали с един и същи камион, забравяли кой е молдованин и кой - българин. Фактически във Валя-Пержей постепенно се извършвал процес на сближение на националностите. В основата му стоял новият икономически рег на живота в селото. Пред селяните се откривали нови задачи, които можели да бъдат извършени само с общи усилия. Да, времето работело за бъдещето - през 1952 г. два малки колхоза, които били строго разделени по национална принадлежност, се слели в едно голямо стопанство - колхоз "Червено знаме".

Анастасия Ефимовна Ангелова, председател на селсъвета, разказва, че сега смесените бракове във Валя-Пержей са нещо обикновено и естествено като слънцето. Сега не изглежда необичайно, че в селото се говорят три езика - руски, молдовски (румънски) и български. ■

Превод Л. Мандаджиева

КЪДЕТО ДА МЕ ХВЪРЛЯ СЪДБАТА, ВСЕ СИ ОСТАВАХ БЪЛГАРИН

Василий Бонгар

Роден през 1922 г. в с. Ново-Троян,
Болградски район, Одеска област, Украйна

Съжалявам, че вече ми трепери ръката и не мога да пиша. Но все пак искам да участвам във вашето изследване, което би трябвало много години по-рано да се направи...

По самосъзнание ние сме българи, но в нашия род има и молдовска линия. Сега е традиционно да има смесени семейства, но по-рано това беше рядко явление. Към това изключение се отнася и нашата фамилия.

Между 1825 и 1828 година настава голяма суша в село Троян, където живеят българи и гагаузи. Много от тях решават да тръгнат да търсят място, за да прехранят добитъка. И се отдалечават на 80 км от своето село, намират една долина с трева, камъш, която можела да стане за тях спасение. Връщат се, вземат семействата си и добитъка и се настаняват в долината, която и досега се казва Гайдобула. Какво означава тази дума, не зная. По-скоро да е някакво нагайско название. Нали до българите в Бугжака живееха нагайците, които имаха по това място нещо като села. Българите намират хубави камъни, с тях построяват боргеи (мазета) и проживяват там до 1828 година.

Хората решават вече да не се връщат обратно. Пожелават тука да си направят ново село. Правят постъпки пред руските власти (нали от 1812 г. тази

земя влиза в Росийската империя) да им разрешат. Тогава това не ставало така лесно. Но в края на краищата идва чиновник, който запланира новото село, недалече от първата спирка в Гайдобула. Така на географическата карта се ражда нов населен пункт, който получава много естествено название - Ново-Троян.

В новото село се заселвали не само от стария Троян, но и от други места. Възможно надалече се прочуло. И хора по различни причини идвали тук. Един от тях е молдованецът Семен Ботнар от село Бозиени, го гр. Ганчешти. Той дошъл с голяма стория овце и се спрял на мястото, което и досега в Ново-Троян знаят като Молдовската махала. В тази махала се заселват и други молдовци.

Не минава много време и молдованецът Семен се оженва за една троянска българка. За онова време те имат малко деца, само две: Борис и Константин. Борис е моят дядо. На едно от първите преброявания, най-скоро през 1835 г., когато записвали имената, "превели" молдовската фамилия на моя прадядо Ботнар на Бондар. Тогаз правили такива работи, и с български фамилии също. Макар че в нашето село много фамилии имена си останаха на молдовски маниер: Негруца, Дугуш...

И после в нашия род имаха по-малко деца, или, както казваме в Ново-Троян, дяца. Моят дядо Борис има един син и една гъщеря: Фома Борисович Бондар, роден през 1897 г., и Елена Борисовна Бондар. Дядо Борис трагично загива в една ветрена мелница. Но децата изживяват не само тази беда. Майката избягва от тях. На пет години моят баща остава пълен сирак. Израства по чужди врати. Когато поотраства, е определен за ученик в обушарска мастерская в Болград, където проработва до 17-годишна възраст. След това се връща в родното село и се оженва за Елена

Федоровна Серт, която се водеше от смесен българо-гагаузки род. В нейното семейство освен български говореха и гагаузки. Година след година се родихме пет деца. Трудно беше икономическото положение тогаз в Румъния, в Бесарабия специално. По тогавашното разбиране не стигаше земя. И баща ми, както други хилядо бесарабски семейства, реши да замине за Америка, по точно в Южна Америка.

Продаде две десетина земя, за да сбере пари да замине. Другите тръгнаха със семействата си, тате имаше надежда да заработи и подире и нас да прибере при себе си. Работи в Боено-Сайера в Аржентина три години, но не можа да придобие необходимите пари, за да вземе нас, децата, и жена си. Тогава той с трима едноселчани от Ново-Троян заминава за Северна Аржентина, провинция Сан-Спения. Там вземат под аренда сто десетини земя, получават от сръжавата инвентар, добитък и започват да обработват памук, царивица и други култури. И там тати замogna, стана да ни праща пари, прави ни официални покани, но румънските власти всичко правеха да ни попречат и успяваха. Ние така и останахме без възможност да идем при баща си. Хубаво, че идваха редовно парите. На това основно живеехме с майка ни, защото имахме само една десетина земя.

Като вижда, че не може да ни прибере при себе си, баща ми решава сам да се върне в селото. Продава на своите съдружници своя дял и се завръща в 1939 г. - ровно след десет години откакто беше заминал за американския континент. Там беше изучил португалски и испански език. Тук тати пак купи земя, добитък, започна успешно да хазайнува.

Но не за дълго. След година, през лятото на 1940, идва нова власт - Бесарабия става на Съветския съюз. Тамко го очакват нови проблеми, но той ги издържа. Баща ми живя до напреднала възраст - до 93 години.

Сега някои гуми за себе си. Макар че баща ни редовно изпращаше пари, все пак беше сложно да живеем без него. От деца станахме отговорни за съдбата на семейството, работехме от сутринта до вечерта: през лятото – в полето, през зимата хранехме добитъка. И все пак имахме възможност да ходим ва училището, начално румънско училище. Там научих румънски – преподаването беше на този език, макар че повечето учители бяха от нашето село.

По разни начини изкарвахме пари за едно парче гляб. Много българи ходеха на работа в румънските градове. Аз с момчета от моето село недълго работих в градината на един българин в Букурещ, който си беше от България. Ето тогава за първи път видях, както тука казваме, натурален българин, т.е. българин от България.

Много пъти ме взимаха да служа в армията, но все избягвах. В края на краищата служих в румънската армия, и то три месеца, в с. Росети, на брега на Дунав, т.е. до България. Но скоро дойдоха съветските и аз се върнах у дома в Нови-Трояни.

Тука стана нов живот, ново пречупване, нови изисквания, най-после започна да се създава и колхоз. Едни хора се налагаше със сила да отиват в колхоза, а пък повечето мъже – да работят в Сибир, Урал, Донбас... Тежко време. Така е в преходните времена. Не ли е така и сега? Но аз обичам сам да си определям съдбата. В този случай пак така направих. Напуснах през 1947 година селото да търся работа. Трудно е да определя причините за това. Но главно то все пак беше желанието да не уда в колхоза, много бяхме уплашени от него. Оттогава и скъсах с моето така хубаво село Ново-Троян. И досега прекарвам извън него.

Може много да се разправя. Все пак това беше един нов живот, живот на българин в нови както политически, така и национални условия.

Отначало две години работих в Харков. Сложно беше да привикнавам към градски живот, и то в такъв голям индустриален град. Но все пак нямаше време за забави. Тогава само се работеше. После се преселих чак в Караганда, където работих цели три години. Лесно е да се каже три години! Но е друго да ги прекараш. Трудно е да се говори. Трябва да кажа, че тогава аз много работих като активист на баптисткото вероучение. Това че бях млад, всичко минаваше, имаше дори някакъв оптимизъм. Интересувах се от всичко, много четях, исках да дойда до някои истини, и то сам...

Все пак през 1953 г. реших да се върна в Бесарабия. Там вече стана относително спокойно, колхозите замognaха и хората малко се оправяха. Към тази причина имаше и голяма лична побуда. Аз дълго време си преписвах с една молдованка от село Страшен, това на запад от Кишинев. Ето, аз дойдох при нея. Честно казано, родителите ми още преди 1947 г. ме годяваха, но нищо не стана. Сега се ожених и останах да живея в това село, което е райцентър. Започнах да работя в колхоза, повечето време бях дърводелец.

С моята жена Ана издигнахме къща, работихме двора, израснаха ни двама снове – Владимир и Борис. Макар че живея в чисто молдовско село и среда – българското население е нагоду от Кишинев, научах своите деца на нашия български диалектен език. Добре разбира, дори говори моята съпруга. Може би затова аз не мога разбера, когато са двама българи родители, а пък децата не знаят родния си език, дори това става и в селата, да не говорим, че в градовете вече е печална традиция. Това често ме занимава и не мога да намеря отговор. Нали у другите народи това не е така? Може би да е положителна черта на българина да се адаптира в нова ситуация? Да, но евреите не по-лошо това правят, и все пак знаят един от техните езици. Мисля, че трябва да кажат своята дума учените. За съжаление, ние имаме

още малко изследвания върху изобщи бесарабските българи, да не говорим за психоанализа.

Аз, отколкото се помня, оттогаз си имам българско самосъзнание. Където да ме хвърля съдбата, все си оставах българин. И затова много ме раздражава, че много наши сънародници, още не успели да напуснат своите селища, и вече са забравили, че са българи... Разбирам, много определяше тежката ситуация, но не винаги беше така. Това са сложни психологически проявления на българите, които, повтарям, трябва да бъдат изследвани от учените.

Своята привързаност към българщината аз си обяснявам с това, че много отрано научих за България, закърних се с български песни, традиции, обреди. Много получих от своите родители, от цялата народностна обстановка, която беше в селото в моите младежки години. Но госта голям принос за това има моят съсед (комшия) дядо Афтени Неруца, който, интересно, също е от молдовски произход. Той на нас, децата, често четеше една българска книга, от която за първи път разбрах за Ботев, Левски, Раковски, Каравелов, Славеиков и др. Помня, че той ни пееше песни от една песнопойка, издадена в Измаил (сборника на С. Червенаков). Но как обичаше дядо Афтени да ни разказва за България, за българите! Къде да намерим сега такива дядовци? На сватбите пееха и свиреха "Шуми Марица..." Той дори ни разправяше как се родил този гимн на България.

Сега много се оплакваме за румънския период и действително има за какво. Но да бъдем справедливи: румънците не пречаха на нашите народни традиции в Бесарабия.

Може би е носталгия по миналото, детството, но тогава в селото беше някакъв постоянен спектакъл: хоро, седянки, красиви сватби, сборове, народни и религиозни празници. И всичко беше красиво, интересно, неповторимо...

Ново-Троян е едно от бесарабските села, където се асимилират цяла махала молдовци. Може би само тука ще срещнете българи с чисто молдовски фамилии: Негруца, Чобан, Дудуш, Ботнар (Бондар) и др. Макар че в семейството ни дълго време се предаваше и молдовският език. Моят дядо по майчина линия добре го знаеше. Когато дойдоха румънци през 1918 г., него го возиха в съседното голямо българско село Чийшия да превежда от български и руски на румънски. Щом стана за него дума, ще кажа как загина трагически. Веднъж влязал в спор с румънския жандарм. Не се разбрали. И последният изведнъж на място застрелва дядо ми. Никакъв съд, само преместиха жандарма в друго село.

Повтарям, с България никога не съм прекъсвал, не забравях нейната героическа история. Дори когато бях в Харков и Караганда, се интересувах. После, когато бях вече в Странен в 1956 г., специално писах до Министерството на просветата на България с молба да ми изпратят книги по история на България. И тогава получих пет книги. След това имах връзки с Българското радио, участвах в различни конкурси, посветени на България, получавах дълго време списание "Славяни"; също и други списания и вестници от България.

Задълбочиха се моите знания и връзки в края на 60-те години, когато се запознах с интересния и плодовит историк Константин Поглубко. Чрез него се запознах с много български истории и публицисти.

И за мое щастие, най-после през 1977 година имах късмет да посетя България. ■

Записа Н. Червенков

ЗАЩО НЕ СИ ЗНАЯ КРОВНИЯ, МАЙЧИН ЕЗИК?

Галина Стоянова

Родена през 1948 г. в с. Вайсал (Лозоватка),
Приморски район, Запорожка област, Украйна

Родно слово. Звучи еднакво на български, руски, украински и на други славянски езици. Подчертава общ произход в миналото...

Българи сме. Таврически българи. Сега зная как са бягали моите прадеди. Да, бягали са от турската робия. Кои бяга от добро. Сега знам и от историята, и от разкази на моя вуйчо Дмитрий Георгиевич Чернев. Знам и защото от четири години в училището в родното ми село Вайсал се изучава български език факултативно и аз съм учителка на този факултатив.

За първи път чух истинска българска реч в Одеския университет от преподавателката ни. На български и аз говоря от детинство, селото ни е българско, но нашата реч е диалектна. Когато чух литературен български език, не мога да ви опиша какво стана с мен. Този език така ме възволнува, като слушам преподавателката ни Терзи Вероника Мечеславовна, и си мислех: ами защо аз, станала съм на 40 години, не мога да пиша на родния си език, не мога да прочета български вестник? Защо не си зная кровния, майчин език?

Сега има възможност нашите деца да учат езика, и то в България, и аз тъй им завидвам.

Беше време, когато бях и пионерка, и комсомолка, и не сявгаш можех да се призная, че съм българка. Имах

такава болка в сърцето, която все време чувствавах. Благодарение на това, че времето и отношението се промениха към националните малцинства и станяха други, макар че живея на хиляди километра от своята прародина, аз се гордея, че съм българка, боля за историята на своя народ.

Родена съм след войната, през 1948 г. На майка съм една гъщеря. Майка ми е четвърта жена на баща ми. От втората му жена имам трима братя: Валентин е роден през 1926 г. (сега е починал), Юрата - през 1928 г., и Иван - през 1939 г.

Когато майка ми идва във Вайсал през 1947 г. (самата тя произхожда от фамилия Черневи от българското таврическо село Вячеславка), заварва Юрий и седемгодишния Ваньо. Юрата след войната учи във фабрично-заводско училище, известно за всеки като ФЗУ, а след това отива по комсомолска пътевка на стройките в Москва, там се оженва, жена му Аня е рускиня. Дълго живяха те в барака, после получиха квартира с една стая, защото им се родиха две момченца близнечета.

Най-големият ми брат, Валентин, при моята майка не живя. Той, не непълни 17 години, попада в Германия; след тежките години там у дома не се връща, а се устройва на работа в Ногайск. Галя, неговата жена, е украинка по произход, той я знаеше още от Германия. Дълго, десет години, нямаха деца и през 1956 г. им се роди момченце. През 1957 Валентин почина, а жена му остана с осеммесечно дете на ръцете.

С най-малкия ми брат, Иван, раснахме заедно. През есента на 1959 го призоваха в армията. На третата година от службата, през 1961 г., той получи отпуск и десет деня беше у дома. Много другари имаше и те дохождаха при него. Аз такава любопитна бях и много ми беше интересно да слушам неговите разкази за армията. Служеше в няколко украински града. Но защо

нощем спеше много неспокойно, скачаше от кревата, кряскаше, плачеше, оплакваше своите другари по служба, ние не знаехме. Обаче по разговорите в съня, разбрах, че всичко това е свързано със събитията в Куба. Баща ми и майка ми са неграмотни, по руски не знаеха нито една дума и не можеха да разберат какво крещи брат ми в съня си, защото фразите бяха на руски език.

След армията Иван си остана да работи в гр. Днепронетровск, дето и служеше. Ожени се, жена му - украинка, имат един син. И сега са там.

Родословието на моя баща зная много малко. Как сега са ядосвам, че не съм го разпитвала повече. Баща ми е роден през 1902 г., брат му Демян - в 1910 г., най-малкият брат, Григорий - в 1914 г. Имат една сестра - Оля, родена в 1912 г. Вече са починали - и баща ми, и чичо Димо, и леля Оля.

По бащините разкази знам, че моят дядо Миял, неговият баща, починал млад, на 40 години. Но той си построил чамурова къща още през 1862 г. Запомних това, когато бях ученичка през 1962 г.: "Нашата къща е най-старата в село, вече е на 100 години", казваше баща ми. Вярно, в селото ни до днешния ден няма нито една по-стара къща, тя стои и сега. През 1969 г. моите родители бяха личкували къщата. В селото и сега преразказват легенди за баща ми. Фамилното му име е Николаев, произхожда от беден рог. Той беше силач.

По задълбочено опознах рода на майка ми - Черневи. Тя е родена през 1914 г. На 4 години остава без майка, а на 13 - без баща. По време на войната е в Германия. След войната работи на възрождението на Днепрогреса. През 1947 се омъжва за баща ми в с. Вайсал и до днешен ден е жива, живее при моето семейство. А семейството ми е голямо: аз, мъжът ми, майка ми, по-голямият син, Никола, жена му, двете техни деца, по-малкият ми син Игор - войник. Всичките сме Стоянови, фамилното име на мъжа ми.

Моят вуйчо Димитър, брат на майка ми, роден през 1908 г., вече е много стар, но все още много хубаво помни всичко. Той ми разказа как са бягали нашите прадеди от Бесарабия. Натоварили най-скъпото на каруците, още на Георгевден прадедите се отправят на далечен път към Таврия. Пристигат в Приазовието на Покров (14 октомври, стар стил). Такъв дълъг и тежък им бил пътят. Разказват, че през деня наблизко до селото било опасно да минават каруците. Често обозите на бежанарите били нападани от селски банди. Затова вървели по полетата. Там и нощували.

В Приазовието вече давали земя по 50 десетини на венчило. Онези, които се венчавали по пътя, май не ги признавали и им определяли само по 25 десетини.

Чернев Кирил, казвали му дядо Скарлат, се преселил с четирима синове: най-големият, Ганьо, вече женен, получава 50 десетини; Миял, младо момче, по пътя се оженил, не му давали земя, после му заделили; Райко, третият син, също е възрастен; и Димитър, най-мъничък, на три години. От Димитър продължава родът на майка ми. Той имал петима синове и две дъщери: от първата си жена Танас и Георги, бащата на моята майка. Те остават 2-3-годишни без майка. От втората си жена Димитър има 5 деца: трима синове (Владимир, Васил и Степан) и две дъщери (Анна и Мария). Когато децата пораснали, започнали свои семейства да си уреждат. Дорде били заедно, живяли 22 човека в една къща.

По време на революционните събития през 1918 г. започнали синовете да се отделяват от баща си, от Димитър Чернев. Георги си построил къща в нов двор през 1918 година, а Танас се отдели след три години. Владимир като войник погивва на войната през 1914 г. След десет години умира Степан.

Интересна история преживява Васил. Той остава да живее в стария бащин двор. Но по страшното

време през 1937 г. е репресиран и признат като враг на народа. Ето какво станало: върви общо колхозно събрание, разглеждат въпроса за колхозното зърно: трябва всичко да се дава на работниците, че в градовете хората гладуват. В село колхозниците се спасявали само с просено зърно. Васил се обадил: "Ми не може ли малко семена да оставим на колхоза, колхозниците също гладуват!" Събранието още не било свършило и Васил бил взет. Пет години тюрма (затвор), след година и половина - у дома, а след това пак го репресираха.

Тежки години прекарва и семейството на Мария. През 1931-ва, по време на чистката на колхозите, нейното семейство е разкулачено. Ана живее в село Вячеславка, умира в Мариновка, защото повторно се омъжва за мариновчен.

Дядо Георги се отделя от баща си през 1918 г., а след няколко месеца за пет дена до Коляда умира жена му, майката баба. Те имат четири деца: Димитър, роден в 1908 г., моят вуйчо, за когото вече стана дума; Паша, родена в 1914 г. (умира в 1867); Мария, майката, и Иван - роден в 1917 г. и умрял на 14-годишна възраст. Дядо Георги се жени повторно, взема бездетна жена, но тя изоставя децата му, когато през 1927 г. той умира, и забягва в грузи краища. Докогато бил жив Георги, той и вече порасналите деца пасяли овце по съседните немски колонии, там имало хубави пасища.

След смъртта на баща си вуйчо Димитър се оженва за българката Пауна. Те се грижели за децата на Георги. Заедно с тях живеел Иван, който умира през 1934 г. Паша, след неудачно омъжване, също се връща в семейството до 1937 г. Майка ми до Германия също тук живее и помага да гледат децата на Димитър и Пауна: Иван (1936 г.), Васил (1939 г.), Гонко (1932).

Такова ми е родословието, обикновено, с нищо не е примечателно. ■

МОЛБА ЗА ПОМИЛВАНЕ

Георгий Топал

Роден през 1912 г. в с. Гюлмен (Яровое),
Тарутински район, Одесска област, Украйна

Първият преселник от рода ни в Бесарабия е Енчух Жечу, по фамилия Топал. От България с него заминал и брат му Коста. Енчух Жечу имал само един син - Иван (Иван Енчух Жечух), който пък имал двама синове - Енчу и Васил, и две дъщери - Тонка и Анна. На Енчу, внука на първопреселника, се родил син - Желю, моят баща, и две дъщери - Ивана и Мария. В рода ни само баща ми беше многодетен: с трима синове (аз, Иван и Ангел) и пет дъщери (Нидела, Мария, Маня, Жела и Анна).

Жена ми Тана е от гюлменския род Ганюх Иванувити, по фамилия е Дожа. Първият преселник от нейния род е дядо Ганю, който имал трима сина (Иван, Петър и Диму) и няколко дъщери (помня само една от тях, Мария). На Петър се родили двама синове (Гани и Иван) и две дъщери (Анна и Тана). Бащата на жена ми, Иван, имаше един син (Димитър) и две дъщери (Тана и Мария).

Прадедите ни се преселили в Бесарабия от село Гюлмен (сега село Роза), околия Сливно. Причината била, че турците издевателствали над тях, особено над жените. Започнали да се преселват през 1827 г. Най-напред за Бесарабия заминали няколко семейства: Греки (прадедите на Иван Грек), Кашчи, Бардук и прадедо ми Енчух Жечу. После, когато войната свършила, се пре-

селили и останалите. От старите селяни зная, че когато гюлменци се преселвали, жените "тургали децата си в дисаги" - едното отпред, другото - отзад. А*за да преминат Дунава, си правели лодки за по двама души.

Първите заселници нямали домашен добитък. Държавата им дала по кон и крава на семейство. Тя разрешила също на всяко семейство да вземе земя "кой колкото може". Отмервали я с обикновени пръчки и кой колкото успеел да отмери, толкова земя ставала неговя. За да я обработват, прадедите ни започнали да си правят гървени плугове.

За земята, на която се заселили гюлменци, има различни легенди. Една от тях разказва, че тя била румънска и първите ѝ обитатели били румънци. Легендата се основава на следните доказателства: долината Гроста била наречена на името на румънския овчар Гроссу, който пасял там овците си. Долината Крачун пък носела името на румънския помешчик Крачун, притежаващ стада крави. Долината Къорула също била владение на румънец и носела неговото име. Но, доколкото познавам румънската история, доказателства, че тази земя е принадлежала на Румъния, няма. Това не е истина.

С долината Крачун е свързана още една легенда, според която овчарите често виждали нощем в нея да пламти огън. Те обяснявали това явление с нечиста сила, а груги, в т.ч. учени, смятали, че в долината има злато. Имало много желаещи да намерят златото, търсили, но не го намерили. Намирали друго: лули, керамични паници, гърнета, ножове - все турско производство [по-скоро татарско - И. Грек].

Учех в гюлменското училище от 1919 година. Преподаваха ни български и руски език. Още помня как учителката Елена Нанеш, българка от Татарбунар, казваше: "Училището е скъпоценност, майка и храна". През 1920 обаче въведоха румънския, поради което

отново се върнах в първи клас. Въпреки това го четвърти клас учителката (същата Елена Нанеш), като обясняваше учебния материал, използваше и български език, ако нещо не разбирахме на румънски. От 1925 нататък, когато дойдоха млади румънски учители, като Дяконеску и някои груги, обучението вече се водеше само на румънски. Тогава бях в пети клас.

Пак тогава гюлменското училище стана седмо-класно и през 1927 завърши първият випуск. Това беше нашият клас. След завършването си издържах изпит в румънското педагогическо училище в град Бирлад, което подготвяше учители и методисти за общообразователните училища. Завърших го през 1934 след седемгодишно обучение. От жителите на Гюлмен бях първият учител, а образованието ми се смяташе за висше. Имаше едно момче, което можеше да стане учител - Николай Зиновиевич Каичи, който учеше в Комратския лицей и беше много способен математик. Веднъж учителите дали на класа да реши за три дни една задача, която те самите не могли да решат. Решил я единствено Коля. Същата вечер съучениците му го убиха затова, че не им подсказал как да решат задачата.

През 1935 ме взеха в румънската армия. Служих девет месеца в град Галац в сапърска команда. После станах учител в немското село Мариенфелд. По онова време в Румъния имаше много учители и затова се назначаваха преди всичко онези, които имаха най-високи дипломи. Аз бях добър ученик и затова веднага ми предложиха място. До 1940 учителствах в още няколко немски училища: в селата Хохнунгстаг, Къргъз и Борш.

В същата година, след пристигането на руснаците, ме назначиха в гюлменското училище. Именно тогава се случиха събитията, които промениха целия ми живот. Радостно събитие беше женитбата ми с Татаня Ивановна Дожа, след което отидохме да

живеем в дома на родителите ѝ. Тогава баща ми имаше 21 десетини (около 230 декара) земя, но семейството ни беше голямо, бяхме четиринадесет души, и за нас, младоженците, просто нямаше място. Семейството на тъста ми не беше голямо. Той притежаваше 80 десетини земя (около 87 хектара или 8870 декара). Беше я купил през 1926 година, когато гюлменци заминаваха за Бразилия и разпродаваха парцелите си.

На 13 април 1941 съветската власт го изсели. Нас с жена ми ни оставиха, но наредиха за един ден да напуснем къщата, без да вземем нищо със себе си, тъй като цялото имуществото на тъста ми подлежало на конфискация. От къщата ние замахме само две стаи, които обаче бяха добре обзаведени.

На другия ден при нас дойдоха председателят на Тарутинския райизпълком, прокурорът на района и още някои други и ни заповядаха незабавно да напуснем стаите. През това време намина председателят на местния колхоз, нашият съелянин Дмитрий Христович Деде, който им обясни, че имуществото, намиращо се в тези две стаи, ни принадлежи и не подлежи на конфискация. Съгласиха се с него. В същия ден с каруцата на баща ми пренесох всичко в бащината ми къща, където с жена ми живяхме една година.

Малко след завръщането на румъните се пренесох отново в къщата на тъста си. Румънските власти ни наредиха да се върнем там, да започнем да работим земята и да плащаме данъци (годишно плащахме половин милион леи за държавни и комунални данъци).

През 1943 от Тарутино дойде нареждане всички учители да се евакуират в Румъния, тъй като там не стигали учители. Аз и жена ми се евакуирахме. Станах учител в селцето Телюш, околия Слатина (дирекцията на училището се намираще в Скорничешт, околия Олт – родното място на Николае Чаушеску). Работих две години, след което ме преместиха в село Доняси,

същата околия. През лятото на 1946 ме назначиха районен инспектор в село Валени. Работих там до 1949, след което по моя молба ме преместиха учител по румънски език от 5 до 7 клас в същото училище.

На първи октомври 1950 мен и жена ми ни арестуваха. Арестуваха ни румънци по нареждане на съветското посолство в Букурещ. Завързаха ни ръцете и очите, за да не избягаме и да не видим в каква посока ни отвеждат. Озовахме се в подземното на Министерството на вътрешните работи в Букурещ, където в продължение на един месец ни разпитваха руснаци. По-късно разбрах, че срещу мен и жена ми в съветските органи се получило писмо, подписано от двадесет и седем души. В него ни обвинявали в това, че аз съм бил учениците в училището, а жена ми, че е взела някакви вещи след ареста на баща ѝ през 1940 г., които подлежали на конфискация. Поради това съветското посолство в Румъния ни издирвало като кулаци, особено жена ми, чието семейство беше репресирано.

След месец ни препратиха с влак в град Констанца заедно с още единадесет души. Предварително ни завързаха ръцете, а след това и един за друг. В Констанца ни пратиха в затвор, построен още през 1711 г., по времето на Константин Бринковян. Това беше политически затвор, разположен под градския площад в самия център.

След още един месец ни преместиха в руски затвор и тук вече ни разделиха с жена ми. По-късно научих, че нея са я изпратили най-напред в Марамуреш, а по-късно – в Измаил.

Разпитваше ме един млад следовател. Проверяваше фактите, изложени в писмото на моите съеляни. Отричах всичко, писмото три пъти се връщеше (с други думи, отказвал да дава показания), а след възобновяване на разпитите излагах аргументи, убеждаващи следователя в моята невинност, в това, че съм на-

клеветен. Знаех кой е написал доноса, подписите на тези хора стояха под "документа", а и следователят не ги криеше. Никой от тях вече не е жив. Някои срещнах след завръщането си от Сибир. Нищо не им казвах, само внимателно и изпитателно ги гледах в очите. Те не издържаха погледа ми и обръщаха глава. Защо ни бяха наклеветили? Мисля, че бяха участвали в разграбването на конфискуваното имущество на тъста ми, за чиято съдба в селото нищо не се знаеше, а аз и жена ми бяхме на свобода и бяхме потенциални наследници. Затова трябваше да се избавят от нас.

Успях да убедя младия следовател, че съм невинен, но той призна, че обвинението се поддържа от старшия следовател. Дознанието продължи тринадесет месеца. Съдиха ме в Констанца. В съдебната зала имаше може би хиляда подсъдими. Дадоха ми най-строгата присъда - разстрел (именно такава присъда очаквах още от момента на арестуването), но без посочване на датата на изпълнение.

След процеса ме изпратиха в единична килия. След три дни дойде пълномощникът и ми каза: "Голяма радост имам за вас. Ето ви хартия и молив. Напишете на гр. Сталин молба за помилване, може би той ще замени разстрела ви с лагер за 25 години." Това беше в началото на 1952 г. И досега не мога да си спомня какво съм писал на тази хартия и писал ли съм въобще нещо - таква беше състоянието ми. След още три дни пълномощникът отново дойде и ми каза: "Голяма радост имам за вас. Др. Сталин замени разстрела ви с 25 години лагер и пет години заточение." Веднага ме отведоха в разпределителния пункт на затворниците. Едва тогава повярвах, че няма да ме разстрелят.

След две седмици пет хиляди затворници от този пункт ни натовариха в товарни вагони и ни откараха в Днепрпетровския затвор. Тук трябваше да се възстановим, тъй като бяхме толкова немощни, че да

ни използват за някаква физическа работа беше просто невъзможно. Затворническите власти разбираха това и искаха да ни дадат възможност да се подкрепим.

Отпратиха ни на 1 август 1952 г. в Комсомолск на Амур, където се намираше най-страшният разпределителен затвор. Той събираше от 500 хиляди до един милион затворници. Тук прекарах цял месец.

През октомври заедно с пет-шест хиляди затворници като мен ни натовариха в нещо като погводна лодка или цистерна. Пътувахме по вода шест денонощия до крайния пункт - Южен Сахалин, Нижни Тамбовск. Лагерите се намираха в гората. Разпределиха ни кой в какъв лагер ще изтърпява присъдата си.

Трябваше да копаем траншеи за прокарване на нефтопровода от Южен Сахалин до Комсомолск на Амур. Това бяха някъде около 400-500 км. Разстоянието не беше голямо, но сложното беше в това, че нефтопроводното разклонение минаваше през блатиста местност и да се копае траншеята беше възможно само при 40-50-градусов стуг. Дневната норма на един затворник беше да се изкопае яма с дължина един метър, ширина три метра и дълбочина три метра. Ако не го направиш, те убиват. През есента на 1952 г. в лагера, в който се намирах, имаше 1800 затворници, а през есента на следващата година останаха 1200...

През пролетта на 1953 ни преместиха в Иркутск, в 6-и лагер. Строихме град Ангарск. За построяването му работеха затворници от 40 лагера, разположени в района на Иркутск. Хората в него умираха от скорбут.

Тук, в лагерите на Иркутск, научихме за смъртта на Сталин. Казаха ни го в деня на смъртта му и ни освободиха от работа. В лагерния режим всичко започна да се променя, но постепенно. Отначало ни разделиха в зависимост от присъдите: политическите отделно от криминалните. След това започнаха да ни плащат за извършената работа: 40 на сто ни удържаха за из-

гръжката ни в лагера, а 60 на сто от месечната заработки ни даваха на ръка. Откриха магазини и столови. Промениха отношението си към нас и началниците на лагерите. Казваха ни: "Работете честно. Ще има комисии. Така както ви докарваха тук с вагони, така с вагони ще ви отправяме обратно."

В началото на август 1956 пристигна комисия, която се установи извън лагера, тъй като се страхуваха от криминалните. Събираха ни по 15 човека в група и ни изпращаха при нея за преразглеждане на делата. Мен в продължение само на пет минути ме признаха за невинен и напълно ме оправдаха.

След освобождаването ми по моя молба ми разрешиха да замина в град Актюбинск, Оренбургска област. Там се намираха жена ми, която беше освободена през 1955, и мъстът ми със семейството му. Едва тук научих, че през 1941 е бил изселен в Казахстан, където му дали още седем години затвор. След смъртта на Сталин му разрешили да се засели в Актюбинск. След това при него пристигнала дъщеря му (моята жена) Таня и накрая пристигнах и аз. С жена ми обаче останахме само един месец – бяхме решили да си заминем у дома. Най-напред се установихме на гара Березино, на 25 километра от с. Гюлмен, преименувано в Яровое. Поживяхме там един месец, оглеждайки се и мислейки какво ще правим. Много ни се искаше да се върнем в родното си село, но местните власти и добри хора ни посъветваха да не правим това, като ни убеждаваха да изберем друго място за постоянно жителство. Защото онези, които бяха писали срещу нас, били още живи. Посъветваха ни да заминем в Кишинев, което и направихме през същата тази 1956 г.

Трябваше да започнем всичко отначало. Да стана учител и дума не можеше да става. Записах се на шестмесечни курсове за счетоводители. След като ги завърших, ме изпратиха в мебелния комбинат "Когри",

където работих 15 години, до излизането ми в пенсия. Никои тук никога не ме попита кой съм и какво съм правил. Честно работих и ме уважаваха.

През 1957 си купих къща, в която живея и досега. Помогнаха ми роднините.

След като се пенсионирах през 1962, мъстът, мъщата и племенницата ми Надя (Неда) се преместиха да живеят при мен. Майката на Надя, сестрата на жена ми, беше починала в Актюбинск и Надя живееше с баба си и дядо си. Тогава тя беше на 12 години. Беше отлична ученичка, завърши Ленинградския университет, аспирантура, защити кандидатска дисертация по славянска филология. Сега работи в Молдовския университет. Родителите на жена ми починаха.

За румънския период мога да кажа следното. Данъци имаше, но който ги плащаше, нямаше грижи. Имаше и гладни години: 1925, 1928 и 1935. Румъните биеха, особено за кражба, но нямаха за цел да пращат хората в затвора. За кражба наказваха строго, но обръщаха главно внимание на психологията на човека, на неговата нравственост. Например на онзи, който беше откраднал нещо, премятаха на шията му откраднатото (ако е откраднал овен или прасе, премятаха му червата на тези животни) и го прекарваха през цялото село. Крадецът през цялото време трябваше силно да вика, за да чуят всички какво злодеяние е извършил, да убеди съеляните си да не правят това, което той е извършил. След това той трябваше да върне на стопанина откраднатото.

Към средата на 30-те години румънците изцяло бяха изключили българския език от употреба на обществени места. Връзка с България през 20-те и 30-те години нямаше.

По отношение на преселването в Бразилия. Там бяха отделили един милион хектара залесена земя и бяха поканили бедняци от цял свят. Раздавали им земя

толкова, колкото можели да вземат. Трябвало обаче да изкореняват дърветата и да засявят с кафе освободените участъци. От Бесарабия за Бразилия заминавали онези, които имали малко земя и нямали възможност да си купят още. Преди да заминат, продавали земята си. Един хектар мозава струвал 500 рубли [вероятно леи - И. Грек]. Тогава, през 1926 г., тъстът ми купи парцелите на някои от заминаващите.

Преди три години срещнах внука на дядо Ангел Бардук в село Московей [разположено е на юг от Молдова; относителното мнозинство, до 40%, са българи, преселили се от Гюлмен в края на XIX и началото на XX век - И. Грек]. Той бил още малко дете, когато пристигнал тук с баща си, който също се казвал Ангел. Пристигнал, за да се види с братовчед си, живеещ в това село. Той ми разказа, че е фермер, много пътува по света във връзка с подписването на договори за своята продукция. Жена му и децата му не знаят български език. Старото поколение на преселилите се бесарабски българи почти изцяло е измряло, а новото не знае родния си език.

За българските народни традиции, празници и обичаи. Празнуваха ги така, както е било прието при нашите деди и прадеди още в България. Особено празнуваха деня на храма на нашата гюлменска Свети-Георгиевска църква - Гергьовден (5 май по нов стил). Сутринта на този ден всеки стопанин колеше агне. Който беше по-беден, колеше по едно агне, а който беше по-богат - по две. Едното за дома, другото за църквата. Това беше жертвоприношение. Коленето на агнетата ставаше на определено място, но в никакъв случай не настред двора. Децата наблюдаваха отблизо. Бащата или дядото пробождаха с нож гърлото на агнето, откъдето започваше да тече струя кръв. Децата приближаваха до коления агнето и той, намокрил палеца си в кръвта, докосваше челата им,

брадичката и двете бузи на кръст и произнасяше: "Во имя отца и сына и святого духа". През целия ден децата не трябваше да измиват кръвавите петна.

Стопанката приготвяше печено агне и заедно с хляб, кравай и други ястия ги занасяше в църквата. След службата попът освещаваше донесената храна, но не в самата църква, а извън нея, в църковния двор. След църквата празнуването на Гергьовден продължаваше в семейството.

Второто агне, разрязано на парчета, стопанинът занасяше на мегдана. Заг оградата на църквата жените варяха курбан, печаха месо. Пригответената храна попът също освещаваше. Едновременно с това в църковния двор вървеше подготовката за тържеството: подреждаха маси и столове, носеха ведра с вино, чинии, гърнета, чаши и т.н. Храната се нареждаше по масите. Четири-пет часа след обяда гюлменци се събираха в църковния двор. Идваха всички: който носеше храна и който не носеше, тоест и бедни, и богати. На масата нямаше деление на бедни и богати, всички бяха равни. Който идваше, беше добре дошъл. Младите хора ходеха около масите с вино и черпеха пируващите. Пияни в този ден нямаше.

Празникът на храма в нашето село се различаваше от празниците в Купарана, Исерлия, на които пристигаха хора и от близките села и освен гуляй имаше и спортни състезания. ■

Записа И. Грек
Превод Л. Мандаджиева

ДВА ПЪТИ В МЕСЕЦА СЕ РАЗПИСВАХМЕ В СПЕЦКОМЕНДАТУРАТА

Василий Пиронко

Роген през 1916 г. в с. Желябовка,
Нижнегорски район, Кримска област,
(тогава Таврическа губерния), Украйна

Роген съм в селско семейство. Първоначално село Желябовка се е наричало Чая, после Андреевка, на името на помещика, продал на българите земята, на която те основали нашето село.

Баща ми е Фьодор Степанович Пиронко, а майка ми - Кирикия (Кина) Николаевна Пиронко. И двамата са от малкото българско село Капчик в Крим, разположено на 8-10 км от Желябовка. Преселили се в Капчик от българското село Кишлав, намиращо се във Феодосийския район на Крим. От онова, което съм чувал като малък, зная, че кишлавци са пристигнали в Крим от България. А историците са установили, че са дошли с руския търговски кораб "Дигона".

Дядо ми, Степан Пиронко, бащиното му име не зная, имал 60 десетини земя, която вероятно се е намирала в землището на с. Желябовка. Следователно той я е бил купил, а не я е получил от гържавата. Дядо ми Степан имал още трима синове: Димитър, Николай и Петър. При деленето той дал на всеки по 15 десетини земя. От всички братя баща ми бил най-беден. Чичо ми Николай бил богат човек. Веднага след революцията загубил цялото си състояние, поради което се разболял и скоро починал. Дъщеря му беше разкулачена в

началото на 30-те години. През 1931 г. и другия брат също го разкулачиха и го изгониха заедно с жена му от собствената им къща (деца нямаха). Но той не напусна Желябовка, живееше при роднини. През 1935 г. почина. И двамата ми чичовци бяха станали богати, защото бяха купили много земя.

Основният поминък на кримските българи беше селското стопанство. Всички имаха къщи, добитък, до революцията земята е била частна собственост.

Баща ми и майка ми имаха 11 деца, но пет от тях бяха починали още в ранно детство.

Аз ходех на училище и през 1927 година завърших четвърти клас. Изучавахме български език. Тъй като учителката ни, Александра Ивановна Босенко, рускиня по националност, не знаеше български, ние просто четяхме български книги. Но по-малката ми сестра, София, която завърши седми клас в Желябовското училище (по-късно то стана средно), учеше български език както трябва. Преподаваха ѝ български учители, които бяха дошли от българските села в Украйна [Крим до 1954 г. е бил в състава на Руската федерация - И. Грек]. Спомням си учителите Салибееви (мъж и жена) и директора на училището Белчев. Директор на Желябовското седемкласно училище също беше българин, Георгий Степанович Мангов, който беше заел този пост след руснака Акимов. Мангов беше роген в Золотая Инзовка (кримските българи наричаха така Инзовка, защото селото беше много богато). Той беше и председател на селсъвета. Разказваше, че е сирак и от бедно семейство. Но от тези, които го познаваха от Инзовка, разбрахме, че всъщност е от богато семейство, баща му имал имение и парна мелница.

През 1934 завърших курсове по счетоводство в немското село Чуча в Крим. Известно време работих като счетоводител и касиер в колхоза на родното си село. Но тъй като редовият колхозник печелеше

повече, отколкото аз като счетоводител, скоро се преместих на обикновена работа.

През 1937 г. ме призоваха в армията. Служих в Далечния Изток. Бях известно време и на езерото Хасан, но в самия му край, тъй като много време беше необходимо за прехвърляне на нашата част в района на бойните действия. На фронта фактически се озовахме в последния ден на войната. Не бяхме успели още да изкопаем окопи, когато японците започнаха жесток обстрел на позициите ни, който продължи до един часа на обяд. Имаше убити и ранени, но японците скоро вдигнаха бяло знаме. След това още един месец стояхме в окопите, но боеве повече нямаше. От армията се върнах у дома в края на 1939.

Когато започна войната с германците през 1941 г., мен и другите кримски българи, които не се числяха в армията и бяха в запас, не ни взеха на фронта. Причината? Носеха се слухове тогава, че в Севастополския залив се била появила българска лодка, която извършвала разузнаване в полза на немците. От това се правеха някакви изводи. Онези българи обаче, които бяха в армията при започването на войната, тоест бяха на действителна военна служба, останаха в нея и воюваха против немците и съюзниците им.

До 12 април 1944 живеех в окупираната територия на Крим. Нашите българи не сътрудничеха на немците. Животът в окупираната територия беше неспокоен. Немските завоеватели насилствено изпращаха младежи в Германия, грабеха населението. По-големият ми брат Иван също беше насила изпратен в Германия и беше там до 1945 г.

С радост посрещнахме освобождението на Крим от Съветската армия и си казвахме: "Нашите гождоха!" Веднага започнахме да възстановяваме разрушеното стопанство. Част от трудоспособните кримски българи беше мобилизирана в трудовата армия и из-

пратена на възстановителна работа в Севастопол, Рибинск и Макеевка. Аз се озовах в Донбас. В къщи останаха сестрите ми Вера и София и баща ми (майка ми беше починала още преди 1942, а по-големият ми брат Димитър със семейството си живееше отделно).

Така че не видях със собствените си очи депортирането на кримските българи. Но чувствахме, че с тях там нещо става. Писахме писма, но отговор не получихме. Знаехме, че бяха изселени кримските татари (на 24 май 1944).

Очевидци разказваха, че са виждали кримски българи на гара Дебалцево - натоварени в товарни вагони. По-късно узнахме, че на 27 юни 1944 г. били изселени в Урал. Дали им много малко време да си съберат нещата и им разрешили да вземат само най-необходимото: дрехи, постелки, малко храна. Останало цялото им движимо и недвижимо имущество: къщи, стопански постройки, градини, крави, овце, кокошки...

Бях разделен от семейството си година и половина. Когато ни освободиха от трудовата армия, ние, 10-15 българи от Крим, решихме да се върнем по домовете си. Едва тогава ни казаха: "Ще заминете не в Крим, а в Свердловск". Там се намираше разпределителният пункт. На едного от нас дадоха запечатан плик, който трябваше да предадем на местната администрация.

Пътувахме също в товарни вагони. В Свердловск ни казаха: "Ако знаете къде са роднините ви, добирайте се до тях сами". Кримските българи бяха разпръснати по градовете и селата на Молотовска (сега Пермска) и Свердловска област.

От един мой познат, който беше получил писмо от своите, знаех, че баща ми и сестрите ми са изселени в Пермска област, Красновишерски район. Най-напред заминах за град Соликамск на същата област, където се намираха две мои лели. Те ме убедиха да не заминавам в

никакъв случай в Красновишерския район, тъй като условията за живот там били много тежки. Това беше в края на 1945 година.

Разбрах, че баща ми вече не е жив. Беше умрял от глад на 1 декември 1944. Сестрите ми работеха в майгата на дървосека, живееха в бараки и се хранеха много лошо. Трябваше да ги измъкна оттам.

Останах в Соликамск, хванах се на работа в целулозно-книжния комбинат. Започнах да действам за преместването на сестрите ми в комбината. С решение на районната прокуратура в края на краищата успях да направя това.

И в Соликамск репресираните българи бяха разпределени в бараки. Обявиха ни, че сме заселени тук завинаги, но че имаме всички права, дори да постъпваме в партията. Ограничено било само движението ни. Още повече че няхаме паспорти. Разрешаваха се паспорти, валидни само за три месеца. За да ги оформят, трябваше да представим справки от местоработата, комендатурата и домкомитета. Докато ги доставим, срокът на паспортите изтичаше и се налагаше да започваме всичко отначало... Два пъти в месеца на строго определени дати ходехме да се разписваме в спецкомендатурата. Ако трябваше да отидем някъде за покупки на разстояние 8 км, трябваше да искаме от комендатурата пропуск за излизане. Когато веднъж един кримски българин избяга, беше обявено всесъюзно издирване. Намериха го в Украйна и го осъдиха на 25 години каторжна работа. В Сибир прекара 10 години.

В Соликамск се ожених за Евдокия Ивановна Мастерова. Тя и родителите ѝ също бяха от Желябовка. В тристайна комунална квартира на мен и жена ми ни дадоха... кухнята. Дадоха ни една кушетка, а дъшек и одеяло жена ми взе от родителите си. Купихме си едно ведро и две керамични паници. В завода от затворниците, които работеха там, взехме една

саморъчно направена тенджерка, заварена от тръби от неръждаема стомана, а също една дълбока лъжица и две дървени. Ето така започнахме съвместния си живот и събирахме семейното си имущество.

Най-напред се роди дъщеря ни Мария, после Нина и едва тогава ни дадоха една стая с площ 11 кв. м. В нея четиримата живяхме цели 12 години.

В работата към нас се отнасяха с недоверие и даже с презрение. За най-малката нередност - виновните бяхме ние. Имах следния случай. Местен работник беше повредил един болт от оборудването на моето работно място. Да разследва случая се събра цялата администрация на комбината: директорът, завеждащият производството, началникът на цеха, механикът и началникът на специалния отдел. Директорът ме попита: "Откъде си?" Аз отговорих: "От Крим". Последва: "На теб значи тук нищо не ти е мило и скъпо" Попитаха ме за семейството, аз отговорих: "Имам жена и дъщеря". След което казаха: "Ще те съдим, ще живееш в лагер". Отстраниха ме от работа и ми наредиха да отида след два дни. Когато обясних какво е станало, не ми повярваха. Доказвах, че не съм повредил болта аз, а работникът от грузия цех, който беше дошъл да ми помага. След като го извикаха и той потвърди казаното от мен, събранието реши да не ме наказва. Ако работникът не беше признал вината си, цялата тежест на наказанието щеше да легне върху мен.

Нас, кримските българи, малко ни поощряваха в работата. Бяхме последни при раздаването на квартири. Мъжете не ги призоваваха в армията. Така живяхме до 1956 година, когато ни съобщиха, че спецпреселването ни е отменено. След това започнаха да ни издават паспорти за пътуване без ограничение за мястото на живеене. Кримските българи започнаха да заминават от Урал в Украйна, Казахстан, Молдавия, Сибир, Кубан. Ако до 1956 г., при такива ужасни

условия, кримските българи все пак живееха компактно и имаха някаква възможност да се събират, да пазят обичаите, нравите и традициите си, то след тази година всичко започна да се загубва. Старите хора умираха, а младите не се познаваха един друг. Започнаха да се сключват смесени бракове между кримски българи и руснаци, украинци, молдовци, съветски немци.

Разпръсна се по целия Съветски съюз и нашето семейство: единият ми брат и сестра ми със семейства си се преселиха в Краснодарския край, грузият брат и сестра ми останаха в Урал, и сега живеят там, а аз със семейството си се преместих в Молдова. Сега, когато сме вече възрастни, се оказва, че не сме в състояние дори да отидем на погребението на по-възрастните ми брат и сестра в Краснодар. Много ни е болно и обидно, че сме пръснати в различни краища и не можем да се срещнем. И едва ли ще ни се отгаде възможност някога да се видим. Остава ни само да си пишем писма.

Аз и семейството ми заминахме от Урал в Молдова през 1965. Сега живеем в село Григориопол, където вече се бяха установили наши далечни роднини. Времето на преместването ни съвпадна със завършването на по-голямата ни дъщеря на средното училище в Соликамск, а на по-малката - на четвърти клас. В Григориопол си купихме къща, аз и жена ми работехме, а децата ходеха на училище. Трудно ни беше да привикнем към новата обстановка. В града е по-лесно - хората не се познават, по-бързо се приспособяват. В Григориопол се чувствахме чужди. Особено тежко преживяваше Мария, пречеше ѝ езиковата бариера. Поради това тя не можа веднага през 1965 г. да постъпи в Беликия педагогически институт. Успя през 1967 да започне във факултета за чужди езици на същия институт. По-малката ни дъщеря беше при нас и учеше в местното училище. След четири години обучение Мария беше

изпратена на работа в едно молдовско село на нашия Григориополски район. Училището беше с преподаване на молдовски език. Беше ѝ трудно, животът я заставаше да учи молдовски. Чувстваше се бариера между младата учителка и молдовското население. В известна степен Мария усвои разговорния език, но когато след три години ѝ се появи възможност, тя напусна селото и се върна при нас в Григориопол.

По-малката ни дъщеря също постъпи в Беликия педагогически институт в същия факултет, който беше завършила сестра ѝ. Във втори курс заедно с трима други студенти тя беше определена да замине да учи четири години в Германия. Но когато при оформянето на документите станала известна биографията на родителите ѝ, кандидатурата ѝ била снета. Така и дъщерите ни се почувстваха хора от втора категория. Мария все казваше: "Ние сме без родина, навсякъде сме чужди". Тя много искаше да замине в България, но потискаше това желание, доколкото пътуването в чужбина се съпровождаше с оформяне на документи за нея самата и за родителите ѝ, а тя не искаше в работата ѝ да знаят историята и нелеката съдба на нейното семейство.

В къщи винаги говорехме на български, пазехме българските обичаи и традиции. Това не ни затрудняваше, защото ние, родителите, бяхме българи. Бабата и дядото на нашите момичета (от страна на жена ми) също внасяха своята лепта във възпитанието на внучките в българска традиция: пееха им народни песни, разказваха им приказки.

Още в Урал кримските българи често се събираха, особено роднините, по празници, пееха народни песни, танцуваха български хора. Общата беда сплотяваше хората. Такава обстановка в семейството и сред близките приучаваше децата на любов към националното.

След преместването ни в Молдова всичко започна да се променя.

В Григориопол имаше много малко българи, а сега в него живеят само 89 души. Момичетата попаднаха в съвършено друга езикова среда. На всичкото отгоре никои от нас не знаеше писмен български литературен език.

През 1979 г. Нина се омъжи за руснак и в семейството ѝ се говори само на руски. Наистина те разбират и български, на български с тях общувах аз, Мария и баба им, докато беше жива. Много бихме искали нашите внуци да запазят българския език и традиция.

Доколкото е възможно, следим събитията в България, гледаме български филми, вълнуваме се за българските спортисти. Появи се възможност да установим връзки със сънародници от България. Определена помощ оказват радио- и телевизионните предавания на български език, издаването в Кишинев на български език на в. "Родно слово". Благодарение на този вестник Мария се свърза с Петър Германов, а от своя страна го свърза с някои кримски българи, които му пишат за своя живот. Един от тях, нашият родственик П. Теврикуко, даже му изпрати касета с български песни в свое изпълнение. Петър Германов отишъл с тази касета в Малко Търново, откъдето в Крим са се преселили нашите прадеди. Той ни писа, че сме запазили нашите песни в този вид, в който те и досега се пеят в прародината. Малкотърновци, слушайте записите на касетата, подхващали песента. Нито една дума, нито един звук не са се изменили. Когато П. Теврикуко казал: "Сега ще ти изпея една коледска песня", Петър Германов попитал: "Коледска песня" не е ли руско влияние, защо не е коледарска песен?" Малкотърновци отговорили: "Тук казвахме точно така, "коледска песня".

През 1992 г. в резултат на националистическата прорумънска политика на правителството на Молдова

нашият район, както и цялото Приднестровие, беше хвърлен във война. Колко страх и мъка трябваше да преживее населението на този район!

Сега военните действия са прекратени, но се върши разделение на населението по национален признак. Например педагогическият колектив, където работи по-голямата ни дъщеря. Училището е руско-молдовско. До събитията през 1992 директорът беше молдованин. Като привърженик на Кишинев, по време на военните събития избяха от Григориопол. След него директор стана руснак и сега, естествено, преобладават преподаватели с руска националност.

А ние, българите, както при едната, така и при другата власт сме чужди. ■

Записали М. Пиронко, И. Грек
Превод Л. Мангаджиева

ДА СРЪБНА МАЛКО ВИНО,
ДА ПОПЕЯ БЪЛГАРСКИ ПЕСНИ
И ДА ПОТАНЦУВАМ...

Дмитрий Плачков

Роден през 1928 г. в с. Ташбунар (сега с. Каменка),
Измаилски район, Одеска област, Украйна

Малко зная за миналото, по-специално за моите предци, макар че съм човек любопитен, много неща знам за нашето село и хората, а и обичам много да приказвам. Не ме хранете, гайте ми да си побърборя със своите комшии и познати. Всяка вечер си седим на пътя до къщата на пейките. Няма да си легнем, гордето не обсъдим новините в селото. Сега съм в пенсия. Мислех, че ще имам много време за срещи, но през деня не мога да се спра - сявга има много работа. Къщата в село иска поддържане, не може да не имам прасе, овце, пилета... Да не говоря, че обработваме хармана.

Моят живот е много обикновен, без никакви интересни истории. Такъв живот проживяха и моите односелчани. Но при това се прекара много: румънци, руснаци, съветски, глад, колхози... Най-интересното, че издържахме. Такива сме българите. Издържахме преди всичко за сметка на нашата работоспособност. Нашият живот - това е работа, лято и зима. Иначе не става, без труд нищо не става. Само с труд може да се създаде такова красиво село като нашето. Не че обичам моето село, както всеки, но това действително е оригинално село. Красиви къщи, ровни и асфалтирани улици, красиви обществени сгради и един от най-красивите домове на културата.

Така съм свикнал с нашето село и мисля, че то сявга е съществувало, макар и да зная от нашия богат музей, че не съществува повече от две столетия...

За съжаление, когато бях малък, нищо не ми разказваха за миналото, може би защото не заварих дядо си. А баба сама трябваше да свикнова с нашето село - тя беше от едно съседно българско село, Калчево. Малко другояче говореше. Тя беше много скромна и работлива жена. Трябва да кажа, че много жени има тук от други български села. То сега младежите гледат да вземат рускини или други, а по наше време се женехме само за своите.

Дядо и баба имаха пет деца - трима снове и две дъщери. По примера на баща си, моят баща също се ожени за другоселка - Терзиева София Афанасиевна от с. Каланчак (Демендере), също недалеч от нашето село. С какво удоволствие ходех там на гости! Това винаги ставаше на големи празници. Имах и имам от там много роднини и приятели. Имам приятели и в други български села. Тук наблизко често си ходим на гости, най-често на сбор. Какви красиви неща ставаха на тях! Намирахме нови приятели, научавахме за другите села, пазарувахме. Как е лошо, че това се загуби, макар че сега пак начеват да се провеждат. Загубва се не само това. Може би и така трябва. Всяко поколение си иска своето. Разбирам, но все ми е мъчно, че се губи нашето, българското, пропажда онова, което на млади години много ме е вълнувало. Не зная защо, но ми се струва, че по-рано хората бяха по-открити, весели, честни, можеха не само да работят хубаво, но и да почиват интересно. Вече казах за сборовете. А какви сватби ставаха, седенки, хора. Макар че ги нямаше телеви-зорът, радиото, вестниците, ние имахме все пак интересен и разнообразен живот.

Моите родители, както и дядо ми, имаха три момчета и две дъщери: най-големият ми брат, бати

Георги (1910 г.), на млади години отиде да работи в Добруджа, тогава това беше в пределите на Румъния. Много хора от нашето село работеха по нивите и градовете на Румъния. Много по-големи от мене, а също и мои връстници останаха там да живеят. Така стана и с моя брат, който и досега живее в гр. Добрич. Там се ожени, има седем деца. До войната всяка година си идваше. Помня, че при едно такова идване се роди у нас в селото първото му дете.

След войната дълго време няхаме никакви връзки с бате Георги. За пръв път си дойде в 1957 г., когато умря майка ни. След това ние често си ходихме на гости. Ето от това разбрах за България, за това как българите били под турско иго, как са бягали да се скрият в Русия.

Досега не мога да разбера защо бате в Добруджа получи нова фамилия - Саказли. Такава фамилия има у нас в село, но ние не сме с тях роднини. Възможно е това да стана по някаква политическа причина, това често ставаше в румънско време.

От малък много исках да се уча, но изкарах само четири румънски класа. И не зная защо не учих нататък. Нашите не бяха най-бедни; може би защото не беше модно. А пък и трябваше да остана в къщата - нали съм най-малкият. Имахме нелошо стопанство (един хектар лозя, 10 хектар ниви, много крави, овце, коне и т.н.).

Първо, всичко това ни взеха. Нали "доброволно" встъпихме в колхоза през 1947 г. Много добитък ни умря по времето на глада през 1946-1947 г. Страшно време беше. Вървиш, а пък по улицата умрели хора лежат. По-грозно от това няма. Има много семейства, където по двама-трима умираха, та и цели семейства. Нас ни опази Бог - всичките останахме живи.

По онова време работех в нашия колхоз и то на различни работи, но най-много в животновъдната

ферма. Отначало беше трудно (болеше за своето), но аз бях млад и скоро привикнах към колхозната работа. И сега ми е жал, че може да се разпадне онова, което е правено с години. Така и свикнахме. Може би защото нашият колхоз беше един от най-богатите не само в нашия район и област, но и прочут в цяла Украйна. Сявга заработвахме много. Можахме да строим, купуваме, да учим децата. И както ние го разбирахме, живеехме не лошо, бих казал даже хубаво.

Какво е главното за българина? Да построи една хубава къща. Това го направих. Да направи сватби и отдели децата - и това стана и не по-лошо от другите. И то не една, ами три и то женски сватби. То се знае колко трябваше да се готви зестра. Но ние с моята жена Мария успяхме всичко и, както разбирам, нелошо да го направим. У нас човек и месеци ще яде само един хляб с вода, но каквото прави, да е направено хубаво. За нас, българите, има много важно значение какво ще кажат комшиите. Понякога правим само за да не речат хората нещо. Смешно, но така е. Може би това е карало българите тук да бъдат организирани, работливи, грижливи за своите семейства и за своето село, да съхраняват срам и рег.

Сега с моята Мария, която също е в пенсия, си гледаме градината. Имаме се всичко - пипер, картофи, лук, патладжан. Най-голямото ни богатство е лозето. Наливаме по две бъчви вино - стига за нас и да почерпим който ни влезе в двора. Без почерпка нали не става у нас! Признавам си, че обичам да пия хубаво вино. Какво ще правиш в дългите зимни вечери, ако не си сръбнеш малко вино. Разбира се, че във всичко трябва да си има мярка и в това най-много...

Вече казах, че обичам всичко нашенско, българско. Затова много обичам за ходя на сватби, дето още нещо остана нашо, българско. Още повече, че там мога да попея български песни и да танцувам. Без тях не мога.

Може би затова много години ходих в нашата художествена самодейност, където основно пеехме наши български песни. Сега вече не ходя, но се радвам, че все по-често мога да ги чуя и видя по радиото и телевизията – за наша радост по-често ги дават. Но за мен е празник, когато изнася концерт в нашия голям дворец на културата българският народен ансамбъл от България. И за щастие, това става все по-често.

Може би така все още ще си останем българи. ■

Записан Н. Червенков

ВЪРТИ СЕ КЪЛБОТО НА НАШИЯ ЖИВОТ...

Федор Буруков*

Роден в 1923 г. в с. Чийшия (сега с. Огородное),
Болградски район, Огеска област, Украйна

Нашият род е голям, известен в селото ни. Говори се, че в началото му стои дядо Димо, който дошъл от България. Точно не зная кога, но си спомням, че се говореше за 1856 г. Дали е така, не мога да бъда точен. И друго се предава в нашия род. Дядо Димо идва със семейството си. Първоначално живее в "бордей" (мазе). Един от продължателите на рода му е дядо Иван, който идва от България четиринадесетгодишен. Пораснал, оженил се...

Знае се, че имал четирима синове: Миал, Димитър, Танас и Васил. Всички тях помня. Родът ни е селски, изключение прави Васил, който дълго е бил учител в гр. Акерман; умря по време на румънския период в 1935 г.

Нататък нашият род много се разклонява. Миал има трима синове и една дъщеря (Иван, Симон, Колю и Стефана). Танас пък – петима синове. Само единият, Тодор, не помня; той е убит в Първата световна война (1916 г.) и не остави наследници. Димитър също има петима синове.

Третият син на Миал е моят дядо Колю, който има четирима синове (Петър, Колю, Иван, Аджаята) и три дъщери (Дона, Марина и Пена). Човек може лесно да се обърка, но аз всичко добре помня.

Сега някоя дума за моите чичовци. Чичо Петър има две момчета (Иван и Колю) и две дъщери (Калина и

Елена). Колю умря млад, остави две деца. Калина и Иван са в село, имат внуци и правнуци. Иван е един от първите сега в селото фермери, със сина си Иван работят 5 ха земя, държи влачарка, имат трактор. Той е много способен към техниката, изобщо има златни ръце. Тук е време да кажа, че мъжете на нашия род изобщо рано проявяват интерес към техниката. На времето дядо ми един от първите си купи трактор, това в румънско време.

Другият ми чичо, Иван, който и сега е жив и е патриархът на нашия род, има един син и една дъщеря (Колю и Калина). Тези дни семейството на чичо Иван имаше, по наши разбирания, тежко преживяване. Синът на Колю, който със семейството си – жена и дете, живееше с тях, неочаквано си натовари грехите и ги напусна, отиде да живее при родителите на булката. Това е голямо преживяване. Всички са слисани. У нас е прието да се живее с родителите на сина.

От дядовете синове най-много деца имаха баща ми и майка ми. Трудно беше да се намери в село такава рожба – осем момчета. Майка ми пък беше една много малка жена – имаше не повече от 40 кг. Тя е също от известен род, Ширбуловите. Като дете е била с баща си в Йерусалим, затова ѝ казваха Хаджийката. Петима мои братя умряха рано, само трима израснахме – аз, Миал и Васил. Миналата година, един месец до 60-ата си годишнина, почина Васил, който цял живот работи в колхоза като тракторист. Цялото си здраве вложи в това. Той има двама синове, единият живее в селото ни, а пък другият – в Измаил. Брат ми Миал скоро ще има 70 години и в последно време много боледува. Той има три деца: син, който живее с него, и две дъщери, и двете омъжени в село. Интересно е, че на голямата дъщеря, Елена, синът ѝ с булката учат в България, там им се роди дете. Изглежда ще останат там да живеят. Може би така много ще се върнат в родна България...

Преди да разправя за себе си, ще кажа, че нашият род е много работлив, сявга се е стремил към голям имот. В нашия род нямаше бедни. Но при това сме серт, не обичаме да ни указват, самолюбиви сме...

Аз съм израснал с труд. От малък работя и работя. Но ще подчертая, че много обичах да работя на своята нива. Никога не съм обичал колхоза. И защо да бъдеш доволен? Всичко ни взеха, а пък работихме без пари и сега изкарваме малка пенсия...

В румънско време имаше у нас в селото основна школа. Аз много обичах да ходя и уча. Оттогава и досега ми остана любовта към географията и историята. Каква беше тогава програмата, но учителите много ни разказваха за миналото, разбира се, основно за Румъния, за румънските господари и корони. Не помня нещо да са разправяли за България. За съжаление в школата ходих само пет години. В 1938 г. взеха баща ми да служи в румънската армия и аз останах в къщи – имахме до 60 овце, крави, прасци, много земя и т.н. Трябва да се работи, не е време за школа.

Още когато бях малък, дядо раздели синовете си. Всеки получи по 12 десетини земя и до 1 десетина лозе. Това беше не малко за нашето село. Така че работата стигаше. Радвахме се, че баща ми скоро се върна от казармата – само шест месеца беше. Но на следващата година пак го взеха. През юли 1940, когато Бесарабия беше присъединена към Съветския съюз, той избяга от Румъния и се върна в селото при семейството си.

След някои години, в 1942 г., аз се ожених. Помня баща ми заколи до 12 овци... За тогава имахме много гости. Баща ми и майка ми имаха много роднини. Само първи братовчеди имам повече от 30. Помня имаше много песни, разбира се, български.

Както и другите земляци, не дълго можах да бъда с булката си. Пролетта през 1944 г. ме взеха да служа в румънската армия. След три месеца избягахме, но скоро

ни уловиха. Още някой месец прекарах в армията и пак избягахме с другари от село – пристигнаха съветските и аз се върнах при семейството си. Но не дълго бях тук. След някой месец, по-точно през септември, ме мобилизираха, както и другите млади мъже, в Урал. Там изкарах до август 1947. Като си спомня за тези години, косата ми настръхва, очите ми се наливат, иска ми се да плача... Просто ми е трудно да говоря. Какво се е прекарало...

В лагера имаше от всички краища на присъединените към Съветския съюз територии: Бесарабия, Западна Украйна, Прибалтика. Помня един естонец на име Иван, който беше репресиран с родителите си през 1940 г. Баща му беше в друг лагер, четиригодишният му брат – в детдом. Само от нашето село бяхме до 80 души. Пределно време живяхме в барака, но по едно време докараха военнопленници – румънци, немци, италианци, и ги настаняха в нашите бараки, за да може по-лесно да ги пазят, а нас – в палатки. И това при 40-50 градуса температура. Живяхме в тях до 1946 г. и началото на 1947 г. На 25 април вече бях в село.

След някое време влязох в колхоза. Много не ми се отиваше, но инак не можеше. Трудно беше да се разделиш с онова, което с години са го натрупвали дядо ми, баща ми, а и аз също вече участвах. По онова време баща ми ме отдели. Купихме малка къща с неголям двор. Важно е, че това място беше в центъра на нашето село. Колхозът всичко ни взе, затова беше сложно да правим ново стопанство. Синът ми, който е роден през 1944 г., растеше, през 1950 г. се роди второто ни дете – Лъона (Елена), кръстена на името на моята майка. Синът ми пък беше кръстен на името на баща ми.

В колхоза основно работих като ездач на конете на животновъдната ферма. Тежка беше работата, още повече когато знаеш, че не работиш за себе си. Дълго и

досега ме боли за моето, нашето. Но така се проживя. Направих къщата, израснаха децата. Сега съм пралядо.

Синът ми взе булка също от известен род, Георгиев-Тодоровите. Булката е много красива, работна. Имат четири деца – три момичета (Мария, Анна и Елена) и един син, кръстен на моето име, Тотю. Марина вече отдавна е женена, има две деца. Има деца и втората, Ана. Сега се готвим за сватба на Елена. Трудно се правят женски сватби. Стана на мода много да се купува: мебел, перални, какво ли не още. Вече една сватба направи и дъщеря ми – ожени сина си Колецо. Съжалявам, че не стана както трябваше. Случи се така, че бъдещата му булка пристана. Приставането го има отдавна, още по наше време, и то по-често става, когато момичето не го дават за момчето, за което то иска. Сега има и други причини, дори става по договорка, за да не правят големи сватби. Дъщеря ми Лъона има още едно дете, Иринка.

Така че сме оправни в това отношение. Децата ми се ожениха, сега те правят сватби, приготвят чеизи.

Аз в колхоза работих до 1966 г. Дълго боледувах. В Одеса ми направиха хирургическа операция и оттогава съм с един бъбрек. Тежко се прекарва, трябва всяка година да се ходи в санаториум, хубаво, че досега това беше безплатно, но занаят не се знае. А пък колкото по-старееш, все повече и болести. Но издържам, даже си пиивам ракийца и вино.

Все още имаме голямо стопанство, защото две-три години освен нашия двор, който е 20 сотки, имаме и в къра до един хектар земя. Там основно е папур, малко ечемик. Така можем да гледаме различни животни. Гледаме прасета, много кокошки, имаме крава, втора година имаме и кон. Сега той е нашата гаранция, когато няма бензин. Имаме повече от 15 овци. Всичко това иска работа, гледане, храна. Като се запролети, за-

почваме да събираме трева и така до късна есен. По къщата повечето работа се пада на нас, старите – аз и баба Марина. Синът вечно е на работа, той е механик в тракторна бригада в колхоза, а пък булката работи в полето също в колхоза. Синът ми в събота и неделя е зает – свири по сватби. Още от училище има такъв занаят. С това изкарва не малко пари. А пък булката през годината един-два пъти ходи "нагоре" – така се казва, когато се отбиват за сезонна работа (седмици, месец) в други райони, повечето в северната част на Одеска област и гр. Тираспол и Бендери. Жените повече мажат, белосват къщи, а пък мъжете прибират реколтата в тамошните колхоза. У нас в село има много свободна ръка. Затова вече 20-30 години нашите хора редовно ходят "нагоре". Това е много изгодно, освен рубли, докарват зърно, цимент, захар и т.н.

Ето така живеем. Рагвам се, че сега дойде време всеки да работи за себе си, но аз вече съм стар. Все пак не се давам, работя, надявам се да имам ниви, лозя, както на времето сме имали. Дано има мир и здраве.

Много ми харесва да се срещам с хора, да си сръбна, да си поговорим. Редовно ходя на черква. От малък съм прочут като добър играч – на сватбите по цели нощи играех нашите ръченици, чорбаджийската, "по три" и т.н. Сегашната младеж не може така да играе, както ние на времето.

Времето върви... Върти се кълбото на нашия живот. Отива си и нашето поколение.

Но ние, Бурците, оставаме здраво поколение, което трябва да продължи нашия голям род и неговите най-хубави черти. ■

Записа Н. Червенков

* Ф. Буруков почина през 1995 г.

"СПИШ ЛИ, ГЕНИЮ,
СПИШ ЛИ?
СПИ ЛИ ТИ СЪРЦЕТО?..."

Мария Маломен-Русева

Родена през 1926 г.

в с. Шукирликитай (сега с. Суворово),
Измаилски район, Одеска област, Украйна

Тежко ми е да си спомням онова, което беше. Повечето неща съм забравила, времето се промени много рязко. Понякога се сещам за нещо отдавна минало, а като че ли е било вчера. Друг път пък ми се струва, че тогава всичко е било другояче. Дори снежът и гъждът като че ли валяха повече и по-често.

А може би така е било в действителност?

Израснах в семейството на Георги Гаврилович Маломен, чието име всъщност беше Герги Ганчов Маламски. Баща ми имаше десет десетини земя, които беше наследил от своя баща. Освен това той винаги се стремеше да вземе под аренда още. Често я взимаше на изполица, поради което половината от реколтата трябваше да дава на собственика на земята. Трудно му беше. На всичкото отгоре през 1930 г. майка ми, Домникия Димитриевна, се помина едва 30-годишна и остави три невръстни деца – на десет, на шест и на четири години). При това – всички момичета, от които аз бях най-малката.

Баща ми, тогава на 35 години (роден е през 1895 г.), след една година се ожени... Заживяхме с мащехата, Степанида П. Йовова, родена в 1904 година. Особени чувства към нея не изпитвахме, а и тя се държеше с нас

достатъчно хладно, което донякъде се обясняваше с това, че няма свои деца.

Стопанството ни не беше голямо, макар че баща ми се стремеше да изглежда преуспяващ стопанин, но, както вече казах, беше му много трудно. Въпреки всичко имахме 40 овце, 2 крави, 4 коня. Аз от малка работех на полето. Спомням си, че нямах още десет години, когато ходех да копаем "мамули" (царевича). По-големите ми сестри, баща ми и мащехата работеха, разбира се, по-бързо и се отдалечаваха много напред. Стараех се с всички сили да ги следвам, но не успявах. Ставаше ми толкова обидно, че започвах да плача. Тогава баща ми се връщаше назад и ми помагаше да ги настигна, "за да съм на ред". Но после отново всичко се повтаряше. Тези детски съзри си спомням и досега.

За да икономиса месо за продажба, баща ми се опитваше да намери други източници за съществуване, не много известни в селото. Един от тях беше риболовът. Той си купи мрежа в едно от съседните небългарски села, където имаше много рибари и те сами си правеха такъмите. Носеше риба по много и често, но кой знае защо - гребна. Може би по-еграта продаваше тайно от жена си? Раци също имаше много. Спомням си, че в къщи едва ли не през цялата година имахме "в собата" изсушена гребна риба - "главочета". Ядяхме я като семки, особено през постите. По-еграта правехме на супа, печена или със сос с много лук на фурна - "рибник".

Другото занимание на баща ми, нетипично за селото, което го увлече, беше отглеждането на зайци. Развъждаше ги направо в двора, където те страшно много се наплодиха, изпоровиха земята, включително под къщата. Тъй като стените бяха глинени, от "чамур", къщата започна да се свлича. За да не останем без покрив, наложи се да спрем гледането на зайци. Бедният ми баща не успя и от това да забогатее. А

къщата, вече след неговата смърт, се наложи да преустройваме, защото стените бяха напълно подкочани от зайците.

В селото имаше три пазара: обикновен, "тръстикков", и "конски", където търгуваха с животни. Всяко село си имаше свой пазарен ден: нашият беше във вторник, на Кирнички - в сряда, и т.н. Тръстиката беше важен строителен материал, с нея правеха покривите, огради, привързваха лозята. Караха я главно от близките села - украинци, молдовци. Та баща ми обичаше да ходи на пазара да продава овце. Взимаше една-две и ги караше там, но искаше такава цена, че никои не искаше да купува от него. Така се и връщаше в къщи със стоката. Понякога това продължаваше месеци. Беше му много по-интересно да се среща на пазара със съселяните си, да си поговори с тях и да изпие по чаша, но да ходи с празни ръце беше неприлично, а и имаше оправдание, ако жена му Стана наумеше да го спре.

Изобщо баща ми имаше вродено желание "да се държи на горния клон". Разказват, че някога дядо му Герги Янчов се записал да ходи по светите места на хаджилък, но когато дошло време да плати, оказало се, че няма пари. След това синът му решил да отиде да работи в Букурещ, където вече били отишли другите му синове - братята на баща ми. Въпреки че имало влак от Траянвал (близо до Болград) до Румъния, дядо Ганчо, за да не харчи пари, извървявал пътя до Букурещ пеша. След близо година се върнал на кон, като заявил, че спечелил пари като градинар в една зеленчукова градина около Букурещ. Но в селото тръгнал слух, че бил намерил коня на полето, където изнемошял го били изоставили военните. Това "под секрет" си бил признал на чаша вино самият Ганчо.

В онези години било прието да се ходи на гости само в неделите и на църковните празници. Но не кой

както му хрумне. Обикновено на гости ходели младите – дъщерята и зетят ходели при родителите на булката. Обаче всичко се правело по установени "от край заман" правила. За посрещането на гостите родителите се готвели още от събота: изпичали хляб, зеле и картофи с месо. Сутринта в църквата отивал обикновено главата на семейството, като понякога взимал и жена си. Там се срещали с дъщерята и зетя. Когато се приближавали "да им целунат ръка", казвали, че след службата могат да заповядат на гости. Без покана на никого и на ум не му минавало да отиде. И не само това. За да вземат със себе си и децата, също трябвало да стане дума. Изобщо до този момент не било известно ще отидат ли младите на гости, въпреки че те се надявали това да стане.

След като пристигнали в дома на родителите, след няколко ритуала (целуване на ръка, четене на молитва) пристъпвали към храненето. За случая се готвело и нареждало на масата най-доброто. Най-напред се слагало вино, в което за аромат се поставяли парченца лимон или дюля, "да не е студено" за пиене. Ако имало ракия, започвали с нея, като я наливали в чашки по 25-50 грама. И после вече давали виното. Никакви първи блюда, като борш или супа, нямало. Изключение правела "агнешката чорба" – пролетно ястие, което задължително се предлагало на гостите, ако е било сготвено предварително. Така през целия ден седели на масата, разговаряли, пели, а ястията се сменяли по няколко пъти. Тръгвали си за къщи, когато започвало да се свечерява, но така че да се приберат по светло. Ако младите били без децата, за тях непременно изпращали нещичко – бисквити, бонбони, ябълки. Случвало се зимно време да ходят на гости с шейна, а през лятото – с бречка. На големите празници най-често ходели пеша, за да се покажат пред хората с новите си и красиви грехи.

Помня, че когато в дома на баща ми се събираха баджанаците му – мъжете на петте му сестри, много хубаво пееха. Един "издига", пък другите "държат долу". Пееха се български и руски песни, защото връстниците на баща ми бяха се учили още в царско време. Понякога се събираха и в делник, обикновено през зимата, когато нямаше много работа. В такива случаи на масата сядаха само мъжете. Изобщо на масата се сядаше само в празник и когато имаше гости. През делниците семейството се хранеше на ниски кръгли масички на три крачета – "синии".

В старо време всичко беше другояче. Най-ми харесва как се "момуваше". Зиме всяка вечер ходехме на попрелки (себянка). По ред във всяка къща. В една от къщите се събираха девойките, на които им беше време да се омъжат. Тук под надзора на домакинята – майка на една от девойките, предяхме на лампа или зе занимавахме с ръкоделие. Аз обичах "да нашивам по жичка". Заедно с това разговаряхме за селските работи, шегувахме се, пеехме, разказвахме си случки и в това предимство имаше домакинята. На тези седенки се събираха и младежи – всеки идваше при своето момиче и разговаряше с него. Стопанката следеше всичко да бъде пристойно. Към полунощ тя ги изпровождаше. После слагаше нещо за ядене на масата, след което момичетата си лягаха да спят. Разотиваха се на сутринта.

На следващия ден, като се стъмнеше, отново се събираха, но в друга къща. Момичетата ходеха на попрелки непременно придружени от баща си или от най-големия си брат, които ги поверяваха на домакинята.

Тогава младежта много слушаше възрастните. Децата, особено момичетата, ги държаха "стегнато". Защото небеднъж се е случвало на другия ден след венчавката да разведжат младата булка из цялото село "с бяла ракия". Смяташе се за голям позор, ако тя не е била девойка до сватбата. Ако в селото имаше годещ,

то в къщата на годениците се събираха не само поканените гости, но и всички младежи. Девоиците идваха с майките си. Непоканените не влизаха в къщата, а играеха хоро на улицата. Майките се събираха на групи, разговаряха, гледаха как дъщерите им играят хоро, внимаваха с кои младежи разговарят и на кои симпатизират. На свечеряване майките и дъщерите се разотиха по домовете си.

В съботните и неделите в селските махали се правеха вечеринки с музика и танци. Младежите наемаха музиканти и къща, където се провеждаше вечеринката. Най-обичаха да играят хоро. Свиреха преди всичко на кларинет и барабан. Пееха се песни. Имаше девойки и младежи, които пееха много хубаво и често ги молеха да пеят пред всички. Песните бяха различни. Българските се пееха по различни поводи. Някога ми идват на ум много седенкарски и други песни, но не ги помня целите. Често се сещам за една:

*"Ти ли си тале, тъй жално пела,
ти ли си тене три годин каела..."*

Най-много харесвах гайдата и песните в съпровод на гайда. В селото имаше един човек на име Ганю, който много хубаво свиреше. Гайдата му беше голяма, "от две козешки кожи направена". Когато я надуеше, можеше да изсвири две песни! Наричаше я галено "Мариука" - на самата гайда беше написано "Мариука".

Ганю обикновено казваше: "Ай, Мариуко!" и започваше песента:

*"Горката Маринка, горкото сираче,
сираче ходела и патила,
където ходела, бога тогела,
дано да се падне на добри хора,
на добри хора, на добър свекър.
На добър свекър, на зла свекърва.
Паднало ѝ се на добри хора,*

*на добър свекър, на зла свекърва,
на два девера, като два змея,
на две зъви, като две змии..."*

Преди да се омъжи, девоиката трябваше не само всичко да умее, но и всичко да има. При това повечето неща тя сама си приготвяше. Например трябваше да си изтъче под напътствията на майка си чаршафи и пешкири (кърпи за лице). Разбира се, за това бяха нужни майсторство и умение. Мен започнаха да ме учат да тъка на стан (разбой) още от 12-13-годишна. Отначало ми даваха най-простите неща - конопени чулове за коне. Сетне съм тъкала престилки, черги. Тогава тези неща не се купуваха от магазините или това ставаше рядко, тъчахме си всичко сами - калчищено, памучно, вълнено.

Много от женската работа - предене, плетене, везане, се правеше на улицата. Близо до нечия порта се събираха съседки да работят и разговарят. Това се е запазило и до днес, макар да се прави по-рядко. Тогава хората работеха повечето в къщи и не излизаха за цял ден, както сега. Събирахме, да речем, до портата "кудилище". И досега се събирате комшийки и курдисваме работата.

Така и премина моят живот. Дълго време не бях излизала извън селото. Ако съм ходела в градовете (Измаил, Одеса, Кишинев), то беше главно през последните години. За България знаехме само, че има такава страна, но да е ходил някой там или пък да е идвал, не бяхме чували. То сега всички ходят където си поискат. Само да имах пари.

С мъжа си се запознах на лозето. Лозята на родителите ни бяха в съседство. Тяното грозде беше по-добро (трапезно) и аз и сестра ми ходехме да си берем от чудесния "кагънпармак". В лозето на съседите имаше прекрасна кисело-сладка ябълка и цариградско грозде. Накратко казано, направихме пътечка до съсед-

ното лозе. А мъжа ми, Герги, който беше само една година по-голям от мене, грядото беше изпратил да пази лозето. Така се запознахме и се харесахме. После през зимата той започна да идва на седенките и се сблизихме. Пръв забеляза това грядо Герги и реши да ми стане сват. Без знанието на внука си той дойде при баща ми. Отначало каза: "Загубих патките!", а после се спазари да сватосва.

Неговите и моите родители започнаха да ни питат наистина ли искаме да се оженим. Беше ни срам да си признаем, но накрая казахме истината. Тогава вече официално дойдоха пратеници, след това вдигнахме и сватба. После отгледахме деца, внуци, ето че и правнуци се появиха. Аз съм вече пенсионерка, мъжът ми - също, но работи в стопанството. Не съм вече здрава, но си спомням понякога една песен, която някога пеех на мъжа ми на седенките и сега я пея:

*"Спиш ли, Геню, спиш ли?
Спи ли ти сърцето?
Знай ли вечер да тупти,
за Мария да гори?"*

*Записал Н. Русев
Превод Л. Мандаджиева*

НАЦИОНАЛНОТО ВЪЗРАЖДАНЕ ВЪРВИ МНОГО МЪЧИТЕЛНО

Михаил Духан

Роден през 1925 г. в с. Голям Буялък (сега с. Благоево),
Ивановски район, Огеска област, Украйна

Най-важното събитие в моя живот след раждането е Втората световна война. Едва 16-годишен отидох доброволно в народното опълчение на фронта. Това е главното, това вече дава смисъл на моя живот...

Раняване, ампутация на крак и почти невъзможно ползване на протеза. 48 години на патерици. Но с духа на Ботев и Левски в душата, с жив български дух и национално съзнание.

Разбира се, имаше и други значителни събития в живота ми - раждането на моя син през 1958 г., защита на кандидатска и докторска дисертация по българска история (1961 - 1972)...

Като малък, в родното село Голям Буялък, смятах, че цялото човечество се състои от хора българи. По-късно разбрах, че има руснаци, украинци, молдовци. Че ние, българите, сме прокудени от родината България... Колко псувни на татко ми и все върху турския цар: "Мама му стара на турския цар. Заради него попаднахме в Русия..."

Но къде, каква е нашата прародина? Надежда, че по време на войната ще я видя... Но загубих крака си в Карпатите през 1944-та.

Видях България през септември 1960 година като турист. Неповторима, незабравима, удивителна среща

с българи, с България. Усещане за хармония между мен и окръжаващия мир, усещане за пълнота и щастие. И родния, майчиния език на всяка крачка... Първите българи, с които се запознах, ми станаха вечни приятели: Йоно Митев, поетът Андрей Германов, братята му Петър и Георги и много други.

Като награда за вечна дискриминация от режима, обвиняване в буржоазен национализъм, безработица, морални и материални мъки, унижаване на човешкото достойнство - командировка в България! Не може да бъде. Нали през 1973 г., макар че в университета изнасях лекции по най-нова история на Европа и Америка, не ме пуснаха като турист - поради инвалидност. Окачих протезата, излягах Москва и година и четири месеца живях и работих в София в машинно-инженерния институт. Това са неповторими дни и срещи, творчески прояви. През 1987 - 1988 година.

Първият братовчед на моя баща, Димитър Събев, казваше, че нашият дядо Никола бил донесен на ръце на едногодишна възраст в нашето село Голям Буялък, на 60 км от Одеса... По-късно, като историк, научих от А. Скалковски и И. Григоров, че "47 семейства от българските села Булюк Буялък и Ключук Буялък начело със свещеника избягали от родното огнище, някъде към Созопол, опожарено от турците". Капитанът на руския кораб, Мускули, дал заповед да се натоварят българите, за да бъдат спасени, и на 29 септември 1801 корабът пристигнал в Одеса. "Към 500 души българи изкараха есента и зимата в покрайнините на Одеса, в бордеите, и оттогава в града се появи улица "Болгарская". По указа на цар Александър българите са признати за колонисти, всяко семейство е получило по 60 десетини (600 дка) земя. През февруари 1802 г. бяха основани българските колонии Голям Буялък и Малък Буялък (сега Благоево и Сводлово)."

До 1984 г. смятах, че нашето село в България е останало на турска територия и е невъзможно да посетя пепелището на прародителите. Тогава научих, че родът ни е от Голямо Шарково, Боляровска околия и на 18 и 19 август същата година за първи път го посетих. Това беше празник на душата (вж. последния очерк от моята книга "Никак не ми се умираше", София, ВИ, 1987).

През 1988 г. с Иван Дундаров отново посетихме Шарково и Болярово. Обаче роднини не намерих от моята фамилия. Турците през 1801 унищожили всички жители, а онези, които успели да избягат, се спасили в Русия. Видях само един свидетел на тая трагедия - 250-годишно орехово дърво.

Голямо впечатление ми правеше обичта на моя баща, Димитър Дихан, към книгата на К. Иречек "История на България", която той след Втората световна война до смъртта си в 1968 г. носеше в пазвата. Това му е била най-голямата гордост и цялото имане освен децата - трима синове и дъщеря.

Който израснаха без баща.

Враг на народа. Арест през 1937 г.

Като руснак, Диханов от затвора е пратен на мурманския фронт и става инвалид от войната.

На 58 години почива от затвори и ранявания.

Най-ярък образ за мен през целия ми живот е бил обушарят дядо Михаил Дихан, починал на 75-годишна възраст през 1938 г. За формирането на моя дух на българина, човека, роля изигра той. 13 години съм бил все с него. След това - баща ми, училището и моите първоучители Марина Фуклева (1-4 клас), Димитър Фуклев (5-7 клас) и Пенчо Митев, политемизгрант.

Аз завърших 7-класно училище на български език и до 14-годишната си възраст говорех само на български. За първи път усетих национална дискриминация, като

научих, че българи на фронта не пращат. Макар и невръстен, исках с пушка да защитавам своята родина от хитлеровските фашисти. В народното опълчение и в Червената армия бях "украинец". Нали фамилието ми име от Диханов тук, в Русия, стана Дихан. Колко треперене през войната да не познаят някой българин.

Неимоверни страдания, кръв, глад, студ, мръсотия съм изкарал... И през март - април 1944 г. се видях наказан: всички българи, немци и някакви друзи народности, ако има в частта, да бъдат изпратени в тила. Очакваше се скоро навлизане в България. Какво да направя? Да кажа ли, че съм българин, и войната за мен е свършена, ще остана жив! Но да не помислят моите фронтови другари, че се страхувам от смъртта, пък и как ще бъде оценен фактът, че съм скрил националността си...

След половин година загубих крака си, бях на косяк от смъртта, прекарах клиническа смърт... Но Господ и лекарите ме спасиха.

Имайки опит, в 1946 г. постъпих в Лвовския университет като руснак, а в паспорта бях българин.

На 28 юни 1960 г. моят доклад на конференция на Молдовската академия на науките е оценен като националистически.

Избран с конкурс в Института по история, по заповед на ЦК на КП в Молдова бях изпъден от работа.

От 1 юли 1960 до септември 1961, с две деца и жена студентка, бях безработен и гладувах.

Различни спънки при защита на кандидатската и на докторската дисертация по история на България - партийно мъмрене, донесения в Държавна сигурност, предупреждения... Но все пак, ако си добър човек и специалист, има подкрепа и уважение. В тази борба решаваща помощ идваше от България - моята родина, от българските приятели проф. Йоно Митев,

акад. Веселин Хаджиниколов, земеделеца Николай Георгиев, талантилия поет Андрей Германов.

Монографии, студии, статии, книга за моето участие в Отечествена война - всичко това беше публикувано в София.

България се оказа за мен майка родна, а родината - машеха. Горчива истина, но истина. Ние, съветските хора, възпитани в чувство на зависти и омраза към човека, към неговите успехи, станахме вълци, загубихме човешината, загубихме божественото, най-съкровено то у човека и сега изживяваме катастрофа - глобална, засягаща всички сфери на живота.

Много приятели намерих в България, те ми помогнаха, подкрепяха ме с каквото можеха. Обичахме се и имахме хубави срещи в Одеса и България. Обаче след събитията през 1989 г. те всички се скриха в своята черупка, доста от тях съжаляват, че падна тоталитарният режим.

Някои от по-близките ми не одобриха моето скъсване с КПСС и марксизма, не са съгласни с моите статии във в. "Родно слово". На никого не се сърдя и никого не осъждам. Съжалявам, че остават заблудени. Не е лесно и за мен. Нови приятели нямам, старите - не останаха.

Най-близките по дух, по мировъзрение, по свободно изявление на мислите, станаха инвалиди на войната. Останал без крак, руснакът Анатолий Малолетков, завършил руска филология в Лвовския университет, на 53-годишна възраст почина от алкохолизъм. Инвалидът украинец Иван Кулинг, бележит историк, работи в Института по история на Украинската академия на науките. Професор Владимир Голобуци (1903-1993), най-големият историк по история на запорожките казаци, последните десет години беше напълно сляп.

Революцията и нейните принципи за насилието, говедоха до морално разслоение на всички народи на

Червената империя, до изчезване на госта малки народи, до асимилация на украинци, молдовци, българи...

Насилствената асимилация особено се засили след Втората световна война. 30 години репресии унищожиха интелектуалния цвят, а в края на 39-а година - и всички национални школи, институти, театри, вестници. Националните райони бяха ликвидирани, цели народи - депортирани, в т.ч. 25 хиляди кримски българи от 15 села.

По време на т.нар. преустройство и разпадането на империята се започна бавно процес на национално възраждане. Чак през 1990 г. България направи първа крачка да изпълни завета на Славейков - българският народ да не забравя своите братя извън страната. Първите крачки са направени, а резултатите са все още нищожни.

С голям ентузиазъм посрещнах събитията през ноември 1989 г. и съжалявах, че комунистите тъй дълго оставаха начело на страната и спъваха процеса на демократизацията. Още в 1987 г. българите два пъти се обръщаха към Съветското посолство да се вземат мерки срещу професора "реакционер". На всяка лекция, особено във Варненския филиал на Академията за обществени науки, професори и доценти искаха да ме разкъсат за мои думи срещу социализма, който няма нищо общо с демокрацията...

Възраждането върви много мъчително, но ще стане - народът ще си върне националното самосъзнание, ще разбере, че е загубил много от своите добродетели.

С помощта на Господ със собствените си сили народът ще се възроди. ■

КРАТКА ИСТОРИЯ НА РОДА ХАДЖИ-МИНЧЕВИ ОТ ФАМИЛИЯТА КАЙРЯК

Петър Кайряк

Роген през 1914 г. в гр. Тараклия, Молдова

В Тараклия живеят повече от 103 основни фамилии, в това число фамилията Кайряк, която има четири разклонения - родове:

1. Иван Янчев Кайряк образува рода Кайряк-Узунуйти
2. Илчо Янчев Кайряк образува рода Кайряк-Илчуйти
3. Петко Янчев Кайряк образува рода Кайряк-Петковци
4. Минчо и Константин Янчеви образуват рода Кайряк-Хаджи-Минчеви

За четвъртия род, Хаджи-Минчеви, си заслужава да се разкаже по-подробно, тъй като е свързан с името на Олимпий Панов.

Минчо Кайряк, роден през 1807 г., и брат му Константин (Господин), с четири години по-възрастен, са обединени в едно родово дърво. Минчо Янчев Кайряк имал шестима синове. Николай и Янчо през 1960-1962 се преселват в новообразуваното село Болгарийка (днес Зализничное) и там продължават своя род. В Тараклия остават останалите синове на Минчо: Христофор, Иван, Афанасий и Петър.

Христофор Минчев Кайряк, роден през 1848 г., се оженва за малката дъщеря на Спиридон (Спас) Панов, Уляна, и се премества да живее в дома на Панови като

наследник. Затова той впоследствие получава прозвището "Спасов Христо". Христофор има трима снове: Петър, Дмитрий и Харалампий. Всички носят прозвището Спасови. По възрастов принцип Петър старши и Харалампий младши остават да живеят в стария дом на Панови, който впоследствие преустройват в два дома.

В старата къща наследник остава Харалампий. Здрав и силен, той става ковач и работи в селското стопанство. Семейството на Харалампий не е голямо – две дъщери и един син. Синът Петър става ковач като баща си и учи за механик. Голямата дъщеря, Мелания, се омъжва и живее в Букурещ, а малката, Зина, се омъжва за Илия Чобан, но рано умира. Те имат потомство – синът им Николай стана наследник на стопанството на Петър Харалампиевич.

През 1940 г. семейството на Харалампий Христофорович е депортирано, а къщата и стопанството са разрушени. През 1957 г. домът, като национализиран от държавата, е продаден на частника П. П. Акдерли, който го ремонтира и живее в него и досега. На къщата на ул. "Ленин" 270 е поставена мемориална плоча, която гласи: "В този дом през 1852 г. е роден Олимпий Панов, герой от национално-освободителното движение в България, активен участник в Освободителната война от 1877-1878 г."

Големият син на Христофор, Петър, има трима снове. Най-големият, Петър, има малко семейство – един син, също Петър, който има син Улян. Последният напуска Тараклия и се установява в село Владимировка близо до гр. Тираспол, където си създава семейство. Има трима снове – Дмитрий, Петър и Юрий, които работят в колхоза. Средният син на Петър Христофорович, Дмитрий, остава наследник на старата къща, работи в селското стопанство и също има трима снове – Георгий, Степан и Петър. От тях

Георгий дълго време работи в колхоза като градинар, а после като домакин на склад. Той има един син, Георгий, а той пък има син Вагим. Средният син, Степан Дмитриевич, дълго време работи в совхоз "Тараклийский", сега е ветеран на труда, има многобройно семейство: шест снове и три дъщери. Единият, Дмитрий, работи в Кишинев в геоложка експедиция, останалите живеят в Тараклия.

От дъщерите Мария Степановна работи като учителка в Тараклия. Малкият син, Петър, остана наследник на къщата, работеше като шофьор, но умря рано. Остави трима снове – Василий, Георгий и Иван. Иван остана наследник на къщата, работи в свинефермата на колхоза. Най-малкият син, Христофор, почина рано, потомство по мъжка линия не остави. Има една дъщеря, Анна, която остана наследница.

Средният син на Христофор Минчев Каиряк, Дмитрий Христофорович, беше самостоятелен стопанин и се занимаваше с шивачество. Имаше двама снове, Христофор и Иван. Христофор пък има син, Улян, който дълго време работеше в колхоза. Той има двама снове, Иван и Михаил, които рано умират. Потомство Иван Улянович не остави, а Михаил Улянович остави син Михаил, който пък има двама снове – Алексей и Василий. Те живеят в Тараклия. Вторият син на Дмитрий Христофорович, Иван, имаше четири снове и една дъщеря. Дъщерята Мария се омъжи за Иван Николаевич Бурлаков и си създаде семейство.

От синовете на Иван Дмитриевич трябва да се отбележи големият, Дмитрий Иванович. Той беше отличен майстор на скъпи мебели. От неговото потомство синът му Степан наследи бащиния занаят. Петър Иванович избра професията на дядо си, стана шивач. Потомство няма. Константин Иванович дълго време работеше в колхоза като магазинер. Имаше един син, Константин. Малкият син, Христофор Иванович,

работеше като железничар. Наследниците му са: Валерий, който има син Александър, и Борис, който живее в Кишинев.

И така, завършихме представянето на рода на Христофор Минчев Каїряк (Спасови). Сега ще направим описание на другите синове на Минчо Янчев Каїряк.

Вторият син, Иван Минчев Каїряк, имаше трима синове: Петър, Дмитрий и Афанасий. Всички те се занимаваха със селско стопанство. На свой ред Петър Иванович имаше двама синове – Василий и Иван, които също работеха в стопанството. В последно време Василий работи дълго в колхоза, а брат му Иван – на пощата. Василий беше бездетен и отглежда племенника на Николай Иванович, който също работеше в пощата. Иван остави двама синове – Владимир, който беше шивач, и Петър, строител.

Дмитрий Иванович Каїряк имаше двама синове. Георгий Дмитриевич дълго време работеше в пътното строителство, а през 1945 г. беше репресиран. Наследство от него не остана. Брат му, Петър Дмитриевич, беше шивач. През 1929 г. замина на работа в Бразилия и се върна оттам през 1932 г. Семейството му беше малко – двама синове и две дъщери.

Синът Георгий остана наследник на бащината къща, наследство по мъжка линия не остави. Георгий имаше дъщеря, Мария Георгиевна, която дълго време работеше в тараклийския дървопреработващ комбинат. Тя остана наследница на дома. Другият син на Петър Дмитриевич, Дмитрий Петрович, се отдели в свое стопанство и работи като механизатор в колхоза.

Третият син на Иван Минчев Каїряк, Афанасий, има двама синове, занимава се със селско стопанство. Иван Афанасиевич се ожени за дъщерята на Василий Кондов Кочев и се премести да живее в неговата къща, тъй като дядо Василий нямаше други наследници.

тъй като дядо Василий нямаше други наследници. Другият син на Афанасий Иванович, Георгий, беше едър мъж, висок и със знаменита брада. Той се пресели в село Каїет, Комратски район, и си създаде семейство там. Той има трима синове – Фьодор, Иван и Василий. Работеше в местния колхоз.

Четвъртият син на Петър Минчев Каїряк е Георги Хаджи-Петров. Той стана наследник на старинния дом на Каїрякови в Тараклия на ул. "Маркс" 191.

Георгий Петрович се занимаваше със селско стопанство. Беше добър специалист по градинарство. Имаше четирима синове. По-големите, Георгий и Петър, се отделиха в отделни стопанства и освен със селско стопанство се занимаваха и с бъчварство. Помладите – Иван, роден през 1915 г., и Василий останаха да живеят в бащината къща. Иван се отдели в отделно стопанство, построи си къща на бащината земя. Дълго време работеше в пътното строителство и загина в авария. Остави син – Иван, който имаше четирима синове: Иван, Владимир, Сергей и Фьодор. Всички те живеят в Тараклия и работят в колхоза като механизатори.

Както вече стана дума, наследник на стария дом остана Василий Георгиевич Каїряк. Дълго време той работеше в колхоза като касиер, а после стана склададжия в химическия комбинат. Василий има един син и една дъщеря. Синът, Василий Василевич, завърши селско-стопански институт, стана агроном в колхоза и в последно време работи като директор на хлебоприемателния пункт в Тараклия.

Другият син на Минчо Янчев Каїряк, Афанасий, се отделя в свое стопанство близо до бащината си къща на улица "Маркс". Той се занимаваше със селско стопанство, а синът му, Дмитрий Афанасиевич, заедно с Иван Лазаревич Паслар се занимаваше с покупка на жито. През трудните години около 1912, те продадоха

пуда царевица. Дмитрий имаше двама снове. Георгий не остави потомство. Вторият, Тимофей Дмитриевич, почива през 1946 г. и стопанството им се разорява. Той остави трима снове и две дъщери. Синът Николай се пресели в село В. Албота и там работи в совхоза като механизатор, има двама снове и дъщеря. Синовете Петър и Виктор работят на север. Виктор Николаевич работи като инженер в горското стопанство на град Сивдивкар, а дъщерята, Мария Николаевна, е в град Воркута. Другите двама братя на Николай Тимофеевич, Валентин и Леонид, попадат в детски дом, след което стават инженери. После Валентин работи като инженер в обувната фабрика на град Львов, а другият брат, Леонид, е инженер в трикотажната фабрика в град Брест.

Дъщерите на Тимофей Дмитриевич, Стефанида, се омъжва за Семьон Михайлович Каїряк, а Валентина Тимофеевна - за Василий Павлович Попов. С това завършва описанието на рода Хаджи-Минчев Каїряк.

Ще продължим с описанието на наследството на Константин (Господин) Янчев Каїряк. По свое време той се отделя в отделно стопанство близо до старата къща на улица "Маркс". Занимава се със селско стопанство и особено с животновъдство. Има много овце. Семейството му не е голямо - има трима снове. Янчо е без потомство. Братята Павел и Иван имат снове. Павел - Конду (Прокон) и Стефан. Конду Павлов Каїряк има трима снове. От тях големият, Павел, няма деца по мъжка линия. Дълго време работи железничар. Дъщеря му Уляна се омъжва за Николай Иванович Стоянов и става наследница на бащината къща на улица "Газарин" в съседство с фамилията Георги и Главанар. Средният син, Дмитрий, е осиновен от Харалампий Иванович Паслар и получава фамилията Паслар. От него има потомство - синът Иван. Третият син, Иван, остава наследник на старата къща

на дяго Конду. Той има двама снове: Георгий, най-големият, дълго време работи в местния промкомбинат, наследници не е оставил. Другият, Иван, остава наследник на старата къща. Той работи в колхоза, а неговият син, Георгий, пък работи в местния колхоз.

Вторият син на Павел Константинович Каїряк - Стефан, има трима снове. Малкият, Николай, остава наследник на старата къща. Той също има трима снове. Иван се занимава със селско стопанство и напоследък работи в колхоза. Николай Степанович има две дъщери - Екатерина и Ирина. Екатерина дълго време работи в маслозавода.

Другите двама братя, Афанасий и Иван Стефанови, се отделят в отделни стопанства. Афанасий става много добър стопанин. Отглежда красиви коне. Има трима снове - Иван, Дмитрий и Николай. Иван дълго работи в колхоза, а в последно време завежда стопанство на пионерския лагер. Има син, Виктор, който работи като шофьор. Той също има син. Средният брат, Дмитрий, работи в различни организации, а в последно време - в колхоза. Най-малкият син, Николай, работи като дърводелец строител в колхоза.

Третият син на Стефан Павлов Каїряк, Иван, се оженва за дъщерята на Афанасий Иванов Паслар и отива да живее в неговата къща. Малко за потомството на Иван Стефанов Каїряк: има трима снове. Харалампий и Иван по погрешка били записани с фамилията Паслар. Те емигрираха в Бразилия.

Третият син, Никола Иванов Каїряк, се ожени за дъщерята на Иван Иванович Рабаджи, знатния регент на тараклийския църковен хор. Николай бил добър майстор кожухар. Той се преселва в село Каїет в Комратския район. Там се занимава с пчеларство и става уважаван човек. Има трима снове - Николай, Иван и Михаил. От тях Михаил остава наследник, а

Иван и Николай след завършване на училище работят на различни места. Николай Николаевич например дълго време беше директор на совхоза "Пересечена" в Орзеевския район. Иван пък е директор на големия хлебен комбинат в Чагър-Лунга.

В заключение искам да кажа, че поколението на Хаджи-Минчев Кайрак са все мъже, високи на ръст, и особено прилежни в работата си. ■

Превод А. Мандаджиева

* Краеведът П. Кайрак е представил кратка история на 10 фамилии от гр. Тараклия в Република Молдова: фамилиите Бакаржи, Беров, Ковач, Мутафчи, Плагов, Пукал, Трандабула, Ушев, Юровски и 4 рода от фамилията Кайрак (Узунуйти, Илчуйти, Петковци и Хаджитинчеви), един от които публикуват.

ПТИЦИТЕ ЗАМРЪЗВАХА КАТО ЛЕТЯХА...

Зинаида Ключинская

Родена през 1937 г. в село Марфовка,
Керчески район, Кримска област, Украйна

Майка ми, Парасковя Гавриловна (Карауланчева) е родена на 25 юли 1902 в с. Бановка, а баща ми, Зиновий Сергеевич Русев, е роден на 19 октомври 1895 година в с. Коларовка. (Тези български села сега са в Запорожка област, Украйна.) Майка ми имаше две сестри и двама братя. Семейството им било хубаво, според разказите на мама. Баба и дядо не ги помня, защото рано са починали. Мама много ми е разказвала за своето семейство. По-малкият ѝ брат, Саша, бил убит с лопата от един техен съсед през 1920 г. затова, че уж бил изровил две гнезда картофи. Въпреки че, както станало ясно покъсно, не бил той, но смъртта на малкия си син баба Зинаида (аз съм кръстена на нея) не могла да прежали. Семейството било голямо, със седем деца: Маша, Аня, Ваня, Варя, Миша, Валя, Зина.

В 1933 г., по време на големия глад, семейството се преместило в българското село Марфовка, Кримска област, Керчески район. В същата година на 1 август се родил брат ми Миша. Баща ми ходел да работи в татарското село Апук като шивач. Живеел при татарите, шиел им, а те му плащали кой с пшеница, кой с брашно. В края на седмицата мама отивала пеша в селото и вземала продуктите и с това ни хранела.

Баща ми разказваше, че сред татарите имало много добри хора, които много помагали на нашето

семејство през тази гладна година. А и мама не стояла със скръстени ръце. Тя умеела да върши много неща, имала златни ръце: преядла, бродирала, тъкала, готвила.

А какви песни пееше само. Въпреки че беше малограмотна, тя и нас на всичко ни научи. Мама и татко никога не ни биеха, винаги се стараеха да ни обяснят, да ни разкажат кое как да бъде. И вече като големи, ние пак имахме нужда от техните съвети и на много хора сме направили добро. Само благодарение на своя труд, много тежък труд, те ни отгледаха и искаха да ни направят всички щастливи.

Маша, най-голямата ми сестра, в 1941 г. завърши 10 клас и постъпи в медицински институт, но не можа да учи. Започна войната - страшна, жестока и несправедлива, която донесе много мъка на всички, в това число на нашето семейство. Тежък стана животът в Марфовка с идването на немците. Убиваха, бесеха, грабеха. Беше организиран партизански отряд, който действаше на територията на селото и в него отиде и сестра ми Маша. Много добро направиха те за нашето село. За делата им беше написана книга, но не помня наименованието ѝ. В памет на партизаните е издигнат паметник, който жителите на селото почитат и пазят. (През 1990 г. заедно с брат ми Ваня и сестра ми Валя бяхме в Марфовка и отидохме при паметника. Иска ми се ниско да се поклоня пред тези хора, българи, татари и руси, които с такава любов се отнасят към тези, които жертваха във войната най-скъпото си - живота.) Страданията ни обаче не свършиха дотук. По заповед на Сталин през 1944 г. всички българи бяха изселени в Сибир. Защо? По каква причина? Никои по онова време не можеше да отговори на този въпрос.

Да се изелят и край. За шест часа събрахме най-необходимото, качиха ни на товарни вагони и потеглихме. Колко сълзи, мъка и жестока неправда трябваше да понесем. Питахме се защо? Представете си такава

картина: в товарния влак огромна тълпа хора, стари, млади, и никаква медицинска помощ, наоколо мръсотия, а храна и вода - колкото да не умрем. Щом като влакът спре, мама тичаше с тигана, баща ми палеше огън, за да изпекам пухки. И всички чакахме кога мама ще даде на всеки да хапне, макар и по малко. Валя беше само на три години.

Пристигнахме в Сибир, в совхоза "Чкалов", Кемеровска област. Настаниха ни всички в една барака. Най-тежките работи се извършваха от преселниците. Маша отиде в болницата санитарка, Аня - на обща работа, Ваня в тайгата сечеше дърва. А Варя стана свинарка, тя беше само на 14 години. 41 години тя отработи на едно място, за тежкия си многогодишен труд беше наградена с орден "Ленин", с медали в три степени, беше уважаван човек, там тя и до днес живее. За да не живеем в барака, изкопахме землянка и живяхме там докато не започнаха да строят дървени къщи.

А как ходехме на училище? Миша - сутрин, а аз - от два часа следобед, защото имахме само едни валянки, а зимата беше люта, птиците замръзваха като летяха. За училището трябваше да се плаща. Отиваш и си мислиш, че ей сега ще ти кажат: Зина Русева, утре не идвай на училище, не си донесла парите за обучението.

И в Сибир хората също бяха различни: и добри, и лоши. Едни проявяваха искрена грижа, други - злоба и ненавист. Учителят по руски език ми казваше право в очите: "Аз, Русева, ви ненавиждам." И винаги гледаше да ми причини болка. Иска ми се да изкажа благодарност на директорката на Чкаловското училище, Надежда Филиповна Данилюк. Колко топли, добри думи беше изрекла, старасейки се всичко да оправи. "Зина, парите ще дадеш, когато имаш, на училище трябва да ходиш, да получиш образование." Никога за нищо не ни обиди, постъпваше така, както ѝ подсказваше сърцето, и аз съм много благодарна на тази добра жена. А откъде

можех да взема тези пари? Имахме данъци, заеми, заплащането ни беше най-ниско и бяхме седем деца. Живеехме в таква време, когато няхахме възможност да говорим на родния си език. Но оцеляхме – слава богу. Доброто винаги побеждава злото. Родителите ни умряха, след като бяха живели тежък живот. Всички ние, седемте деца, сме живи, всички имат деца и внуци, въпреки че на различни страни ни захвърли съдбата: Варя и Аня живеят в Сибир, Маша – в Крим, Миша – в совхоза "Скалистное" на Запорожка област..

След като завърших 10 клас в 1956 година, кандидатствах в Новосибирския педагогически институт, чуждестранния факултет, но не издържах конкурсните изпити. Къде такива хора като нас ще приемат във висше учебно заведение. През август с.г. заедно с брат ми Ваня и снаха ми Дуся заминахме в Украйна при сестрите на мама, Надя и Мария, които живееха в с. Бановска, Приморски район. Работих малко като продавачка, после постъпих в търговско-кооперативното училище, но мечтата ми да стана педагог не ме оставяше. Вече омъжена и със син, Ваня, постъпих във Верхне-Хортицкото педагогическо училище в Запорожка област и в 1967 го завърших. Станах възпитателка в детския дом "Березка", където работих 30 години.

Синът ми Ваня, роден в 1959 г., е женен за Света, медицинска сестра. Семейството ни е задружно, хубаво, имаме си любима внучка, Танечка, която е в трети клас. Мъжът ми, Леонтий Михайлович, работи в совхоз "Приморский" вече 40 години (сега е шофьор). Израснал е сирак и животът му не е бил лесен.

Аз, Ваня и Валя живеем в Приморск. Въпреки че живеем далече, когато се съберем заедно, никога не забравяме онова, което са преживели нашите родители, а заедно с тях и ние, техните деца. ■

Превод Л. Мандаджиева

УКРАИНЦИ И БЪЛГАРИ ЗАЖИВЯХА ЗАЕДНО

Николай Позорелски*
Роден през 1914 г. в с. Паркани,
Слободзейски район, Молдова

Първи в селото са пристигнали шест украински семейства: Швец, Позорелски, Черниченко, Чумаченко, Кушнуренко и Чмил.¹ Дядо ми разказваше, че произлизаме от казаците. Те дошли тук, когато Екатерина отвоювала от турците тези земи. Суворов построил учебната крепост Тираспол с големи ровове и учел войниците на военно дело. Отначало украинците не били повече от 15 семейства и се заселили близо до село Бичок. По онова време турците, много озлобени срещу българите, убивали и стари, и млади. Българите започнали да напускат своята родина. В Паркани имаше голяма черничева гора и Екатерина помолила българите, като знаела тяхното трудолюбие и умение, да се заемат с отглеждането на копринени буби.²

Българите се заселили заедно с украинците. Довел ги тук княз Дюк³ по нареждане на Екатерина. На някои си Радулови прозвището било "Гаджал", защото прадыдо им бил роден в българското село Гаджал. На семейството на Яни прозвището било "Турчинов", защото прадыдо им бил турчин, оженил се за българка и се заселил в Паркани.⁴ Петрови пък ги наричали "Хуторянский", тъй като прадыдо им бил дошъл от хутор.⁵ Украинци и българи започнали да живеят заедно. Сега ние също се смятаме за българи, защото приехме техния език, обичаи и в нашата кръв има и българска кръв.

Селото е разделено на две части: Шопи и Гурлянди. Така винаги се наричали отделните части на големите български села. "Шопи" означава южната част на селото⁶, а "Гурлянди" идва от "гурнаци", тоест горните, северните. Всяко семейство имало свой парцел земя. Стопанствата били солидни, работело се много. Парканската земя била разделена по много точен план. След революцията през 1925 г. дошъл земемерът Александрович да разделя земята и донесъл със себе си стария план отпреди сто години. Когато замервали земята около Бичок, той погледнал на картата и казал: "Копайте, тук трябва да има нещо". И точно там изровили бутилка шампанско, закопана там от стария земемер. Ето колко точна била картата.

До революцията се живеело добре. Всички имали градини.⁷ Някои имали свои мелници, Обручкови например. Наголу от улица "Садовая" имаше парна мелница. Още една, вятърна мелница, имаха двамата братя евреи Яша и Миша. След революцията там направиха маслобойна. Мелница имаше и евреинът Хаимски от Тираспол, който е бил много богат. Яков, на Хаджи Иван Давидов синът, имаше коне. Такива красавци е нямал никой.⁸ За тях той беше ходил специално в конния завод. Грижеше се много добре за тях. А когато беше решил да ги продава, им определи цена 800 рубли. Толкова много пари никой нямаше. Само Хаимски имаше и той купи конете. Държеше ги при мелницата си.

Баща ми и дядо ми много са ми разказвали за железопътната линия.⁹ Дядо Макарий разказваше как той с брат си Василий участвал в строителството на железопътния насип в Паркани. За работата плащали добре, затова в селото пристигнали хора и от далечни места. Дядо Макарий и дядо Василий впрягали конете и товарели земя за насипа. На дядо Колю Бахчевана градината била близо до мястото на насипа. Платили

му за градината много пари и той си купил друга градина, дори по-хубава и по-голяма от предишната. Имал толкова много пари, че даже не забелязал как снаха му откраднала част от тях и избягала.

Когато завършило строителството на моста, пристигнал специално царят, за да види как е построен.¹⁰ Майка ми видяла царя. Имало много карети, свирела музика. Мостът бил много красив, изписан от Франция¹¹ – докарали го на части. Бил двуетажен, отголу можело да се минава с каруца.

Църквата ни отначало била дървена, построил я дядо Антон, а някъде през 1910 г. построили каменна.¹² Строили всички заедно. Тогава още Иван Гаївук показал цялата си сила, повдигайки по пет товара камъни. И все пак църквата била много тясна и събирала малко народ. Затова там, където сега се намира старото здание на училището до осми клас, преди революцията започнали да строят каменна църква. Вече били издигнали стените, поставили прозорците, но не успели да я завършат, защото започнала революцията. Дълго време църквата стояла незавършена. После я изпотрошили.

Предвиждало се и строителство на още една църква в Шопите. Преди революцията и в първите години след нея свещеник беше отец Фьодор.¹³ Той се помина през 1920 или 1921 г. в шейната по пътя от Тираспол, където узнал, че парите, които бил внесъл в германската банка още преди революцията, няма да му ги върнат. Отец Фьодор живееше много богато. Имаше в селото 120 десетини земя и я даваше под аренда. След него свещеник стана отец Димитрий,¹⁴ млад поп, но той беше репресиран. След него беше отец Сергей¹⁵, той ме венча. Кой беше след войната, не си спомням. Тогава те често се сменяха.

Дядо ми живеел на днешната улица "Пушкин". Порано имало не улици, а квартали. Нашата улица "Енгелс"

се казвала "Шести квартал". Появила се някъде през 1910 г. След нея се появила днешната улица "Маркс".

През 1921 г. селото било нападнато от една банда. Преди нападението някой ходил вечерта по селото и предупреждавал на сутринта никой да не излиза на улицата. Бандитите дошли от страната на ливадите рано сутринта. Полковниците Батурун и Пукалов бяха избягали от татък Днестър, а сега се бяха върнали заедно с бандата. Граничарите спели в казармите и по домовете си. Много малко останали живи. Един войник пристигнал с пакет в Паркани, но като видял какво се било случило, върнал се обратно. Стреляли по него, ранили го, но той се добрал до Терновка и вдигнал тревога. Командирите Кодица и Соколов организирали отбраната в Слободка. Много от парканци били заставени насила да влязат в бандата. Вдигали ги направо от леглата им и ги завеждали в Тираспол, даже без да използват оръжие.

Когато разгромиха бандата, тези младежи били разстреляни. По време на нападението загинаха много хора от селото. Петър Николаев, първият комсорг, загинал от глупост. Него бандитите също вдигнали от леглото и го повели със себе си. Когато приближил групата на младите парканци, те забикали: "Комсорг също идва с нас в Тираспол!" Николаев побягнал и го застреляли. Отначало бил само ранен и продължил да бяга. Но го догонили и разстреляли.

След гражданската война животът постепенно започна да уляга. През 1925 г. преразпределиха земята. На полето имаше четири участъка за ниви. Петият участък беше за лозя. Тогава заживяхме добре. Започнах да ходя на училище през 1925 г. Леля Аня ме беше готвила предварително и затова ме записаха направо във втори клас. В училището имаше ученици от различна възраст, защото по време на революцията и гражданската война никой не беше ходил на училище.

Преподаваше ми Любов Антоновна, фамилията ѝ не помня.¹⁶ Фамилията на мъжа ѝ беше Померанцев, евреин от Тираспол. Преподаваше ни и Прасковия Рафаиловна Сукман. Мъжът ѝ беше Спасов, роден в България. Той беше репресиран и закаран в Одеса.

В селото имаше три училища: в Шопите, в Гурляндите и в центъра. В училище аз бях първенец, но изпит за втори клас не държах. През април баща ми ме спря от училище, за да му помагам на полето. Въпреки всичко ме записаха в трети клас и отново станах най-добрият ученик. Аз и Гриша Сталев. Учехме едновременно три езика: руски, украински и български. За добър успех искаха да ме приемат за пионер, но баща ми не позволи, казваше: "Стига ми, че най-големият ми син е революционен матрос на кораба "Георгий Победоносец." С това цялото ми образование приключи.

Когато започна колективизацията, много от жителите на Паркани бяха изселени, въпреки че сред нас нямаше кулаци. Всички работеха сами, ратаи нямаше. В селото се появиха нови заселници. През 1930-1933 година много хора пристигнаха от Украйна, когато там беше страшният глад. В селото имаше и украински войници, които отбиваха службата си и след уволнението си не искаха да се връщат там, знаейки какво ги очаква. Те пишеха на роднините си писма, разказвайки им колко е добре тук, канеха ги да пристигнат и те пристигаха.

До църквата имаше две къщи на Митови. Николай Митов беше нашият пръв учител от Паркани. Синът му Николай също стана учител. Другият му син стана агроном. Митов се пишеше "Митов, същият Добров". Срещу нашия интернат имаше банка. А срещу къщата на Мирон Мотки след революцията беше родилният дом, който преди това принадлежеше на Мария Радулова; имаше и магазин, в който се продаваше вино. Мария Радулова беше дъщеря на Филип Георгиев.

Преди революцията имаше три рибни езера. Едното беше срещу днешните оранжерии. Наричаше се Коценкуву, беше го взел под аренда един българин от България. Второто езеро беше недалеч от банята, беше го взел под аренда Стоянов, също не наш българин. Третото беше в Бичок.

Брат ми, Димитрий Позгорелский, роден през 1893, беше революционен матрос на кораба "Георги Победоносец". Когато в Черно море потопиха корабите, той воюваше на сушата. Беше в Николаево, идваше си като командир на отряд в Григориопол.

Баща ми не обичаше много съветската власт. Веднъж дори беше набил комунистката Мария Грабовска.

Дошли в къщи да го арестуват, искали да го разстрелят. Но той не бил у дома. Тогава взели каруцата, конете, кравата, взели в залог и по-голямата ми сестра Аня и казали, че ако баща ми не дойде, ще я разстрелят. Но съседите казали, че уж бил заминал в Николаев при сина си, за да се оплаче. Когато за това научил комисарят Максимов, заповядал веднага да върнат взетото, а сестра ми да освободят. После брат ми изчезна безследно по време на гражданската война.

С бубинарство у нас по-рано се занимаваха много хора, главно жените. В селото имаше две жени, които предяха преждата. Имахме и свои тъкачки. Тъчеха главно кърпи за лице. След това ги бродихара и украсяваха стаите.

Знам, че преди революцията имаше парна мелница, но на кого принадлежеше, не ми беше известно. Знам, че след това я купи Матвееенко, образован мужик беше. С парканци добре я караше, но много близък не беше с никого, не искаше да изпие в компания дори чаша вино. Дъщеря му се омъжи за Георги Инсаров, бащата на мой връстник, който замина да учи в Ленинград и повече не се върна.

В Комаровската долина добиваха гребен чакъл, а в Бичок – камък.

Преди революцията и в първите години след нея на сватбите свиреха музиканти от Малаешт и Спеи. Много хубаво свиреха. Имаха и цигулки, и духови инструменти. Който нямаше много пари, наемаше хармоника и дайре. Но хармонисти след революцията и гражданската война нямаше много. Затова на много от сватбарите свиреше дядо Михаил на кемеи. Самият той беше сърбин по националност, останал в Паркани след Първата световна. Беше веселяк. Тук се и помина.

Много от старците в Паркани живееха дълго. Най-дълго от всички живя Иван Желязков – до 102 години. Бате Илия Бахчевян от нашата улица живя до 99 години. Никога не беше пушил, пиеше малко, никой не го е виждал пиян. Симон Иванов Стоянов (Галет) живя до 97 години.

Младият поп отец Димитрий уважаваша много в селото. Беше отзивчив, винаги защитаваше простите хора. Беше много трудолюбив. Бяха му дали само една и половина десетина земя, но той посади там таква лозе, каквото никой друг нямаше. Когато започна колективизацията, него го репресираха.

Братята Черниченко преди войната бяха получили добро образование. Единият от тях, Фьодор, пееше в Кишинев, после дойде да пее в църковния хор, след което получи духовно звание и отиде свещеник в Слободзей. Беше красив поп, с брадичка и мустачки. Офицерите му отдаваха чест. Изобщо всички Черниченко пееха хубаво. Те донесоха от Ленинград някаква книга, където беше написано за Паркани – как е било създадено селото. ■

Записал Г. Аствацатуров
Превод Л. Мандаджиева

Бележки:

1. През 1805 година пристигнали само 24 семейства, но в средата на XIX век в селото останали 6 украински рода, отбелязани като Н.К.Погорелски.
2. Българите пристигнали през 1807 година по времето на цар Александър I.
3. Херцог Дюк дьо Ришельо.
4. "Турският поданик" Димитрий Яни в действителност бил българин, приет като колонист през 1840 година.
5. Няколко българи, турски поданици, имали свои селища в Терновските баатисти теса недалече от Паркани.
6. През 1811 година в Паркани пристигнала група българи от Шопско.
7. По данни за 1989 година всеки паркенец има 1,5 десетини от обществените градини.
8. Яков Хаджи държал коне за селската поща.
9. 1865-1868 г.
10. Александър II трябвало да пристигне през септември 1869 г., но не пристигнал, въпреки че се готвили за посрещането няколко месеца.
11. Моста по американски проект строили на място.
12. Молитвеният дом от памет съществувал от 1811 до 1826 г. В случая става дума за капитален ремонт на каменната църква през 1912 г.
13. Свещеник Ф.Я.Делов
14. Свещеник Д.Я.Тихонов
15. Свещеник С.Я.Делов
16. Л.А.Невинская

* Н. Погорелски почина през 1994 г.

Архивни снимки на бесарабски
българи

Семејна снимка
на Марија Душловска

С голяма почта към водата

Николай П. Герганов (Гургинов)
от с. Валя-Пержей, участник
в българското опълчение, 1877 г.

Афанасий Г. Стоянов

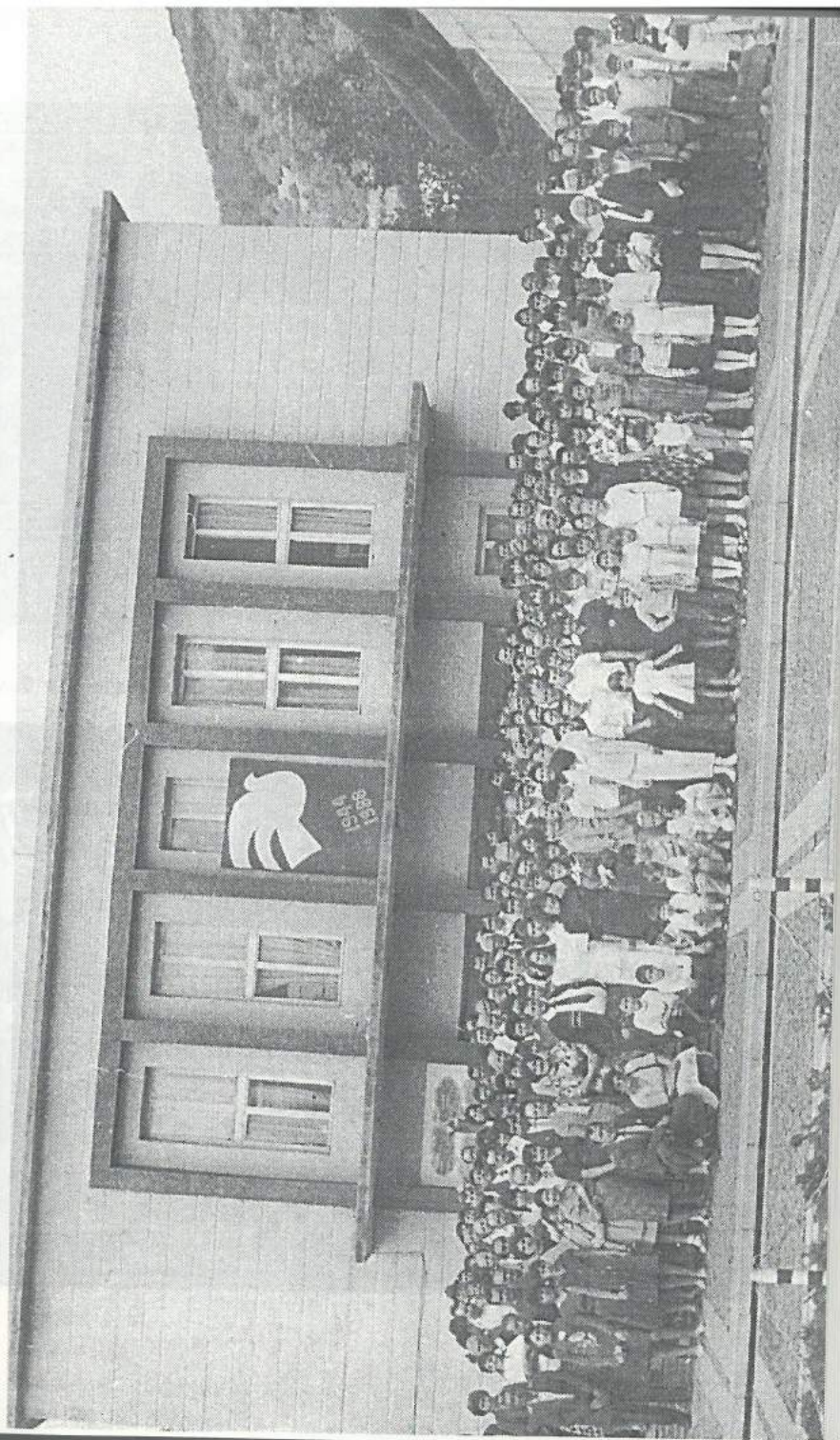

Татяна Папурова със своите възпитаници от детска градина
№ 2 в гр. Твардица

Учителят по български език Степан Иванов с учениците си в
с. Виноградовка

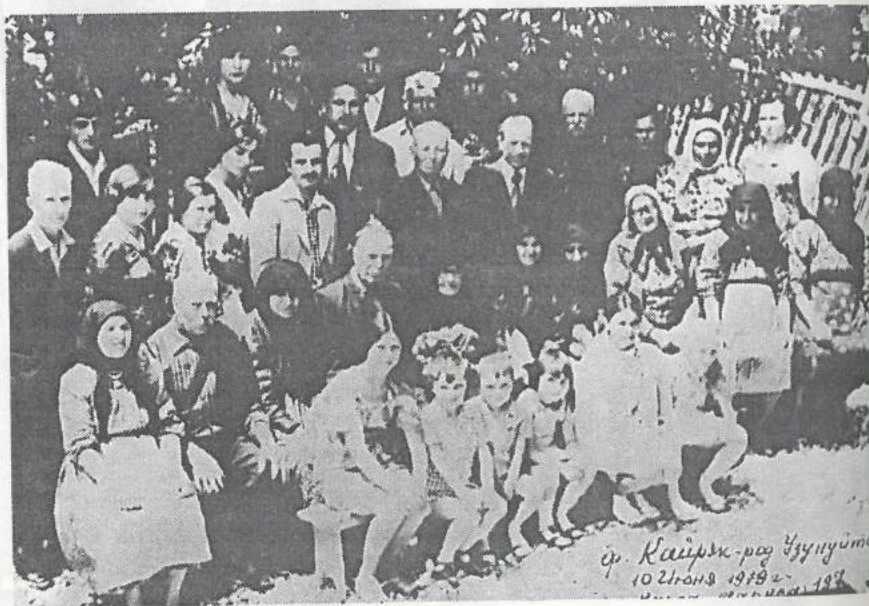

Родова среща на 10 септември 1988 в гр. Твардица пред Двореца на културата.
На снимката всички Бобекови

Родове на бесарабски българи

гр. Кайрак-рео Чулуците
10 Октомври 1979 г.
Чулуците 1979 г.

Краеведът
Петър А. Кайряк

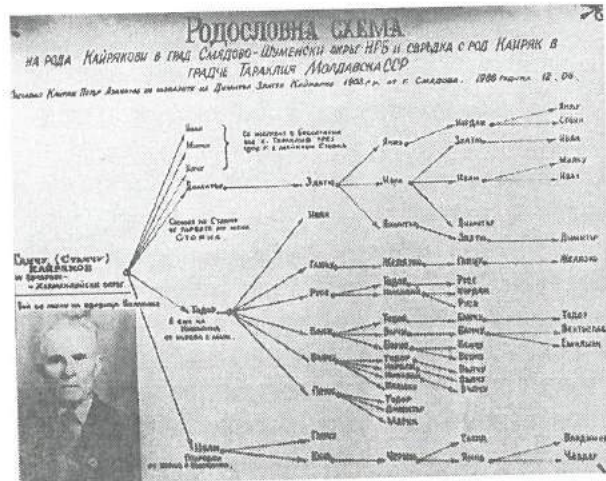

„Най-голямото богатство – това е лозето. Наливаме по две бъчви вино – стига за нас и да почерним който ни влезе в двора...“

Време е бъчвите да се подготвят...

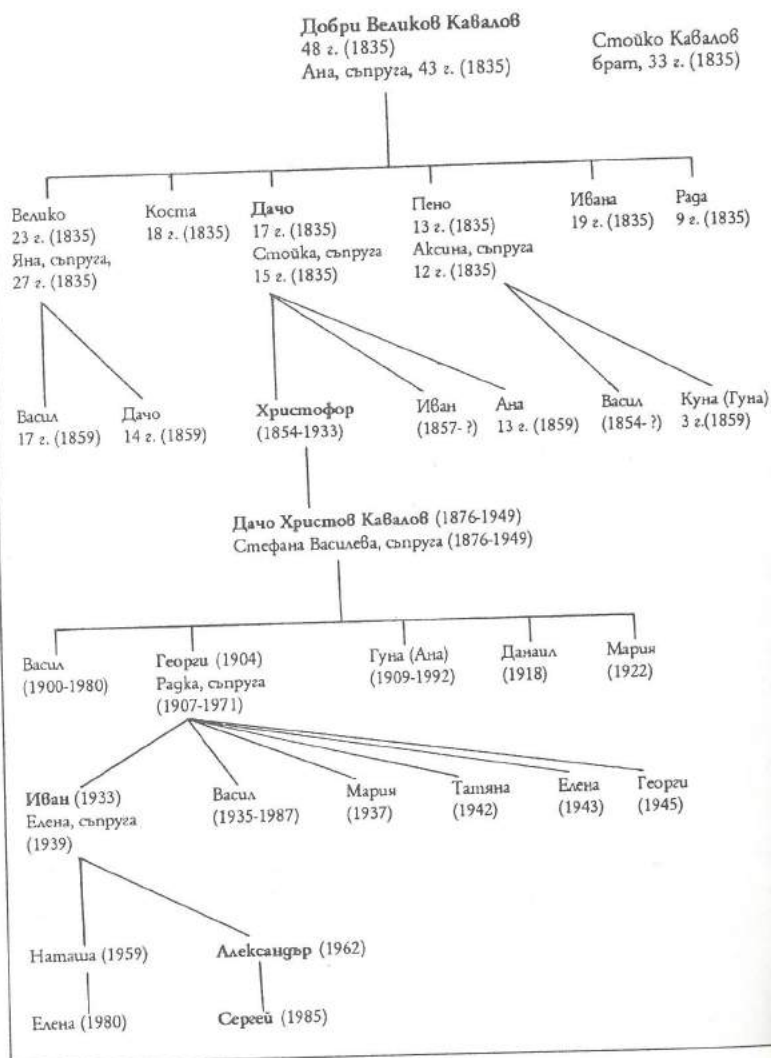
Баба Зина от с. Чийшия (Огородное)

Иван Вълков
(Юлиян Делю-Демирев)

Родословието на Каваловия род
(с използване на данни от "Редизките сказки" - преброяване
на населението в Бесарабска губерния през 1835 и 1859 г.)

ДАНО СЪХРАНИМ БЪЛГАРЦИНАТА!

Иван Кавалов

Роден на 3 март 1933 г. в с. Курсово (Буджак),
Комратски район, Молдова

"Българино, знай своя род и език..."

Добре го е казал Отец Паусий преди 230 години. Но как да опознаем родословието си, да опазим езика си, щом като почти цели две столетия тук българска книга, кажи-речи, не се е разгръщала, а значи ние много сме се отдалечили от своето минало? И сто че угва поканата - да създадем живоописания на бесарабските българи. Какво благородно намерение и каква хубава дума - живоописание! Обаче колчем се опитам да поразчепкам миналото, тутакси ми угват на ум редовете:

"Живот ли бе - да го опишеш?"

Живот ли бе - да го разровиш?"

И още нещо: мисълта да изкусурия нещо за рода на Кавалите ставаше повод да се присмее сам на себе си - не сме английски лордове и перове я, че да си създаваме история на родовете! Оправданието дойде с поканата.

А за да разровя живота, за да стигна до корена, сиреч до прародителя, ще се наложи, ще не ща, да поема обратно в годините, като начена от короната, от листака.

Не смятам, че съм проучил добре изворите (поне онова, което може засега да се открие), за да изградя цялостен колективен образ на рода ни. Обяснението е

просто: започнах с голямо закъснение, когато гядовците и бабите вече бяха си отишли. А по-рано - хлапе! - не ми е хрумвало да се заловя за тая увлекателна работа. Кешки да бях се съумясал на младини. Днес ставам пишман, ама късно е вече. Амче то аслъ за записи ли беше? И все пак да се опитам, макар и доста скептичен към това пътуване през времето. Успокоението е едно - не пиша научен трактат.

И тъй, знаем ли ние кои сме?

Макар да не съм себелюбец, изправен съм пред необходимостта да започна от първо лице и да се запитам: наистина какъв съм, кой съм? Откъде започва моята съдба, къде е моето начало?

Казвам се Иван Кавалов и съм дошъл на тоя свят точно на 3 март (всяко съвпадение с други значителни исторически дати, уверявам ви, е напълно случайно) 1933 г., което ще рече, че и аз съм ги начукал вече шейсетте лазарника. Роден съм в южния край на Република Молдова, наречен Бужак (нали едно време бабите ни седяха край огъня в бужака), и съм българин, дето се вика, от главата до петите, знам български от гядо и баба, тъй както те са ме учили. Доста рано поех кръстопътищата на живота и се виждам "гаскалче" - младо, но не чак толкова зелено - в едно молдовско село. По-късно ще се преквалифицирам и ще играя хорото докрай. Тъй че по професия и по призвание съм парче журналист, много години работих във вестник "Заря Молдавии" отначало като преводач от руски на молдовски (в Кишинев също съм се занимавал с преводи по поръчка на едно от издателствата), а после, преминавайки през ситото на редакцията - отговорен секретар, заместник-редактор. През последните две десетилетия и нещо съм в държавната радиотелевизия - завеждащ отдел, заместник-главен редактор, главен редактор на една от редакциите и същевременно - кръстник и редактор на сатиричния телевизионен

журнал "Аричул" ("Тарльо"); най-сетне - в продължение на около 12 години - главен редактор в Студията за телевизионни филми. Обогажих занаята си и с представката *теле*, което в крайна сметка е равно на тележурналист и дава истинската характеристика на носителю му. А преди 4-5 години уйдисах на акъла на телеголемците, поех тежък кръст на плещите си и се нагърбих с трудната задача да проправам път на българщината, т.е. да подготвям на български език телевизионното предаване "На бужакска вълна".

Какво още? Жена ми Елена е учителка; дъщеря ми Наташа - инженер, специалист по промишлена топло-енергетика, работи в един от проектните институти тук, в Кишинев; синът ми Александър е литератор и в момента е сътрудник в Института за непрекъснато образование към Министерството на науката и образованието; внучката ми Елена (запазила се е донякъде приемствеността в имената) е ученичка в осми клас.

Нашият род е пуснал дълбок корен в село Кирсово, което се намира на десетина километра южно от град Комрат, Република Молдова. С други думи, ние, бесарабските българи, живеем днес в стария Онгъл.

Животът на нашите бащи и майки, гядовци и баби е бил низ от несвършващи селски главоболія, работа от съмнало до мръкнало, грижи за домочадието. Утрото ги сварваше на нивата. И ние, селските момчетици, рано посмахме мъжката работа. Нали, както казват, в къра е вързан пъпът ни? Заедно с възрастните ходехме на оран и копан (първа, втора, че не щеш ли и трета мотица), на жетва и гроздобер. Колко пришки по ръцете, колко белези от бабини зъби, от острата стрън имаше по табаните ни!

Като най-голям, аз трябваше, когато баща ми отиваше в казармата на военни сборове, да се грижа за сто-панството, ех, разбира се, с помощта на близки роднини. Не е лесно да си 12-13-годишно момче и да

храниш сюрня овце, крави, коне. Тя, последните, още и да не ги презобиш с ечемик. А впрягане-разпрягане? Това беше голямо изкуство. Аз знаех как коне в каруца се впрягат. Хем ми беше граго, хем ме беше срам да не сбъркам, да не ми се пък присмеят. И в къра не само да водиш конете (хора чевръсти, нашите не обичаха да си имат работа с волове), но и сам да изкарваш права браздата, да изравняваш угарта с брана с железни дишове, а отподире ѝ още и с влак от трънки.

Доверието на чичо ми Данаил Кавалов и братовчедата на мама, бате Зарьо Бойчев, за мене беше голямо поощрение. Пролетта, когато отивахме в къра, в ранната утрин, в мрачевината, случваше се, че задрямвахме и аз най-много се страхувах да не отминем нивата.

Чичо ми ме успокояваше: "Конете, Ванка, знаят адреса и ще спрат точно там, където ни трябва". А мера голяма, по време на сенокос или жетва оставахме и да пренощуваме на нивата.

Ние, децата, обичахме да помагаме на възрастните. И не само да носим стомната или бъркела, а и да дъним мотиката, разбира се, не по цял ден като батковците, а според силите, поне да си изкараме чалъма. През летните горещини не можехме да се дочакаме да насадят харман, да се вредим да караме кремъклия диканя. Есента пък със сечки прибирахме мамулитe (не ми се ще да избягвам диалектизмите и провинциализмите) и ги трупахме на "гугли".

Колко други работи сме вършили! В бащиния двор имахме кладенец, навремето се занимавахме и с градинарство. Що вода съм изкарал за напояване на зеленчуците.

А колко сме се камбурили с мама над лехите – трябваше да садим, да плевим, да разрохкваме и окопаваме. Учета ни да наблюдаваме кога жито и ечемик ресят, кога временият, изкласяват, завързват и наливат клас.

И сега, от далечината на годините, разбирам какви познания сме получавали навремето по практическа агрономия. Та ние сме били едни малки енциклопедисти в сферата на тогавашното селско стопанство!

И все пак оставаше време и за училище, и за детските игри. Мама ми слагаше комат бял хляб и буца сухо сирене в торбичката (кожената чанта тате ще ми я подари по-късно), грабвах я и хайде на школата. С учението нямах проблеми. През румънско обаче дисциплината беше изцяло изградена върху страха от наказанието: за дребни немирства или – още повече! – за слаб успех или дори поради верски различия – бой с жилави дрянрови или върбови шибаки, които самите си нарязвахме в училищния двор. Практикувахме също поставяне на колене върху мамулени зърна. На нас ни бе забранено не само да учим, но и да говорим на роден език – български или гагаузки (селото ни е със смесено население). "Ворбиць нумай ромънеше!" ("Да се говори само на румънски!"). Това за нас, а най-вече за първолаците, беше мъка мъченическа. По-късно ще разберем, ще проумеем, че това са били опити за "опитомяване" на българските и гагаузките деца, за асимилация. Учителите биеха малките, жангарите – възрастните, безмилостно, до посиняване. А чичо ми е разказвал как ги млатили в казармата. През 1940 година пък, когато много нашенци се завръщаха от Румъния в Бесарабия, биваха пребити от бой: един загубил зрение, друг – ръка, а трети изобщо изчезнал.

И сега си спомням как играехме на топ, на "челик", на "домуз" ("прасе"), на ашици – боядисани, разноцветни, пък "ятаците" още и калайдисани отдолу. Популярна беше борбата. Ние добре знаехме чалъмите.

Едно трудно, облъхнато с романтика време се е изнизало безвъзвратно. Незабравими, далечни вече спомени на нашето детство – и светли, и горчиви,

отнесени от вятъра на времето. И днес си спомняме за него с известна доза носталгия.

Но очакваха ни нови изпитания, черно тегло, които съдбата стовари върху нашите плещи. Във военната размирна панорама с всичките ѝ мъки и страдания някак си незабелязано се вплете едно друго злощастие, разиграха се други драматични събития. Започна тая история през 1946 година, когато настъпи страшна суша. Сякаш пожар лизна земята и я пепельоса, всичко изгоря. Вирееше само генгерът - за удоволствие на магаретата, които вече бяха доста оредели. А властите в това тежко време бяха като че ли пошурели, вършеха каквото им скимне - обраха селото, изметоха храната, даже за семе не остана нищо. Блазе на онези, които, пренебрегвайки опасността, съумяха да скрият по нещо в потайни места. Колко хорица останаха, дето се вика, без зрънце и брашънце! Препълнените преди година-друга хамбари останаха празни. Храната стана много кът, пък май че във всяко семейство имаше по един билюк гребни деца.

С една дума, сполетя ни невиждана гладория. Тъй се случи, че станах свидетел на хорското нещастие. Срещу нас живееше Николай Тафратов (бай Кольо Тафрата, както му гумаха съседите) и в неговия дом откриха един от лазаретите, по-точно казано, едно обиталище на обречените. Картина - да ти настръхнат косите. И днес тази гледка се мярка пред очите ми. Впечатлително селско чедо, израснало в голямо заможно семейство със седем деца, аз цял живот ще нося в сърцето си този жесток житейски епизод. Деца, възрастни и побелели старци мряха като мухи. Колко посинели, вкочанявали съселяни с изиъкдени очи, на които им се четяха ребрата, преминаха през тия агски кръгове! Те караха и най-коравата душа да се разтресе. Останалите живи, премалели от глад и студ, имаха тежкото задължение да заравят как да е покойниците и

да мислят за собственото си спасение. А умрелите бяха не един и двама - над хиляда (!) души, според местната статистика. Сума народ! Нечуван и невиждан готовогава масов мор. И - травмирани човешки съдби на живите, петимни за късче хляб. Колко празни къщи, дворища веран! Изчезнаха цели родове. Гладът научи хората да въртят ромел, да мелят по малко ярма и да варят рехава чорбица, наречена "джандра". И още - да чакат пролетта да излезе лобода, коприва, лапаг ("Трай, коньо, за зелена трева").

Нашите майки и бащи, не видели досега нещо подобно, съхнеха от жал и отчаяние, от морално потресение. Има неща, които късат душата, туптят в сърцата ни като незаздравяваща рана, човъркат паметта ни и постоянно напомнят: не забравяй!

Много детски и младежки радостни са отминали моето поколение. Защото след гладните години - коджа време! - хората не можеха да се съвземат, да се окопират. И ме преследват редовете: "Как двадесет и пет годишни бяхме, а нашите коси сребро покри?"

Тъй че родното ми село Курсово, споделило злата орисия на другите селища, вече в мирно време даде много свидни жертви.

Ето ти още един дял от нашето живото-описание.

Ние обаче не бяхме чак готам - да останем без храна и без добитък (макар да откраднаха от овците ни, а на дядо ми Иван Куртов изкараха и двете му крави). Родителите ни спасиха и децата си, и себе си, и нашите дядовци и баби.

Всички в къщи знаеха книга. Ех, не им е било кой знае какво образованието, но все пак... Мама и тате завършили руско училище. Навремето в селото имало три начални училища - земско, черковно и "министерско" (на държавна издръжка). Теглеше ги книгата, имаха голямо желание да изучат децата си. Тате кроеше

хубави планове, но... Той свиреше на мандолина, беше си купил цигулка, а по-късно и фисхармониум.

Баща ми, Георги Кавалов, е роден през 1904 г. Макар и под деветдесетата, остава непревит от годините. Паметта му е бистра и за отколе случили се неща говори тъй, сякаш вчера ги е преживял ("Не киснехме в кръчмите и не си изпихахме акъла като нехранимайковци!"). Много видял, много зло препатил и жив свидетел на една може би най-бурна епоха от историята на нашия южен край. Едър, висок, як мъж на младини, с корави длани, с черен като смола къдрав перчем върху челото. И сега, засухва ли мустачки нагоре, доволен е от нещо. Сам строг към себе си, той и от братята и сестрите си, а после и от нас изискваше дисциплина. Но беше и си остава справедлив, честен, добър. Най-малкият от братята му, чичо ми Данаил, си спомня: "Лудували сме и ние из сокаците, случвало се е да играем на къшето на пари. Залисани в играта, често пъти забравяхме домашните животни. И току-виж другарите ми ме стряскаха: Данаиле, Черния (тъй прякоросали тате) се загаде отголу, добитъкът нахранен ли е? Ако не е - плৌй си на петите и дим да те няма.

Само аз знам, казва баща ми, колко земя съм преорал, колко ниви съм окосил, колко чували с храна съм пренесъл и колко пръст съм прехвърлил, когато дигяхме нови къщи, хамбари, дамища... Колко съм си чупил кокалите!

Обръгнал челяк, той не губеше време. Ходил няколко пъти в Букурещ при дядо ми Иван, работил на фабрика за сапун "Синграс". И когато наскоро след войната всички в село останаха без сапун и взеха да свирепстват страшни болести, като тиф коремен, неговите познания ни дотрябваха. Баща ми взе да вари сапун за пране. Имаше най-необходимите уреди, а тогава все още се намираха и мазнини. "Ване, ще ми рече, я

взemi, че иди в Комрат при И. Гоникберга за сода каустик, че хората въшлясват."

Яхвах коня на гол гръб и - хайде при евреина.

Съселяните и днес му имат икрама.

И тате има какво да си спомни, какво да разказва на внуци и правнуци, а те са вече съответно на 13 и 10.

Тук му е мястото да подчертая, че нашите родители бяха изобщо много добър пример за нас. Вкъщи ние не сме чували да е имало кавга, "нервен диалог".

Майка ми, Рагка Кавалова, родена през 1907 г., изобщо беше (казвам беше, защото си отиде доста рано, през 1971 г., след несполучлива, макар и несложна операция) за нашето голямо задружно семейство като истински ангел-пазител. Тя е дъщеря на Иван Куртов (мен са ме нарекли на неговото име) и на Ана Златовчина, чийто баща, Иванчо Златовчин (Балджиев), бил прочут пчелар в селото. Едва на тригодишна възраст е останала без майка и била отгледана в семейството на прадыдо ми Захария Куртов, роден през 1856 г.

Мама беше необикновено жизнена, природно надарена и интелигентна българка. Тя добре знаеше родния си език, свободно говореше руски, гагаузки и по-зле - румънски. Обичаше, втаса ли си работата, да седне с книжка в скута и да ни чете - разбира се, на руски, тъй като българска книга не се намираше никъде в нашия край.

От мама научихме много български пословици и поговорки. И си мисля: не е ли парадокс, ирония на съдбата, че ние, хилядите тукашни българи, живеещи в компактна маса, потомците на Кирил и Методий, дали "на вси славяни книга да четат" още преди 1100 години, фактически сме били отлъчени от родния език, от древната ни култура, от богатата ни, пълна с превратности история, и едва сега всички ние, мало и голямо, трябва да започваме като букварджиу?

Тъй че не сме за завиждане, но не сме пък и за обвиняване, че днес не си знаем езика, че твърде малко знаем за нашите родове (ща не ща, вмъкват се в монолога ми лирични, носталгични и какви ли не още отстъпления).

Мама обичаше да ни поспретне, да ни пооблече, да се запаси с няколко ката предимно "градски" грешки, с топове плат (имаше шевна машина), докарани чак от Букурещ от тате и от дядо Иван. С нейната доброта и житейска мъдрост, умение и педагогически такт тя съумя да ни даде хубаво домашно възпитание (с други думи, по-късно разбрахме, че не ни липсват седемте години).

Дворът ни гъмжеше от детски гласове, весели игри, закачки, смях. Това беше един голям дом със своите радостни и грижи (несгодите ще ни сполетят по-късно, през гладните години и ще ни преследват доста време и после). Ние не сме и осъзнавали дори, че сме имали всичко вкъщи, че, макар и един билюк деца, всъщност сме нямали нужда от нищо: облечени, нахранени, лятно време градината пълна с плодове и зеленчуци, мазата ни – с тънкокори черни дини и грапави пъпешци, които докарвахме с каруца от бостана, есента – още и грозде и орехи (проблем за нас беше беленето им), през зимата – бъчви със сирене, туршия и т.н.

Случваше се, че и сълмувахме. Помня, брат ми Васко дори си е пъхал пръстите между чарковете на вейлката и ги е завъртявал, за да я провери в действие. Мама ще плесне с ръце: "К'во направи, ма? Смаза си пръстите! Дето не те сеят, там никнеш. Сякаш максус го правиш да ме тревожиш. Много си сбъден." Теглеше го техниката и ѝ остана верен докрай. И все пак не вършехме каквото ни скимне, не отговаряхме каквото ни гоиде на уста, а когато разговаряха възрастните, не кайдисвахме да даваме ухо, не се разхайтихме, когато пораснахме. И не само поради пуритан-

ската строгост на махленските нрави, на семейния морал. Колко срам са брали онези майки, които са чували да казват за техните подрастващи мързелани: "Станало коджамити лъохман, а за него работа няма."

Всички, които познаваха мама, и днес си спомнят за "кака Радка" като за много харна, хрисима жена с щедро сърце, с душевна топлота и чудесен мек характер. Много добра къщовница, голяма чистница, тя беше и ненадмината готвачка. Какви яхнии и изобщо български манджи готвеше, какви каварми, милинки и милини точеше! А какво безподобно сладко вареше – от шира, плодове, пъпешци, тикви, орехи и... от какво ли не още! Много рецепти знаеше. Тя съумяваше да съхрани дини чак до Коледа, като ги заравяше в зимницата, за да траят. Запазваше и свесла гроздове на тавана, за да има до късно за децата. Както всички жени на село, тя беше ранобудница, още призори нощовите ѝ пълни с бухнал хляб от "чисто" брашно (пекловка), пещта напалена.

Разплитам родословното кълбо и стигам до дядо и баба по бащина линия. Помня ги много добре. А днес ги гледам на пожълтялата снимка от края на миналия век – една сватбена фотография, документ за родовете ни летопис (все пак има прародителски портрети в моя род), която, бих искал да се надявам, ни предстои да напишем, за да няма забрава.

За отбелязване е, че у баща ми сред семейните реликви се палят и други свидни снимки от онова време – "изпатрени" деца, родители, дядовци и баби, а от книгите – библия с кожена подвързия, евангелие, апокалипсис и някои други.

Дядо ми е Дачо Христов Кавалов, баба ми – Стефана, дъщеря на Васил Сукман(ов). И двамата са родени през 1876 г.

Нашите дядовци и прадядовци имали доста земя и лозя. И все прекупували, въдели много овце, едър рогат добитък. Дядо ми Дачо, още преди да се отдели,

накупил земя, двор с къща, четири лозя, както казва тате, "откъде изгряване и откъде засядане слънце".

Общуването ми с дядо и баба, с техния жив, колоритен език, обогати речника ми, а често пъти ме поставяше в затруднение и ме караше да задавам въпроси: ами какво означава туй или онуй слово? Много неща научавахме от баба. Ние се околисвахме при нея, знаехме, че ще ни даде "бобо", кревачка ошав, бучка сухо сиренце от торбата, за да си гризнем, че сме яли зелени плодове, ще ни отчупи восък за дъвкане. Не бактисваше, не ѝ омръзвахме. Случваше се, че ще ни помоли да ѝ помогнем - да навиваме прежда на калмукан, да вкарваме масура в совалката и т.н.

Дядо ми се занимаваше, освен всичко друго, с пчеларство. И когато "вадеше" мед, ние с желание въртяхме центрофугата, бяхме първите му помощници, понякога жестоко наказвани от пчелите, но за мед не се лакомяхме - скоро ни "накръщаше", пък и се страхувахме да не ни "се развие пъпа".

Хора издръжливи, преживели кошмарите на войните и техните последствия, те не можеха да се възстановяват от душевни травми и си отидоха и двамата през една и съща година - 1949-а.

Майка ми - лека и пръст! - носеше в себе си много от характера на баща си, дядо ми Иван Куртов. Той беше симпатяга човек (имаме запазени снимки), с посланена коса, с бели къделести мустаци, с постоянна усмивка на хубавото русо, червендалесто лице. Роден през 1885 г. в семейството на Захария Куртов (по уличному Дждегови). Често идваше у нас и първият му въпрос беше: "Какво правиш бе, чождум?" (имаше си я тая думичка в речниковия арсенал). Сладкодугмен беше дядо ми, обичаше да разказва за своите патила.

Помня, ще ни подкани: я, елате да поседнем и да си поприказваме. Зяпнали го в устата, ние слушахме приказките му за минало време, за всякакви приклю-

чения. Знаеше много неща и даже народни рецепти, разбираше от билколечение, помагаше на мама с различни отвари от целебни треви да ни калява здравето, за да "не ни взема нищо". И сега съжалявам, че не опазихме поне две от най-ценните му дебели книги - едната по народна медицина, втората - един стар, дореволуционен речник. Много пъти е ходил в Букурещ при племенника си Ранко Василев Динков (син на сестра му Атанаска), който и днес живее там. Дядо също работил на фабриката за сапун "Синграс". Бил е участник в Първата световна война в състава на руската армия.

Беше галантон, както казваме ние, още една чертичка на характера му. Много добрини е правил на хората. А накрая, както казах по-горе, му се "отсрамиха" - обраха го през гладните години.

Отиде си дядо Иван Куртов зорлен през 1947 г. Дотътря се един ден при нас и казва на мама: "Радке, просто ми е." Тя го пита: "Ами какво се случи бе, тате? Уж си здрав, корав мъж?" "Качвах се на тавана да сменя едно-друго, ама стълбата не издържа и аз се сгромолясах на земята чак отгоре. Вътре сякаш нещо ми се скъса.". Зачама дядо ми и след две недели почина едва на 62-годишна възраст.

Освен сполетелите ни болести и гладория в навечерието на войната и след нея бе осъществена неколkokратна депортация на кулаци от нашия край. Думата "кулак" звучеше като присъда. Тази участ чакаше и дядо ми Дачо, и дори нас. Спасиха ни връзките на тате с влиятелни личности сред властите, много пъти гостували у нас, както и пълната ни с дребни деца къща. Но чичо му Георги (тате му думаше чичо Йорги) не можа да се отърве. Белята тропна на портата му през 1941 г. Хванали го, дето се вика, по бели гащи ("сигнали" го, казваме ние), откарали го на гарата и - направо в Сибир. Оттам нататък никои нито го е

видял, нито пък е чул нещо за него. И как да не си спомним тук гумите на поета за незнайния гроб: "...сред пушинак, обрастъл в буренаци и коприва. И няма там ни плоча, нито знак – кой в тоя затревявал гроб почива?"

Дядо Георги Христов Кавалов стопанисвал много земя, лозя, добитък, държал дюген, маслобойна, правел тонове вино, бчви със сирене и изнасял много стока на пазара за продан. Разпиляха имота му. Пострадаха синовете му, дъщерите, а по-късно и внуците се разпръснаха като пилци. През последните години много от репресираните бяха реабилитирани, обаче дядо Георги, един от по-малките братя на дядо ми Дачо, за съжаление и до ден днешен си остава сред безследно изчезналите. И това също си е едно от "белите петна" в нашата фамилия. Те били четирима братя (Дачо, Георги, Иван и Петър) и четири сестри. Спойката, свързвала в як възел предишните поколения, била земята. Както си спомня баща ми, когато делили земята, дядо му Христо и братята му получили всеки по 9 десетини орна земя и по 5 десетини пасища, т.е. по цял парцел от 14 десетини. И хората били привързани към своя роден край. "Да се завърнеш в бащината къща..." Нали няма по-точна стряха от бащината? И нежната елегия на Димчо Дебелянов ме връща натам, където, според гумите на един друг наш поет, "спи кротко моето детство отлетяло".

Българското патриархално село... Доскоро гедите и бащите ни са живели с традициите "на доброто старо време". Тук са се раждали, расли, отглеждали челяд, тук им е била и умирачката. Тъкмо това им е помагало да опазват език, род, традиции и обичаи. Живият им говорим език беше архаичен, но не и развален, изкълчен – явление, наблюдавано днес навсякъде. До сериозни раздвижвания доведе започналата преди няколко десетилетия миграция. Тя дигна на крак и нашите села – много младежи и девойки напускат

родния край и тръгват с надеждата, тази вечна спътница на човека, че ще намерят късмета си. Днес тя като че ли утихва, лека-полека всичко си отива на мястото.

Моето село е голямо, наброява вече около 8 хиляди души. Но в него няма залостени къщи, във всеки дом дими комин (ако има гориво), дворищата станаха вече две хиляди, в двете училища се учат почти 1300 деца, много млади семейства дигнаха керемидата над главата си и свиват гнездо тук, появиха се дори няколко нови улици. И всичко това е напълно естествено, тъй като земята, която надхвърля сто хиляди декара, иска мотица. Естествено е и друго – израснаха сума хора с висше и средно специално образование и всички те просто не могат да останат на село, т.е. без работа.

За отбелязване е, че нашите землища, местности и околности имат чисто български или гагаузки имена: Дюзлюците, Бъзака, Урвите, Конгашко, Кулаците, Котата, Стогола, Камите, Могилата, Каратене, Капитанската и Калпазанската долчини, Гагов дол и груги – тъй им гумат хората открай време.

Ветрищата на времето са ни разпилели и нас, хванахме един по един по градищата. Брат ми Георги, завършил Харковския авиационен институт, специалист по радиолелектроника, е също тук, в Кишинев. Една от сестрите ми, Мария, е преподавателка по математика в един от районните центрове близо до Кишинев, най-малката ми сестра, Елена, и тя живее в столицата, брат ми Васил се помина. И само сестра ни Татяна, медицински работник, е на село, но живее отделно със семейството си.

Тате остана да кукува сам. Решихме, че родът трябва да получи продължение там, при корена. И сега един от моите племенници, Георги, е при дядо си Георги, задоми се, създаде семейство и вече има две Кавалчета – Васко (дядовото момченце) и Стъпа

(прадядо му по майчина линия се казваше Степан Хорозов).

А ние бавно, но сигурно се отдалечаваме от селото. Ще прозвучи пак носталгично, но днес, в това настръхнало време, ние, другарували навремето с природата, жадуваме за едновременните селски "идилии" и съжеляваме, че не можем да се съберем ей тъй, на приказки, с акраните си, расли, живели и пасли заедно добитъка (но не и патките).

Сред най-светлите ми преживявания и до ден днешен си остават народните празници, традиции и обичаи. Най-хубавото от детските ми спомени е свързано с Коледа и Великден (няма да забравя как жените се трепеха да мажат и да чистят за този голям празник). Не се забравят и гругите. Спомням си как мегданът се задръстваше от ергени с накривени калпаци, от момичета с озърлици мъниста, с мензиши на ушите и китки по страните, както и от мъже и жени с колоритни национални носии, та и от деца. Всяка неделя там ставаше голямо хоро, а вечерта – хора в махалите. Задумка ли тъпан, ние, дечурлигата, добтасвахме първи и зяпахме, докато се пръсне хорото. И на "булгур", и по сватби, и по седенки ходехме. Събират се участнички и всички си носят работа – едни влачат къдели на гарака, груги с хурка в ръцете, трети пък плетат с куки. А колко през късните летни вечери сме се трупали на купчинка и сме слушали "страхотни" приказки – за таласъми, вампири, ламии и какви ли не още чудовища и привидения!

Като журналист и най-вече като българин, радвам се, че днес нашите традиции и обичаи, макар и с трудности, се връщат, че младите искат да ги съживят, а пък бабите изваждат от раклите прикъртаните си момински грехи и старовремски носии и ги дават на внучките си. Без да се пускам в подробности, ще кажа само, че през последните години в

нашите телевизионни програми, излъчвани на български език, ние успяхме да разкажем за възраждането на традициите и обичаите в редица наши селища: Коледа – в село Валя-Пержей, Чагърско; Нова година (Васильовден) – в село Викторовка, Кантемирско; Бабин ден, Еньовден, Русалиите и груги (като цялостно автентично представление на етнографския колектив), българска сватба в дома на народната певица Ана Белчевичина в с. Твардица, пак Чагърско; Трифон Зарезан – в Тараклия; Лазаровден, "пеперуга", Герман, седенки и т.н. – в малките села в Кантемирски район.

Но нека се върнем назад през годините към родовете, към старините, за да надникнем в самото начало.

Най-старите документираны исторически сведения за рода ни датират от 1835 година, когато тук, в Бесарабия, е било проведено преброяване на населението. Има ли нужда да разказвам за чувството, което ме обзе, когато за пръв път докоснах ръкописите, с трепетно възмущение открих източника, наченах да разлюбувам пожълтелите архивни книжа и... открих, докопах корена!

И тъй, първите извадени от забравата имена на първооснователите на рода ни тук, в стария Онгъл, са пра-пра-прадядо ми Добри и съпругата му Мария Кавалови. Те дошли тук с шест деца – четири момчета и две момичета. С тях пристигнал и Стойко, брат на Добри Кавалов.

Добри и Мария Кавалови... Именно тези прародители слагат основите на съвременния ни род в Молдова, по-точно казано, в село Кирсово (обиколил съм южния край, кръстосал съм го много пъти надлъж и нашир, никъде другаде Кавалови не съм открил).

Дядо Добри Кавалов се е родил преди повече от 200 години, по всяка вероятност през 1787 г. (плюс-минус една година разлика, щом като през 1835 е бил на

48-годишна възраст). И тъй, днес ние можем да кажем, че знаем своите прадеди до девето коляно (ако, разбира се, започнем от най-малките). Не е малко. Но не е пък и всичко. Предстои ни много работа. Дано успеем.

И тъкмо тук възниква още един въпрос: откъде точно са дошли нашите предци? Разгърнем ли страниците на миналото, ще видим, че и тук имаме конкретни сведения. Историята на бежанците, тези "завареници на съдбата", е тежка и тъжна. След Руско-турската война от 1828 - 1829 година много българи, страхувайки се от нови жестокости на османлиите, се застягали за изселване. Както пише в своята книга "Жеравна" Данаил Константинов, "половината село в голям керван с повече от двеста коля се проточил по пътя към Котлешница". Половината жители от селото заминавали, те се прощавали завинаги с родния край.

Тук, в Южна Бесарабия, жеравненците преселници основали ново село, което нарекли Башкьой, според турското название на стара Жеруна. Трябва да отбележим, че преброяването сочи по-малка цифра: 154 семейства. Обяснението е просто - част от преселниците не харесали новото място и се върнали обратно, отседнали в Добруджа, в Бабадаашко, като застроили трето Башкьой.

Книгата преди години ми беше подарена от Анка Любенова Нягулова, моя добра позната жеравненка коренячка, с която съм в преписка и си обменяме писма, снимки, с която изобщо "се имаме" отколе и на която съм гостувал. Много съм благодарен и на известния родолюбец Петър Германов от София и на неговите колеги, на Мирчо Серев, също жеравненец, в момента живеещ в село Житарово, Бургаско, и на всички онези, които подхранваха интереса ми към всичко българско и поддържаха будно националното ми самочувствие. А на такива неща не се гледаше с добро око, "доброжелате-

лите" си шушнеха по къшетата: пуснат ли го в България - обратно пътя няма да намери.

За съжаление нито в самата книга, нито после, по време на гостуването ми в Жеравна, не успях да открия данни за нашия род. За отбелязване е, че Жеравна много пъти е била опустошавана, разграбвана и опожарявана, а населението ѝ се е пръскало и заселвало в близки и по-далечни села и градове из България. Даже след Освобождението жеравненци се изселват масово в други краища на свободното отечество. Тук пък идвали каракачани и цигани. Естествено е да предположим, че и някои от нашите праотци са сторили същото (разбира се, ако не са се изселили всички). Накъсо да речем, днес в Жеравна Кавалови няма. Но открихме познати родове и тук, и там - Бангевци, Галунски, Пюзелеви, Дюлгерови, Жейнови, Катранджиеви, Неїковчини, Салунджиеви, Солакови, Хаджи Пенъови, Хорозови, Хрусанови-Димови и други.

По-късно башкьойци били принудени, пак от исторически превратности и перипетии, да се обединят със село Кирсово - те пък преселници от Хърсово, Разградско (по онова време били 74 семейства). Така възникнало новото селище, което си е запазило това видоизменено име - Кирсово.

И все пак пред мен стои неразрешена загадка: дали дядо Добри Кавалов със семейството си и брат си Стойко е изтръгнал от корен рода ни в България и е оставил там само заличени от времето гробове или се е разделил завинаги с останали там живи сродници? Остава ни - поне засега! - само да гадаем. Интересът ми към този въпрос се засилва и от факта, че в България Кавалови все пак има. Чрез вестници, списания, радио-предавания открил съм ги в София, Пловдив, Хасково, Велинград, Смолян, Кърджали. А през 1992 г. - дори чрез лично запознанство в Габрово. Много са те в село Добромирка, Севлиево. Засега обаче всички са просто

съименници. Необходими са проучвания и от двете страни, разбира се, ако ще има взаимно желание да си опознаем миналото. Както и да е, документалните открития свидетелстват, че коренът ни води своето начало от Котленския край на България.

Днес родословното ни дърво има многобройни разклонения в нашето село. Игу, че пресметни сега, както казва тате, колко души са се навъдили от неговото, Добри-Кабалово, коляно!

Привършвам живоописанието (ако можем така да го наречем) на своя род. Изкусурих го по наш, тукашен български термин. Да си кажа правичката, гръзнах да напиша тия редове с единствената надежда, че оттук нататък то ще се попълва непрекъснато с нови сведения и нови имена, тъй като направеното до днес не ни блазни.

Необходим послепис. Обърнем ли внимание към проблемите, трябва да констатираме печалното състояние на нещата: тъкмо тук има "много трески за дялане". В калпаво положение са изпаднали най-вече забравените, затънтените малки български села, особено онези със смесено население. Първа наша грижа според мен е да започнем (вече сме наченали) да учим децата си на българска книга, за да знаят те "езика на тая, дето ни роду", за да сме и ние по като хората.

Смятам, че ни е необходима тук, в Буджакския край (за българите от Молдова и Украйна като цяло), съгласувана комплексна национална програма за оцеляването ни като етнос, изработена от наши учени, интелектуалци, практики и експерти, заедно, разбира се, със специалисти от България.

Това, което е направено досега, няма всеобхватен характер и не може да ни задоволи. А много хубави идеи

и начинания си остават на равнището на пожелания. Междувременно в душата на нашите сънародници се е загнездила тревога: какво ни очаква – нас и нашите деца?

Темата "Българите в Бесарабия" е, нека да не прозвучи прекалено смело, все още неорана нива. По известни причини тя не е проучена достатъчно задълбочено и всеотранно, а събраните материали не са систематизирани и не са станали притежание на широкия читател. Мисля, че нашите хора заслужават една солидна поредица издания на български език. Но това е тема за нашите историци, етнографи, езиковеди, диалектолози, социолози и т.н. Би било много добре, ако те проучат съдбата на своите съплеменници и ни зарадват в най-скоро време с хубави книги за нашето минало и настояще.

Какви са още моите пожелания? Да се изгради истински духовен мост между бесарабските българи и майка България. Ние вече получаваме художествена литература, учебно-методически полагала, преподаватели от метрополията учат тукашните деца, наши младежи и девойки следват в България, гостуват ни писатели, журналисти, учени, художествени състави. Ние сме им благодарни за тия първи контакти.

И все пак, струва ми се, че не е направено най-важното: не е задействано най-силното и подходящото за момента средство – българската телевизия и радио. Ние тук едва хващаме Радио София, пък за телевизия да не говорим. По всичко изглежда, че редица други държави имат тук по-големи интереси. Представители на Турция, да речем, монтираха в Кишинев спътникова антена, откриха в град Чагър частен лицей за деца гагаузи, провеждат други мероприятия.

За нашите българи, незнаещи книжовния език, редовните телевизионни и радиопредавания от България биха могли да станат хубава и най-ефикасна форма за приобщаване към българщината. Този проблем не е за

подценяване. Нали трябва да помогнем на хората да опознаят духовните си корени, себе си като българи, да им възвърнем богатата историческа памет, за която те даже не подозират и остават изненадани, когато научават, че българите – я виж! – пишели с "руски букви". И няма защо да ги виним, напротив, трябва да им бъдем благодарни, че са запазили, доколкото са могли, от пагубна ерозия народностното си самосъзнание и национални добродетели. Как да не си спомним тук поразителните откровения на Константин Погонат към Велизарий ("Предречено от Пагане", Вера Мутафчиева): "Забрава ще покрие българската победа – варваринът умее да върши история, но не умее да я пише. Тогава? Тя все едно, че не е била." Но имало я паметта на племето, съхранила събития и съдби. И ние трябва да събираме всичко онова, което е съхранила паметта на нашите бащи, деди и прадеди.

А гордостта ми идва от съзнанието, че съм българин, че са се намерили Кирил и Методий и са създали писмеността ни, че българският език е първият засвидетелстван славянски език, че в мрака на робството се извисява Отец Паусий с неговата история и с гордия си повик, че и до днес той "обикаля още и проверява българската кръв" (като че ли за нас, тукашните и днешните, са тези редове), че имаме Ботев и Левски, Вазов и Дебелянов, цяла плеяда творци, че имаме интересна, макар и пълна с превратности, история, богата литература и култура. Много ми се иска да си опознаем и ние тук нашето минало, да си възвърнем духовните ценности, за да можем след време да кажем, че националното ни възраждане не е било празни приказки.

И дано, живот и здраве, да дойде и за нас време за една по-добра равностметка, с една дума – дано съхраним българщината. ■

УЧАСТНИЦИ В КОНКУРСА ЗА ЖИВОТООПИСАНИЯ НА БЕСАРАБСКИ БЪЛГАРИ

1. Александър Переверза
с. Долукьой (Богатое), Измаилски район,
Одеска област, Украйна
2. Алексей Майсторев
с. Кишлав, Феодосиевски район,
Кримска област, Украйна
3. Андрей Бугор, Иван Геврек
с. Чумлекьой (Виноградовка), Тарутински район,
Одеска област, Украйна
4. Анна Барбарова
с. Кирютня (Кортен), Чагър-Лунски район, Молдова
5. Афанасий Гайдаржи
с. Делени, Арциски район, Одеска област, Украйна
6. Афанасий Стоянов
с. Шикирликитай (Суворово), Измаилски район,
Одеска област, Украйна
7. Борис Долинский
гр. Кагул, Молдова
8. Василий Бондар
с. Ново-Троян, Болградски район,
Одеска област, Украйна
9. Василий Пиронко
с. Желябовка, Нижнегорски район, Кримска област
(тогава Таврическа губерния), Украйна
10. Вера Стойчева
с. Мариновка (Долна Бановка), Приморски район,
Запорожка област, Украйна

11. Владимир Костов
совхоз "Пески", Донецки район, Донецка област, Украйна
12. Галина Стоянова
с. Лозоватка, Приморски район,
Запорожка област, Украйна
13. Георгий Русев
с. Шикирликитай (Суворово), Измаилски район,
Одеска област, Украйна
14. Георгий Стойлик
с. Кирютня (Кортен), Чагър-Лунгски район, Молдова
15. Георгий Топал
с. Гюлмен (Яровое), Тарутински район,
Одеска област, Украйна
16. Дмитрий Балтажи
с. Твардица, Чагър-Лунгски район, Молдова
17. Дмитрий Боримечков
гр. Тараклия, Молдова
18. Дмитрий Димов
с. Валя-Пержей, Чагър-Лунгски район, Молдова
19. Дмитрий Кармавров
с. Гюлмен (Яровое), Тарутински район,
Одеска област, Украйна
20. Дмитрий Киров
с. Шикирликитай (Суворово), Измаилски район,
Одеска област, Украйна
21. Дмитрий Плачков
с. Ташбунар (Каменка), Измаилски район,
Одеска област, Украйна
22. Домникия Ганчева
с. Денжилер (Дмитровка), Татарбунарски район,
Одеска област, Украйна
23. Евтия Пейкова
с. Викторовка, Кантемирски район, Молдова
24. Елена Димова
с. Паркани, Слободзейски район
(Приднестровие), Молдова

25. Зинаида Ключинская
с. Марфовка, Кримска област, Украйна
26. Иван Бардук
с. Гюлмен (Яровое), Тарутински район,
Одеска област, Украйна
27. Иван Вапиров
с. Инзовка, Приморски район,
Запорожка област, Украйна
28. Иван Вълков
с. Бургуджи (Виноградовка), Арциски район,
Одеска област, Украйна
29. Иван Делибалтов
с. Викторовка, Кантемирски район, Молдова
30. Иван Кавалов
с. Кирсово, Комратски район, Молдова
31. Илия Деде
с. Гюлмен (Яровое), Тарутински район,
Одеска област, Украйна
32. Ирина Криштафор
гр. Одеса, Украйна
33. Людмила Язаджи
с. Твардица, Чагър-Лунгски район, Молдова
34. Марина Караджова
с. Стояновка, Кантемирски район, Молдова
35. Мария Басова
с. Шикирликитай (Суворово), Измаилски район,
Одеска област, Украйна
36. Мария Дуйловская
с. Петровка, Приморски район,
Запорожка област, Украйна
37. Мария Маломен
с. Шикирликитай (Суворово), Измаилски район,
Одеска област, Украйна
38. Михаил Дихан
с. Голям Буялък (Благоево), Ивановски район,
Одеска област, Украйна

39. Николай Волков
с. Гюлмен (Яровое), Тарутински район,
Одеска област, Украйна
40. Николай Погорелски
с. Паркани, Слободзейски район
(Приднестровие), Молдова
41. Петър Каиряк
гр. Тараклия, Молдова
42. Сергей Чилибицкий
с. Курнички, Измаилски район, Одеска област, Украйна
43. Степан Иванов
с. Бургуджи (Виноградовка), Арциски район,
Одеска област, Украйна
44. Степан Кахчи
с. Троица, Львовски район, Молдова
45. Татяна Папурова
с. Твардица, Чагър-Лунгски район, Молдова
46. Татяна Степанова
с. Паркани, Слободзейски район
(Приднестровие), Молдова
47. Фьодор Богур
с. Каираклия, Тараклийски район, Молдова
48. Фьодор Буруков
с. Чийшия (Огородное), Болградски район,
Одеска област, Украйна
49. Фьодор Златов
с. Камчик (Заря), Саратовски район,
Одеска област, Украйна
50. Фьодор Кузук
с. Гюлмен (Яровое), Тарутински район,
Одеска област, Украйна
51. Фьодор Марков, Зиновей Марков
с. Шукирликитай (Суворово), Измаилски район,
Одеска област, Украйна
52. Юрий Кишкилев
с. Кирютня (Кортен), Чагър-Лунгски район, Молдова ■

СЪДЪРЖАНИЕ

Вместо прегговор	5
Исторически поглед Николай Червенков	7
Социологическо измерение Петър-Емил Митев	11
◆ ◆ ◆	
Спомен за българския рай <i>Евтия Пейкова</i>	29
Залудо работи, залудо не стои <i>Борис Долинский</i>	56
Пиша новели на български... <i>Иван Вваков</i>	61
Родители и деца се оказахме в различни сръжави <i>Фьодор Златов</i>	72
Не би имало настояще без минало <i>Ирина Криштафор</i>	81
Гладът <i>Дотникия Ганчева</i>	89
По пътя за Сибир... <i>Илия Деде</i>	125
Неизличима следа в нашата памет <i>Марина Караджова</i>	131
Сухите степи се превърнаха в плодородна земя <i>Юри Кишкилев</i>	139

Аз съм българка и това изчерпва всичко <i>Мария Дуиловская</i>	147
Споделихме участта на всички кримски българи <i>Алексей Майстанов</i>	153
Нашият дом сега е тук, в Бужак... <i>Афанасий Стоянов</i>	159
Песните бяха май все тъжни... <i>Анна Барбарова</i>	169
Събитията ни подгониха от Приазовието <i>Владимир Костов</i>	184
Българинът без земя е като птица без криле... <i>Фьодор Бодур</i>	190
От Петропавловската крепост до минуте на Кавказ <i>Дмитрий Дитов</i>	204
Където да ме хвърля съдбата, все си оставах българин <i>Василий Бондар</i>	211
Защо не си зная кровния, майчин език? <i>Галина Стоянова</i>	218
Молба за помилване <i>Георгий Топал</i>	223
Два пъти в месеца се разписвахме в спецкомендатурата <i>Василий Пиронко</i>	234
Да сръбна малко вино, да попея български песни и да потанцувам... <i>Дмитрий Плачков</i>	244

Върти се кълбото на нашия живот... <i>Федор Буруков</i>	249
"Спиш ли, Геню, спиш ли? Спи ли ти сърцето?..." <i>Мария Малотен</i>	255
Националното възраждане върви много бавно <i>Михаил Дихан</i>	263
Кратка история на рода Хаджи-Минчеви от фамилията Кайряк <i>Петър Кайряк</i>	269
Птиците замръзваха като летяха... <i>Зинаида Калочинская</i>	277
И заживяхме с украинците... <i>Николай Погорелски</i>	281
Дано съхраним българщината! <i>Иван Кавалов</i>	289
Участници в конкурса за животоописания на бесарабските българи	311

ПОРЕДИЦА *IMIR*

1. **Връзки на съвместимост и несъвместимост
между християни и мюсюлмани в България**
Сборник, 1995
2. **Relations of Compatibility and Incompatibility
between Christians and Muslims in Bulgaria**
Volume, 1995
3. **Циганите в преходния период**
Автор Илона Томова. 1995
4. **The Gypsies in the Transition Period**
By Ilona Tomova. 1995
5. **Иденитичности**
*Автори Анна Кръстева, Иван Кацарски,
Нонка Богомилова, Пламен Макариев. 1995*
6. **Comparative Balkan Parliamentarism**
Edited by Lyubov Grigороva-Mincheva. 1995
7. **Бесарабските българи за себе си**
*Съставители Петър-Емил Митев,
Николай Червенков. 1996*

ПРЕДСТОИ ДА СЕ ПУБЛИКУВА

8. **Europe. The Young. The Balkans**
Edited by Petar-Emil Mitev & Jim Riordan
9. **Събата на мюсюлманските общности
на Балканите. Т. 1**
Съставител Антонина Желязкова
10. **Мюсюлманската култура по българските земи**
Съставители Росица Градева, Светлана Иванова

Бесарабските българи за себе си

Съставители

Петър-Емил Митев

Николай Червенков

Българска

Първо издание

Редактор Румяна Бояджиева

Превод Лиляна Мангаджиева

Корица Борис Драголов

Предпечатна работа ЕТ *Екзакта*

Печатни коли 21. Формат 84 x 108/32

*Международен център по проблемите на талцинствата
и културните взаимодействия*

СХЕМА

Фамилии и рода Пановых

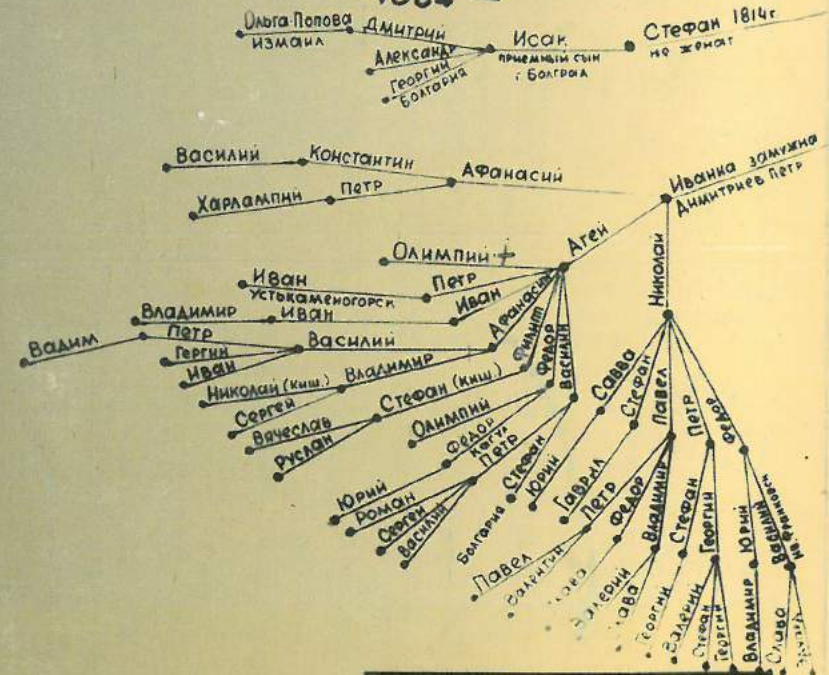
Составлена по данным переписи 1835.
и сведениям Кайряк Петра Афанасьевич.

ПАНОВ

17 88

Семеон Константинов

— 1984 —

Схему составил
краевед пос. Тараклия МССР
Кайряк Петр Афанасьевич
1 августа 1990 г.
Фото Ковач
Николая Афанасьевича

